

DR OLAY FERENC:

A MAGYAR KULTÚRA VÁLSÁGOS ÉVEI

1918-1927

Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország
feltámadásában!

Amen.

AZ ELŐSZÓT ÍRTA:

BR. PERÉNYI ZSIGMOND

BUDAPEST, 1927.

KIADJA: A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG.

Hornyánszky Viktor R.-T. magy. kir. udvari könyvnyomda Budapest
82.364.

ELŐSZÓ

A trianoni békediktátum az ezeréves, szervesen egységes Magyarország területéből kétharmad részt és lakosságából háromötöd részt — köztük három és fél millió magyart — a legnagyobb önkényességgel szakított ki és ezt a hatalmas területet és a rajta élő tizennárom millió lelket — a nélkül, hogy a lakosságot megkérdezték volna — négy különböző állam: Német-Ausztria, Csehország, Rumánia és Szerbia között osztotta szét. Mintha ennek az esztelen és gonosz cselekedetnek, a nemzetiségi elv és önrendelkezési jog eme durva legázolásának várható súlyos következményeitől maguk a békeszerződések alkotói is megriadtak volna, az ébredező lelkiismeretfurdalás elaltatására bizonyos rendelkezéseket vettek íel a békeszerződésekbe, amelyeknek azt a hivatást szánták, hogy megvédjék az idegen uralomnak kiszolgáltatott nemzeti kisebbségeket az új impérium elnyomó és megsemmisítő törekvéseivel szemben. Mintha tompítani akarták volna a prédául odadobott millióknak jajveszékklő tiltakozását a karthágói béke könyörtelen kegyetlensége ellen és mintha megnyugtítani próbálták volna egy ezeréves, szilárd állami lét ismert és megszokott keretéből erőszakosan kiragadott és bizonytalan, új viszonyok közé taszított emberek millióit; megcsillogtatták

előttük a nemzetközileg biztosított kisebbségi védelem biztató palládiumát.

E rendelkezések elvileg valóban biztosítják az idegen uralom alá került kisebbségek részére — többek között — a polgári és politikai jogok egyenlő élvezését, a vallás szabad gyakorlatát, bármely nyelv szabad használatát a magán, üzleti, vallási életben és a sajtóban, az iskolák és nevelőintézetek autonóm létesítését, illetve azok autonóm fenntartását és pedig szabad nyelvhasználattal, valamint szabad vallásgyakorlattal, s biztosítanak végül a kisebbségek kulturális céljaira megfelelő részesedést az állami bevételekből. Ezzel a békeszerződések megteremtői az utódállamokba bekebelezett nemzeti kisebbségek kulturális és vallási életének teljes zavartalanságát, szabad fejlődésének lehetőségét a jövőre is fenntartani kívánták és kifejezetten e feltételek mellett juttatták e hatalmas területeket Csehországnak, Szerbiának és Romániának.

A békekötések óta immár hét esztendő telt el, próbaköve annak, hogy vajjon a békekötéseket helyes és szilárd alapra, avagy az önkény futóhomokjára építették-e, — hogy vajjon az abban foglalt és nemzetközileg biztosított védő rendelkezések világosan kifejezett rendeltetésüknek csakugyan megfeleltek-e vagy sem és tényleg védelmet nyújtottak-e, békét, megnyugvást és beletörődést teremtettek-e ama mindent felforgató nagy államjogi változásokba, amelyeket a békekonferencia türelmes zöldsztalánál oly könnyedén, az érdekeltek meghallgatásának kikapcsolásával, Clemenceau és társai, ezek a vakmerő államfelforgatók, elhatározták.

Erre a feleletet, a lelketfelháborító, döbbenetes választ megadja ez a könyv a tények és rideg valóságok leplezetlen felsorakoztatásával. Elénkbe tárja a szomorú és rettentő képet: elszakított magyar véreink kétségbeesett, hősies, de a legtöbbször hiábavaló küzdelmét nyelvük, ősi nagy kultúrájuk és vallásuk védelmében az utódállamok balkáni erkölcsű, kultúrát, emberiességet, jogot és nemzetközi kötelezettséget nem ismerő és nem respektáló, egyenesen véreink megsemmisítésére törő hadjáratával szemben. És szemünk elé vetíti a meggyötörtetésnek, a letiportságnak, a megalázottságnak,

VII

a testi és lelki szenvedéseknek szívfacsaró, véget nem érő kálváriáját, amely osztályrészül jutott elszakított véreinknek.

Lehetetlen, hogy Csonka-Magyarország nyolcmilliónyi magyarsága meg ne hallja az elszakított területek ezer éves magyar kultúrájára zuhanó fejszecsapásokat, ősi iskolai és egyházi intézményeinek robajló összeomlását és fel ne ismerje azt a roppant veszedelmet, amelyet ezeknek az évszázadokon át felhalmozódott nagy, magyar morális és kulturális kincseknek elpusztítása jelent reá nézve politikai, nemzeti, kulturális és vallási szempontból egyaránt. Aki magyar ember ezt a könyvet olvassa, annak fülébe zúg a magyar végek pusztulásának állandóan kongó vészharangja, riasztó figyelmeztetésül, hogy cselekednünk, meg kell tennünk mindent, szorongatott véreink megmentésére, amíg nem késő, amíg a magyar nyelvet és kultúrát barbár kezek teljesen ki nem irtják az elszakított Nyugaton, Északon, Keleten és Délen.

Ennek a könyvnek azonban nemcsak magyarul, de a nagy nyugati nyelveken is meg kell jelennie. Hadd olvassák a művelt nemzetek fiai, hogy tulajdonképpen mit is műveltek azok az országalapító nyugati államférfiak, akik Trianonban szétromboltak egy ezeréves nagy kultúrországot, Nyugatnak elismert védőbástyáját és helyébe tették a barbár kultúralatlanságnak, a balkán szellemek rombolva pusztító uralmát. Vajjon tisztában voltak-e, hogy mit cselekszenek, vajjon ezt akarhatták-e Trianon rövidlátó bölcsei — ezt a kérdést szegzi neki minden művelt olvasónak e könyvnek valamennyi lapja. Minden bizonnyal nem akarhatták ezt a nagy nyugati államok vezető politikusai, hiszen a nyugati nemzetek a századok folyamán annyi vér- és anyagi áldozatot hoztak a műveltség, a nyugati civilizáció védelmére és továbbterjesztésére. Hiszen az utolsó évszázadnak története nem egyéb, mint a nyugati kultúra tudatos és diadalmas előre vitele mind az öt világrészbe. Kizárt dolog tehát, hogy a békét megalkotó nyugati államférfiak tudatosan akarhatták volna a nyugati kultúra határán lévő magyar örállomások kiszolgáltatását és elpusztítását éppen azok által, akiknek kulturális meghódítása és a nyugati erkölcsnek és szellemnek színvonalára emelése volt egyenesen feladata a történeti Magyarországnak.

VIII

Ez a könyv dörömbölni fog minden magyar ember és egyben minden műveit külföldi olvasó lelkiismeretének ajtaján és messzehangzó hirdetője lesz annak, hogy az a kulturális és erkölcsi szégyenfolt, a nyugati civilizáció nagy elveinek és eszméinek az a cinikus megcsúfolása, amelyet Trianon minden jóérezésű ember szemében jelent, soká nem maradhat meg, ha Európa továbbra is Európa akar maradni és nem akarja megtagadni évszázados nemes tradícióit és rendeltetését.

Budapest, 1927 szeptember havában.

BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMOND,
a Magyar Nemzeti Szövetség Országos elnöke.

I.

Bevezetés.

A trianoni békeszerződés megalkotása és előzményei. — Wilson és 14 pontja. Magyarország felosztása.

„Mindig rágondolni, de sohasem beszélni.”
(Gambetta. 1888-1882)

Amidőn nagy harcunk a fegyverletétellel véget ért és megindultak a súlyosan vérző ország ellen nagyhirtelenében lábrakapott szomszédaink: e szorongattatásunkban a reménységnek egy halvány sugara mégis világított felénk túl az Óceánról, a washingtoni Capitoliumról.

Ez a reménysugár, az Északamerikai Egyesült-Államoknak a világháborúba történt beavatkozása után, 1918. évi január hó 8.-án, Wilson (1856-1924.) köztársasági elnök által a háború befejezésére és a méltányos béke megvalósítására szabatosan megállapított és elhangzott program: a 14 pont volt.¹⁾

^{*}) Wilson 14 pontjának szövege:

1. Minden kölcsönös köztársaság, melynek legyen és melynek legyen köztársasági

ne legyenek többé titkos szerződések és megállapodások, hanem a diplomácia mindig nyíltan és az egész világ színe előtt dolgozzék.

2. A tengeri hajózás teljes szabadsága a területi vizeken kívül békében is, háborúban is, kivéven ama tengereket, amelyeket nemzetközi szerződések végrehajtása végett egészen vagy részben elzártak.

3. Minden gazdasági korlátozás lehető gyors megszüntetése és mindama nemzetek kereskedelmi viszonyának egyenlősége, amelyek csatlakoznak a békéhez és egyesülnek megtartására.

4. Adjanak és kapjanak megfelelő biztosítékot arra, hogy a népek feggvverkezését a belső biztonsággal megegyező mérték legkisebb fokára szállítják le.

5. Az összes gyarmati követelések szabad, őszinte és teljesen pártatlan rendezése, amely azon alapul, hogy szigorúan követi azt az alapelvet, hogy az összes szuverenitási kérdések eldöntésekor az érdekelt lakosság érdekeinek kell, hogy ugyanannyi súlyuk legyen, mint a kormányok jogainak.

6. Az egész orosz terület kiürítése és az Oroszországot érintő összes kérdések oly módon való szabályozása, amely biztosítja a világ többi nemzetének legjobb és leghabzóabb együttmüködését arra, hogy Oroszországnak megfelelő alkalom nyíljék saját politikai fejlődése és nemzeti politikája dolgában függetlenül dönteni és biztosítsa Oroszország őszinte és barátságos fogadtatását a szabad nemzetek társaságában oly törvények mellett, aminket ő maga kíván, sőt még annál is többet, hogy támogatást kapjon mindabban, amire Oroszországnak szüksége van és amit maga kíván. Az a bánásmód, amelyben Oroszország testvérmenzetei részéről az elkövetkezö hónapokban részeseül, világos példája lesz az utöbbiai jóakarátának és annak, hogy saját érdekeik megkülönböztetésével tudnak-e megértést tanúsítani szorongatott helyzetere iránt.

7. Az egész világ helyeselni fogja, hogy Belgiumot ki kell üríteni és ismét helyre kell állítani anélkül, hogy kísérlet történnék ama szuverenitás korlátozására, amelyet az összes többi szabad nemzetekkel egyetemben élvez. Csak ez a cselekedet az, amely alkalmas arra, hogy ismét helyreállítsa a nemzetek között való bizalmat ama törvények iránt, amelyeket ök maguk egymásközt való viszonyaik szabályozására megállapítottak. E kiengesztelödö magatartás nélkül a nemzetközi jog egész szervezete és ereje örök idökre csorbát szenvedne.

8. Fel kell szabadítani az egész francia területet és helyre kell állítani a megszállt részeket. Jóvá kell tenni azt az igazságtalanságot, amely Franciaországot 1871-ben Poroszország részéről az elszász-lotharingiai kérdésben érte és a világbékét közel ötven évig nyugtalanította, hogy a béke mindenkinek érdekében biztosíttassék.

9. Az olasz határok kiigazításának világosan felismerhetö nemzeti vonalak szerint kell megtörténnie.

10. Ausztria-Magyarország népeinek, – amelyeknek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánjuk – a legelső alkalommal lehetővé kell tenni autonóm fejlődésüket.

11. Romániát, Szerbiát és Montenegröt ki kell üríteni és a megszállt területeket helyre kell állítani. Szerbiának szabad és biztos kijáratot kell adni a tengerhez. A különbözö balkánállamok egymásközt való viszonyát barátságos megbeszélés útján nemzetiségi hovatartozásuk történelmileg megadott vona-

A 14 pont voltaképpen csak összefoglalása volt azoknak az elveknek, amelyeket Wilson a háború céljaiként 1914-től kezdve kifejtett és szabatosan megállapított.

Nemzetek önrendelkezési joga, tengerek szabadsága, fegyverkezések megszüntetése,²⁾ népszavazás, annexió- és kárpótlás nélküli béke, a titkos diplomácia megszüntetése és a többi, mindmégannyi feltételek a nagy és kicsiny nemzetek, győzők és legyőzöttek közötti különbségek megszüntetésére: ezek Wilsonnak ünnepélyes és az egész világ előtt tett fogadalmi, amelyek „megzavarták a lelkeket és meggyöngítették az ellenállást”, s amelyek alapján és azokban bízva, tették le a fegyvert, több mint négyéves dicső küzdelem után a központi hatalmak.

„Wilson elnök valamennyi üzenetében mindig azt hangoztatta, hogy ő igazságos békét akar, megjelölte az ezt szolgáló feltételeket is. Mindenki aggodalommal leste szavait: új

lainak értelmében kell megállapítani. A különböző balkáni államok politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetlenségét garanciák útján kell megteremteni.

12. A jelenlegi Ozmán-birodalom török részének biztosítani kell a szuverenitás biztos élvezetét, de éppúgy kétségtelen biztosítékokat kell adni a most török uralom alatt élő többi nemzetiségeknek is, autonóm fejlődésük feltétlen zavartalansága tekintetében. Szabad átjáróul meg kell nyitni a Dardanellákat az összes nemzetek hajói és kereskedelme számára, nemzetközi garanciák mellett.

13. Független lengyel államot kell biztosítani, amely magában foglalja a kétségtelenül lengyel lakosság-lakta területeket. Lengyelországnak szabad kijáratot kell adni a tengerhez és gazdasági függetlenségét és területi integritását nemzetközi szerződéssel kell biztosítani.

14. Meg kell teremteni a nemzetek általános szövetségét. Külön szerződésekkel kell gondoskodni arról, hogy a nagy- és kis államok politikai függetlensége és területi integritása kölcsönös garanciákkal biztosítottassék. (Nitti: Nincs béke Európában. 37 – 39. oldal.)

²⁾ Igen érdekes és jellemző az az 1926. évben megjelent kimutatás, mely szerint Lengyelország 36.33, Portugália 28.94, Törökország 28.5, Svájc 28.13, Lettország 28.13, Görögország 27.86, Észtország 22.93, Svédország 20.35, Spanyolország 20.1, Litvánia 20, Jugoszlávia 18.87, Olaszország 18.29, Bulgária 17.39, Oroszország 16.71, Hollandia 15.18, Dánia 14.53, Franciaország 14.19, Románia 14, Finnország 13.13, Nagybritannia 13.13, Norvégia 11.9, Csehország 11.32, Belgium 10.58, Ausztria 7.59, Magyarország 6.56, végül Németország 3.15 százalékát fordítja költségvetésének hadseregére!

világosságként fényeskedett és mindenki bízott benne, nemcsak azért, mert az elnök nagy népet képviselt, hanem azért is, mert a halál hatalmas pusztítása közepette az élet nagy gondolatát jelentette.”¹⁾

És bár Wilson üzeneteiben (– a 14 pont felállítása után még több ízben nyilatkozott –) „az amerikai demokrácia formális kötelezettséget vállalt magára nemcsak az ellenséggel, hanem az egész világ valamennyi országával szemben” s az ezekben foglalt elveket a nyugati hatalmak lelkesedéssel magukévá is tették, mégis keserűen kellett csalódnia a legyőzötteknek és legkeserűbben nekünk magyaroknak,²⁾ akik a szépen prédikáló Wilsonban Messiás helyett Antikrisztust találtunk, s akiknek e nevet történelmünk leggyászosabb lapjaira kell feljegyeznünk, ha még oly becsületesek voltak is szándékai.³⁾

Dacára, hogy a győztes államok mind elfogadták Wilson elveit, mégis, amikor az elnök Párizsba érkezett, útját állta a háború alatt, sőt elvei kihirdetése után is – kötött számos titkos szerződés,⁴⁾ melyeknek következménye volt, hogy nagyjában kész helyzetet talált. Próbált is ellene küzdeni, de csak lanyhán (kivéve, amikor amerikai érdek – pl. Kína, Japán – forgott a szőnyegen) s mindig engedett Clemenceau határozottságának és Lloyd George rábeszélőtehetségének. De még tovább is ment, mikor hozzájárult ahhoz, hogy a legyőzöttek ne vehessenek részt a béketanácskozáson, hanem csak az előzetes kihallgatások nélkül, távollétük-

¹⁾ Nitti: Nincs béke Európában.

²⁾ „Nehéz időkben a pesszimizmus mindig egészségesebb állapot és hasznosabb, mint az optimizmus.” (G. Ferrero: Hogyan menthető meg Európa?)

³⁾ Nitti: i. m. 6. old Itt meg kell jegyeznünk, hogy a versaillesi béke előkészítésében Nittinek része nem volt, ellenben amikor 1919 július havában az olasz kormány vezetését átvette, első ténykedéséül annak aláírása volt esedékes, bár elődjétől, Sonnino-tól kérte ennek elintézését (Nitti: Európa tragédiája és Amerika).

⁴⁾ Lansing „A béketárgyalásokról” című könyvében felemlíti, hogy Wilson egyik pontja elítélte a titkos diplomáciát, ő maga azonban mindent titokban tárgyalt Parisban a győztes nagyhatalmak miniszterelnökeivel. Olyan béke lett belőle, melyet a nagyhatalmak nemcsak az ellenségnek, hanem kisebb szövetségeseiknek is diktáltak. Titkosság és cselszövények bemocskolták – úgymond - a párisi tárgyalásokat s ezek eredménye is csalás és cselszövény lett.

ben hozott ítélet *kihirdetésénél* lehessenek jelen. ¹⁾ Mily magasan állottak felette ennek a módszernek a történelem egyéb béketárgyalásai! Így pl. a bécsi kongresszus a franciákat, dacára annak, hogy Napoleon felforgatta egész Európát, megsértett úgyszólván minden dinasztikus és nemzeti érdeket, nemcsak hogy nem zárta ki, hanem Talleyrand, a franciák egyik legügyesebb diplomatája, még nagy befolyást is gyakorolt a tárgyalásokra.

És amikor látjuk, hogy a páris-környéki békeszerződések diktátorai elsősorban Poincaré és Clemenceau voltak, akkor rá kell mutatnunk, hogy volt idő, amikor hasonló esetben éppen a franciák élesen gúnyos tiltakozással éltek az ily módszer ellen.

A spanyol örökösödési háború folyamán, amikor a franciák ügye a lehető legrosszabbul állott és a hollandusok a Gertruydenberg-ben folytatott tárgyalásokon – a helyzetet kihasználva – napról-napra súlyosabb és megalázóbb feltételeket szabtak a franciáknak, XIV. Lajos király megbízottja, *Polignac* abbé, egy alkalommal ezeket mondotta: „Uraim, Önök úgy beszélnek, mint akik nem szokták meg azt, hogy győzzenek! (Messieurs, vous parlez comme des gens, qui n'êtes pas habitués à vaincre!)”²⁾

A békeszerződések következtében beállott helyzet azonban nemcsak hogy a népek nyugalmát és a háború befejezésének tudatát nem hozta meg, hanem éppen ellenkezőleg, azokat a gyűlölet futóárkaival választotta szét s közlekedési, gazdasági és kulturális sorompóival további ellentétek magvát szórva el, ezzel az ellenségeskedések elmélyülését idézte elő.

Hogy a békekonferencia egyes államai tényleg viseltettek is ily szándékkal, arra mint koronatanút, Nittit hívjuk igazolásul. Szerinte „Clemenceau a francia kamara egyik ülésén már kijelentette, hogy a békeszerződés is egyik módja a háború folytatásának!”³⁾

Franciaországgal szemben mennyire másként viselkedett Magyarország, amikor a magyar parlamentben 1871

¹⁾ Marcali H.: Tíz év történetének áttekintése.

²⁾ Dr. Halraay Elemér: A revíziós gondolat a világpolitikában.

³⁾ Nitti: Nincs béke Európában. 27-8. oldal.

februárban Franciaország érdekében és Elzász-Lotharingia elcsatolása ellen több felszólalás hangzott el. A nagy író és költő François Coppée (1842-1908) pedig ezeket írta:

„1885-ben a budapesti országos kiállítás alkalmából, tündéri utat tettem Magyarországon. Minket, vagy negyven franciát, vendégeikül látott a magyar nép s bennünk egész Franciaországot éltette és ünnepelte. Számomra ez felejthetetlen emlék. Csak le kell hunynom szememet, hogy újra lássam a kivilágított városokat, a hatalmas termeket, ahol a tokaji borral telt poharakat a mi tiszteletünkre emelték föl s a Marseillaiset és a Rákóczi-indulót a mi tiszteletünkre húzták a cigányok zúgó hegedűikön. *Magyarország ekkor rendkívül nagylelkűen és nemesen viselkedett: kezét nyújtotta a legyőzötteknek. Bizonyos, hogy vereségünk után is akadtak derék barátaink. De az 1870-es gyászos háború után Franciaország ekkor először érezte, hogy egy nemzet, egy egész nemzet nagy rokonszenvvel fordul feléje...*”

Az előzetesen tett ántátnyilatkozatok és a háború szerencsés befejezésére sorsdöntő¹⁾ amerikaiak elnökének ünnepélyesen kinyilatkoztatott és elfogadott elvei sutbadobásával jöttek létre a szilárdnak hitt európai civilizációt; alapjaiban és még a háború borzalmainál is jobban megrendítő békeszerződések, amelyek etikailag is bonckés alá vehető, kettős játék eredményei voltak egyrészt Wilsonnal, másrészt a legyőzött államokkal szemben, – hisz úgy az elnök részvétele a párisi konferencián, mint a fegyverletételnek alapja az a jogos meggyőződés volt, hogy a kötendő békeszerződések a 14 pontban foglalt s az ezeket folytatólag követő elvi kijelentéseknek gyakorlati megvalósítását fogják jelenteni.²⁾

¹⁾ Nitti: i. m. 32 oldal: „Az Egyesült-Államok beavatkozása nélkül az ántánt semmi esetre sem nyerte volna meg a háborút.”

Victor Berger wisconsini képviselő, az Egyesült-Államok alsóházában 1926. évi június hó 18-án tartott beszédében a párisi békeszerződéseket kíméletlen bírálat alá vette s többek között ezeket mondta: „A háborút a szövetkezett hatalmak érdekében mi döntöttük el. Beavatkozásunk nélkül a háború eldöntetlenül végződött volna és Európa ma dolgoznék” (Földes Béla: Amerika és a békeszerződések. Kelet népe. 1926 dec.)

²⁾ Fuhrmann F.: Keynes közgazdasági kiadványai. (Külügyi Szemle 1923 I-II.)

Az eredmény pedig ezen elvek sutbadobása volt a Versailles, Saint- Germain-en-Laye, Neuilly s/S, Trianon és Sèvres nevekhez fűződő – békeszerződésekben.¹⁾

És nem szolgálhat mentségül az a tény, hogy az Egyesült-Államok ezeket a békeszerződéseket nem fogadták el, sőt – világraszóló humor! – a Wilson által kitalált Nemzetek Szövetségébe sem léptek be, mert mindezzel szemben magyar testvéreink milliói, ellenséges indulatoktól fűtött idegen ural-

2. Neuilly s/S. Château de Madrid, ahol a magyar békeküldöttség lakott.

mak alá kerültek, a természet és történelem remekének nevezett területünket 54.5%-os magyar többségével nem egy, de sok Elzász-Lotharingiává szakították szét²⁾ és az ezeréves

¹⁾ Keynes „A béke gazdasági következményeiről” szóló munkájában azt mondja, hogy a vak szenvedély, a kapzsiság sugalmazta a versaillesi békeszerződést, amely a Wilson-főle 14 pontban foglalt elvi kijelentéseknek nem megvalósítása, hanem megcsúfolása.

²⁾ I. Garvin angol publicista, a szerkesztésében 1925-ben megjelent „Ezek az eseményteljes évek” (These eventful Years) című könyv bevezetésében többek között ezeket írja: „Magyarországot, sok-sok évszázadnak ezt a büszke királyságát, nemcsak ama területeitől rabolták meg, ahol idegen nemzetiségek túlnyomó számban éltek, hanem másutt is, a magyar lakosságnak hasonlóképp nagy tömegeit pusztán gazdasági vagy stratégiai okokból idegen uralom alá helyezték. Valamennyi legyőzött nép közül a tehetséges, felsőbbrendű magyar fajnak jutott a leggonoszabb sors”.

magyar kultúrát alacsonyabb kultúra váltván fel, egy második Balkán létesült Középeurópában, melynek szelleme a nyugati nemzetek beleegyezésével jutott diadalra.¹⁾

Mindenekfelett jellemző a békekonzferencia feliozására annak kimondása, hogy „*az ezeréves birtoklás, valamely területhez nem ad birtokjogot, ellenben ugyanakkor az utódállamok létesítésénél „az ezer évvel előbb megszűnt birtoklás közös emlékét élesztették fel.* A franciák pedig Elzász-Lotharingiát, melyet XIV. Lajos szerzett meg, csupán néhány évtizedes uralom után, *történelmi jogon kövelelték vissza!*”²⁾

* * *

„ . . . amit erő és hatalom elunsz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozha'ják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges. Túrni fog a nemzet, remélve a s:ebb jövendőt s bizva ügyének igazságában.”

(Deák Ferenc második fülirati javaslata 1861. aug 8.)

Miután az adott szóban bizva, a magát megadó Magyarországot az ellenséges megszállás legbrutálisabban 6 részre (Magyarország, Erdély, Felvidék, Délvidék, Nyugatmagyarország, Fiume) szakította széjjel és végigszenvedtük a győztesek által vérfagyasztó nyugalommal, passzívan szemlélt Károlyi-forradalmat és Kun Béla tanácsköztársaságát, békét sóvárgó nemzetünk utolsó reménysugarát a wilsoni elvek alapján összeült békekonzferencia tüntette el, az igazságot lábbal tipró legszörnyűbb békeszerződéssel, amelynek alapvonása az engesztelhetetlenség, amely megtagadja az *igazi* élethez, az *igazi* szabadsághoz való jogot.

Pedig minden körülmény megértő, a nyugati civilizációnak megfelelő békefeltételeket tett megokolttá és minden érző ember ilyet várt is teljes joggal, hisz a győztesek állandóan

¹⁾ „A legélénkebb részvétellel nézem ezt a dicsőséges múltú, büszke népet, amely most a kisantant jól felfegyverzett népeinek gyűrűjébe van bezárva; ezeknek a népeknek az önkénye fenyegeti, noha kultúrában alacsonyabb fokon állanak, mint a magyarok.” (Lord Sydenham: My Working Life.)

²⁾ Márki Sándor: Trianon.

azt hangoztatták, hogy a világháború a civilizáció győzelmével végződött!

Nem mentetetődzünk a népek előtt, amelyek egykori vezetőinek – mint napról-napra inkább látjuk – ezer okuk van *saját* fejükre hinteni hamut a világháború felidézése miatt.

Fegyvert ragadtunk, mert létfenntartásunk és nemzeti becsületünk parancsolta. Az adott szó, a megkötött és aláírt

3. Neuilly s/S. Château de Madrid.

szerződések tisztelete csak egy utat mutattak: azt, melyen haladtunk!¹⁾

¹⁾ „Ungarn ist entschieden das Land, das durch den Friedensvertrag am härtesten mitgenommen wurde. Warum? Fragt sich der Ungar bitter. Weil wir unsern Bundesgenossen Treue hielten bis zu dem Grade, dass wir unsere Grenzen entblössten, um Andern beizustehen? Weil wir niemals imperialistische Politik trieben? Weil wir uns nie in die Politik Anderer mischten? Weil wir jeden, der zu uns kam, gastfreundlich aufnahmen?” (Hedwig CorreYon: Im boykottierten Ungarn. Bern. 1920.)

„ . . . J'aime, j'admire et je plains votre noble peuple hongrois, qui porte un long passé d'héroïsme et de martyre. Nul n'a plus souffert, nul n'a plus lutté. Il est tout auréolé de douleur, de vaillance et d'art immortel...” (Romain Rolland.).

„ . . . Egy becsületes lélek számára már ez a könyv (Verne Gy.: Sándor Mátyás) is elég, hogy örökre megszeresse azt a nemzetet, amely annyit szen-

És az nem szégyen, hogy több, mint négy évig állottuk a harcot – idegen földeken – s gyávák sem voltunk! A bátor, lovagias és méltó ellenfél mindig megfelelő elbánást igényelt és kapott is, a – múltban! De most?

Ez a békekonferencia nem vett tudomást arról, hogy a hadüzenet és a világháború ellen Ausztria-Magyarország illetékes és felelős tényezői közül *egyedül* Magyarország tiltakozott a sorsdöntő koronatanácson, gróf Tisza István (1861-1918.) magyar királyi miniszterelnök személyében, mint az történetileg hiteles okmányokból kétségtelen bizonyosságú megállapítást nyert.

Gróf Tisza István már 1914 július 1.-én Ferencz Józsefhez emlékiratot intézett, melyben szösz szerint a következőket mondotta: „Csak kihallgatásom után volt alkalmam gróf Berchtolddal beszélnem és tudomást szereznem arról a szándékról, hogy a sarajevói rémtett alkalmát megragadja a Szerbiával való leszámolásra.

Nem tagadtam el gróf Berchtold előtt hogy ezt végzetes hibának tartanám és semmiesetre sem vállalnám érte a felelősséget. . . Vilmos császárnak küszöbön álló látogatása alkalmából kötelességemnek tartom azzal a legaláztosabb kéréssel fordulni Felségedhez, méltóztassék Vilmos császár bécsi időzését legkegyelmesebben felhasználni arra, hogy Ő Felsége Szerbia iránti elfogultságát a legutóbbi felháborító események kapcsán leküzdeni és a mi balkáni politikánkat letterősen támogatni hajlandó legyen.”

Gróf Tisza István 1914 július 8.-án az uralkodóhoz újabb memorandumot intézett, amelyben tiltakozott a háború könnyelmű felidézése ellen, amelynek a közös miniszterek 1914 július 7.-én tartott konferenciáján – őt kivéve – *mindenki híve* volt „Nem voltam abban a helyzetben, – írja gróf Tisza – hogy ezt a tervet teljes egészében helyeseljem”. Majd: „. . . véleményem szerint meg kell adni Szerbiának azt a lehetőséget, hogy a háborút egy mindenesetre nehéz diplomáciai vereség árán elkerülhesse. Megfelelő, de nem fenyegető hangon tartott jegyzéket kellene Szerbiához intézni. . .” Végül: „Hódoló mély tisztelettel bátorodom tehát Felségednek bejelenteni, hogy én - dacára Felséged szolgálatában való odaadásomnak, vagy jobban mondva, éppen ennek következtében, – a kizárólagosan háborús megoldásért a felelősséget nem viselhetném”. („Szózat”, 1924 aug. 24. és 1919 szept. 28.)

vedett, mint a magyar. Higgyék el, én azok közül a franciák közül való vagyok, akikben határtalan lelkesedés él Rákóczi és Kossuth népének heroikus küzdelmei iránt. - (Claude Farrère nyilatkozata.)

„Mindig szerettük a magyarokat. Érthetetlen, hogy üthetett ki a háború közöttünk . . . Meg vagyok győződve arról, hogy a magyarok lelkük mélyén rokonszenveznek a franciákkal s hogy ebbe a háborúba a politikai végzet sodorta őket.” (Yvonne Sarcey. 1914.)

És itt hangsúlyoznunk kell azt kétségtelenül bebizonyított tény, hogy Magyarország a háború folyamán – még amikor a központi hatalmak mindenütt ellenséges területen állottak is – mindennemű területhódítást ellenzett. Csak a legújabbban napvilágot látott bizonyítéokra hivatkozunk és pedig Hötzendorti *Conrad* tábornagy, az osztrák-magyar hadsereg vezérkari főnökének báró *Bolfras* vezérezredeshez, I. Ferencz József főhadsegédéhez és a katonai kabinetiroda főnökéhez, a cs. és kir. külügyminisztériumban tartott értekezlet után, Teschenből 1916. évi január hó 11-én intézett levelére, amelyben többek között ezeket írja: „ . . . azt láttam, hogy Stürgkh, Kölber és Krobotin belátják ugyan Szerbia és Montenegró anektálásának szükségességét, *Tisza azonban makacsul ellene van ennek a tervnek* és ami a legrosszabb, a külügyminiszter is befolyósoltatni hagyja magát Tisza véleményétől. . .” („Magyar Újság”, 1927 ápr. 17.)¹⁾

nyomatékosan kell még rámutatnunk arra is, hogy ugyancsak gróf Tisza István tiltakozott a Tirpitz-féle szigorított tengeralattjáró háború ellen is.

Mathieu *Morhardt* francia publicista „A bizonyítékok, A jogrend elleni bűn, A diplomáciai büntény.” (Les preuves La crime de droit commun. La crime diplomatique. Paris. 1925.) hármask cím alatt megjelent munkájában már tovább megy s a központi hatalmak bizonyítékainak mellőzésével szerb, francia, angol, orosz, belga, olasz, svájci okmányok alapján igazolja, hogy kik voltak a háború igazi okozói.

Louis *Villát*, besançoni egyetemi tanár „Pro Hungária” című cikkében, mely az *Illustré* folyóiratban jelent meg, kiemeli, hogy a magyar nemzet nem akarta a háborút s azt az államférfiak közül talán leginkább gróf Tisza István miniszterelnök ellenezte.

George Peabody *Goock* angol történész, aki már ama kézikönyvek megírásában is résztvett, melyekkel az angol külügyi hivatal a háború alatt előkészíteni óhajtott a béketárgyalásokat s aki jelenleg az angol kormány felszólítására és segítségével azon hivatalos okmányok kiadását vállalta másodmagával, „ amelyek azon általános európai helyzetre vonatkoznak, melyből a háború keletkezett”, – a világháború okairól apróbb dolgozataiban és felolvasásaiban többször nyilatkozott. Megállapításai szerint egyik kormány vagy nép sem készítette elő vagy óhajtotta a háborút s Lloyd Georgenak van igaza: Európa úgy botlott bele a háborúba.

Lowes *Dickinson* „A háború okai” („Cause of International War.” London, 1923. The Swarthmore Presse Ltd.) című művében a háború igazi okát az államokban uralkodó közvéleményben látja, amely a folytonos terjeszkedést és az illető állam hatalmának erősítését állandó célnak tartja s ennek elérésére úgyszólván minden eszközt jogosultnak vél. Ez az alapvető oka a folytonos sűrűlódásoknak. Utal az újonnan teremtett államokra, amelyek szabadságot követeltek s ma lelkiismereti furdalás nélkül kötik gúzsba a hatalmuk alá került idegen fajokat. (Budapesti Szemle 1924 március.)

¹⁾ Alcide *Ebray* volt francia miniszterrezidens és főkonzul, publicista „A tisztátlan béke” (La paix malpropre. 1924) című munkáiban szintén megállapítja a magyar királyi kormánynak a béke fenntartására irányzott törekvését a szerb krízis idején.

Lord *Sydenham* „My Working Life” cím alatt 1927 nyarán megjelent emlékirataiban ezeket mondja: „Magyarországot akarata ellenére sodorták a világháborúba és nem rajta múltott, hogy abból nem tudott kiszabadulni.”

Mussolini volt a mai vezető európai államférfiak közül az első, aki nyíltan elismerte Magyarországnak a háborúért való felelőtlenségét, amikor a magyar nemzetgyűlési képviselőknek 1925. évi római látogatása alkalmával ily irányban nyilatkozott.

De *Wilson* maga is megvilágította a háborús felelősség kérdését, amiképpen 1916-ban Cincinnatiban, mint köztársasági elnökjelölt a következő kijelentéseket tette: „Hallotta-e valaha valaki, hogy miből keletkezett a jelenlegi háború? Ha igen, szeretném, ha ezt velem közölné. Mert amennyire én látom, senki sem tudja. A'em *egyes körülmény idézte elő a háborút, hanem minden együtt.* Európában az államok között kölcsönös gyanú kerekedett felül. Szövetségek és antantok jöttek létre, az intrikák és kémkedések bonyolult összevisszasága, amely teljesen behálózta az Óceánon túl lakó népcsaládokat”. (Halmay: A mai Magyarország. 1925. III. 5. oldal).

Harry Elmer *Barnes* Egyesült-Államokbeli egyetemi tanár, aki a háborús felelősség kérdésének egyik legalaposabb ismerője és kutatója, egy nyilatkozatában a következőket jelentette ki: „Tanulmányaim és kutatásaim során arra a meggyőződésre jutottam, hogy Ausztria és Magyarország a háború felidézéseért felelősségre nem vonható. . . Magyarország különválasztva Ausztriától, szerintem teljesen ártatlan a világháború kitörésében”. („P. H.” 1926. VIII. 7.)

Carlo Antonio *Ferrario* „Itália és Magyarország. Magyarország története kapcsolatban Itália történetével” című munkájában (1926) elismeri, hogy gróf Tisza magyar miniszterelnök mindent elkövetett, hogy a háborút megakadályozza, de mikor az nem sikerült, vállalta a magyar sorsra jellemző módon, a hűségéből való tragikus harcot.

A békekonferencia arra sem akart emlékezni, hogy mialatt a nyugati civilizáció zászlóvivő hatalmai a háború kitörésekor az internált polgári foglyok ezreivel a legmegalázóbban és kíméletlenül bántak,¹⁾ javaikat lefoglalták és elkobozták, ugyanakkor Magyarországon az ellenséges országok polgárai szabadon járhattak s vagyonuk is teljesen érintetlen maradt – és ugyancsak emberies elbánásban részesültek nálunk a hadifoglyok is, míg a mi katonáink hosszú éveken át kazamatákban és drótsöványek mögött sínylődtek!

Nem akartak tudomást venni arról, hogy a múltban soha egyetlen nép nem ontotta vérének bővebben, sokszor tőle idegen célok érdekében, mint a magyar és hosszú ezer év alatt, amióta a Duna völgyében megtelepedett és a nyugati civilizá-

¹⁾ Pl. az 1914-ben Franciaországban rekedt gróf Pejacevich Tivadar m. kir. miniszterrel udvart söpörtettek stb. stb.

cióhoz csatlakozott: a latin-germán kereszténység határőrségét alkotta és a nyugati kultúrát saját testével védelmezte!

Nem érezte a művelt Nyugat, hogy mi rajtunk törtek meg azok a rohamok Kelet felől, amelyeket, ha a magyar vitézek százezrei holttestével fel nem tartottunk volna, Európa ma ugyancsak nem büszkélkedhetnék kultúrájával s azt nem fejleszthette volna oly nyugodtan mai színvonalára.

„Nem jutott eszébe senkinek sem, hogy mikor mi: a török, egy számban nagyobb harcos nép ellen, viaskodtunk életre-halálra, akkor Michelangelo nyugodtan dolgozhatott Mózes szobrán és a Szent Péter-Bazilika kupoláján; Shakespeare háborítatlanul írhatta meg színműveit és Corneille, Racine megalkothatták a francia irodalom remekeit! Pedig mi ezalatt két fronton küzdöttünk: a török és német ellen, a szabadságért, földünkért és zászlónk becsületéért.”¹⁾

Elfelejtettek, hogy az egész világon felcsendülő déli harangszó pár pillanatnyi ájtatosságra intő hangjai – nem a szerbek, románok vagy csehek dicsőségét, hanem – a *magyar* dicsőséget zengik, századok óta hirdetve Hunyadi János *magyar* hadvezér, *magyar* seregének, a *magyar* Nándorfehérvár (ma Belgrád) alatt 1456-ban kivívott világjelentőségű diadalát.²⁾

A győztes Nyugat nem akarta elismerni, hogy amíg a barbarizmussal szemben a magyarság évszázadokon át állig fegyverben, állandó vérvesztés és anyagi értékeinek pusztulása közben, majd letiporva és elnyomva, de mégis számottevő ellenfélként lehetővé tette békés fejlődésüket,³⁾ övék lett

¹⁾ Robert Johnson „A leghíresebb királyságok és területek a világon” című *1616-ban*, Londonban megjelent könyvében Magyarországot 12 és fél oldalon tárgyalva, befejezésül megállapítja, „hogy ez az egy királyság többet tett az Ottoman ambíciók csökkentésére és az Ottoman szerencse megakasztására, mint a többi összes keresztény államok együttvéve . . . úgyhogy az igazat megvallva, a kereszténységnek nincs más határfala a török ellen, mint a magyar határ . . .” (Pesti Hírlap. 1927. július 5.)

²⁾ II. Pius pápa (1405-1464.) 1459-ben III. Frigyeshez intézett levelében Magyarországot „a kereszténység pajzsának” és „a nyugati civilizáció védőjének” nevezi.

³⁾ H. Doumergue: „A magyar vért ontotta az emberiségért. Európát Hunyadi János mentette meg a török betöréstől. Ez, és önvédelmi harca a legnemesebb nemzetek közé emeli a magyart.”

a gazdagság, a tudomány és a művészet, övék a dicsőség és hatalom!¹⁾ Kitörölték emlékezetükből bíráink, hogy a magyar vértanúknak egész serege halt meg nemcsak a magyar nemzeti, de az egyetemes emberi szabadságért is és százezrek estek el a szabadságharcokban.

És vajjon tényleg elfelejtették a franciák, hogy II. Rákóczi Ferenc, a nagy szabadsághős az ő udvarukban talált menedéket, hogy a *luzancy-i* templom Mária-kápolnájában nyugvó gróf Berchényi László (1689-1778), – gróf Bercsényi Miklós kuruc fővezér fia – francia tábornagy, majd francia marsall, a francia huszárezredek megteremtője, a Szent Lajos-rend nagy keresztese volt, s mint ilyent „a francia nemzet egyik dicsőségéinek nevezték még 1906-ban is;²⁾ – az angolok, hogy ők vitték hadihajójukon Kossuth Lajost Birminghamba, ahol a legnagyobb lelkesedéssel ünnepelték;³⁾ – az amerikaiak,, akik

¹⁾ *Michelet* (1798-1874.): „A magyar nemzet a hősiesség, a lelki nagyság és méltóság arisztokráciája. Mikor fogjuk adósságunkat az áldott nemzet iránt leróni, mely a Nyugatot megmentette?”

„Vajha a francia történetírás leróhatna már egyszer hálájának adóját a magyarsággal, a nemzetek hőisével szemben. E nemzet hősi példájával fölemel és megnemesít minket. A magyar hősiesség magas erkölcs megnyilatkozása.”

„Európa sohasem hálálhatja meg Magyarországnak azt a szolgálatot, amelyet azzal tett, hogy a saját testével védelmezte a török és latár ellen. Mialatt a magyar gátat emelt a barbár betörés elé, nyugaton a művészetek szabadon virulhattak. A tűzvonalon túl a harci zaj dúlt, ideát Provence édes dalai hangzottak.”

²⁾ Br. *Forster*: gr. Berchényi László Franciaország marsallja.

³⁾ *Paget* (1808-1892.) angol politikus, 1838-ban mondta, hogy „Anglia nemcsak jó vásárlót, de igaz és hűséges szövetségest is találna Magyarországnak.”

G. *Herrig* angol útirajzíró „Sketches on the Danube in Hungary and Transylvania 1838.” című munkájában megállapítja, hogy „Magyarország gátja volt a török terjeszkedésnek, bölcsője az alkotmányos szabadságnak és a vallási türelemnek.”

Backwill, Rudolf of Varosnay, angol politikai író 1841-ben ezeket írta: „Magyarország foglalja vissza helyét a nemzetek között és legyen az, ami régen volt: Európa legbüszkébb védőbástyája. Magyar zászló lengjen a Kárpátoktól a Balkán gerincéig, az Adria partjaitól egészen addig, ahol a Duna hömpölyög a Fekete tengerbe.”

Edmond *Spenser* (1552-1599.) angol költő, ezeket állapította meg: „Abator, 6 milliónyi magyarság két császár és a nemzetiségek ellen védte szabadságát egy

Kossuthot, mint az emberi népszabadság egyik legnagyobb apostolát, a szenátus ünnepi ülésén szónoklattal fogadták, szabadságharcukban pedig a magyar emigránsok tekintélyes számban küzdöttek;¹⁾ – avagy elfelejtették volna az olaszok az osztrák elnyomás elleni szabadságharcukban oldalukon vitézkedő Magyar Légiót, a Garibaldival együtt harcoló Türr István tábornokot és sok más vitéz társát?

A nyugati civilizáció elfelejtkezett rólunk, nem mérlegelt semmit sem²⁾ s úgy jutalmazott, hogy amikor az emberfeletti vérvészeségtől aléltan a földön feküdtünk: kicsavarta becsülettel hordott kardunkat, feldarabolt és megcsónkított úgy, hogy erre a világtörténelemben második példa nincs.

Semmibe sem vették a népek önrendelkezési jogát s az abszolút *magyar többségű* Magyarország helyett *három* olyan országot fejlesztettek nagygyá, amelyek közül Cseh-Szlovákiában 6 millió csehvel szemben 8 millió, Romániában 10

időben... Semmiképpen sem nevezhetjük a magyarokat forradalmároknak, még kevésbé szocialistáknak; egy nemes népnek küzdelme volt, hogy megvédje életét, vagyonát rablóhordák ellen, amelyeket Ausztria és Törökország szláv részeiből szabadítottak rá.” (Travels in European Turkey. II. köt. 1851.)

¹⁾ Th. Roosevelt (1858 -1919), az Egyesült-Államok néhai elnöke, 1910. évi április hó 2-án a magyar képviselőház kupolacsarnokában ezeket mondotta: „Az egész civilizált világ adósa Magyarországnak az ő múltjáért. Amikor Amerika még Európa méhében volt, Magyarok szaga volt az a tényező, amely meggátolta a barbarizmus terjedését és amely a civilizált világ biztonságát őrizte. Az önök ősei az érdem, hogy azokat a támadásokat visszaverték, amelyek a nyugati kultúra ellen a barbarizmus világából intézettek, mert az önök őseinek teste állította meg a barbarizmus haladását. Washington népe a nagy nyugati haemisphaera nagy városaiban ma is csodálattal adózik az önök nagy, bátor, nemes királyai, Erdély, a Duna jobbpartján küzdött dicső harcosai és azon számos győzelmes csata iránt, amelyeket ők megvíváltak. Nincs illusztrisabb történelem, mint a magyar nemzet történelme. Én ismerem ezt a történelmet és nem tartanám magam művelt embernek, hogyha nem ismerném?”.

Ch. Andrews, mainei követ, a washingtoni képviselőházban 1852 február 25-én a magyar kérdéstről tartott beszédében ezeket jelentette ki: „a magyar fegyverek ereje és ügyessége nélkül a Korán föléje került volna a Szentírásnak s ma Mohamed hite lenne az egész szárazföldi Európa vallása”. (Baróthy Bálint: Ismeretlen levelek Kossuth amerikai szerepléséről. 9. old.)

²⁾ E. Sayous (Histoire générale des Hongrois. I. 70): „Pour les Occidentaux ce qui doit dominer, c'est la reconnaissance des services, que la Hongrie a rendus à la civilisation, d'abord en mettant son corps en travers du chemin de la barbarie, et plus tard par son indomptable attachement à la liberté”.

millió románnal szemben $7\frac{1}{2}$ millió, Jugoszláviában 5 millió szerbvel szemben 8 millió *másfajta* nemzetiség áll.¹⁾

Mert az a körülmény, hogy a csehek a cseh-szlovák, s a szerbek a jugoszláv elnevezést vették fel, nem változtat azon a helyzeten, hogy az államok uralkodó nemzetiségei a cseh, szerb, román, elnyomják úgy a rokon, mint a többi nemzetiségeket,²⁾ ahogy ezt a szlovákok és horvátok kirívó példája mutatja.³⁾

De az utódállamok ma államalkotó népei sem viseltettek a múltban oly tartózkodóan a magyarsággal szemben, mint a világháborút megelőző évtizedekben és oly ellenségesen, mint az összeomlás óta.

¹⁾ így pl. az 1921. évi jugoszláv népszámlálás adatai szerint 44.7% a szerbek és 23.6% a horvátok, bunyevácok és sokácok aránya, a magyaroké 4%.

A Magyarországtól elszakított területeken (Horvátországot nem számítva) az arány így alakul: 37.2% szerb és horvát, 77% magyar, 25.8% német! (Kovács Alajos dr.: Magyar Statisztikai Szemle, 1926.)

²⁾ Lukács György beszéde az 1922. évi bécsi Interparlamentáris Konferencián. (Külügyi Szemle. 1923. I-II.)

³⁾ R. Lansing, az Egyesült-Államok volt külügyi államtitkára és a párizsi konferencia tagja, a versaillesi béketárgyalásokról írt munkájában azt fejtegeti, hogy területi jogigények szabályozásánál sokféle szempontot kell tekintetbe venni: néprajzi, gazdasági, földrajzi, történelmi, stratégiai tekinteteket. Mindezt pedig a békekötésben egyoldalúlag, részrehajlóan alkalmazták, vagy tetszés szerint mellőzték. Az önrendelkezési jog pusztá frázissá vált. A békeszerző-

Nem szólva a tótokról, akiknek túlnyomó többsége évszázadokon át mindig megértésben, hűségben, hazaszere-
tetben vállvetve tartott együtt jó- és balsorsban a magya-
rággal (akár a németek, vendek, sokácok, bunyevácok
és ruthének), a románok és szerbek is legtöbbször a magya-
rok oldalán állottak.

Csak a magyarokat mindenáron elnyomni, leigázni akaró
bécsi politikának¹⁾ sikerült idővel a régi egyetértést meglá-
zítani s e nemzetiségeket esetenként ellenünk kijátszani. Az
osztrák politika célja ugyanis közös törvények, összponto-
sított kormányzat volt, mely az egységes birodalmon kívül
más országhatárt nem ismert. E cél elérése érdekében arra
törekedett, hogy a magyarság vezetőszerepét megtörje.
Évégből a nemzetiségek egyenjogúsításának ürügye alatt a
nemzetiségekkel azt akarta elhitetni, hogy a magyarság által
elnyomottak s a nemzeti öntudat felkeltése útján akarta azokat
egyéb fajrokonaikhoz közelebb hozni s ugyanakkor minél
jobban eltávolítani a magyarságtól.²⁾

Még az 1848-ik év történetében is számos oly esetet
találunk, amikor e két nemzetiség a magyarság oldalán fog-
lalt helyet. Így például 1848 március 15 én a pesti ifjúság
Murgu Euthym román agitátort is kiszabadította börtönéből
s az akkor proklamált 12 pontot néhány nappal később
Jancu Ábrahám vezetése alatt, az erdélyi románok Maros-
vásárhelyt együtt ünnepezték a magyarokkal. A szerbek
Zimonyban és Pancsován kitörő örömmel követelték a csat-
lakozást Magyarországhoz, egy szerémmegyei népgyűlés is
a pesti 12 pont alapján kívánta a szoros testvéri viszonyt a

dések nem fognak békét hozni, mert az önérdék futóhomokjára vannak építve
(Szádeczky-Kardoss Lajos: A békerevizió kérdése.)

¹⁾ *Vautier* francia politikus nem sokkal a világháború előtt – 1913-ban –
hazánkról a következőket írta: „Magyarország múltja fényes, de a jövő még
dicsőbb sorsot tart fenn számára. E jobb sorsra érdemes nemzetet Ausztria
úgyszólván elfalazta Európától, hogy egyrészt annál szabadabban zsákmányol-
hassa ki, másrészt, hogy a külföld a függetlenség után sóvárgó magyarság
panaszait meg ne hallhassa.”

²⁾ *Berzviczy* Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. II. kötet
377-79. oldal.

magyarokkal.¹⁾ A fentemlített Murgu Euthym csak 1856-ban kapott kegyelmet s elkobzott vagyonának visszaadása is csak akkor rendeltetett el.²⁾ De továbbmenve, abból a tényből, hogy a világháború folyamán az osztrák-magyar közös hadsereg, valamint a magyar királyi honvédség szerb, román nemzetiségű legénységből álló csapattestei, nem is szólva a hősiesen küzdő tótokról, kifogástalanul állották meg helyeiket egészen az utolsó napig, – csak azt állapíthatjuk meg, hogy e nemzetiségek *csak* a külső izgatások hatása alatt állva, fordultak végül is élesen évszázados magyar testvéreik ellen.

„A békében, amelyet egykor a pogány Szolimán szultán, a mohácsi győző parancsolt rá a magyarságra, jóval több volt a keresztény szellem és kevesebb az embertelenség, mint abban a shylocki békében, amelyet Maintenon asszony mulatóházában diktáltak nekünk a kultúrnemzetek.”³⁾

A békeszerződés „etikai megalapozását abban a feltevésben keresi, hogy őseink itt már régebben megtelepedtek és rendezett állami viszonyokban élő nemzeteket igaztak le és hogy Nagy-Magyarország nem magyarajkú polgárai ezeknek a leigázott, szabadságuktól és állami létüktől megfosztott nemzeteknek utódai. Az ezeréves birtoklásra való hivatkozásunkkal szemben az entente főtanácsa a magyar békeküldöttséghez intézett utolsó átiratában egyenesen azt mondja, hogy „igazságtalanság és elnyomás nem válik igazsággá azáltal, hogy ezer esztendeig tart.” Hát ez a beállítás történeti tudatlanságon és olyan szláv és román legendákon alapul, amelyeket ama nemzeteknek komoly történetírói is már elejtettek. *Az igazság az, hogy Nagy-Magyarország mai nemzetiségi viszonyainak kialakulásában az őslakóknak megállapítható része nincs. Hogy azok kizárólag, vagy legalább kilenctized részben fokozatos bevándorlás által keletkeztek.* Ha etikai fogalmakkal dolgozunk, úgy ennek perdöntő jelentősége van, mert későbbi bevándorlóktól csakugyan kívánni lehet, hogy annak az államnak rendjé-

¹⁾ Jancsó Benedek: Szabadságharcunk és a dákoromán törekvések 67. oldal.

²⁾ Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. 1849-1865. II. kötet 101. old.

³⁾ Herczeg Ferenc: Szerajevo! (Pesti Hírlap, 1924 jun. 29.)

hez alkalmazkodjanak, melyben saját akaratukból keresnek hajlékot.”¹⁾).

„A magyar tragikum nem csekély részben abban a körülményben jut kifejezésre s találja magyarázatát, hogy az összeomlott monarchia *egész* számláját velünk fizettette meg a tájékozatlan s ellenséges oldalról felőlünk informált külföld – holott *Magyarország nem volt a maga külön, önálló akaratának és független elhatározóképességének szuverén birtokában*. Magyar érdekből nem volt mit remélnünk még a győztes háborútól sem, a mi háborús célunk nem lehetett és nem is volt egyéb, mint országunk ezeréves területi integritásának védelme . . .

Magyarország (mint láttuk) nem állhatta útját a háború kitörésének, áldozata lett a monarchia nagyhatalmi politikájának, mely – akár a végzet, – vesztünk felé sodort bennünket. „^a)

* * *

„*Recrudescunt diutina inclytæ gentis Hungaræ vulnera.*”

(II. Rákóczi Ferenc, 1676-1735, kiáltvány a magyarokhoz 1704-ben.)

A párisi békekonferencia által Magyarországra nézve megállapított békeszerződést a versaillesi Trianon-palotában 1920. évi január hó 15-én nyújtották át a szövetségesek s azt Magyarország meghatalmazottai 1920. évi június hó 4-én délután 4 óra 15 perckor írták alá.³⁾

A trianoni békeszerződés alapján, mely az 1921: XXXIII. t.-c.-be iktattatott, ezeréves területünk 67.2%-a, népességünk

¹⁾ Gróf Apponyi Albert VI. előadása „A magyar alkotmányfejlődésről.” (Közművelődés I. évi. 7-8. szám.)

²⁾ Dr. Halmay Elemér: A revíziós gondolat a világpolitikában. 9. és 11. oldal.

³⁾ A trianoni szerződéssel kapcsolatos főbb események:

1919 december 1. A Legfőbb Tanács a budapesti Amerikai Misszió útján felszólítja a magyar kormányt, hogy kiküldötseit a béketárgyalásokra küldje Neuillybe.

1919 december 10. A kiküldöttek elindítását Párizs megsürgeti.

1920 január 5. A magyar kiküldöttek elindulnak. 7-én érkezés Neuilly s/S., Château de Madridba.

1920 január 15. A békefeltételeket 15 napos határidővel átnyújtják.

1920 január 16. Gróf Apponyi Albert nagy beszéde francia, angol és olasz nyelven a békekonferencia előtt.

1920 január 18. A békedelegáció Budapestre indul.

58-3%-a, illetve Horvát-Szlavonországok hozzászámításával, területünk 71.5%-a és népességünk 63.6%-a¹⁾ került ellenséges hatalom alá, minden megkérdezésünk nélkül.²⁾

5. Versailles. Trianoni palota.

1920 január 26. A magyar válasz határidejét február 12-éig hosszabbítják meg.

1920 február 9. A magyar delegáció ismét Neuillybe indul, ahová 12-én érkezik meg.

1920 március 31. A béke delegáció Budapestre visszatér.

1920 május 5. A magyar ellenjavaslatokat elutasítják és Millerand kísérőlevelével a végleges békeszerződés szövegét átnyújtják s 10, majd újabb 10 napos határidőt tűznek ki a válaszára.

1920 május 16. A béke delegáció lemondását bejelenti Millerandnak, a Legfőbb Tanács elnökének, mert a békeszerződést elfogadhatatlannak találja.

1920 május 17. A magyar kormány a kényszerhelyzetből kifolyólag a szerződés aláírására nyilatkozatot tesz, de tiltakozik a népek önrendelkező jogának megsértése ellen.

1920 május 22. Millerand a békeszerződés aláírását június 4-re tűzi ki.

1920 június 4 Délután $1/5$ órakor a magyar megbízottak a versaillesi Grand Trianon palotában a békeszerződést aláírják.

1920 október 26. Gróf Csáky Imre külügyminiszter törvényjavaslatot terjeszt be a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről.

1920 november 13. A békeszerződés megszavazása.

1921 július 27. A békeszerződés mint 1921. évi XXXIII. t.-c. kihirdetik és hatályba lép. (A törvény megszavazása és kihirdetése között azért telt el oly hosszú idő, mert három főhatalom ratifikálása volt az előfeltétel s ez csak 1921-ben történt meg.)

¹⁾ „Az 1920 évi népszámlálás demográfiai adatai.” 4 oldal. (Az 1910. évi népszámlálás adatai alapján.)

²⁾ „Csonka-Magyarország térképét megtekintve, elszörnyűködünk azon, hogy vannak emberek, akik azt hiszik, hogy a gondviselés őket azért küldte a földre, hogy államokat büntetésből megszüntessenek és újakat teremtsenek. Magyarország ezeréves állam, történelmi és földrajzi egység, évszázadok által összeforrasztva s belső vonzóerők által összetartva, amit sem fegyver, sem toll, máról holnapra fel nem bonthat „(G. Ferrero: A béke tragédiája.)

Magyarország 1910. évi 282,870 km², (Horvát-Szlavonországokkal 325,411 km²) területéből és 18.264,533 főnyi (Horvát-Szlavonországokkal 20.886,487 főnyi) lakosságából Csehországé lett 62,937 km² és 3.575,685 lakos, Szerbiáé 20,956 km² és 1.499,213 lakos, Romániáé 102,787 km² és 5,265.444 lakos, Német-Ausztriáé 4010 knr és 294,849 lakos, végül Olaszországé (Fiume) 21 km² és 49,806 lakos.¹⁾

Ezek szerint összes veszteségünk anyaországi területben 190037 km² (megmaradt 93,010 km²), lakosságban 10.657,562

6. A megcsönkített Magyarország.

lélek (megmaradt 7.606,971 lélek), Horvát-Szlavonországokkal együtt területveszteségünk 232,578 km², népességveszteségünk 13.279,516.²⁾

Így szüntette meg a művelt Nyugat, Magyarország nemzeti, gazdasági, történelmi, földrajzi,³⁾ természetrajzi és kulturális egységét!

¹⁾ Horváth Jenő: A trianoni béke megalkotása. 14 oldal.

²⁾ Magyar Statisztikai Közlemények. 69 kötet. Az 1920. évi népszámlálás. Stat. Évkönyv 1919-1922. 8. oldalon jegyzet. Fenti számadatok a határkiigazítások folytán csekély változásoknak voltak kitéve.

³⁾ E. Reclus (1837-1916): „La Hongrie est la plus parfaite unité géographique du monde”.

E. Reclus: „Magyarország rendkívüli előnye, hogy a szoros értelemben vett földrajzi egység. A magyar királyság földrajzi szempontból Európa egyik legösszefüggőbb területe. Bármint alakuljon is a középeurópai államok sorsa,

bizonyos, hogy a magyarság mindig a legjelentékenyebb szerepet fogja játszani a Kárpátok által körülvevett óriási arénában ... a magyar állam területén a magyar faj a legkiválóbb”.

Payot: „Magyarország csodálatraméltó földrajzi egység, amelynek egyes részei összhangzatosan egymásra vannak utalva és nem szakíthatók el, az Qgész sérelme nélkül... Magyarország zárt egész és annak egyes részei, még ha az országot földarabolnák is, idővel önmaguktól csatlakoznának vissza a csonka törzshöz”.

7. Az 1925. évi árvíz.

Amikor a béketárgyaláson a magyar kiküldöttek a földrajzi egység megbontásának gazdasági következményeire rámutattak, többek között arra is hivatkoztak, hogy a Magyar Alföldre beláthatatlan veszedelmet jelent az, hogy a folyók felső erdőkkel borított hegyvidéki része mind idegen kézbe kerül. Az 1920. évi február hó 12-én előterjesztett XXXII. számú jegyzékben szóróiszóra a következők állottak: „... félni lehet, hogy maholnap az Alföldre második román pusztítás szakad, amelynek ezúttal a víz lesz a romboló ereje”. És ennek az előrelátásnak szomorúan csattanó bizonyosságául szolgáltak az 1925. évi karácsonyi ünnepek alatt a Magyar Alföldön dúlt árvizek, amikor például egymagában a Körös folyó 50,000 kat. hold földet árasztott el a mai magyar területen és több mint 2.000,000 köbméter víztömeggel százmilliárdokat kitevő kárt okozva, a lakosság ezreit tette tönkre! És mindez csak azért történt, mert a folyók felső folyásait elzárták, a vízgyűjtő területeket elszakították, a szabályozást darabokra tépték s az ármentesítő társulatokat (a Duna mentén 24, Tisza mentén 38, Temes-Béga mentén 2 ármentesítő, továbbá a Tisza mentén még 50 felvízlecsapoló társulat) megosztották! (Dr. *Cholnoky* Jenő: Az alföldi árvizek.)

* * *

*Óh, mily esés volt ez, jó hazafiak!
Elestem akkor én, ti és mi mind,
Míg véres ármány kérkedett felettünk,
(Shakespeare 1564-1616.)*

A 10 milliónyi magyarság nemzeti egységének megszüntetése folytán elszakított testvéreink oly uralmak alá jutottak, amelyek a békeszerződéseknek kijátszásával vagy nyílt megtagadásával, a magyar szellemi élet elfojtására törek-
szenek, hogy így azokat vagy idegen kultúrájuk járma alá

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

ESPAGNE

8. A megcsönkített Franciaország.

hajtsák, vagy amennyiben erre nem hajlandók, a műveletlenségbe visszataszítsák.

Az új uralmak minden ténykedése arra irányult, hogy a magyar kultúra alkotásait, intézményeit kiirtsák s így az érzelmi és szellemi közösség leghatalmasabb összekötő kapcsait meglazítsák, semmivé tegyék.

A trianoni békeszerződés, mint már említettük, a nemzetiségi elvre való hivatkozással, az abszolút magyar többségű Magyarországból *húrom új nemzetiségi államot* – Cseh-szlovákia, Románia és Jugoszlávia ¹⁾ – létesített, amelyekben

lakosságából 8.759,186 cseh és szlovák, 4.844,894 pedig más nemzetiségű volt;

a magyarság tekintélyes számú kisebbséget alkot (Csehszlovákiában kb. 1.100,000, Romániában 1.700,000, Jugoszláviában 560,000, továbbá Német-Ausztriában – a Bécs és környékén élő nagyszámú magyarságot nem számítva – az elszakított magyar területen 26,000, végül Fiúmében 6000 volt az elszakítás időpontjában a magyarok száma).¹⁾

A békekonferencia a legyőzött államokra (– kivéve Németországot –) diktált szerződéseiben a kisebbségek védelmét is felvette, belátva e kérdés nagyjelentőségét és fontos-

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

9. A megcsönkített Belgium.

ságát, amit azzal is kimutatóit, hogy a szerződéseket *alaptörvényeknek* mondta ki.

Így a trianoni szerződés szintén tartalmaz a Csonka-írlagyarországon lakó kisebbségek védelmére irányuló ren-

2 Románia 16.019,306 főnyi lakosságából 10.785,174 román és 5.234,132 más nemzetiségű; – végül 3. Jugoszlávia 12.600,000 főnyi lakosságából 9.600,000 délszláv és 2.700,000 más nemzetiségű. (*Sebess: Die neuen Agrardemokratien.*) De ezen adatok kellő megvilágítása céljából nyomatékosan kell azhangsúlyoznunk, hogy a délszláv gyűjtőnév alatt csak 4.600,000 a szerbek száma, míg 3.500,000 horvát és kb. 1.000,000 szlovén, az összlakosságból csak 6.000,000 görög-keleti szerb váuasú! A többi nemzetiségi kisebbség így oszlik meg: 600,000 német, 500,000 magyar, 500,000 bolgár, 500,000 albán, 300,000 török és a fennmaradó többi, más nemzetiségű. (Bajza József. Magyar Külpolitika. 7/1927. szám.)

¹⁾ Dr. *Buday* László: Magyarország küzdelmes évei. 18. oldal.

delkezéseket (54-66. cikkek). Viszont már a békeszerződéseket megelőzően, a főhatalmak *külön kisebbségi szerződéseket* kötöttek az új utódállamok mindegyikével, melyek közül minket a Csehországgal és Szerbiával Saint-Germain-en-Layeban 1919. évi szept. hó 10-én és Romániával Parisban 1919. évi december hó 9-én kötött szerződések érdekelnek. Az utódállamok (Csehország, Szerbia, Románia) ezenfelül a trianoni szerződés 44., 47. és 52. cikkeiben is kifeje-

Ha a a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

GratBritain

zetten elismerik a nagyhatalmakkal kötött kisebbségi szerződések hatályosságát.

Úgy a békeszerződések, mint a nagyhatalmak és utódállamok külön szerződesei, a kisebbségi kérdést tárgyaló, majdnem szó szerint egyező feltételeket tartalmaznak, melyek szerint az utódállamok és a legyőzöttek e rendelkezéseket alaptörvényekül ismerik el, amelyekkel semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben, hogy ezekkel szemben semmiféle törvény stb. nem hatályos s végül, hogy e szerződések a *Nemzetek Szövetségének védelme alá helyeztetnek.*¹⁾

¹⁾ Magyarországot a Nemzetek Szövetsége 1922. évi szeptember 18-iki közgyűlésében, egyhangúlag vette fel tagjai sorába. A felvételt a magyar nemzetgyűlés 1923. évi január 30-31. és febr. 1.-én tárgyalta le s e törvényt mint 1923: XII. t.-c. hirdettetett ki Magyarország Kormányzója által.

E szerződések magukban foglalják a kisebbségekkel szemben vállalt, illetőleg részükre biztosított következő kötelezettségeket: az élet és szabadság védelmét, a vallás szabad gyakorlását, az állampolgárság elnyerését, a polgári és politikai jogok élvezetét, valamint a törvény előtti egyenlőséget, bármely nyelv szabad használatának jogát a magán, üzleti, vallási életben és a sajtóban, a vallási, társadalmi, jótékony-sági intézmények, iskolák és nevelőintézetek autonóm léte-

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

11. A megcsönkített Anglia.

sítésének, igazgatásának és felügyeletének jogát szabad nyelvhasználattal és szabad vallásgyakorlással, hivatalok és méltóságok elnyerését, foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében a teljes egyenjogúság elismerését, végül a kisebbségek kulturális céljaira a közvagyonból megfelelő részesedés biztosítását.

A fentiekből látjuk, hogy e szerződések a nemzeti kisebbségek védelmét *elvben* kielégítően biztosítják, bár e védelem csak a kisebbségi védelem minimumának tekinthető.¹⁾
A *gyakorlat* ellenben mit mutat?

¹⁾ Br. *Wlassics Gyula*: A kisebbségi jogokat védő szerződések.

Míg a legyőzött és kizsákmányolt Maradék-Magyarország nemzetiségeinek – mint a múltban is – a legnagyobb és a békeszerződés rendelkezésein *túlmenő* mértékben biztosítja szabadságukat minden téren, addig az utódállamok az elemi emberi jogoknak, a civilizáció követelményeinek, valamint szerződéses kötelezettségeiknek figyelmen kívül hagyásával, a magyar kisebbséggel szemben megtevesztésekkel és nyílt erőszakkal éreztetik hatalmukat s érvényesítik részben ide-

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

12. A megcsönkített Olaszország.

gen, részben vélt, de mindenképpen alacsonyabb kultúrájukat.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló cikkek, illetőleg szerződések a magyar kultúrának legjelentősebb és legvészt-hozóbb állomásai, mert ezeknek az utódállamok és a főhatalmak, illetőleg a Nemzetek Szövetsége részéről való meg nem tartása a legfőbb oka minden panasznak, szenvedésnek és ellenségeskedésnek.

A magyar békefeltételek 1920. évi január hó 15.-én kiadott első szövege az elszakított területeken lakó kisebbsé-

ségek védelméről egyáltalában nem rendelkezett, mire a magyar békeküldöttség ilyirányú részletes javaslatot terjesztett elő, a főhatalmak azonban csak az utódállamokkal kötött külön kisebbségi szerződések elismerését és megerősítését vették fel a békeszerződésbe, egyébként pedig a magyar javaslatot azzal utasították el, hogy *a magyar kisebbségi védelem szabályait már a békeszerződés előkészítése során behatóan megtárgyalták és áttanulmányozták s az érdekelt államokkal kötött külön szerződések „feltétlen hatályossággal biztosítják” a kisebbségek védelmét.*)

Hogy ez a feltétlen hatályosságú biztosítás, az alaptörvénynek tekintendő szerződések és a Nemzetek Szövetségének védelme (az 1927. év közepéig) a magyar kultúrát illetően miként festett a valóságban, annak megközelítő ismeretetésül kíván a jelen munka szolgálni.

Azokban már előre is megállapíthatjuk azt az elszomorító ténytet, hogy az 1927. év közepéig még csak komoly kísérlet sem történt a rendelkezések lelkiismeretes és teljes végrehajtására.

Az utódállamok törvényei lehetőleg demokratikusak és liberálisak, hogy a külföld előtt bizonyítékul szolgálhassanak, de a kormányok nem a törvényeken, hanem azoknak a gyakorlatban való alkalmazásukon nyugszanak. Hogy e törvények és azok keresztülvitele között mily nagy a különbség, azt a kisebbségi egyezmények sorsa bizonyítja. E nemzetközi szerződéseket mind elvállalták, törvénybe is iktatták, de az ezek után hozott új törvényekből (agrárreform, állampolgárság, stb., stb.), a végrehajtási rendeletekből és ezek gyakorlati alkalmazásából a kisebbségi jogok legnagyobb részét eltűnnek.

Az utódállamok látván, hogy nincs, aki őket vállalt kötelezettségeiknek betartására kényszerítse, szuverenitásukat hangoztatják s presztízskérdést csinálnak abból, hogy azt tesznek az állami fennhatóságuk alá került területeken, amit akarnak, mert szerintük szuverenitásukat a nemzetközi szer-

¹⁾ *Danilovics Pál: A kisebbségi jogokat védő szerződések magyarázata.*

zódések nem érinthetik, vagyis azok csak addig voltak jók, amíg új területeiket birtokba vették.¹⁾

A románok már kamarájukban is nyíltan hangoztatják ezen felfogásukat, amennyiben Jorga egyetemi tanár és képviselő, nagy tetszés mellett, a párisi kisebbségi egyezmények jogforrási minőségét is megtagadta, amikor az erre való hivatkozást a román nemzet becsülete megsértésének jelentette ki, sőt a kormány akkori elnöke – Bratianu Jonel – az 1924. évi februári kamarai ülések egyikén árulással vádolta meg Vajda-Vojvoda Sándor képviselőt,²⁾ aki mint miniszterelnök elfogadta és aláírta 1919-ben a kisebbségi szerződést.³⁾

¹⁾ Sir Villoughby *Dickinson* egy jelentésében junktiumot lát az új államok területi juttatása és a kisebbségi szerződések megtartása között. Ha e szerződések alkotását megelőző iratok egyszer köztudomásra fognak jutni, azokból ki fog világlni, hogy Wilson szerint a kisebbségi szerződések előfeltételei voltak az új államok megalakulásának. (Magyar Külpolitika. 7/1927. sz.)

²⁾ Veridicus: Les infractions au traité des minorités en Roumanie. 54-5. oldal.

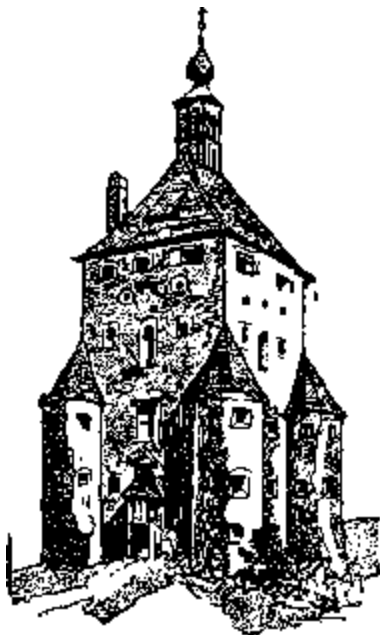
³⁾ Jellemzésül annak, hogy az elfogulatlan semlegesek hogyan vélekednek a „győztesek” eljárásáról, ízelítőül röviden ismertetjük azt a cikket, amely – Svájcban a Nemzetek Szövetségébe történt belépése második évfordulóján – a „Zürcher Post” című lap 1924. évi május hó 16-iki számában, az Erdélyben járt *E. Bloch* holland újságíró tollából jelent meg.

Az író tapasztalatai szerint Romániában, a miniszterelnöktől le az utolsó állami tisztviselőig, senki sem tulajdonít komoly jelentőséget a nemzeti kisebbségekre vonatkozó szerződésnek, amelyet a szövetséges és társult hatalmakkal kötöttek.

Bratianu román miniszterelnök a kamarában és szenátusban sikraszállt az ellen, hogy a kisebbségi szerződést felvegyék az alkotmányba, dacára, hogy azt alaptörvénynek jelentették ki a hatalmak s úgy nyilatkozott, hogy „ezt a privilégiumot nem adhatjuk meg a kisebbségeknek, mert maga a többség sincs birtokában”. Így tehát a szerződésekben meghatározott elemi emberi jogok, „privilégiumok”! „Ennél lesújtóbb bírálatot Románia legnagyobb ellensége sem mondhatna a román kultúráról.” Jorga egyetemi tanár és ellenzéki képviselő a román kamarában a kormánypárt tomboló tetszésétől kísérve, szószerint a következőket jegyezte meg: „Aki ebben az országban az 1919. december 9-iki párisi megállapodásra, mint jogforrásra hivatkozik, az megsérti a román nemzet becsületét és annak számot kell vetnie azzal, hogy a felháborodott román öntudat eltapossa”. Szomorú jele ez annak, hogyan gondolkodnak Romániában az emberi jogokról és a szerződésekről. És vajjon mi volt Európa válasza ezekre az ilyen hangan tartott nyilatkozatokra? Történt-e csak egyetlen lépés! s abban az irányban, hogy megizentessék Romániának, hogy a nemzetközileg

„Tőlünk függ minden, csak akarjunk!”
(Széchenyi. 1791-1869.)

Az igazság nagyobb diadalára és a civilizáció dicsőségére a magyarság, régi kultúrájával, harmadrendű szerepet tölt be az utódállamok területén.

13. Selmeezbánya. Leányvár.

A magyar kulturális intézményeket s az azokat irányító személyeket és testületeket a legváltozatosabb módokon aka-

garantált szerződések nem papírrongyok, amelyeket egyszerűen szét lehet tépni? Meg kell állapítani, hogy 1919 óta egyetlen komoly lépést sem tettek abban az irányban, hogy ennek a szerződésnek érvényt szerezzenek! A világbéke szempontjából a Nemzetek Szövetségére csak akkor van szükség, ha megérti feladatát, ezt helyes módon tudja betölteni és megvédi a gyöngéket. Fel kell vetni a kérdést: elszánja-e magát Európa arra, hogy véget vet ennek a szerződésszegésnek, amely egyben szégyenfeltja a szerződés összes aláíróinak és a szerződésekért kezességet vállaló Népszövetségnek is? Vagy talán minden emberszeretet, minden igazság- és szégyenérzet kihalt volna az európai politikából? Íme, így látja egy semleges szem a béke örömeit!

dályozzák működésükben, hogy így tehessék tönkre és rajtuk keresztül kultúránkat.¹⁾

Szomorú tény, hogy most azok az államok mérnek megsemmisítő csapásokat a magyar kulturális intézményekre, amelyeknek vezető nemzetiségei – a szerb, román, tót – a legmesszebbmenő és a magyarságéval azonos állampolgári és kulturális szabadságban éltek a régi Magyarországon.

*Knatchbull-Rugessen*¹⁾ angol író 1910-ben Londonban megjelent: „A magyar nemzet politikai kialakulása” (The political evolution of the Hungarian Nation) című művében ezeket mondja: „Az 1868. évi XLIV. t.-c. (a nemzetiségi törvény) a nemzetiségek jogos kívánalmait még az uralkodó faj jogainak sérelmére is kielégítette. A törvény legtöbb tévedése volt, hogy védte az idegen nyelveket, de elmulasztotta védeni a magyar állam nyelvének jogát, midőn az államnyelv tudását sem követelte a polgári jogok előfeltételéül. Magyarországot, a kereszténység egykori vedbástyját és pajzsát, a magyarok teremtették és senki más, csak a magyarok tarthatják fenn. Európának vagy Angliának nincs haszna Magyarországból, ha az nem magyar”.

*Popovics Milos*³⁾ „A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból” című munkájában (1865. évi magyar kiadás 14. lap) így ír: „Magyarország törvényei a bennélő nemzetiségek közt különbséget *nem* ismernek; a magyar alkotmány szerint csupán privilegiátusok és nem kiváltságosak, vagyis nemesség és nép létezik. Az első kiváltságos osztályban nemcsak maguk a magyarok valának, hanem a nem magyarok is odajuthatának, amint valósággal oda is jutottak. Ez állításunkat nem gyöngíti azon körülmény, hogy a kiváltságosak közt majdnem a legtöbb magyar volt, azért lehetett ez, mivel a magyarok számra és szellemileg erősebbek”.

*Rosetti*¹⁾ (1816-1885.) a románság egyik legkiválóbb államférfia szerint »... a jobbágyok fölszabadtásának dicsősége a magyaroké. – Románia csak tizenöt évvel később és csak vér árán tudta megvalósítani azt, amit a magyar nemesség minden kényszerítés nélkül, tisztán a humanitás és a szabadság fenkölt és nemes eszméitől lelkesítve cselekedett 1848-ban, amikor összes jobbágyait *faj- és valláskülönbség nélkül fölszabadította*”.

Gozsdu Manó (1802-1870.), a magyarországi románok egyik legnagyobb jótevője így nyilatkozott: „A világtörténelem nem mutat fel sebb áldozatot, niint midőn a magyar nemesség életét és vagyonát áldozta fel azon törvények védelmében, melyekben minden kiváltságait megosztotta *a haza összes népeivel!*”

¹⁾ „Die Absperrung ist die Todsünde der Völker; denn das höchste Gesetz der Geschichte ist die Gemeinschaft.” (*Ihering.*)

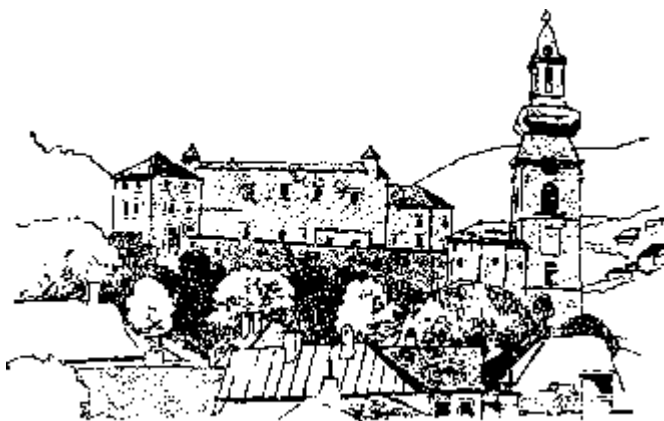
²⁾ Szádeczky-Kardoss: A békerevizio kérdése.

³⁾ Domanovszky Sándor: A magyar kérdés történeti szempontból tekintve.

⁴⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. I.

Ezek után csak mellékesen említjük meg, hogy a magyar állam a nemzetiségi kultúrát még anyagilag is támogatta, amire például hozzuk fel, hogy a román iskolák és egyházak a világháború kitörése előtti időben, egymagukban évi 14.000,000 aranykorona államsegélyben részesültek.¹⁾

És vajjon, hol voltak az igazság hangos apostolai, a nemzeti kisebbségek pártfogói: Seton Watson (Scotus Viator), Björnson *Björnsterne*, Wickham Steed, Jászi Oszkár stb. stb., amikor a szülőföldjükről, otthonukból elűzött, hivataluktól,

14. Selmeczbánya, Óvár.

foglalkozásuktól megfosztott, vagyonukból, földjeikből kiforgatott magyarság *százazeit* kergették át új határainkon a nyomorúságba és nélkülözésekbe az utódállamok?

Ki emeli vagy emelte fel szavát az elnémított harangok, bezárt iskolák, kifosztott és tönkretett közgyűjtemények, lerombolt műemlékek, a megvert, megkínzott, bilincsekbe vert magyarok sorsa ellen?

És beszélhet-e valaki a magyarok elnyomó politikájáról, amikor ismételen kitért magyar részről az a felkiáltás a román kamarában: „Csak úgy nyomjanak el minket magyarokat, ahogy mi elnyomtuk a románokat”.

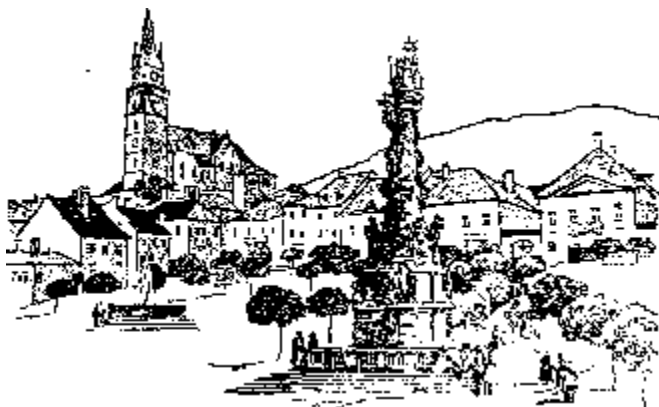
Vajjon vertek itt meg valakit, mert tótul, szerbül, románul beszélt?

¹⁾ Dr. Buday László i. m. 192. oldal.

Vagy lóttek-e itt az emberek közé, mert nem magyar nótákat énekeltek?

Megfosztották-e itt az emberek százezreit állásuktól és kenyerüktől, mert nem beszéltek magyarul?

Avagy elképzélhető-e a magyar államról az, amit a román kormány tett, hogy a birtokuktól és életlehetőségeiktől megfosztott magyar és német anyanyelvű polgároknak a román területről való eltávolítása céljából, a kivándorlási ügynököket támogatta? („Útlevelügy”.)

15. Körmöczbánya.

Nem!

A magyarság hosszú ezer év alatt nem követett el annyi igazságtalanságot, mint az utódállamok a megszállás egyetlen hetében.

A magyar kisebbségek panaszait természetesen igyekeznek az utódállamok a külföld előtt valótlannak, vagy a legjobb esetben is túlzottnak feltüntetni.

Így a Népszövetségi Ligák 1924. évi lyoni ülésén Djuvara, Románia képviselőjében bejelentette, hogy a magyar kisebbség panaszai kivétel nélkül túlzottak és azt kérte, hogy ne foglalkozzanak azokkal, mert a panaszok kellő ellenőrzésére nem áll rendelkezésre elegendő eszköz.

Mikor évekkel ezelőtt Romániában az új alkotmánytervezet javaslatát tárgyalták, a kisebbségeknek arra a panaszára, hogy a javaslat a kisebbségi jogokról meg sem emlékezik, a törvénytervezet készítője, a legnagyobb román közjogász, *Dicescu* azt a magyarázatot adta, hogy Románia mint demokratikus állam az összes polgároknak fajra és vallásra való tekintet nélkül, egyenlő

jogokat biztosít és az általános jogegyenlőség elvével ellenkeznek, ha a kisebbségek részére külön jogokat biztosítana.

Ez a szépen hangzó és a külföldhöz szóló elv azután a gyakorlatban igen különösen érvényesül. Például a román liberális kormány idejében, demokratikus kormányhoz illően, a választások az általános, egyenlő és titkos választói jog alapján történtek, így a csíkmégyei szenátorválasztáson is, ahol egy magyarpárti és egy liberális jelölt küzdöttek. A magyar jelöltre körülbelül a szavazatok 95%-a, a románra 5%-a eshetett. A választás befejeztével magyar részről két bizalmiférfi akart éjszakára az úrnak őrzése céljából a választási helyiségben maradni, amit az elnök nem engedett meg, mert a románpárti bizalmiférfiak elmentek s így a jogegyenlőség elvénel fogva, a magyarpártiak sem maradhatnak ott. Másnap azután a választás eredményeként kihirdették, hogy óriási többséggel a liberális (román) párti jelölt választatott meg, ami nyilván arra mutat.

16. Besztercebánya.

hogy az dönti el a választás eredményét, hogy az urnából hány szavazatot vesznek ki, s nem az, hogy hány szavazatot adnak le.¹⁾

A csehek azt hirdetik, hogy a nemzeti kisebbségekkel szemben teljesítették mindazokat a kötelezettségeket, amelyeket a szerződésben elvállaltak s szerintük sehol a világon olyan szabadság, olyan igazság nincsen, mint náluk.

A cseh hivatalos álláspont szerint azonban a magyarok kisebbségi jogaikkal csak ott élhetnek, ahol tömören lagnak együtt, míg a tót nyelvterületen élő magyarságot mesterségesen odatelepített idegen elemnek tekinti, melynek ottmaradását minden eszközzel meg kell nehezíteni. Ezen állásponthez képest az ily területeken még azt sem tűrte az állam, hogy a magyarság saját költségén tartson fenn iskolákat, sőt uralma első idejében azt sem engedte meg, hogy a tót nyelvterületen lakó magyarok magántanéroket alkalmazhassanak s gyermekeiket valamelyik magyar iskolában vizsgáztassák le.

A magyar nyelv használatának jogát is a legönkényesebben korlátozták s így történhetek meg oly esetek, amikor pl. akadt zsupán, aki még a felvidéki, cenzúrált magyar lapokat is kitiltotta megyéjéből, sőt a trencsényi zsupán (Bellai)

¹⁾ Pesti Hírlap. 1927. V. 11.

– aki még néhány évvel ezelőtt, mint Temesvár városi kultúrtaácsnok, izzó magyarságú hazafias szónoklatokat tartott, – 1921-ben a nyilvános helyen való magyar beszédet, mint „kihívó szemérmertlenséget” eltiltotta. Ugyanezt tette Thurzó túrócszentmártoni bíró.

Eljárásuk védelmére azt találták ki a csehek, hogy ők a tényleges magyar kisebbségnek megadják a jogait, ami azonban nem illeti meg azokat, akiket a magyarok az „idők folyamán” tót nemzetiségüktől megfosztottak (!) és akiket – mint ezt a pozsonyi tót minisztérium egyik osztályvezetője (Medveczky) kijelentette – „ha kell, erőszakkal is rá fogunk szorítani, hogy szlovák nemzetiségükhöz visszatérjenek.” Ez az álláspont a legindokoltabb kritikát hívja ki maga ellen, hiszen az egyénnek azt az elemi jogát veszi el, hogy maga állapíthassa meg, melyik nemzetiséghez kívánja sorozni magát, amit megfellebbezhetetlen hatalmi szavával íme a cseh állam eszközöl.¹⁾

De a szerbek sem maradtak el társaik mögött, sőt túl is szárnyalták azokat, amikor 1924 nyarán az összes magyar és német politikai szervezetek (Magyar Párt, Kulturbund stb.) működését eltiltották s így két kisebbséget a raaga egyetemében és intézményesen fosztottak meg legelemibb állampolgári jogaitól.

A magyarságot, mint nemzeti kisebbséget a szerbek csak Dél-Magyarországon az ú. n. Vajdaságban ismerik el, ellenben nem számítják annak sem a Muraközben, sem Horvátországban, Szlavóniában, Boszniában vagy a régi Szerbiá-

17. Eperjes. Rákóczi-ház.

ban (telepesek). Amíg a szerbek a múltban a magyar államtól nemzetiségi tartományt követeltek, addig most ők a legszélsőségesebb centralisták. Alkotmányukban is ezt az irányt alkalmazzák s a kisebbségek nyelvének – legelsősorban a magyarnak – nem engedik a legkisebb érvényesülését sem, mindössze az elemi oktatást engedélyezik részükre. Alkotmány törvényük szembehelyezkedik a főhatalmakkal szemben vállalt nemzetközi kötelezettségeknek s a kisebbségek jogáról hallgat vagy azokat semmibe sem veszi.²⁾

Hogy a szerbek eljárása a kisebbségekkel szemben még a szövetséges főhatalmagnál sem találkozik minden időben osztatlan helyesléssel, annak bizonyítéka, hogy midőn 1924-ben Szerbia az új olasz területek szláv kisebbségei érdekében Rómában diplomáciai lépéseket tett, a római sajtó csattanósan azzal válaszolt, hogy a jugoszláviai kisebbségek durva elnyomatása egyáltalában nem ad erkölcsi alapot a szerb kormánynak ilyen közbelépésre.

Az Ausztriához csatolt magyar területeken is üldözésnek van kitéve a magyar nyelv használata. Dr. Walheim Alfréd Kismartonban, tartományfőnöki szemléje alkalmával, – mint a Burgenlaendisches Volksblatt 1923-ban írta – megállapította, hogy még mindig vannak, akik magyarul kotyognak (ungarisch

¹⁾ Dr. Benisch Artur: Az utódállamok és az elszakított magyarság.

²⁾ Dr. Benisch Artur: i. m. 30-31. oldal.

plappern), de annak a reményének adott kifejezést, hogy az ily emberek ki fognak pusztulni. A Bécsben .Tiegjelenö „Burgenlandische Rundschau” 1923. évi szeptember 2-án megjelent számában elégedetlenségének is adott kifejezést, hogy felelős tényező ily kijelentéseket tehetett.

* * *

*„Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások,
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.”*

Ki kell még térnünk a megszálló hatalmak által kiüldözött menekültek sorsára is, mint a magyar kultúrával szorosan összefüggésben lévő kérdésre.

Az Országos Menekültügyi Hivatalnak négyévi működéséről szóló jelentése sok más között a következőket mondja: „Az elszakított országrészek megszállásával és a megszálló hatalmak politikai berendezkedésével szinte egyidejűleg indul meg az ellenséges hatalmaknak az a törekvése, hogy a területeknek, különösen a városoknak határozott magyar jellegét – a magyarság kiüldözésével – erőszakosan eltöröljék.

Ez a törekvés a legkíméletlenebbül érvényesült a megszállás egész tartama alatt és éppoly kíméletlenül folytatódott a békeszerződés aláírása után. Dacára annak az egyébként általában ismert nemzetközi jogi elvnek, amelynek értelmében a megszállott területek lakosságának összetétele nem változtatható meg, s dacára a békeszerződés azon kifejezett rendelkezésének is, amely az elszakított területek lakosságát az új államok kötelékébe utalta s csupán az egyesek részére mint külön jogot biztosította azt, hogy előző állampolgárságukért optálhassanak. Az egyesek részére biztosított ezt a jogosítványt, amelynek gyakorlására a békeszerződés egyébként is egyévi határidőt szabott, az ellenséges hatalmak egyenesen mint kényszerít alkalmazták s az igazgatásuk alá került területek magyarságát az elé a választás elé állították, hogy vagy magyarságukat tagadják meg, vagy eddigi tartózkodási helyük elhagyására kényszerítettek.

A kiutasítások már a megszállás első időszakában megindultak, de nagyobb arányokat tulajdonképpen csak az úgynevezett tanácskormány bukása után öltenek.

Ettől az időponttól kezdve a megszálló hatalmak polgári igazgatásai rendszeresen utasítják ki elsősorban a magyar tisztviselőket, majd mindazokat, akiknek tartózkodási helye nem egyben születési helye s végül még azokat is, akik a megszállott területeken születtek ugyan, de az esetenként megkívánt ottani huzamosabb tartózkodást igazolni nem tudták. A kiutasítottak az erre a célra összeállított, úgynevezett menekült vonatokon, nagyobb tömegekben kímélet és haladék nélkül toloncoltattak a határra, kétségkívül azzal a

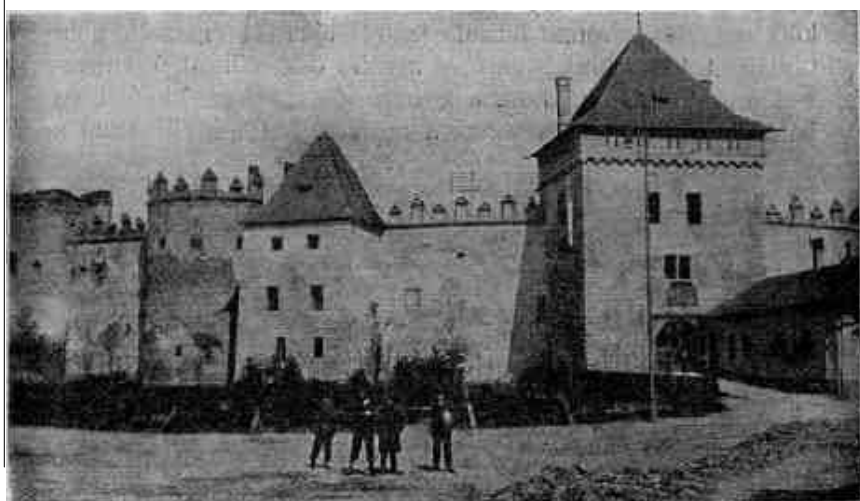

18. Késmárki templom harangtornya.

szándékkal, hogy a meg nem szállott területek gazdasági, élelmezési és lakásügyi nehézségei még ezáltal is fokozódjanak. Az a körülmény, hogy az eddig meg nem szállott területeket átmenetileg román katonai alakulatok özönlötték el, az eddig szigorúan zárva tartott demarkációs vonalak átlépését nagymértékben megkönnyítette és ezáltal olyanok elmenekülésére is alkalmat nyújtott, akik, ha kifejezetten nem is utasítottak ki, de a megszállott területeken uralkodott üldöztetést és zaklatást kiállani nem tudták”.

Egymagában a hivatalosan ismert és nyilvántartott menekültek száma 1918. évi október hó 30-tól 1924 június 30-ig 350,000 főt tett ki! Ezek közül 104,804 kereső és 245,196 eltartott volt. Román megszállott területről 197,035, a Felvidék-

ről 106,841, Délmagyarországról 44,903 és úyugatmagyarországról 1221 személy menekült. A 350,000 menekült' közül 47%-ot (!) tesz ki a közalkalmazottak és azok családtagjainak száma (104,804 kereső közül 44,253 közszolgálati alkalmazott).

19. Késmárk. Vár.

Az elfoglalt vasúti kocsik száma, évenként a legalacsonyabb és legmagasabb kocsiszámot említve, a következő volt:

1920-ban	2187-4137,	1922-ben	1391-2708,
1921-ben	1606-4308,	1923-ban	941-1278,
	1924-ben VI. 30-ig	849-	898,

vagyis az elkobzott, lefoglalt és elvitt kocsik aránytalanul nagy száma folytán amúgyis pótolhatatlan kocsi-park, az évek hosszú során át 1000-4000 kocsi lefoglalásával még nagyobb és összegben alig kifejezhető gazdasági kárt is okozott az országnak. De ennél még sokkal nagyobb kárt jelentett a beözönlők ellátásán felül a menekülteknek túlnyomórészt a nemzetfenntartó középosztályból való kontingentálódása.

„Számbelileg is jelentékeny nemzetscsoport, melynek különös társadalmi jelentősége van amiatt, hogy tagjai nagyrészen intelligens középosztályhoz tartozók, kik államhűség-

ből lettek bujdosókká, továbbá hadifogságból visszatérő katonák, rokkantak és diákok, kiknek eddigi életük, számításaik, takarékoságuk, társadalmi pozíciójuk kárbament. Sem existencia, sem otthon, hanem vaggónlakás, tömegszállások nyomorúsága fogadta őket!”¹⁾)

* * *

„S'arrêter devant une erreur qu'on peut combattre, est un crime contre la raison. S'arrêter devant l'injustice qu'on peut combattre est un crime contre l'humanité.”
(Turgot. 1727-1781.)

De azért kell hogy érezzék – és érzik is – az utódállamok cselekedeteiknek súlyát.

Ennek adott jellemző kifejezést Vajda-Vojvoda Sándor, volt magyar országgyűlési képviselő, aki mint román miniszterelnök, 1919. évi szeptember hó 18-án tartott beszédében – amikor a magyarokkal szemben elkövetett igazságtalanságokat és jogtalanságokat mentegette -, kijelentette, hogy „rettenetes precedenst adtunk a magyarok kezébe!”²⁾)

Lássuk most már, mi volt a felelet kulturális téren a magyarságnak nemzetiségeivel évszázadokon át folytatott elnéző és megértést kereső politikájára, és milyen a helyzete az 1927. év közepéig a kisebbséggé vált magyarság kultúrájának az utódállamokban!³⁾)

A következő fejezetekben közölt adatok, amelyek a lefolyt 9 év különböző időpontjában támadt rövidebb hosszabb ideig tartó, vagy állandó sérelmeket bizonyítják, nemcsak egyes helyi hatóságok vagy személyek támadásai a magyarság ellen, hanem az utódállamok rendszeres, tervszerű had-

¹⁾ Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről.

²⁾ Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának gazdasági kárai. 14. oldal.

³⁾ Az utódállamoknak a magyarsággal szemben követett eljárásához hasonló rendszabályokkal élt az osztrák önkényuralom az 1848/49. évi magyar szabadságharcot követő gyászos évek hosszú során az, amikor is végrehajtó közegei – sok esetben az akkor császárhű csehek – mindenkít, akinek neve

járata a szülőföldjükhöz rendületlenül ragaszkodó magyar véreink és a magyar kultúrát elfogadott, ezer esztendő balsorsában velünk hűségesen kitartó, egyes más nemzetiségiek ellen.

nem magyarosan hangzott, tiltakozása ellenére is, más nemzetiségűnek írtak össze, hogy a magyarság számát csekélyebbnek tüntessék fel. Kossuth-kalap, Kossuth-szakáll viselése, magyar dalok éneklése, magyar ruha viselése miatt büntetések kiszabása, – cenzúra, levelek felbontása, papok és más hazafiak megfigyelése, besúgók alkalmazása és a többi, mindmegannyi rendszabály, melyeket az utódállamok ma alkalmaznak vagy alkalmaztak, napirenden voltak. (Berzeviczy Albert: Az abszolútizmus kora Magyarországon 1849-1865. I. kötet 156. oldal. II. kötet 19-21. oldal). Így például a temesvári csata (1849 aug. 9.) után, 1849 augusztus 14.-én Haynau parancsára Wernhardt tábornok falragaszokon parancsolta meg a temesvári polgárságnak, hogy magyar cégtáblákat s feliratokat alkalmazni ezentúl tilos; a meglévőket pedig rögtön el kell távolítani és némettel felcserélni. A Kossuth-kalapok viselőire 50 frt. bírságot szabott. Az utcák és terek magyar neveit vissza kellett németesíteni. Az iskolákból a magyar nyelvet kitiltották. (Berkeszi: Temesvár kis monográfiája. 87. old.).

II.

Az egyházak.

„ . . . nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van s
megdermedett. ”

(Tompai/1817-1868.)

A honfoglalás, majd később a hitújítás idejéből kiinduló magyar egyházi szervezeteket az új határvonalak a legönkényesebben szabdalták össze.

A *katholikus egyház* Magyarországon 4 egyháztartományra és 25 egyházmegyére oszlott, Horvátország 1 egyháztartományt alkotott 4 egyházmegyével, összesen tehát 5 egyháztartomány és 29 egyházmegye terült el a magyar királyság történelmi határai között. De ezenkívül az egész országra kiterjedő szervezetei voltak a bencés, premontrei, cisztercita, piarista, jezsuita, szentferencrendi, minorita, irgalmas szerzeteseknek, valamint számos női szerzetnek.

A szorosan vett Magyarországon, a *római-katholikusok* 18 püspökségük közül 4-nek egész területét (Nyitra, Besztercebánya, Szepes, Erdély), 11-nek többé-kevésbé nagy részét (Esztergom, Vác, Győr, Szombathely, Pécs, Csanád, Kalocsa, Szatmár, Nagyvárad, Kassa, Rozsnyó) veszítették el, míg érintetlenül csak 3 maradt (Székesfehérvár, Veszprém, Eger). A 3310 plébániából 1432 maradt meg. Horvátországban elvesztett Zágráb, Diakovár, Kőrös és Zengg.

A 7 *görög-katholikus* püspökség közül a hajdudorogi magyar püspökség plébániáinak fele (83) maradt nálunk, míg másik fele (80) Romániához került; az eperjesi, munkácsi és nagyváradai püspökségeknek mindössze 24 plébániája maradt itt, míg a lugosi, szamosújvári és gyulafehérvár-fogarasi püspökségek teljesen elszakadtak.

A *görög keleti* román és szerb egyházak 7 püspöksége közül az aradi, temesvári és bácsi püspökségekből 27 plébánia

maradt vissza, – a verseci, karánsebesi és nagyszebeni teljes egészükben elszakadtak, míg a szentendrei 42 plébániáját tartva meg, 7-et veszít.

A *református* és *evangélikus* egyházkerületek közül a történeti emlékekben leggazdagabb és legnagyobb 1-1 erdélyi, teljes egészükben kerültek idegen uralom alá, míg a többi 4-4 egyházkerület nagyrészt érzékeny veszteséget szenvedett.

20. Kassa. Székesegyház.

A *reformátusok* lelkeszségeik felét (1078 elkerült, 1008 maradt), hívőik 2.600,000 főt kitevő számából pedig kerekén 1.000,000 hívőt vesztek el, kiből 700,000 Romániába, 228,000 Csehországba, 52,000 Jugoszláviába, 6000 Ausztriába került.

Az *evangélikusok* lelkeszségeik kétharmadát vesztek el. És pedig elszakadt 706 egyház (442 anyaegyház, 264 leányegyház) 618,064 hívővel, míg 404 egyház (250 anyaegyház, 154 leányegyház) 484,311 hívővel maradt Csonka-Magyarországon.

Az *unitáriusok* egyetlen püspökségüket, a kolozsvárit és

majdnem összes lelkészégeiket veszítették el, amennyiben e csonka hazában mindössze csak 4 lelkészességük tengődik.¹⁾

Területi veszteségeiknél, valamint a joghatóság gyakorlásának megakadályozásánál azonban sokkal súlyosabban nehezednek az egyházakra azok a sérelmek, amelyek a vallásszabadságon esnek s így pusztulásukat idézik elő.

A magyar egyházak egyes funkcionáriusaival kíméletlenül bántak, – egymásután veszíték el iskoláikat, intézményeiket, sőt templomaikat is, főleg pedig az ezek fenntartására szolgáló vagyonaik, birtokaik legnagyobb részét,

21. Garamszentbenedek.

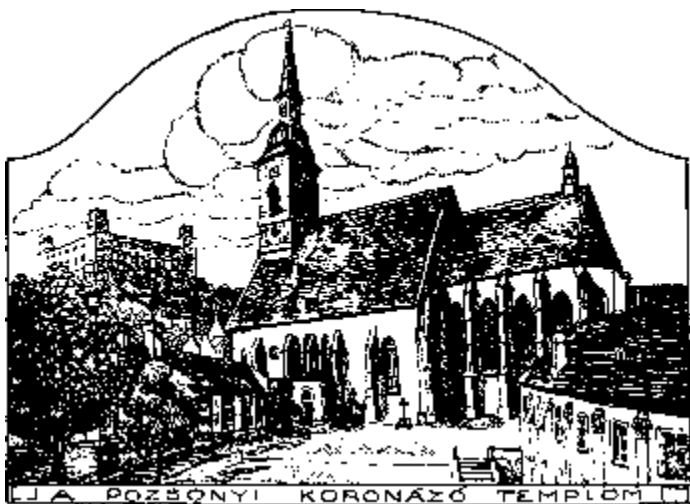
különösen a földreformok cégére alatt, de meg az orthodox egyházak által az uralkodó vallás címén támasztott igények folytán, amelyek az államhatalom által ki is elégítettnek.

Az egyházaknak így anyagiakban is igen érzékeny veszteségeik vannak annyira, hogy a protestánsok külföldi hit-sorsosaik támogatására szorulnak, míg az unitáriusok oly válságos helyzetbe kerültek, hogy az ittmaradtak 1924 júliusában kénytelenek voltak országos gyűjtést indítani.

E százalmas helyzettel szemben a magyar állam vallási türelmességének bizonyítókául szolgáljon, hogy az alkotmányos élet beállta után – 1868-ban – ténykedését a szerb és román nemzeti egyházak önkormányzatának rendezésével kezdte meg (1868. évi XI. évi t.-c.) és ezen egyházak rendelkezésére bocsátotta azokat a hatalmas birtokokat, amelyeket

¹⁾ Buday László: é. m. 188-90. oldal.

a görög keleti román egyház XVI. században történt szervezésekor a római-katholikus egyház tulajdonából szakítottak ki. Ilymódon a görög-keleti egyházak 95,394 kat. holdat tartokolnak, továbbá a 18 görög-keleti kolostor birtoka Temes, Torontál, Bács-Bodrog, Krassó-Szöröny és Arad vármegyékben 33.431 kat. holdat tesz ki, mely óriási vagyon rendkívüli jelentőségét ezeknél a nem-magyar egyházaknál ugyan csak értékelnünk kell.

És nem a türelmesség mintaképeül szolgál-e az a tény, hogy. 305,000 *magyar* görög- katholicus 1912-ig a görög katholicus *román* egyház igazgatása alá tartozott csak azért, hogy az állam a románokkal mftiden összeütközést kikerüljön?¹⁾

A hajdudorogi görög-katholicus *magyar püspökségnek* az 1912. évben történt felállítását a legnagyobb ellenszenvvel és tajtékozó dühvel fogadták a. románok, mert így az elrománosítás terve meghiúsult. E püspökség létesítését a románok ellenük való intézkedésnek minősítették, aminek következménye volt, a *Catereu* Illés által, a püspök ellen még 1914. évi február hó 23-án, tehát a világháború előtt, intézett bombamerénylet, amelynek 3 emberélet (Jaczkovics Mihály kanonok,

¹⁾ *Jancsó* Benedek: Defensio nationis Hungaricae. 146. oldal.

püspöki vikárius, Slepkovszky János püspöki titkár és dr. Csath Sándor ügyvéd, püspöki jogtanácsos) és 8 sebesült esett áldozatul.

A merénylet politikai hátterének kétségtelen voltát a hivatalos vizsgálat kiderítette. Kitűnt, hogy Catereu személyes összeköttetésben volt a magyarellenes Jorga Miklós egyetemi tanárral, a bukaresti Liga Culturala főtitkárával, továbbá érintkezésben állott gróf Bobrzinskivel, az orosz schizmatikus felvidéki mozgalom szellemi vezérével. Midőn pedig a bukaresti osztrák-magyar követség Catereu kiadatását követelte, a román állami politikai rendőrség főnöke, a rendőrség hivatalos gépkocsiján szöktette őt meg!¹⁾

A hajdudorogi görög-katolikus magyar püspökség törzsjavadalmát Pászthory Árkád bazilrendi szerzetes hatalmas alapítványa képezi, amelynek bikszádi és szatmári birtokait a románok azonnal a megszállás után zár alá vették s türelmességük és jóindulatuk jeléül azóta a püspökség és a püspök részére egy fillért sem adnak a jövedelemből, ellenben a birtokot kifosztották élő- és holtfelszereléséből, a kiterjedt erdőségeket pedig letarolták. Most tehát a Nemzetek Szövetségén van a sor, hogy igazságot szolgáltatasson e „kultúrcelekedet” felett.

A román területhez csatolt magyar görög-katolikusokat pedig belekényszerítették a görög-katolikus román egyház szervezeteibe, mert a magyar püspök joghatóságát nem ismerik el.¹⁾

Az egyházi főbb móltóságokkal való barbár eljárásra jellemző a nyitrai, besztercebányai, rozsnyói és csanádi római-katolikus, az eperjesi és munkácsi görög-katolikus püspököknek egyházmegyéjükből való kiüldözése és kiutasítása,

¹⁾ Jancsó: i. m. 146. o.

hogy így helyükbe „megfelelőbb” személyek legyenek ültethetők.¹⁾ Mint a magyarság sok egyéb vezérért, úgy a katolikus lelkészek közül is többeket kiutasítottak a csehek évtizedes otthonukból. Így pl. 1926-ban a Felvidéken 26 éve tartózkodó Szőke Kázmér csicsói esperes-plébánost, dacára, hogy egyházi főhatósága államellenes működés vádja alól felmentette, kiutasították. 1927-ben hagyta el a Felvidéket az agg Palkovics Viktor gutai plébános, volt prágai nemzetgyűlési képviselő, akit „illetőség hiányában” utasítottak ki Cseh-Szlovákiából, dacára annak, hogy 49 évig lelképásztorkodott Gután és törvényhatósági bizottsági tag és képviselő is volt.¹⁾

1924-ben az elszakítás után létesült új cseh-szlovákiai egyházkerület püspöke, Bartók Béla ellen indult meg a küzdelem, akit a cseh kormány nem volt hajlandó elismerni s ezért az egyházkerület fenntartására megígért évi 100,000 korona segélyt nem folyósította s az egyes egyházakkal nem a püspök, hanem az esperesek útján érintkezett, ami az egyházi szervezeti szabályokkal ellenkezik s így a vallási autonómiát sérti. Kifogásul, mint Papp Antal munkácsi görög-katolikus püspök esetében, azt hozták fel, hogy Bartók nem tette le a hűségesküt. Azt azonban elhallgatták, hogy még 1922-ben bejelentette erre való hajlandóságát, de annak letételére 1924-ig nem hívták fel.³⁾

Gróf Batthyányi Vilmos (1870-1923.) nyitrai püspök ellen történt a főpásztorok közül az első felháborító brutalitás akinek, nyitrai palotájába 1919-ben legionáriusok szállásolták be magukat és az épületre kitépték a huszita zászlót. A palotába nőket vittek be s ezekkel olyan orgiákat csaptak, hogy nemcsak a magyar, de a tót hívők megbotránkozását is kiváltották. A palota előtt álló Szűz Mária-szobrot megcsonkították s az előtte kalapjukat megemelő híveket kigúnyolták. A karácsonyi éjféli szentmisén állati hangon ordítottak, hogy a szertartásokat és imákat megzavarják. Pár napra rá a püspököt elfogták s a városban levő kaszárnyába vitték, ahol

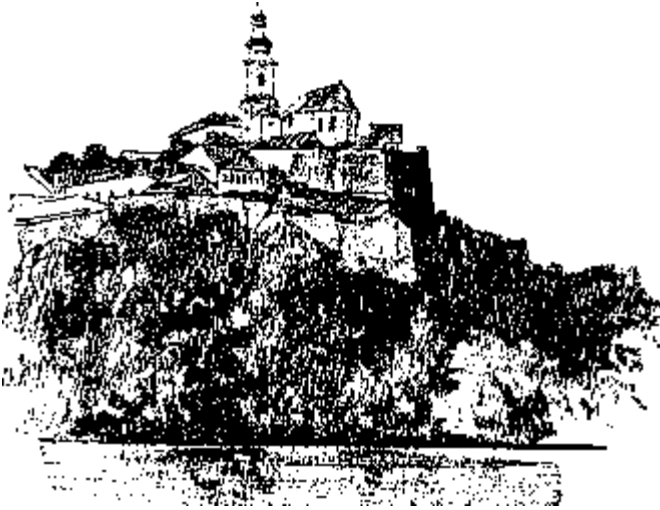
¹⁾ Magyar béketárgyalások, I. kötet, 204-5. oldal.

²⁾ Budapesti Hírlap, 1927. V., 17. P. H. 1926 VIII. 1.

³⁾ Magyarország, 1924 augusztus 14

megtiltották, hogy akár ő, akár papjai imákat és prédikációkat magyarul mondhassanak. Amidőn a püspök, ez ellen arra hivatkozva tiltakozott, hogy híveinek 70% a magyar, megfenyegették, majd 19 napra internálták s ezen idő alatt még látogatók fogadását sem engedték meg.

A radosnai püspöki nyaraló bútorait tüzelőnek vagdosták fel s mindent összezúztak, majd a katonaság kivonulása-

24. Nyitra. Vár és vártemplom.

kor a csőcseléket a nyaraló kifosztására hívták fel, mert hisz a nyitrai püspök ide úgy sem teheti be a lábát többé. Eljárásukkal meg voltak elégedve s még Lipótvárott is eldicsekedtek tetteikkel.

Egy ízben az érsekújvári magyarok egy nyitrai járórt elfogtak, mire ennek szabadonbocsátását úgy erőszakolták ki, hogy a püspököt, plébánost s több magyart elfogták s átüzentek, hogyha a járórt szabadon nem bocsátják, föbelövik azokat.

A sok és állandó zaklatás mellett azután a tót katolikus autonómia erőszakoskodásával szemben kifejtett határozott ellenállása miatt, a kormány Batthyányi püspököt, mint a köztársaság ellenségét, 24 órás határidővel kiutasította, amely

rendeletet 1919 március 27-én kézbesítették részére azzal, hogy ellenállás esetén letartóztatandó és az illavai fegyházba szállítandó.

A szomorú sorsú egyházfejedelem azután, távol híveitől, 1923-ban halt meg Körmenden.

Papp Antal munkácsi görög-katholikus püspököt 1921. évi szeptember hó 25-én bérmálási körútja alkalmával Taracközön a cseh pénzügyőrök és postások brutálisan inzultálták.¹⁾

Gróf Majláth Gusztávot, a szelídlelkű, közbecsülésben álló erdélyi római-katholikus püspököt, székeskáptalanát és a gyulafehérvári róm. kath. papokat 1919. szeptemberében internálták s ezt olyan szigorúan vitték keresztül, hogy a püspök még házikápolnijában sem misézhetett. A püspökkel szemben Maniu Gyula volt magyar országgyűlési képviselő, az erdélyi román kormányzótanács elnöke okul azt hozta fel, hogy idegeneket fogad és Magyarország integritása alapján áll! Attól az időtől, hogy a püspök internálását feloldották, útjain egy ideig detektívek figyelték.²⁾

A megszállás első hónapjaiban a püspök hivatalos és magánlevelezését egyaránt visszatartotta a cenzúra, úgyhogy papságával szinte kizárólag csak szóbeli üzenetek útján érintkezhetett. Felettes érsekségével – a kalocsaival – nem tárgyalhatott s általában úgy egyénileg, mint hivatásánál fogva a legnagyobb korlátozásoknak volt kitéve.

1919 tavaszán Gaiu román ezredes azt híresztelte Majláth püspökről, hogy bolsevista. Mikor a püspök ezért magyarázatot kért, azt az indokolást adták, hogy „kétségtelen, hogy Majláth püspök bolsevista, hisz vásott ruhában jár, minden szegénnyel szóbaáll s mindenkinek azt írja: Kedves Fiam...”³⁾

A presbiteri (református) Világszövetség jelentése szerint – e jelentésről még bővebben lesz szó – néhai Nagy Károly erdélyi református püspök kolozsvári lakásának leg-

¹⁾ Ludwig: Le sort des minorités nationales en Hongrie et en Tchecoslovaquie. 71., 95-6. oldal.

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet, 292-3. oldal.

³⁾ Az erdélyi egyházmegeye és a román impérium. 12. oldal.

nagyobb részét elvették a hatóságok úgy, hogy ágyát kénytelen volt hivatali szobájában felállítani.

Az erdélyi unitárius püspököt is 1920-ban a kolozsvári kilakoltató bizottság Z. 599/1920. számú határozatával kolozsvári rezidenciájából kiutasította és ugyanezen sors érte a kolozsvári evangélikus esperest 2 segédlelkészével együtt, azon a címen, hogy nem kívánatos elemek. A vonatkozó határozatokat azonban nagy fáradozások árán az elsőül közölt esetben sikerült visszavonatni, az utóbbiaknál pedig „egyelőre” felfüggesztetni.¹⁾ Az esperest később tényleg ki is üldözték.

A kisebb egyházi személyekkel még kevésbé jártak el keztyűs kézzel.

A gyulafehérvári róm. kath. főgimnázium, Szporni János nevű pap-tanárát 1919. évi június hó 27-én a tövisi vasúti állomáson Bacila román főhadnagy azon a címen, hogy minden magyar pap és elsősorban a püspök, „bolseviki”, embereivel végigpofoztatta, majd emberei ráparancsoltak, hogy vessen keresztet. Mivel ezt kétszer a római katolikus szertartás szerint cselekedte, 25 botot vertek rája. Végre harmadszor az orthodox rítus szerint vetette a keresztet, mire újabb 25-öt kapott, hogy „máskor ne felejtse el ezt a keresztvetési módot”. A két román orvos által felvett látletet a nagyszebeni kormányzótanácsához küldötte fel a püspök, ahonnan sürgetés után, a katonai hatósághoz tették át az ügyet. A katonai hatóság először az egész esetet egyszerűen letagadta, majd pedig kijelentette, hogy a paptanár bolseviki, azonban a kért bizonyítékokat a katonai titoktartásra való hivatkozással, nem volt hajlandó kiadni.

Stenczel Lajos helyettes brassói plébánost és Dávid György alsóbölkényi református lelkészt 25-25 botütéssel sújtották.

Se szeri, se száma azoknak a lelkészeknek, akiket prédikációjuk tartalma, a román zászló ki nem tűzése s más hasonló okok miatt, de sokszor a legcsekélyebb ok nélkül is, hosszabb-rövidebb időre börtönbe zártak. Így pl. Botár

¹⁾ Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen. (Kirchknopf esete).

Gáspár szamosújvári, dr. Hirschler József kolozsvári, Nagy István nagyági, Rakk József zalatnai, Tréfán Leonard szerzetes, Balogh Ignác szárazpataki, Kacsó László jobbágy telki, Nagy János brádi római katolikus lelkészeket, – Kacsó Lajos mezőmadarasi, Szőnyi Géza küküllővári, Bene István aldobolyi, Mircsi Ferenc teleki, Pap Lajos magyarláposi, Egerházy Lajos újtordai, dr. Barabás Samu kolozsvári, Bertalan József 72 éves aranyospolyáni, Kozma László sztanai református lelkészeket, – Kiss Károly petrozsényi, Székely Kelemen sepsikőröspataki, Pethő Kálmán nyomáti unitárius lelkészeket stb. stb. zárták el.¹⁾

A brit és külföldi unitárius társaság kiküldöttje, Rev. W. H. Drummond, kolozsvári tartózkodásáról jelentette, hogy 1919. évi október hó 27-én olyan rendeletet bocsátottak ki, mely szerint minden prédikáció szövege 10 nappal előadása előtt a cenzor elé terjesztendő. A cenzúra után pedig azon változtatást tenni nem szabad.²⁾

A kolozsvári piarista rendházba román tisztet szállásoltak be, akik éjjelente utcai lányokkal orgiákat csaptak s mikor a rendfőnök ez ellen felszólalt, bezárással fenyegették meg.

A kolozsvári nagytemplomban a román cenzor prédikálás közben felkiabált a szószékre és a szónoklat abban hagyását követelte.

Ugyancsak a kolozsvári minoritarend főnökét, miután a lefoglalt rendházban bírói ítélettel egy szobát visszakapott, harmadnapra rendőri úton kidobták.

Csíkszeredán a magyar egyházi énekek előadását megtiltották és a „Boldogasszony Anyánk...” című egyházi dal miatt a papot és a kántort 25 bottal fenyegették meg.

Botár Gáspár szamosújvári hittanárt 1 évi börtönre ítélték, mert 1919 májusban Szűz Máriáról, mint Magyarország Nagyasszonyáról beszélt, pedig akkor még a békeszerződés megkötve nem volt.³⁾

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 228-9, 242. oldal.- Die Beschwerden.

²⁾ Die Beschwerden.

³⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 242-3. oldal.

Az egyházak gyengítésének és elsorvasztásának leghatályosabb eszköze, az úgynevezett agrárreform, amelynek áldásairól az Amerikai Unitárius Bizottság tagjai, Rev. Sidney B. Snow-nak 1921. évi október hó 2.-i jelentése kimerítően és lesújtóan nyilatkozik.

Az 1640 óta fennálló erdélyi római-katolikus státus mintegy 27,000 kat. holdat kitevő birtokait kényszerbérletbe

25. Kolozsvár. Nagytemplom.

vették, ami által az ezen birtokok jövedelméből fenntartott 7 főgimnázium, 1 főreáliskola, 7 nevelőintézet, 1 árvaház, 25 polgári iskola, 4 ipariskola és 120 főnyi tanszemélyzet fenntartása és díjazása a legnehezebbé vált.

Ugyanez a sorsa a püspöki, egyházközségi és kegyes alapítványi birtokoknak is és jellemző, hogy a románok a római katolikus rendeltetésű birtokokat nem római-katolikus, hanem csakis görög-keleti, esetleg görög-katolikus állampolgároknak adták bérbe.¹⁾

¹⁾ Die Beschwerden . . . 10-15. oldal. Magyarság 1924 V. 23.

Azt nem is lehet csodálni, hogy ezeknek a birtokoknak vételárát az 1913. évi árban szabták meg.

A kisajátításnak egy érdekes módszerével szerezték meg a görög-katholikus románok a kolozsvári minorita-rend templomát s ennek, valamint a rendháznak fenntartására szol-

26. Kolozsvár. Minorita-templom.

gáló 3 bérházból, egy műmalomból és 150 holdas birtokból álló vagyont.

Hét esztendő óta szívós munkát folytattak a görög-katholikusok ennek megszerzésére, dacára annak, hogy a minoriták három évszázados lelkészkedésükkel és tanítói működésükkel, magyar hívek adományaiból és alapítványai-ból gyűjtötték ezt a határozott célú magyar vagyont.

Kezdetben csak közös használatát kérték a templomnak, majd miután vételi ajánlatuk nem járt sikerrel, azt a közvetett megoldási módot találták ki, hogy ajándékozzák a minoriták e vagyonukat a római Szentszéknek s az önkéntes fel-

ajánlás után majd a görög-katolikusok kapják meg. A kitartó nyomás végre is sikerrel járt s fenti módon a balázsfalvi görög-katolikus érsekség vette át az ajándékot. Az utolsó istentiszteleten elhangzott búcsú szentbeszéd után a közönség könnyezve hagyta el a templomot, mintha temetésen lett volna. És valóban az is volt, hisz a magyar szót temették a templomban kincses Kolozsvár magyar katolikusai.

A kolozsmonostori templomot és fogarasi várkápolnát a görög-katolikusok szintén átvették a római-katolikusoktól.

Onisifor *Ghibu* román egyetemi tanár igen őszinte képét adta a hatalom birtokosainak az erdélyi katholicizmusról alkotott felfogásáról. 276 oldalas röpiratot adott ki, amelyben azt hirdeti, hogy az ősrégi erdélyi róm. kath. státus *provokáció a román állam ellen* s ez tulajdonképpen politikai és egyházi szervezet Erdély katholicizálásának céljából. Következtetése az, hogy ezt a szervezetet meg kell semmisíteni, javait, alapítványait el kell kobozni, mert a magyarosítást szolgálják. Az erdélyi püspöki székhelyet Romániába kell áthelyezni, míg Majláth püspököt ki kell utasítani.¹⁾

A kisebbségi magyar egyházak ellen folytatott kíméletlen háborúnak egyik legjellemzőbb esete, a *marosszentimrei református templom* kisajátítása.

Marosszentimre, nem messze Gyulafehérvártól – az aradtövisi vasútvonal mellett – fekszik. A református templom festői dombtetőn áll. *Magyarország egyik legrégebb műemléke.*

A néphit szerint Hunyadi János építette a Mezőid béggel 1442-ben vívott csatája emlékére, – ezért nevezik Hunyadi-templomnak. – A tudományos megállapítások szerint azonban valószínű, hogy már a XIII. század elejéről való s Hunyadi János csak új szentélyt építtetett hozzá s védőfallal vétette körül.

Eredetileg római- katolikus templom volt, már századok óta azonban a marosszentimrei református körlelkészségé 28 hold szántófölddel, 2 hold belsőséggel és paplakkal.

Az elrománosodott községben 10 hívő, míg a közvetlen környéken további 80-100 hívő lakik.

¹⁾ Magyarország 1924. V. 23.

A románok uralmával politikai jelszó lett a templomnak a görög-katholikusok részére való odaígérése.

A református lelkészt ijesztgették, majd 1921-ben merényletet is követtek el ellene, hogy elriasszák, de végre is látszólag elsimultak az ellentétek, mert a görög-katholikusok a *református lelkész személyes közbenjárására* a nagyenyedi

27. Marosszentimre. Református templom.

református Bethlen-kollégium helybeli földjéből, kedvezményes áron és jó helyen – a református templom mellett – területet kaptak céljaikra.

Mikor a hírhedt román agrárreform ott is végrehajtásra került, a görög katolikusok kérelmére, az előzmények dacára, megindult nemcsak a külsőségek, de a paplak és a templom ellen is a kisajátítási eljárás azon a címen, hogy nekik templomuk, a reformátusoknak pedig hívójük nincsen. Az a körülmény, hogy a földreformtörvény a belsőségeket *teljesen*, az egyházi földeket pedig *32 holdig* mentesíti (míg házak s még

kevésbé templomok kisajátítását a törvény nem is ismeri) – természetesen – még csak szóba sem került!

Az igénybevétel elsőfokon *egyházi szükséglet* címén történt meg (R. A. 48/1923. sz. a.), majd a támadt felháborodás és fellebbezés folytán másodfokon csak a 28 hold külsőség vétetett igénybe (Sz. 582/1923. sz. a.), míg a templomra, paplakra és belsőségre nézve az eljárás mindaddig felfüggesztettek, amíg a kultuszminisztérium meg nem állapítja, hogy az építmények nem képeznek-e állami tulajdont, tekintve, hogy azokat *Huniadé* magyar hadvezér építtette és amíg a minisztérium meg nem állapítja, hogy ennek a műemléknek milyen rendeltetést szán és melyik felekezetet kívánja gondozásával megbízni!

Ennek az eljárásnak a folyamán az elnök az ellenbizonyítékok felsorakoztatása alatt türelmét vesztette s arra hivatkozva, hogy „*a magyarok még most sem akarják tudomásul venni az impériumváltást*”, az öklére mutatott s így kiáltott fel: „*Ez nem jogi, hanem hatalmi kérdés!*”¹⁾

1923 július 10.-én megjelent azután Marosszentimrén Oonstantinescu földmivelésügyi miniszter, Ciparanu és Petrini államtitkárok, Metes prefektus és Daianu görög katolikus kanonok kíséretében s megerősítette az előbb említett két határozatot, mely szerint a 28 hold szántóföld és 2 hold belsőség kisajátított, – míg az ősi templomnak a görög-katolikus egyház részére való átadását rendelte el. Ezután a templomba ment, ahol ünnepélyesen kijelentette, hogy ezzel az átadás végleg megtörtént.

A birtokbavétel 1923. évi december hó 14.-én a primpretor, pretor, egy mérnök, a községi bíró, a román pápa és a tanító közreműködésével ment végbe.

A bizottság elnöke előhivatta Sáfrány Lajos református lelkészt és felszólította, hogy a „törvény nevében” (!) adja át a templom kulcsait. Az öreg lelkész ezt megtagadta, mire a primpretor új lakatot tétetett a templom kapujára, a toronyra felhúzatta a román lobogót és megkondította a haran-

¹⁾ Magyar Kisebbség 12/1923, 22/1924. szám.

got. Végül pedig megfenyegette a lelkészt, hogy eljárást indít ellene „a hatóságokkal szemben való ellenállásáért.”

Íme az „elnémult harangok” egyik szomorú esetei¹⁾

A marosszentimrei református egyházzal szemben követett ez az eljárás román részről sem találkozott osztatlan helyesléssel.

Az „Adeverul” című bukaresti lap az esetet a következő megjegyzéssel kísérte: „Azt hisszük, hogy a marosszentimrei templom kisajátítása, minden törvényes alapot nélkülözve, egy nyomorúságos ténykedés”.

A görög-katholikus érsek-metropolita lapja, az „Unirea” így írt: „Még nem tudjuk, hogy a mi illetékes egyházi hatóságaink mit fognak tenni a marosszentimrei templommal, amelyet a kormány felajánlott, de egyet tudunk és ez az, hogy eddig Románia nem rendelkezik oly törvényes alappal, amely felhatalmazást ad a templomok kisajátítására. Mi tehát ellentétben állunk a marosszentimrei templom kisajátításával szemben és ha rajtunk múlna, ez a templom nem lenne görög-katholikus templommá csak az illetékes protestáns egyházi hatóság beleegyezésével. Máskülönben ki biztosítaná nekünk azt, hogy holnap ez a törvénytelen kisajátítás nem történhetik meg más templomokkal is?”

Ez a precedens azután követésre is talált. Az 1923. év szeptember havában a radnai agrárbizottság, Popoviciu Péter elnöklete alatt kisajátította Vinyesden az Ürmenyi-család birtokával egyetemben a XV. századból származó római-katholikus templomot s átadta a görög-keleti román egyháznak, amely – pillanatnyilag legalább is – visszautasította az évszázados magyar templomot, ezzel is bizonyosságot téve arról, hogy az erdélyi románok erkölcsi felfogása nem mindenben egyezik az ó-romániai felfogással.

És amikor a nem-orthodox egyházak, lelkészségek, felekezeti iskolák javait kisajátították (Felsőbánya, Szamoskrassó, Csomaköz, státus iskolák, ref. kollégiumok stb. stb.), ugyan-

¹⁾ *Rákosi* Viktor: „Elnémult harangok” című örökbecsű regényében, évekkal a világháború kitörése előtt, látnoki szemmel írta le a magyar református egyház bekövetkezett elnyomását.

akkor még a román lakossággal alig rendelkező községekben is (Szilágyzovány 28, Szilágypér 247, Érmihályfalva 13, Érsemjén 4, Szilágynagyfalu 205 román lakossal, az 1910. évi statisztikai adatok szerint), a román egyházak, lelkészek, tanítók és iskolák javára 25-50 hold földet ítéltek oda az agrár reformbizottságok.¹⁾

Hogy a kisebbségi egyházak biztonsága még 1927-ben, tehát az új impérium kilencedik évében sem teljes, arra pél-

28. Temesvár. Püspöki templom.

Erdélyi M. felvétele.

dául szolgáljon a következő eset: A szilágy vármegyei Alsóvalkó község reformátusai pap nélkül maradván, az ideiglenesen megürült papi lakást elrekvirálták az ottani csendőrség részére. A nagyhét elején Ghetie főszolgabíró a lakás felnyitását követelte, ami ellen a presbitérium tiltakozott. Erre az egyházgondnokot az egyik csendőr puskatussal öszszeverte, a többi presbiteri a csendőrségre vezették, majd pedig ezalatt a lakást feltörték, az ott lakó lelkészhelyettes-

¹⁾ Veridicus: Les infractions au Traité des Minorités en Roumanie. 32-16. oldal.

levita bútorait kidobálták. A református templom ajtaja a papi lakás udvaráról nyílt s a községi bíró ezek után értesítette az egyház gondnokát, hogy a hívek a jövőben nem mehetnek az udvaron át a templomba, hanem „ha mindenáron templomba akarnak járni, csináltassanak más utat.”¹⁾

A vallási kisebbségekkel való türelmetlen román bánásmódra jellemző, hogy még saját fajtájukkal szemben is erőszakoskodnak a görög keleti államvallás érdekében.

Így *Tilicska* szebenvármegyei község 66 főnyi görög-katolikus lakossága, templomát közadakozásból óhajtván felépíteni, gyűjtési engedélyt kért az illetékes minisztériumtól. Ez véleményt kért, – de nem a görög-katolikus, hanem – a görög-keleti metropolitától, aki természetesen nem javasolta a gyűjtési engedély megadását azzal az indokolással, hogy nem kívánatos egy államban többféle felekezet támogatása és létezése.²⁾

A vonatkozó átirat befejezése így szól: „Az egész román nemzet legfőbb érdeke, hogy csak *egyetlen* oltára legyen, ahol a nemzet *minden* fia áldozzék. Ez okból, azt hisszük, nem jó, ha segítséget nyújtunk egy második oltár építésére, sem ebben a községben, sem másokban. – Szében, a főegyházmegyei consistorium 1923. évi december hó 16-án tartott epitrofiális tanácsüléséből! N. Balan s. k. metropolita, V. Nistor s. k. consistoriális titkár.”³⁾

A libatóni, pálosremetei, csebi és pojánai görög-katolikus román templomokat különféle módokon a görög-keleti román egyház vette birtokába.

A néhány ezer főnyi, jó magyar, római-katolikus örménység részére még áldozatok árán is, a román kormány külön püspökséget kíván felállítani, hogy így az örménységet elszakítva a magyarságtól, elnemzetlenítse s ezen a módon ez a kis magyar sziget csakhamar eltűnjék a románok között.⁴⁾

A Csehországhoz és Jugoszláviához került *zsidóság* fele-

¹⁾ Pesti Hírlap 1927, IV. 20.

²⁾ Magyar Kisebbség 9/1924. szám.

³⁾ Magyarság 1927. évkönyve. Áfra Nagy János cikke.

⁴⁾ Közművelődés. 7-8/1924. szám. 359. oldal.

kezeti helyzetére nézve nincs egyéb ismertetésre szükség mint, hogy a jugoszláviai zsidóság felekezeti számításba jön, Cseh-Szlovákiában pedig éppen a magyar anyanyelvűek nagy része zsidónak, és nem magyarnak vallja magát s az új állami alakulatnak leghűbb támaszát képezik.

Ellenben a román uralom alá került zsidóság helyzete nagyobb változáson ment át. Mint egy jelentésük mondja: „A múlthoz visszavezető hidakat a hirtelen támadt tűz mind felgyújtotta és benne elpusztul sok minden, mit legdrágább értéknek becsültünk: egy majdnem százéves nyelvi és kulturális összefüggés s a vele kapcsolatos hazafiérzés, egy magasabbrendű kormányzati és társadalmi erkölcsben való hit, a törvény és jogtisztelet tudata, az igazságnak mindenekelőtt való uralma. Egy oly új légkörbe jutottunk, melyben az egyéni érdekek a túltengésig érvényesülhettek, de a kollektív javak és az erkölcsi értékek nem találtak kellő védelemre.”

Már e néhány óvatos szó is mily sokat fejez ki a múltra: a *magyar* uralomra nézve, és a jelenre: a *román* uralomra!

Magyarország Romániához csatolt részeinek zsidósága 3 részre osztható: 1. a zsidó nemzetiekre, vagyis cionistákra, 2. az orthodoxokra és 3. a haladó (kongresszusi) és az ú. n. „statusquo ante” zsidóságra.

A cionisták zsidó nemzeti álláspontot, az orthodoxok a Talmud kultúrájából élve, a hazafias érzésen felül álló erős vallásosság álláspontját foglalván el, az előbbieket az uralomváltozás alig érintette,¹⁾ míg az utóbbiak saját kultúrájukban és vallási hagyományaikban erős támasztékot találtak az átalakulás izgalmai között, úgyhogy e 2. frakciónál egyéb mondanivalónk egyéb nem akad, mint hogy az erdélyi cionisták a „Zsidó Nemzeti Egyesületiben tömörültek, a kormány jóakarató viselkedése mellett, aminek okát abban kell keres-

¹⁾ Dr. Fejér Márton erdélyi ügyvéd, aki az erdélyi zsidó hitéletben vezető szerepet játszik, 1926-ban „Zsidók és a zsidóság” címen megjelent könyvében élesen támadta az erdélyi cionistákat és azokat okolja, hogy a román népszámláláskor a zsidókat külön nemzetiségnek vették és a zsidó iskoláktól a magyarul való tanítás jogát megvonták.

nünk, hogy az is egy alkalom volt a zsidóságnak a magyarságtól való eltávolítására.

A kongresszusi és statusquo ante zsidóság ellenben – a magyarsággal való eszmei, nyelvi és kulturális kapcsolatoknak megszakadása folytán vallási, de főleg az iskoláztatás terén küzdelmes helyzetbe került.

Sem az orthodoxok, sem a haladók, 1926-ig nem tudták 1922-ben alakult vallási szervezetük az „Erdély Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetsége” részére a kormány jóváhagyását megkapni, szemben a zsidó nemzetiekkel s kénytelenek a de jure elismertetés helyett a kétes értékű de facto elismeretéssel beérni.

Tudományosan képzett rabbik behozatala nem lehetséges. Az államsegélyeket a rabbik, hitközségek részére nem folyósítják, a meglévőket megvonják.

Míg az orthodoxok a Romániához csatolt terület zsidóságának nagyrészét alkotják, a cionisták pedig régen csak pár emberből álló csoportokat tekintélyesen megnövelték, addig a haladók kötelékébe 1926-ig 30 anya- és 13 fiókhitközség tartozott 50,000 fővel. A hatalom nyomása folytán azonban soraikat már egyes hitközségek kiválásukkal és az orthodoxokhoz való csatlakozásukkal kezdik megbontani (pl. Hátszeg, Körösbökény).

1925-ben a haladó zsidók orsz. irodája kötelékébe tartozó 30 hitközség közül csak 21-nek volt rabbija, úgyhogy az istentiszteletek és vallásoktatás sok helyen szünetelt, más helyeken pedig erősen csökkent, ellankadt.

Az új egyházi törvényjavaslat nem ismer fractiókat, csak egységes zsidóságot.

Az Erdély-Bánáti rabbi-egyesületnek engedélyezésekor a vallásügyi miniszter 13732/1922 sz. a. többek között csak 1 évre engedélyezte a megalakulást, – tanácskozási nyelvül a románt tette, amit akkor alig beszélt valaki közülük, – a tanügyi szakbizottság törlését kívánta, – tiszteleti tag pedig csak román állampolgár lehet.

A nagyváradi tankerületi főigazgatóság 5948/1923 sz. a. az ottani középiskola igazgatóságához rendeletet intézett, mely szerint fegyelmi terhe alatt a zsidó hittant csak roma-

nul vagy héberül szabad tanítani, de semmi szín alatt sem magyarul Ez ellen felirattal fordultak a közoktatásügyi miniszterhez, melyben kérik e rendelet visszavonását, mert „a val-

29. Gyulafehérvár. Székesegyház.

Erdélyi M. felvétele.

lás tanítójának a szív húrjait kell szavával rezgésbe hoznia, de ezek a húrok csak az anyanyelv szavára rezonálnak, az ő anyanyelvük pedig magyar. A volt magyar impérium idején még az állami iskolákban is taníthatott románul a hit-

oktató, ha nem tartott igényt az óradíjra. Pedig a román hitoktató is magyar alattvaló volt. . . .”¹⁾

A vallás és lelkiismereti szabadság román értelmezésére jellemző a nazarónusokkal és baptistákkal való bánásmód is.

Amíg Magyarországon e két felekezet szabadságban élt, addig a románok 1922-ben Aradon, Nagyváradon és Nagyszalontán lévő egyházközségeiknek működését felfüggesztették. Mikor egy román képviselő ez ügyben interpellációt terjesztett elő, Goga Oktavián közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy ő nem tiltotta be a felekezetek működését, de mint hallotta, ezt a vidéki, főleg katonai hatóságok tették s ő hajlandó működésüket újból engedélyezni, ha istentiszteleiteket román nyelven fogják tartani. E követelésnek nyilvánvalóan az az oka, hogy a felekezetek tagjai tisztán magyarok lévén, az teljesíthető ne legyen.²⁾

A történetekre 1924-ben Gilbert Laws, a baptistaszövetség kontinentális bizottságának elnöke, az angol közvélemény figyelmét is felhívta, előadván, hogy a románok a baptisták' imaházait bezárják, a papokat és híveket bebörtönözik, a gyűléseket csendőrök zavarják széjjel és a baptista házasságok jegyzékbevételét megtagadják. Annál inkább sajnálatos ez az üldöztetés, mert Románia Anglia szövetségese volt a világháborúban – mondja a felhívás. Ha ezek az állapotok tovább tartanak – fejezi be – Románia teljesen el fogja veszteni jó hírnevét a világ előtt.

A Magyar Állam a múltban a görög-keleti és a görög-katholikus egyházak szerveit az önkormányzat minden biztosítékával ellátta, akárcsak a többi magyar egyházéit. 1868-ban megszervezte a román és a szerb nemzeti egyházakat a szerb-tartási nyelv szabad használatával, egyházi, iskolai és alapít-

¹⁾ Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izr. Iroda 1924. évi működéséről. Kolozsvár 1925.

Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izr. Iroda 1925. évi működéséről. Kolozsvár. 1925.

Jegyzőkönyv az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület 1924 nov. 17-én Aradon tartott közgyűléséről. Kolozsvár. 1925.

²⁾ Le comité des hongrois proscrits de Transylvanie: Mémoire. 42-44 old.

ványi ügyeik önálló (autonóm) intézésével.¹⁾ Ezeket a nemzeti egyházakat birtokokkal látta el s egymaga a nagyváradi görög-katholikus román püspök 139,000 kat. holddal rendelkezett ugyanakkor, amikor egyrészt a „zsarnoki, elnyomó” magyarságnak 305,000 görög-katholikus *magyar* hívője még csak püspökséggel sem rendelkezett s ezt 100 éves küzdelem után tudta csak megkapni, – másrészt amikor a 40,000 főnyi *magyar* görög-keleti vallású polgárral senki sem törődött!

De megállapíthatjuk azt is, hogy az 1913. évi költségvetésben a Magyar Állam a román egyháznak évi 320,000, a szerb egyháznak évi 80,000, a szász evangélikus egyháznak évi 286,000 aranykorona államsegélyt adott, a lelkészek állami fizetéskiegészítésén kívül.²⁾

A lelkészek állami fizetéskiegészítéséről szóló ú. n. „kongrua-törvény” lehetővé tette, hogy a lelkészkedő papság fizetése állami segítséggel felemeltessék s így éppen a görög-katholikus és görög-keleti *román* egyházak olyan helyzetbe jutottak, hogy az előző állapottól eltérőleg, minden plébániájukon teljes teológiai végzettségű és nem mint azelőtt négy középiskolás papokat tarthassanak, amely intézkedés tehát lényegesen hozzájárult a román papok szellemi és erkölcsi színvonalának jelentős emeléséhez.

A görög-katholikus, de főleg a görög-keleti egyházak Magyarországon olyan szabadság és autonómia birtokába jutottak, amilyennel egyetlen más államban sem bírtak!

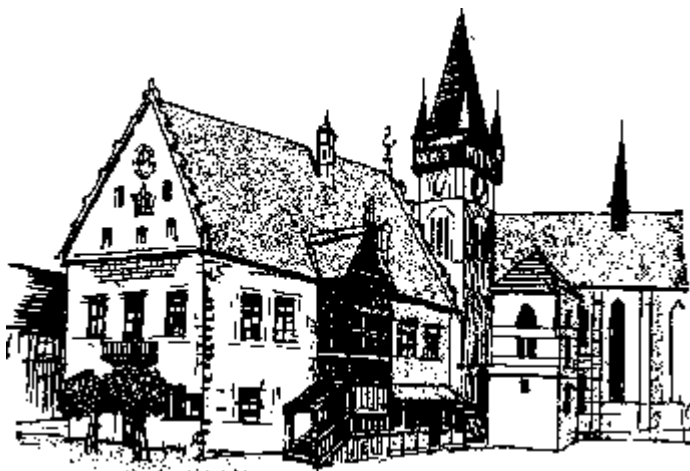
Ezen rendkívül kedvező helyzetük folyományaként elért vagyonuk mai értékben alig becsülhető fel, amennyiben a görög-katholikusok nagy birtokaikon kívül 13.277,239 a. korona értékű alapítványokkal, a görög-keleti román egyház ingatlanain felül 12.000,000 a. koronát meghaladó értékű alapítványokkal és a görög-keleti szerb egyház 112,126 kat. hold ingatlannal és 16.495,236 aranykorona egyéb értékkel rendelkeztek.

És amikor a Magyar Állam ilyen rendkívül kedvező helyzetbe hozta ezeket a *nem-magyar* nemzeti egyházakat,

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 204 oldal.

²⁾ Angyal: Magyarország felelőssége a világháborúért. 58-59. oldal.

akkor ezek ahelyett, hogy a Magyar Állam iránti köteles hálával és elismeréssel adóztak volna, mindenkor arra törekedtek, hogy államot alkossanak az államban és egyházait a politikai és nemzetiségi követelések fórumaivá tették.¹⁾ A magyar – különösen a protestáns – egyházak jajkiáltásait hamarosan meghallották külföldi hitsorsosaik is –

30. Bártfa. Városház és templom.

akik teljes átérzésével annak, hogy mit jelent a vallás- és lelkiismereti szabadság-több bizottságot küldtek ki 1918-1925 között a vallási kisebbségek sérelmeinek megvizsgálására.

Ezek a bizottságok, bár az utódállamok – nevezetesen Románia – nem mindig látták valami szívesen működésüket, nagyfontosságú és döntő bizonyítékokkal támogatott jelentéseket bocsátottak közre és küldtek meg a legilletékesebb tényezőknek.

E közleményeknek, jelentéseknek rendkívüli fontosságuk van már azért is, mert pártatlan, semleges, sőt az első két évben még jogilag véve, ellenséges országok polgárai közvetlen tapasztalatain és adatain alapulnak.

¹⁾ *Jancsó Benedek: Defensio Nationis Hungaricae. 149-159. oldal.*

Az elszakított területen levő református egyházak megvizsgálására a Skót Egyesült Szabad Egyház Edinburghból két megbízottját még 1919-ben kiküldte Kelet-Európába, főleg pedig Erdély területére.

A kiküldött bizottság tapasztalatairól és véleményéről a Skót Egjesült Szabad Egyház 1920. évi január hó 8-án lord Curzon angol külügyminiszterhez emlékiratot nyújtott be. (The United Free Church of Scotland: Hungarian Reformed Church. 8-th January 1920).

Bevezetésében hivatkozik a kiküldetés előtt a magyar református egyház helyzete ügyében az angol külügyminiszterhez 1919. évi március hó 19-én intézett jegyzékére *s a külügyminiszternek 1919. évi április hó 14-én és május hó 12-én kelt válaszára, melyekben biztosította (!) a skót egyházat, „hogy bármily területi változások történjenek Kelet-Európában, a békeszerződés meg fogja hagyni a vallásszabadságot és nincs ok arra, hogy a fajok szerint (!) megállapított határok a protestánsok vallási ténykedéseit gátolják vagy hogy a románok által elvett területen a protestáns érdekek és intézmények nem jó bánásmódban részesüljenek. „*

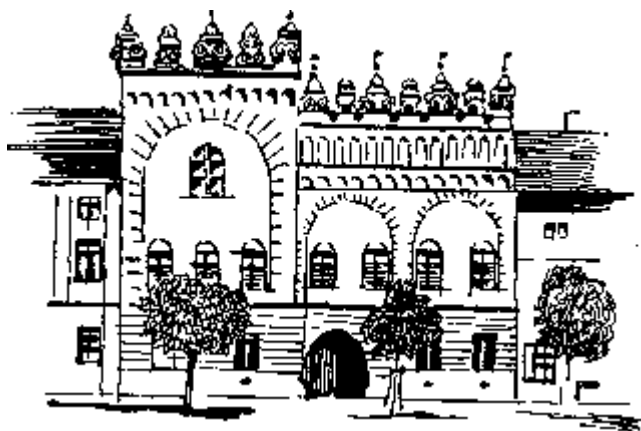
A kiküldöttek jelentéseiből a skót egyház megállapítja, hogy *„alapos volt félelmünk, melyet március 19-én kifejeztünk emlékiratunkban amiatt, hogy a magyar református egyházat veszély fenyegeti fennállásában, integritásában, jogaiban és szabadságában, valamint általában a protestáns vallásszabadságot, lelkiismeret-szabadságot és kultuszt Magyarország azon területén, melyeket más keleteurópai hatalmak csapatai foglaltak el. Ezen félelmünk a protestáns civilizáció fennállása miatt még nagyobb, mint tavasszal volt. „*

Ezekután az emlékirat kifejti, hogy a skót egyház hivatva érzi magát, hogy félelmének és aggályainak alapjául szolgáló okait közölje.

Nem a nép, de az új hatóságok veszélyeztetik a református egyház szabadságát és jogait, mert ezek intéznek folyton támadásokat a vallásszabadság, emberiesség és igazságosság ellen.

Felsorolja a jelentés az iskolák kipusztításának eszközeit: a fenntartásukra szolgáló birtokok elpusztítását „gonosz-

ság"-ból (sic!), a tanerők elűzését, az iskolák bezárását, a gyermekek nevelés nélkül maradását, a beállított új tanerők műveletlenségét, a nevelés színvonalának hanyatlását stb. stb. A népesség kérdésénél megállapítja a jelentés, hogy a protestáns egyház támaszainak a nagyműveltségű tanárok, jogászok, doktorok, kereskedők kiűzése „a legnagyobb brutalitás a civilizáció ellen” s ezen az úton a protestáns egyházak kétszeresen gyengültek, amennyiben a híveket kere-

31. Lőcse. Thurzó-ház.

setüktől megfosztották, birtokaiktól „meglopták” (sic!) s így nem bírják az egyházat támogatni. „Az egyház szenved, mert ott, ahol nagy szükség volt rájuk, most nincsenek és ahol az egyház erős volt, most nagyon gyenge.” „Ha nem biztosítják az egyház szabadságát és integritását, úgy a református egyház néhány óv múlva ki lesz irtva Erdélyben.”

Felsorolja ezután a jelents a sérelmeket. Az egyház és kultusz ügyeibe türelmetlenül beavatkoztak, változtatásokat kényszerítettek a szertartásokban, temetésekert erőszakkal szétszórtak, istentiszteleteket megzavartak, prédikációkat cenzúráztak, a „Miatyánk”-ban a „Jöjjön el a Te Országod” kitétel vád okát képezte papok ellen, politikai propaganda címén. Papok illetményeit nem adták ki, őket éhezttették, tanácskozásaikat – még engedély esetén is – szétszavarták, kül-

földi paptársaikkal való érintkezésüket megtiltották és pedig úgy a csehek, mint a románok és szerbek. Felsorolja továbbá a jelentés az egyházi személyek bántalmazását, megölését, bezárását, cselédmunkára való kényszerítését.

„Ezen jelentésből láthatjuk – végzi a jelentés – mit tettek Magyarországon a keleteurópai hatalmak képviselői, a szövetségesek és élvezői azon jogoknak és szabadságoknak, melyekért nemzetünk oly sok vért és kincset áldozott. Országunk jó hírneve érdekében kérjük (az angol külügy-

32. Ungvár.

minisztert), méltóztassék ezen nemzetek *garázdálkodásának* végét vetni. Hangsúlyozzuk ennek szükségét, mert meg vagyunk győződve, hogy a nemzetek ezen módszerei oly elkeseredést keltenek, hogy rövid időn belül új háború lesz, mely tönkreteszi Kelet-Európa civilizációját és árt az angol érdekeknek is . . . Meg vagyunk győződve, hogy a kisebbségekre vonatkozó szerződések aláírása nem menti a református egyházat... *a csehek és románok oly intoleráns módon üldöztek eddig is, hogy nem lehet bízni aláírásukban...* Továbbá azonnali közbelépés szükséges, hogy a középkori barbárságok és elnyomatások megszűnjenek . . . kérjük, méltóztassék egy, a Presbiteri Egyház tagjaiból álló bizottságot kiküldeni, hogy mindaz, ami e levélben áll, megvizsgáltassék,

máskülönben azt hiszik, hogy ezen jelentés merőben magyar propaganda.”

Az emlékirat és jelentés közzététele után a Presbiteri Világszövetség (presbiteriánus=református) elhatározta, hogy bizottságot küld ki a sérelmek megvizsgálására.

A bizottság el is utazott a helyszínére és alapos vizsgálat alá vette a református egyházak helyzetét Magyaror-

33. Orsova. Korona-kápolna.

(Erdélyi M. felvétele.)

szagon, Csehországban és Erdélyben. Az 1920. év augusztus-október hónapjaiban tartott működéséről a bizottság a Presbiteri Világszövetséghez 1920. évi november hó 4 én jelentést adott be: „A Presbiteri Világszövetség keleti bizottságának jelentése Közép-Európának, főleg a román uralom alatti Erdélynek helyzetéről. Összeállította: Curtis A. William edinburghi teológiai tanár, Fleming J. R. a világszövetség főtítkára és Webster J. Macdonald skót réf. lelkész”.¹⁾

¹⁾ Közzétetett a Református Presbiteri Világszövetség folyóiratának a „The Quaterly Register -nek 1921. évi februári számában.

Mint a jelentés mondja, reájuk Erdélyben „a magyar református egyház szomorú helyzete mély és felejthetetlen benyomást tett”, mert „a keresztény egyház sajátos szabadságára oly kevés tekintettel vannak, hogy a tényleges viszonyokat látva, az ember hajlandó kétségbeesni”. Az erdélyi kérdés „különösen sürgős és azonnali elintézést követel, ha biztosítani akarjuk a békét és elejét akarjuk venni a katasz-

34. Brassó.

trófának. Az a véleményünk, hogy a felhívásnak – melyet a magyar ev. református egyház a viszonyok beható megvizsgálása iránt egy évvel ezelőtt hozzánk intézett – jogossága beigazolódott azzal, amit láttunk és hallottunk. Meggyőződünk arról, hogy durva erőszakosságok egész sora jellemezte, a most már átengedett magyar terület megszállását és közigazgatását, hogy a faji bosszúérzet elnézte és elősegítette egy felháborító terrorisztikus politika elkövetése sérelmeket, erőszakoskodásokat, kegyetlenségeket és jogfosztásokat, melyeknek áldozatául előszeretettel választották hitközségeinket”.

Tovább elmondja a jelentés a lelkészek és tisztviselők brutális bántalmazását, bebörtönzését, a fajhoz és nyelvhez való ragaszkodásnak politikai bűnként való kezelését, „noha (e ragaszkodást) a magyar fennhatóság alatt a román elemek részéről dicsőségnek tekintették”. Ez a jelentés is felsorolja az egyházi birtokok, iskolák lefoglalását, az egyházi hatóságok összejöveteleinek eltiltását s jellemzőként elbeszéli a bizottság azt a *saját* tapasztalatát, hogy amikor részvételükkel egy ily egyházi jellegű templomi összejövetet tartottak egy helyen, a helyi hatóság teljesen önkényesen 92 leit „zsarolt” (sic!) *egy este* a templomban tartott összejövételért. „Az összejről szóló nyugtát” a bizottság megőrizte.

Bukarestben hitetlenkedve fogadták az ily történeteket, de mikor a kétségtelen bizonyítékokat felmutatták, sajnálkozva helytelenítették azokat és visszautasították a bennük való részességet. A kormány azonban „alantaisai ellenőrzése és fékentartására komoly kísérletet nem tett”. Kérik ezeket a főhatóságokat, hogy idegenben merített tapasztalatokból tanulják meg, hogy mit lehet hasonló esetekben nagylelkűséggel és bizalommal elérni, amire példa a délafrikai Hollandi Református Egyház, melynek neve változatlan, nyelvét iszteleiben tartják, szabadságai megmaradtak.

Bár a kisebbségek védelmére szerződések kötöttek „tapasztalataink és tanulmányaink fényénél tekintünk ezekre a kikötésekre és ígéretekre, alig találunk egyet is, amelynek eleget tettek volna. Úgy hisszük, *itt az ideje, hogy papirosbiztosítékoknál valami értékesebbet kérjünk*”.

A harmadik egyházi bizottság az Amerikai Unitárius Szövetség megbízásából utazott ugyancsak 1920-ban Erdélybe „Amerikai Unitárius Misszió” néven, amelyet *Drummond* Vilmos unitárius lelkész helyszíni vizsgálata előzött meg.

A misszió 105 várost és falut tekintett meg, vagyis 9 kivételével az összes felekezetükben egyházközségeket.

Három hónapi erdélyi tartózkodás után arra az eredményre jutott a misszió, hogy a román uralom „Erdélyben lehetetlen helyzetet teremt”. „Tekintet nélkül arra, vajjon teóriailag indokolt-e ezen terület átengedése, vagy sem, több mint 2 millió nyugati műveltségű és erkölcsű egyént helyez

egy félig keleti erkölcsű és műveltségű nép uralma alá. A Balkán-fertőt kiterjeszti egy országra, mely eddig ment volt tőle. A helyzet szakasztott ugyanaz, mint amely akkor állana elő, ha az Egyesült-Államok délnyugati vidékét részben Mexikóhoz csatolnák.”

35. Segesvár.

(Erdélyi M. jelvétele.)

Véleményünk az, hogyha Erdélynek legalább olyan önállóság nem biztosíttatik, aminőt Anglia a búr háború után Dél-Afrikának megadott, magyarok számára egyáltalában lehetetlen lesz az országban maradás, a magyar intézmények pedig rohamosan hanyatlásnak fognak indulni és rövidesen kipusztulnak. „Úgy látszik, a román politika kezdettől fogva szándékosan erre a célra irányult/

Ezután a jelentés részletesen, és ténybeli adatokra támaszkodva, felsorolja a számkivetés, telepítés, üldözések, terror, letartóztatások, botozások, lelkészek és gyülekezetek ellen

elkövetett brutalitásokat, alapítványokkal, iskolákkal szemben tanúsított önkényes eljárások számtalan esetét.

A jelentést követő utóirat megállapítja, hogy „a régi protestáns egyházat, úgy az unitáriust, mint a reformátust a kipusztulás veszélye fenyegeti. Ez a legkomolyabb vallásügyi kérdés jelenleg Európában”. A jelentésben foglaltak pedig „nem üres mesék, nem elhamarkodott következtetései

36. Vajdallunyad vára.

(Erdélyi M. felvétele.)

a tovasiető utasnak”, továbbá a jelentés „nem érte el a célját, ha fel nem korbácsolja a közvéleményt, nem enyhíti némileg a nyomorúságot és nem segít az üldöztetéseken, melyeket leír”.

Igen jellemző, hogy amikor az Amerikai Unitárius Misszió fentebb kivonatolt jelentése közhírré tétetett, a missziót kísérő magyar unitárius leszkészt, aki a kolozsvári unitárius teológia legidősebb tanára, a románok azonnal letartóztatták, bebörtönözték és háromizben megbotozták azon a címen, hogy az amerikai bizottságot irredenta szellemben és a románokkal szemben ellenséges szándékkal tájékoztatta!

Ezzel a tanárral egy időben volt bezárva egy-egy református

és római-katolikus lelkész is, akiket ugyancsak súlyos testi bántalmazásokkal illeltek. Mikor az egyházak és a külföldi képviseltek tiltakoztak e minősíthetetlen cselekedetek ellen, a románok tagadták a bántalmazásokat s csak abbeli tévedésüket ismerték el, hogy három különböző felekezethez tartozó személyt egy helyiségben tartottak elzárva s így alkalmat adtak teológiai vitatkozásra!¹⁾

37. Kolozsvár.

(Erdélyi M. felvétele.)

Miután a külföldi egyházi vizsgálóbizottságok adatait egyrészt a román kormány hamisaknak és részrehajlóknak minősítette, másrészt a Nemzetek Szövetsége nem tette hatályos intézkedések alapjává, a sérelmek feltárása és a panaszok állandósultak a vallási kisebbségek részéről.

1924-ben azután a new-yorki Nemzeti és Vallási Kisebbségeket Védő Liga, melynek az Egyesült-Államok tudósai, politikusai és egyházfői (többek között W. H. Taft, az Egyesült-Államok volt elnöke, R. Lansing és H. Hoover volt miniszterek) a tagjai, elhatározta, hogy egy vegyes angol-

¹⁾ Le comité des hongrois proscrits: Mémoire. 42-44. oldal.

amerikai bizottságot küld ki Erdélybe a Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságából, hogy a vallási kisebbségek panaszait a helyszínen megvizsgálta és a beigazolt panaszokat a román kormánynak átadja.)

E bizottság működése, komoly tanulmányai és kiadott jelentése oly nagy horderejűek nemcsak Románia valláspolitikáját, hanem a magyar kisebbséggel szemben minden téren folytatott bánásmódját illetően is, hogy okvetlenül részletesen kell vele foglalkoznunk.

Tagjait a bizottságnak, a legalább 60 millió hívőt képviselő társult Britbirodalmi és Egyesült-Államokbeli protestáns és unitárius egyházak jelölték ki s működésének eredményét a bizottság egyik tagja, Louis C. *Cornish*, bostoni unitárius lelkész és a „Société Unitaire Américaine” vezetőtitkára tette közzé „A vallási kisebbségek Erdélyben” (*The Religious Minorities in Transylvania*) címen, amely munka Bostonban, a *The Beacon Press. Inc.* kiadásában jelent meg.

A jelentés bevezetésében mindenekelőtt teljes pártatlanságát jelenti ki a bizottság s nyíltan közli, hogy célja az erdélyi négy magyar felekezet iskolai és egyházi ügyeinek megvizsgálása, hogy ennek alapján azután közvetítőként szerepeljen a kisebbségek és a román kormány között.

A bizottság, amely 3 amerikai és 1 angol tagból állott, *Beach W. Silvester* püspök vezetése alatt 1924. évi június hó 20-án érkezett Bukarestbe, ahol először is, az angol és amerikai követek kíséretében, az uralkodó és a kormány tagjai előtt jelentek meg.

Ezek a kisebbségi kérdés tanulmányozását örömmel (!) fogadták, ehhez minden segítséget megígértek és nem mulasztották el kijelenteni, hogy a kisebbségek nyelvéhez nyúlni nem kívánnak, sőt az új államalakulatban a kisebbségeknek van legalább is olyan lelkiismereti és istentiszteleti szabadságuk, mint az uralomváltás előtti bármely időszakban! Szerintük „megfelelően” vezetett kisebbségi iskolákat nem zárnak be, sőt a kisebbségi felekezeti iskolák száma megkétszereződött (*Anghelescu*), a „lojálisán” viselkedő kisebbségi alattvalóknak panaszuk nem lehet (*Lepadatu*), az agrárreformtörvény nem irányult a kisebbségek ellen (*Constan-*

tinescu), a kormány nem célozza, hogy a kisebbségek feladják tulajdon nyelvüket (a király).

A bizottság Erdélyben 2200 angol mértföldnyi utat tett meg s ennek befejeztével Bukarestbe tért vissza, hogy szóbelileg közölje eljárásának eredményét a kormánnyal, melyet ez, az elindulásnál kért volt. Ez alkalommal Dúca külügy-miniszter megígérte a kormányzat által a gyűjtött anyagból

38. Arad.

(Erdélyi M. felvétele.)'

igaznak elismert sérelmek orvoslását, a jelen volt román államférfiak pedig „újból a kisebbségek iránt érzett szívből fakadó érzelmeiknek adtak kifejezést.”

„A bizottság – folytatja a jelentés – megállapítani kívánja azt is, hogy ez a jelentés az egész ügy végleges befejezésének semmi szín alatt sem minősíthető. Meg kell érteni, hogy abban *a súlyos vitakérdésben*, amely a román kormányzat és a kisebbségi népek között még függőben van, Nagy-britannia és az Egyesült-Államok társult egyházainak még teljesítendő kötelességei vannak mindaddig, míg a jelen állapotok fennállanak.” Anélkül, hogy Románia kormányzatába beavatkozni akarnánk, folytatni kell a munkát „abból a célból, hogy a román kormányzat politikája ezeknek a

problémáknak a kezelésében a mindenkire vonatkozó pártatlan igazságosság legyen.”

A jelentés közli a román kormányhoz 1924. évi augusztus hó 1-én intézett emlékirat szövegét s az abban foglaltakat a kisebbségi egyházak és intézmények román kezelésére vonatkozólag döntőbizonyítékúnak jelenti ki, épp ezért „a legmagasabb fokú komolysággal vállalja a súlyos felelősséget a széleskörű publicitásért.” Kéri, hogy a felsorolt szabálytalanságok korrekciója tekintetében a kormány adjon biztósítékot.

A fennálló sérelmeket a bizottság több csoportba sorolja

39. Nagyvárád.

(Erdélyi M. felvétele.)

(egyházak és iskolák javainak elkobzása, az anyanyelven való tanítás megszorítása, az egyházi autonómiák elnyomása, a kisebbségek gyülekezési szabadságának elkobzása, egyéni sérelmek) s kijelenti, hogy a felsorolt 135 eset távolról sem foglalja magában az összes átvett panaszokat.

A felhozott sérelmekre a román külügyminiszter 1924. évi október hó 28-án adta meg válaszát, melynek bevezetésében kiemeli, hogy a vádaskodások Románia ellenségeitől és rágalmozóitól származnak. Hangsúlyozza, hogy a román állam politikáját a kisebbségi kérdésben a „legszélesebb liberalizmus és tolerancia szelleme” lelkesíti s így ha e politikának alkalmazásában „néhány tévedés követtetett »I^e, ezeket „a zűrzavaros idők” és „alárendelt hivatali személyeknek” lehet betudni, de a román kormány szigorúan el van határozva arra, hogy ezeknek azonnal véget vet, ha róluk tudomást szerez.

Az egyes panaszokra adott válaszok azonban, nem tudták megnyugtanni a bizottságot, amely kijelentette, hogy a kormány válasza következetlen és csak az a célja, hogy az érdekelt köröket tévedésbe ejtse s ahelyett, hogy a legsúlyosabb sérelmeket, ígéretéhez képest orvosolná, azokat tagadja, remélve, hogy ez a megoldás elégséges.

Ezen állítás igazolására felhoz a jelentés néhány sérelemre adott jellemző, de elfogadhatatlan feleletet és kiemelve, hogy a miniszter részéről tett azon ígéret, hogy a protestáns és unitárius középiskolákkal elkövetett igazságtalanságok 1924 augusztus havában orvosoltatni fognak, csak pusztá ígéret maradt, *a bizottság kijelenti, hogy általában számot vetett azzal, hogy a román kormány ígéreteiben nem lehet bízni.*

Megállapítja továbbá a bizottság azt a tényt, hogy ha nem találják meg a lehetőségét az erdélyi vallásügyek és a magyar kisebbség kérdésének megoldására, ez az ország a világ legszomorúbb vidékeinek egyike és a világbéke állandó veszedelme lesz.

Következőleg – összegezi a jelentés – mindazoknak, kiknek szíve az igazságosság eszményéért és a világbéke érdekében dobog, egyesülniök kell, hogy ezek a sérelmek orvosoltassanak. Felhívja a bizottság Anglia és Amerika egyházait, hogy amíg idő van rája, siessenek *úgy* erkölcsileg, mint anyagilag a veszélyben levő erdélyi magyar egyházaknak segítségére. Ez szent kötelességük. Reméli a bizottság, hogy az őt kiküldő Liga megfogja találni a módot, hogy a román kormányt a jog és igazság tiszteletére kényszerítse. Lehet, hogy ennek eléréséhez időre lesz szükség, de ezen időnek el kell jönnie. Itt nem egy faj érdekeiről van szó, hanem a műveit világ jóhírnevéről!

Az Erdélyben 1919-től kezdve több ízben megjelent egyházi bizottságok lelkiismeretes jelentéseit tehát ez az 1924. évi bizottság mindenben igazolta, és sajnos annak bizonyítását is tartalmazza, hogy a lefolyt 6 év alatt a magyar egyházak és ezek iskolái ellen az 1918. év végén megindított támadás erejét nem veszítve, halad a maga útján.

Meg kell jegyeznünk, hogy a román lapok többsége említést sem tett a fenti emlékiratról. Csak a „Lupta” című

bukaresti napilap – amely a magyar kisebbséget sohasem mulasztotta el támadni – tárgyalta 1925. évi április hó 1.-iki számának vezércikkében. Támadja a kormányt, mely a külföldet azon hitben ringatja, hogy Romániában minden rendben és teljes megalégedésre történik s a kisebbségeket illetően valóságos meseországoknak állítja be az országot. Nagy hiba a kisebbségekkel való bánásmód, mert a szabadon és kényszer nélkül aláírd szerződésekben kijelentették, hogy a kisebbségek teljesen egyenjogú honpolgárok. A rendszabályoknak csak az a hatásuk, hogy a királyságban élő kisebbségekben a gyűlöletet ébresztik fel ahelyett, hogy barátokká tennék azokat. Természetes tehát, hogy ezek elégedetlenek és tekintetük a külföld felé fordul. Így a kormány maga az, amely az irredentapolitikát megteremtette. Ebben a lehetetlen helyzetben, amikor a sérelmek és elégedetlenség oly nagyok, nem lehet Románia körül kínai falat vonni. Vagy azt hiszi a kormány – fejezi be -, hogy a határokon kívül, ahol nem a legjobb hírünk van, előnyös lesz az országra, ha még a kisebbségek gyötrésével is vádolnak?¹⁾

Az 1927. évben a vallási és faji kisebbségek védelmére alakult amerikai szövetség küldött ki bizottságot, amely bizottság az előző évek kiküldetéseinek szélesebb és kiterjedtebb mederben való folytatását képezi. Az eddigi külföldi vallási bizottságoknak azt a nagy hátrányát, hogy a római-katolikusok hivatalosan hiányoztak belőlük, ez alkalommal nálunk már több ízben járt *Louis Cornish-nak* sikerült elosztatni és a szövetséghez csatlakozott, most már a katolikusok élén *O'Connel* bostoni római-katolikus érsek is s így a régi mozgalom keretei lényegesen kibővültek.

A fenti bizottság vezetője ez alkalommal John Howland *Lathrop* newyork-brooklyni unitárius esperes volt s egész Románia területén 5 héten keresztül folytatták tanulmányaikat.

A bizottság nemcsak a magyarság régi panaszaiival, hanem az időközben támadt újabb sérelmekkel is behatóan foglalkozott és pedig Románia összes kisebbségeit illetően.

¹⁾ Veridicus: i. m. 54-62. oldal és Magyar Kisebbség 10/1925. szám.

A munka 1927 július havában ért véget s ennek anyagát és eredményét egy később közzéteendő jelentés fogja a világ közvéleménye elé tárni.

* * *

Hogy pedig a külföld lankadatlan éberséggel kíséri figyelemmel az egyházak helyzetét a világháború befejezése utáni években is, arra csak néhány bizonyítékkal szolgálunk.

A már említett Présbiteri Világszövetségnek, amely a világ reformátusainak hatalmas szervezete, 1925. évi június hó 27-től július hó 3-ig Cardiffban tartott kongresszusa többek között az elszakított magyar református egyházak élet-halálharcával is behatóan foglalkozott és pedig nemcsak a hozzáérkezett jelentések, hanem a Világszövetség megbízásából 1920-ban helyszíni vizsgálaton résztvett dr. Curtis A. William edinburghi teológiai tanár, a skótok egyik vezérfőfőnökének saját tapasztalatairól tartott előadása alapján, aki határozati javaslatot is nyújtott be, amely a Nemzetek Szövetségéhez van intézve s így hangzik:

„A Református Egyházak Világszövetsége köszönetét fejezi ki a Világszövetség keleti és nyugati osztályának azért az éber érdeklődésért és buzgóságért, mellyel az európai református egyházak életét figyelemmel kísérte és jelentéseiket tudomásul veszi. Egyúttal felhívást intéz az összes egyházakhoz és azok minden jó fiához aziránt, hogy imádságaikban állandó megemlékezéssel, gondolatokban és tettekben jöjjenek a kontinens súlyos és szorongatott viszonyok között élő testvéregyházaiknak segítségére. A Református Világszövetség nagy keserűséggel állapítja meg azt, hogy Közép- és Kelet-Európában, de különösen Romániában még mindig folytatódik az az igazságtalan és elnyomó politika, amelynek folytán az ott levő református egyházak szabadságukban korlátoztatnak, tevékenységükben megakadályoztatnak, birtokaiktól megfosztatnak és egyházi életük kiépítése lehetetlenné tétetik. Ugyancsak tiltakozik a Református Egyházak Világszövetsége az ellen is, hogy államférfiak vagy kormányok inkorrektül megtagadják vagy kifogásolják azokat a végérvényes kötelezettségeket, amelyeket a békeszerződéseknek a kisebbségek jogait biztosító szakaszai tartalmaznak. Ezt a politikát nemcsak önmagában véve is méltatlannak, de veszélythozónak is minősíti a Református Világszövetség a világ jövőendő békéjére nézve és éppen azért ismételtlen is felkéri a Nemzetek Szövetséget arra, hogy szüntesse meg ezt a helyzetet, amely ilyen szemrehányásra okot ad. Ez a Világszövetség abban a nézetben van, hogy nagy hiány és balsiker volna a Népszövetség részéről az, hogy ezeket az alaptörvény jellegű rendelkezéseket, amelyek a kisebbségek jogainak védelmére alkotott jogszabályokban foglaltaknak és az ő különös oltalma alá helyezettek, nem támogatná. Egy ilyen balsiker erősen meggyengítené a Népszövetség magasztos eszményeinek legodadobb és legerősebb támogatóit, az egyházakat és megerősítené azokat, akik

úgy vélekednek, hogy a Nemzetek Szövetsége vajmi kevés gyakorlati és reális értékkel bír az emberiségre nézve”.¹⁾

A kongresszus ezen tárgyalásai az angol sajtó figyelmét ráirányították az erdélyi helyzetre, melynek visszhangjaként a „*Times and Tide*” című folyóirat egy vezércikkében a következőket írta:

„Felette sajnálatos, hogy Románia nem bánik emberiebben kisebbségeivel. A békeszerződés nemcsak Erdélyt, ezt a Skótországgal csaknem egyenlő nagysága területet juttatta Romániának, hanem a magyar Alföld egy részét is, közte olyan területet, ahol minden egyes falusi lakos magyar. Ezen a területen most tilos magyar tanoncokat iparossá képezni. Ha több, mint négy magyart beszélgetni látnak az utcán, mint összeesküvőket letartóztatják. A helyi hatóságok minden románnak haladéktalanul engedélyt adnak üzlet nyitására, míg a magyaroknak hónapokon keresztül várakozniuk kell és végül is a megvesztegetéshez kell folyamodniuk.

Ezen az annektált területen több mint egymillió protestáns él, köztük több mint hétszázezer presbiteriánus (református), valamint kétszázhatvanháromezer lutheránus. Egyházaik és iskoláik, amelyeknek egyike-másika 400 éves múltra tekinthet vissza, mindenkor értékes kulturális befolyást gyakoroltak. Efdig 180 presbiteriánus iskolát alakítottak át román állami iskolává. A középiskolákat és elemi iskolákat egyszerűen bezárták, az iskolaépületeket elkobozták és amikor az oktatást más épületekben folytatni akarják, ezt egyszerűen eltűntetik azzal az ürüggyel, hogy hiányos a berendezkedés. Tordán egy kisleány iskolakönyve címlapjára ezt írta: A mi fővárosunk Budapest. Emiatt az egész nagy iskolát bezárták, bár a román iskolafelügyelő semmi kivétlivalót nem talált az oktatásban. Más esetekben elég volt az iskola bezáratására az, hogy a tanító a magyar történelem valamelyik hősről tett említést.

A vallási kisebbségek védelmére kiküldött nemzetközi bizottság jelentése megállapítja, hogy a román kormány beismerte, hogy kényszeríteni lehet minden személyt, akiről a helyi román magisztrátus megállapítja, hogy román a neve, hogy gyermekeit a görög orthodox egyházba írassa be. A békeszerződés e kisebbségeknek *jogot* ad vallásuk szabad gyakorlatára. Legfőbb ideje, hogy Romániát emlékeztessék kötelezettségeire, mert ez a rendszer nemcsak a békeszerződés megszegése, hanem az európai béke fenyegetése is.

De egyébként is – főleg a brittek részéről – megemlékeznek rólunk.

Az 1925. év első felében a „*The Christian World*”, a legnagyobb angol protestáns lap, „Erdély balkanizálása” címen közli J. Hay *Colliqan* lelkész cikkét, aki az angol presbiteriánus egyház tanulmányi bizottságával keletre utazott és hazatérőben néhány napig Erdélyben tartózkodott. Ez a tanulmányi bizottság nem azonos az amerikai-angol unitárius bizottsággal, amelyet egyenesen Erdélybe küldöttek ki.

A cikk bevezetőben ismerteti Erdély természeti szépségeit, de megjegyzi, hogy Erdélyben az emberi természet ezidőszert nem áll összhangban a természetnek ezzel a harmóniájával. A román király elhárítja a személyes

¹⁾ Magyarság 1925 VI. 19.

felelősséget azért a politikáért, amely már nagy elkeseredést okozott. A kormány Erdélyt történelmi hagyományaitól meg akarja fosztani és teljesen el akarja oláhosítani, vagy jobban mondva balkanizálni. Új földreformot és új közoktatási politikát léptettek életbe. A földreform alapján bizonyos személyeknek vagy testületeknek nem szabad 32 holdnál több földdel rendelkezniök. A közoktatás reform a legszigorúbb rendszabályokat tartalmazza, amelyek minden iskolára rákényszerítik az oláh nyelv és történelem tanítását. Ezeknek az új intézkedéseknek az az intenciójuk, hogy a lakosságot eloláhosítsák és a református lelkészeket, lakosságot, iskolákat és középiskolákat Erdélyben egyszerűen eltüntessék a föld színéről. Mit éreznének Anglia egyházai, ha egy hatalom alá akarná ásní Anglia erkölcsét, meg akarná semmisíteni hagyományait, üldözné az angol nyelvet, elkobozná a közalapítványokat és a tanuló ifjúságra egy idegen nemzet nyelvének és történelmének oktatását kényszerítené rá? Az angol lélek kétségtelenül a leghevesebben fellázadna ez ellen és az angol egyházak ezt bizonyára fényesen kifejezésre is juttatnák. Erdély most a trianoni békeszerződés béklyóiban szenved és nem tud egyebet tenni, mint azt, hogy néma felhívással fordul a civilizált emberiséghez. A külföldön azonban a száműzött erdélyiek százai ránehazudnak fáradhatatlanul hazájuk felszabadítása érdekében, amely ma a ránehazudó súlyos szenvedések miatt ezerszerte drágább előttük.

A cikkíró röviden ismerteti Tordán tett látogatását, majd annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a világ valamennyi protestáns egyházát tettekre kell ösztönözni, mert be kell látni annak a szükségét, hogy az üldözött erdélyi protestánsok érdekeit éber védelemben kell részesíteni. Az oláh kormányt csak a legmesszebbmenő nyilvánosság kényszerítheti arra, hogy megváltoztassa politikáját egy oly országgal szemben, amely büszke a múltjára, lakosságára és protestáns hagyományaira. Az oláhok azzal védekeznek, hogy a magyarok, mikor hatalmon voltak, szintén nem voltak mindig méltányosak ellenfeikkel szemben. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az oláh kormány most kígyókból és skorpiókból font fenyítő korbácsot suhogtat. Az ilyen meglelemlítés azonban nem vezet engedelmességre, hanem felkelti a lázadás szellemét annak a népnek a szívében, amely érzi, hogy letapossák csak azért, mert *elég* bátor ahhoz, hogy vallási meggyőződése legyen. Borzalmas tragédia volna, ha ErJély elveszítené protestáns örökségét, mégpedig nem saját hibájából, hanem oly politikai helyzet következtében, amelyet nem az ország maga teremtett és amelyet maga sem tud megváltoztatni.¹⁾

Dr. J. R. *Fleming*, a Presbiteri Világszövetségnek nálunk járt főtítkára, a „Nemzetközi Jóbarátság Egyházi Világszövetségének (World Alliance for promoting International Friendship throughout the Churches) hivatalos lapjának egyik 1924. évi számában nagyon figyelemreméltó cikket írt a vallási kisebbségek ügyéről, amelyben kifejti, hogy melyek azok az okok, amelyeknél fogva még

¹⁾ Dr. Christea Miron volt karánsebesi püspök, jelenleg görög-keleti román pátriárka az összeomlás előtt így nyilatkozott: „Minden fajnak meg kell hogy legyen azon joga, hogy érdekei szerint éljen, saját nyelvével, saját hitével, saját népviseletével, saját szokásaival.”

5 évvel a háború befejezése után is a helyzet oly sötét, s folyton hallani jogfosztásokról, a fejlődés megakadályozásáról, elkobzott vagyonokról, míg maga a Nemzetek Szövetsége tehetetlennek látszik a helyzet megváltoztatására.

Szerinte, a végső októl eltekintve, ami nem egyéb, mint a békeszerződések jellemző hiánya az emberiségnek és a meggondolásnak, s egyes népeknek idegen és alsóbbrendű kultúrák alá való szerencsétlen leigázása, a következő négy pontban foglalhatók össze a sikertelenség okai: „1. A vallási sérelmeket nehéz elkülöníteni a nemzeti sérelmektől. 2. Azok a kiváló útmutatások, amelyeket a Nemzetek Szövetsége javasol ennek a kérdésnek megoldására, folytonosan ki vannak téve az utódállamok részéről a kudarcnak és a keresztezésnek, mégpedig ezeknek az önzése és úgynevezett „szuverén” jogaikra való hivatkozásuk miatt. 3. Amíg a békeszerződéseknek kisebbségi pontjait mindenki ismeri, addig az ezeken esett sérelmek, valamint azok az erőfeszítések, amelyek e pontok végrehajtását célozzák, egyáltalán nem ismeretesek ugyanolyan nagy nyilvánosság előtt. 4. A Nemzetek Szövetségének szervezete a vallási kisebbségek kérdésében elégtelenül, roppant nehézkesen és halogatva működik.¹⁾”

* * *

*„A magyar nemzet nem pusztulhat el
s ha sirba tennék is, előbb-utóbb
fel fog támadni.”*

(Saint-René Taillendier. 1817-79)

A Presbiteri Világszövetség bizottsága, mielőtt 1920-ban Erdélybe érkezett volna, több háborús államon utazott át s ezek között Csehország egyházi állapotait is megvizsgálta.

A vonatkozó jelentés Csehországra nézve megállapítja, hogy – az akkor még megszállásnak nevezett – cseh terület-foglalást és közigazgatást is az erőszak jellemzi.

Az egyházak működését gyanús szemmel nézik, a személyes szabadságot nem tisztelik, az iskolaügyekbe beavatkoznak, a tanítókat elüldözik és az iskolaépületeket lefoglalják.

A cseh közoktatásügyi miniszter 1922. évi január hó 28-án 714. szám alatt kelt rendeletével minden iskolában eltiltotta Szűz Mária ünnepeit s ezen napokon kötelezővé tette az iskolai előadások megtartását.

A pozsonyi káptalan üléseit csak rendőri felügyelet jelenlétében tarthatta meg.

¹⁾ Protestáns Szemle, 4/1924. szám. 230-233. oldal.

A reformátusokat kényszerítették, hogy eredeti püspökségeiktől elszakadjanak, mert nemhogy püspökeik megjelenését, de még rendeleteiknek és leveleiknek a határon való átküldését is megtiltották.

A Felvidéken levő 9000 tót-anyanyelvű református részére a cseh kormány külön tót egyházkerület létesítését kívánta az egyházkerület által elrendelt népszavazás dacára, mely szerint a hívők 90%-a *nem* kívánta a kettészakadást.

A cseh közoktatásügyi miniszter az egyház egyik tagjának azon kijelentésére, hogy a népszavazás eredménye után remélhetőleg az elszakadás kérdése nyugvópontonra jutott, mint ez egy demokratikus államban másképen nem lehet, az illető szemébe mosolygott s így szólt: „Demokrácia! (itt legyintett egyet a kezével), a szlovák-egyházmegye megszervezése állami presztízskérdés.” Meg kell még jegyeznünk, hogy az illető miniszter a szociáldemokrata párthoz tartozik! A fennálló rendelkezések szerint a református teológiai tanulmányok 1927-ig Magyarországon végezhetők. Ellenben tanítói okleveleinket nem fogadják el.¹⁾

De tovább szétnézve a magyar felekezetek elleni sérelmek során, azt is láthatjuk, hogy az 1925. év derekáig a református lelkészek 1919-20. évi törvényes államsegélyüket, a református nyugdíjintézet pedig 1924. évi államsegélyét nem kapta meg.²⁾

Politikai okokból pedig 42 református lelkész állampolgárságát tagadta meg a cseh kormány, míg a rimaszombati és losonci református gimnáziumokat elvette az egyháztól.

A mai helyzet az, hogy a Cseh-Szlovákiához csatolt Felvidéken a legutóbbi népszámlálás adatai szerint, mintegy 220,000 főre rúg a reformátusok száma, akik a tiszáninneri, kárpátalji és dunáninneri egyházkerületet alkotják s az új tót református egyházmegyével jó viszonyban élnek. A református elemi iskolák száma körülbelül 230. Az új református teológia pedig 1926 óta Losoncon működik.³⁾

¹⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. szám.

²⁾ Magyar Kisebbség 15-16/1925. 577-8. oldal.

³⁾ Pesti Hírlap. 1927. IV. 30.

Az evangélikusok autonómiáját mindjárt kezdetben 2 évre felfüggesztették, majd pedig kieroszakolták, hogy két egyházmegyét (keleti és nyugati) alkossanak, de viszont azt, hogy a magyarok és németed külön evangélikus egyházkerületeket létesíthessenek, nem engedték meg¹⁾ s a cseh kormány által megállapított szabályzatok elfogadására szorították. Teológiai akadémiajukat Pozsonyban és Eperjesen elvették, illetőleg szláv szemináriumokká alakították át, hogy

40. Lőcse. Templom és városháza.

így a magyar teológusok tanulmányaikat ott ne folytathassák. A vallásos könyveiket pedig cenzúra alá helyezték.

A püspökségek, káptalanok, szerzetesrendek és egyházi alapítványok vagyonát kisajátították s így a múltban számos egyházi intézménynek, iskolának, plébániának célját szolgáló vagyonokat rendeltetésüktől minden igaz ok nélkül elvonták.²⁾

Így pl. a premontrei-rend kassai főgimnáziumának ősi épületét, az irgalmas-rend pozsonyi, szakolcai és szepesváraljai kórházait és intézeteit még 1918-ban lefoglalták, hogy a 16 millió aranykorona értékű ingó és ingatlan vagyont tulajdonukba kerítsék.³⁾

¹⁾ Ur. Benisch: i. m. 14. oldal.

²⁾ Ludwig: Le sort des minorités 68-71. oldal.

³⁾ Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai 12. oldal.

A kassai római-katolikus hitközség alapszabályait nem láttamozták, mert akkor a hitközség iskolákat tarthatna fenn.

Figyelmük nem került el az imakönyveket sem és rendeleteket bocsátottak ki a magyar imakönyvek beszolgáltatására, amelyek az ősrégi magyar énekeket: Boldogasszony Anyánk ... Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga . . . stb., továbbá imákat a hazáért, királyért tartalmazzák.

A tiszáninneri református egyházkerület által először 1752-ben, majd 1824-ben és 1863-ban kiadott tótnyelvű zsol-tárkönyv új, negyedik kiadásának forgalomból való kivonását rendelte el 1924-ben a pozsonyi minisztérium, mert ez a könyv a Magyarországgal való összeköttetés és érzelmi kapcsolatot jele s ezért használata államellenes cselekedet.¹⁾

Kegyetlenül jártak el a magyar Himnusz éneklőivel szemben is (Kassa, Ungvár stb.) s a számtalan himnusz-per, férfiak, sőt nők brutalizálása és letartóztatása – mert nemzeti imádságunkat egyházi ünnepélyek és istentiszteletek alkalmával énekelték – tanúsága ezen eljárásuknak.²⁾

* * *

¹⁾ Magyar Kisebbség 14/1925.

²⁾ 1927 elején ítéltetett el legfelsőbb fokon 15 napi államfogházra *Korláth* Endre, a cseh nemzetgyűlés tagja, mert 1922 augusztus 20-án az ungvári kátholikus templomban a magyar Himnuszt énekelte. Indokolása, az ezen nagy bűnbe visszaeső *Korláth* büntetésének az, hogy Szent István emlékének megünneplése irredenta jellegű, különben is a vádlott egy katolikus templomban vett részt az ünnepélyen, jóllehet ő maga protestáns.

Előfordult oly eset is, hogy állami alkalmazottat (bíró) kényszernyugdíjaztak, mert leánya a himnusz-éneklők közé tartozott.

Az útszéli feszületeket és Szűz Mária-szobrokat igen sok helyen (Morvaországban is, nemcsak a Felvidéken) profanizálták, megrongálták vagy elpusztították. A *Bohemia* című lap cikkben is tiltakozott ez ellen. Így pl. Rózsahegyen - mint a *Prager Tagblatt* közölte – 1920-ban a XVIII. századbéli Szűz Mária-szobor (*Patrona Hungariáé*) nyakába koldustarisznyát akasztottak (amiért *Hlinka* tót képviselő interpellált is), *Nyitrán* a várhídon állott és a XVIII. századból származó Szűz Mária-szobrot tették tönkre.

Mindezek pedig érthető magyarázatra találnak abban, hogy *Massaryk* már mint elnök, kijelentette, hogy a katolikus egyház „mérgező kigyó, melynek fejére kell hágni”. (*Magyarság*. 1927. V. 1.)

A szerbek valláspolitikája a csehek nyomdokában halad, bár annál talán mégis enyhébbnek mondható a monarchikus államforma és a görög-keleti szerb egyház behatása folytán. Az új állam alkotmánya államvallást ugyan nem ismer, de azért mégis a görög-keleti szerb vallás részesül minden előnyben a többiek felett.

A balkáni és keleti felfogás az egyházat általában csak eszköznek tartja politikai és nemzeti céljainak elérésére s ezért képtelen az egyházi autonómiának, mint kifejezetten *vallási* intézménynek, tehát az egyház magasabb vallási, erkölcsi és tanító hivatásának megértésére.

Miután pedig a nyugati egyházak teljesen függetlenek az államok politikai céljaitól és ezen felülemelkedő hivatás szolgálatában állanak, ezeket a szerb állam nem bírja a keleti egyház alacsonyabb színvonalára szorítani, erkölcsi és szellemi függetlenségüktől eltéríteni s így a pánszlávizmus, pravoszlávizmus szolgálatába állítani.

A Saint-Germain-en-Laye-ban 1919. évi szeptember hó 10-én kötött kisebbségi szerződés 2., 7. és 8. pontjai, valamint az 1921. évi január hó 29-én alkotott vidovdáni¹⁾ alkotmány 12-ik pontja biztosítják az egyházak és a vallásgyakorlás szabadságát, vagyis e biztosíték kettős: nemzeti és nemzetközi alapon nyugszik.

E két rendelkezés kimondja a vallás- és lelkiismereti szabadságot: a vallás gyakorlásának, a vallási intézményeknek, a felekezeti iskoláknak és egyesüléseknek teljes szabadságát.

Az alkotmány részletezi és teljesen elfogadhatóan szabályozza az egyházak jogait és kötelességeit:

A polgári, katonai kötelezettségek függetlenek a vallások szabályaitól. Az elismert és bevett felekezetek belső vallási ügyekben, alapítványaik és javaik kezelésében önállóságot élveznek, a törvény határai között. Senki sem kötelezhető egyházi ünnepélyeken való részvételre. Az egyházak híveikkel, ha azok a határokon kívül székelnek, az összeköttetést fenntarthatják. Ezen eljárás módozatai külön törvényben

¹⁾ „Vidovdáni” alkotmánynak nevezik, mert az 1921 június 28-án megszavazott törvényt 1921 június hó 30-án a szerbek Vidovdán nevű (Szt. Vitus napja) nemzeti ünnepén hirdették ki.

fognak megállapíttatni. Amennyiben az állami költségvetésben egyházi célokra bizonyos összegek vétetnek fel, úgy ezek a bevett és elismert felekezetek között híveik számarányában és a tényleges szükséglet mértékében osztandók fel. Az egyházi személyek sem vallási tevékenységükben, sem irataikban, sem más módNon hivatalos hatalmukat nem használhatják fel híveik politikai befolyására.

Mindezek a rendelkezések tehát az adott viszonyok között megnyugtatóknak volnának mondhatók, ha nem csak papiroson állnának, de a valóságban is megfelelő alkalmazást találnának.

Sajnos, meg kell azonban állapítani, hogy a való életben nincsenek keresztülvive s így a nem-orthodox egyházak sérelmei számottevők.

Különösen a római-katholikusokat éri a legtöbb sérelem, dacára annak, hogy a szerb anyanyelvű bunyevácok, sokácok is ezen vallás hívói.

Mindenekelőtti törekvése az államnak, hogy a római-katholikus egyház a latinról az ó-szláv szertartási nyelvre térjen át, amely óhajnak teljesülése a római-katholikus egyház elszlávosítását jelentené.¹⁾

A római-katholikus megüresedett püspökségek betöltése évek hosszú sora óta egész Jugoszláviában függőben van, úgyhogy 7 püspökség áll üresen.¹⁾

A magyarsággal vonatkozásban levő szentek ünnepei, képeiknek a templomokban való kifüggesztése hatóságilag tilos. A nem-orthodox vallású katonák kötelesek az orthodox vallási ünnepeken résztvenni. A tisztán vallásos és lelki vonatkozású Mária-kongregációkat legfőképen, de általában a kulturális és iskolai vonatkozású egyesületeket is elnyomják azon a címen, hogy nemzetközi célok és nemzetellenes propaganda céljait szolgálják.

Az agrárreform itt sem kíméli az egyházak tulajdonát képező földeket, amelyeket kíméletlenül sajátított ki az állam,

¹⁾ Justus: La politique scolaire et ecclésiastique du royaume S. C. S. 15-18, 21. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség. 1924 jan.-febr. szám.

hogy így akadályozza meg hivatásuk kifejtését, amely célra rendelték. A legmegdöbbentőbb, hogy ezeket az elkobzott javakat az orthodox egyház és papsága a maga számára követeli. Itt meg kell említenünk a szerb földbirtokreform jellemző sajátosságát, hogy t. i. agrárpolitikai célt nem szolgál, mert célja az erőszakos politikai szerbesítés, amelyet a földreform-kormánybiztosoknak csaknem diszkrecionális joga biztosít. Ennek következménye azután, hogy járasonként más és más képet nyújt a reform végrehajtása.¹⁾

A legnagyobb igazságtalanság, ami a nem-orthodox egyházakat érte: összes iskoláiknak államosítása vagy bezárása, ami a *régi*, 1904 évi április hó 19-iki szerb elemi iskolai törvény 10. pontja alapján történt, mely csak állami vagy magániskolákat ismer.

A Saint-Germainban kötött kisebbségi szerződésnek és a vidovdáni alkotmánynak a felekezeti iskolákat megengedő rendelkezéseit tehát nem alkalmazták, a jog és igazság nagyobb dicsőségére.

A római-katholikus szerzetesrendek zárdáinak és iskoláinak az új orosz rendszer szerint „nemzeti célra” történt elkobzása után, a szabadkai apostoli püspöki helynök a belgrádi közoktatásügyi miniszterhez emlékiratot intézett, mely szerint csak a Bácskában 20 zárdát, 212 felekezeti iskolai tantermet, 70 tanítói és kántori lakást csukattak be, a kántori és tanítói javadalmazásokra rendelt földeket pedig ki-sajátították. -)

A rendszeres egyházüldözésekkel szemben egész Jugoszlávia római-katholikus püspöki kara 1922. évi április hó 30-án a zágrábi érsek elnöklete alatt tiltakozó nagygyűlést tartott, amely minden sérelmet emlékiratban összefoglalva, a szerb kormányhoz juttatta el.³⁾

A jelentéktelenebb felekezetek sem kerültek ki sorsukat a vallásszabadság szerb értelmezése alól. Így 1925 őszén a szerb vallásügyi miniszter rendeletet adott ki, melyben a nazarénus

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt.” 34. oldal.

²⁾ Justus: i. m. 18-21. oldal.

³⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt” 22. oldal.

és adventista felekezetek működését eltiltja, imaházaik és egyéb helyiségeik bezárását rendeli el.¹⁾

* * *

Nyugat-Magyarországon, az ú. n. Burgenlandban is az iskolák útján érte a felekezeteket a legtöbb sérelem.

A római-katolikus egyház hívei e területen a múltban a győri és szombathelyi egyházmegyékhöz tartoztak. A hata-

41. Fraknói vár.

lom átvétele után a hívők régi püspökeik joghatósága alól kivonattak és összevonásuk mellett az „Apostolisches Vikariat” hatáskörébe kerültek.

Az evangélikusok autonómiája megszűnt és a pátens érvényes rájuk is. A gyülekezetek ugyan több esetben kértek az autonómia és a magyar egyházi alkotmány fenntartá-

¹ Magyarság 1925 XI. 17.

sát a változott viszonyoknak megfelelő közjogi helyesbítésekkel, de hasztalanul.

Igazgatásilag úgy az evangélikus, mint a református egyházak az úgynevezett „Evangelischer Oberkirchenrat A. B. und H. B.” alatt állanak.

A lelkészeket – kevés kivétellel – magyarbarátoknak tekintik az osztrák hatóságok s ennek megfelelően kezelik is őket. Ezeket a lelkészeket megfigyelés alatt tartják s jogvédelemben alig részesülnek. A vallásellenes politikai pártok agitátorai egyes helyeken sikerrel gyakoroltak hatást a népre, mely megtagadta a lelkészek járandóságának teljesítését, a politikai hatóságok pedig lanyhán vagy egyáltalában nem léptek fel, úgyhogy pl. az ilyen közigazgatási kérdésekben is most az apostoli vikariátushoz kell a katolikusoknak fordulniok.

Mindezek azonban nem gátolták a hatóságokat abban, hogy szükség esetén a lelkészeket nem egyházi, hanem politikai kihirdetésekre felhívják. Így pl. a németújvári kerületi főnök (Bezirksverwaltungsamt in Güssing) 1922. évi február hó 23-án G. H. 1059/1922. szám alatt fölhívta a lelkészségeket, hogy az államhatárok megváltoztatásáról szóló értelmetlen és valótlan hírek terjesztőinek megbüntetésére és internálására vonatkozó rendeletét a szószékről hirdessék ki.

A Szent István-napi istentisztelet megtartásáért a papságot magyar irredenta üzelmek címén a hatóságok felelősségrevonták, mit sem törődve azzal, hogy az ünnep megtartását a lakosság követelte és a papság ez elől kitérni nem bírt. *)

* * *

¹⁾ A magyar Ágfalva község plébániájához tartozó, de elcsatolt Lépesfalva egyházi adóügyének tárgyalására Tóth János ágfalvai plébános 1927 január elején szabályszerű útlevelemmel oda utazván, az osztrák csendőrök őrizetbe vették s a nagymartoni kerületi kapitányságra szállították, ahol Tóth János előtt, - aki azelőtt az elcsatolt Fertőmedgyesen volt plébános és a magyarokkal tartása miatt az osztrák hatóságok sanyargatásának volt kitéve - kihirdették, hogy mint a közcsendre veszélyes egyén 2 évre Burgenland területéről kitiltott. (P. H. 1927 I. 13.)

Az előadottakból láthatjuk, hogy mennyivel kevesebbre becsülik a vallás- és lelkiismereti szabadságot az utódállamok mint a régi Magyarország, és amikor a belső hitéletbe is annyira beavatkoznak, hogy kezdetben sokszor még az istentisztelet nyelvét is meghatározták, akkor ne fejejtsük el, hogy a „soviniszta” magyar uralom idejében – 1900-ban – a *nem-magyar* istentiszteletek a következőképen oszlottak meg: német 1186, tót 1118, román 3315, rutén 441, horvát-szerb 32^ű, vegyes (de nem magyar) 111 gyülekezetben.¹⁾

¹⁾ Ludvig: i. m. 9. oldal.

III

Közüktatásügy.

*„Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk.
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk.
(Tompa 1817-1868)*

Legnagyobb és legérzékenyebb veszteségünket az *oktatásügy* terén szenvedtük.

Nagy értékű és pótolhatatlan gyűjteményeket, felszereléseket, épületeket, kulturális alapítványokat vettek el és állítottak saját szolgálatukba az utódállamok. A pedagógusok ezreit fosztották meg állásuktól, lehetetlenné téve addigi hivatásuk gyakorlását.

Veszteségeink e fajtáját azonban messze felülmúlja az a katasztrofális és kiszámíthatatlan kár, amely az elszakított területeken lakó *magyar* gyermekeknek anyanyelvükön, *magyarul* való oktatásának jogát és lehetőségét igyekszik céltudatosan és minden rendelkezésre álló eszközzel semmivé tenni.¹⁾

És e téren az utódállamok igen érzékeny és fájó eredményeket biztosítottak maguknak az 1918. évtől mostanáig terjedő idő alatt, 3.000.000 magyar elnemzetlenítéséért és beolvasztásáért 4 fronton, 190.000 négyzetkilométernyi óriási területen folytatott kíméletlen küzdelmükkel!

Az összeomlásig Magyarország mindenkor a legteljesebb szabadságot biztosította nemzetiségeinek tanügyi téren is s ezt az állapotot ma is, sőt még fokozott mértékben, fenntartja,

¹⁾ „S'il tient sa langue, il tient la clé qui de ses chaînes le délivre.”
(F. Mistral.)

nem állván e kérdésben a viszonyosság alapján, ami méltóságával és ezeréves múltjával ellentétben állana.

A magyar közoktatásügyi alaptörvény: – az 1868. évi XXXVIII. t.-c. – nem tette magáévá az *állami* oktatás elvét, mert a kötelező oktatáson kívül a legteljesebb szabadságot biztosítja olyképen, hogy az országban lévő minden község, vallásfelekezet, társulat vagy magánszemély létesíthet és fenntarthat iskolákat. Nem korlátozza a tanítási nyelv szabad megválasztását s a magyar nyelv kötelező tanítása mellett, minden nemzetiség szabadon használhatja tanítási nyelvül az anyanyelvét.¹⁾

És nemzetiségeink nemcsak hogy teljes mértékben és háborítatlanul éltek mindenkor a múltban, és élnek ma is ezen jogukkal, *de tekintélyes összegű állami támogatást* vettek és vesznek igénybe iskolai céljaikra.

Az 1913/14. iskolai évben (az utolsó béke-év) Magyarország 16,929 elemi iskolája közül 3321 nem-magyar tanítási nyelvvel működött, amelyek közül 2048 részesült államsegélyben! És pedig 1480 román, 182 német, 307 tót, 31 szerb, 40 rutén, 3 vend és 2 cseh iskola.²⁾ Ezeknél a *nem-m* agyar tannyelvű elemi iskoláknál az államsegély 1914-ben 2.615,000 aranykoronát (= 3.029,570 pengő) tett ki.³⁾

Középiskolai tanulóink 826%-a volt magyar anyanyelvű, mégis 16 nem-magyar tannyelvű (6 román, 1 szerb, 9 német) középiskola működhetett.⁴⁾

A közép- és felsőoktatásnál a nemzetiségi iskolák arányszáma ugyan kisebb, de ennek természetes oka az, hogy a nemzetiségek nagy tömegei a községekben laktak, már pedig az ily iskolák leginkább csak a városokban állíthatók fel.⁵⁾

Mi voltunk tehát a nemzetiségek elnyomói? Mi akadályoztuk a kisebbségek nemzeti kultúráját kifejlődésében?

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 205 oldal.

²⁾ Ludwig: i. m. 40-41. oldal.

³⁾ Buday: Magyarország küzdelmes évei, II. kiadás 192. oldal.

⁴⁾ Buday L.: i. m. 195. oldal.

⁵⁾ Angyal D.: i. m. 56. és 60. oldal.

Ma szomorúan kell megállapítanunk, mily végzetes hiba volt állami támogatásban, fizetéskiegészítésekben, sőt építési segélyekben részesíteni azokat a nemzetiségi iskolákat, amelyek – igen kevés kivételtől eltekintve – a magyarság elleni izgatásnak melegágyai, az ezeréves hazától való elszakadásnak és az ország összeomlásának előkészítői voltak.¹⁾ Magyarországon sohasem fordult elő, hogy a kormány írta volna elő a szülőknak, mely iskolákba tartoznak gyermekeiket beírtni, mert a tanulók bármely nemzetiségű vagy külföldi iskolát látogathattak. Még kevésbé fordult elő, hogy az iskola-létesítőnek és fenntartónak azt a jogát, hogy a tanítási nyelvet megállapíthassa, a magyar állam ne respektálta volna, nemcsak papíroson, de a valóságban is!

Kivételt csak az ú. n. Apponyi-törvény azon rendelkezése képez – s ez a magyarságnak legegységesebb önvédelmét jelenti – hogy *magyar* gyermekek részére nem lehet *nemzetiségi tannyelvű* iskolát nyitni.

A két forradalom után a megcsönkített Magyarország egyik legelső feladatának tekintette, hogy újból megerősítse, sőt kiterjessze a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát minden téren – tehát kulturális téren is, – ami a 4044/1919. M. E. és 209,494/1919. V. K. M. számú rendeletekkel történt meg.

Elfogultság nélkül lehet leszögezni azt a tényt, hogy a kisebbségi szerződések rendelkezéseit, sőt azokat önkéntesen kibővítve, a kötelezett nemzetek részéről a legelső között Magyarország alkalmazta, fátyolt vetve a kisebbségek nagy részének háládatlan szereplésére.

Bár Magyarországon a nemzeti kisebbségek arányszáma csökkent, mégis az 551,000 főnyi németség, a 142,000 főnyi tótság, a 24,000 főnyi románság, a 17,000 főnyi szerbség, 37,000 főnyi horvátság, 1500 főnyi ruthénség és 61,000 főnyi egyéb nyelvű nép, *arányukat meghaladó számban* – különösen

¹⁾ A világháború előtti évtizedekben Romániában oly politikai térképeket állítottak elő és hoztak forgalomba, amelyeken már Románia nyugati határaiként a Tisza szerepelt. (Lásd 95. oldalt.) Számos magyarországi görögkeleti román felekezeti iskolában foglaltak le ily térképeket, amelyeket a román tanítók és papok csempészték be. A csehek a világháború derekán már szintén terjesztették Nagy-Csehország térképét. (Lásd 299. oldalt.)

a szerbek – tartanak fenn saját anyanyelvű iskolákat - természetesen túlnyomórészt most is állami támogatás mellett, sőt az állam a kisebbségi többségű helyeken minden kérelem nélkül is taníttatja az állami iskolákban a helyi többség anyanyelvét.

Vajjon az elszakított $3\frac{1}{2}$ milliányi magyarsággal szemben az utódállamok szintén ilyen vagy legalább megközelítő megértéssel és támogatással viseltetnek-e, erre az alábbiakban találjuk meg nagy általánosságban a szomorú feleletet.

* * *

„Ahol a harag vet, a megbánás arat.”
(Manzoni. 1785-1873.)

Legalsófokú intézeteinknek a *kisedővodáknak és menedékházaknak* $\frac{2}{3}$ -a veszett el, amennyiben 2958 ily intézetünk (fele állami) közül 1731 került az utódállamok hatalma alá. Ezek közül 572 cseh, 796 román, 309 szerb, 54 osztrák, s így csak 1227 maradt határainkon belül, míg 269,852 gyermek közül 148,489 esik el a régi kisedővástól.

Ugyancsak $\frac{2}{3}$ -os az arány az általános nemzeti szempontból legjelentősebb *elemi népiskoláinknál*.

Az 1913/14. évben volt 16,929 elemi népiskolánkból [ebből 3502 állami], 10.494 [2580 állami] vész el, kb. 353,000 magyar és 757,000 nem-magyar tanulóval, s nálunk csak 6435 iskola [982 állami] marad 753,000 magyar és 106.000 nem-magyar tanulóval; *állami* elemi népiskoláinknak tehát túlnyomó része elveszett.

Polgári iskoláink száma a régi Magyarországon 532 [198 állami] volt, 109,095 [88,996 magyar] tanulóval s ezekből 292 [119 állami] került túl a határokra 32,135 magyar és 16,969 nem-magyar tanulóval.

Középiskolákból [gimnázium, reál] volt *fiúk* részére 221 [77 állami] 76,331 [62,836 magyar] tanulóval, elszakadt 117 [38 állami] 36,684 [25,154 magyar] tanulóval.

Leány középiskolánk 43 [21 állami] volt, míg 25 [8 állami] maradt meg; elveszett 18 [13 állami].¹⁾

¹⁾ Buday: i. m. 190-195. oldal.

Egyetemeink közül 2, a budapesti (1635) és debreceni (1914) maradt meg, – 2, a kolozsvári (1872) és pozsonyi (1914) idegen kézre került.

Szakiskoláink mint az alábbiakból látni fogjuk, ugyancsak érzékeny veszteséget szenvedtek, mert ezek közül is a legtöbb és legmodernebbek a végeken állottak.

Gyógypedagógiai (vak, siketnéma) intézeteink közül 11 vész el, kb. 700 szerencsétlen gyermekkel és pedig a csehek javára 4 [Pozsony, Körmöcbánya, Jolsva és Ungvár] és a románok javára 7 [Kolozsvár 2, Arad, Temesvár, Borosjenő, Brassó, Marosvásárhely.

Kisdedővönöképző-intézetünk 2 állami és 9 felekezeti volt, melyek közül 5 felekezeti intézetet veszítettünk el, míg ma csak 2 állami és 1 felekezeti működik.

Tanító és tanítónöképző-intézetünk 92 volt [köztük 30 állami], maradt 41 [11 állami] s így veszünk 51-et [19 államit].

Felsőkereskedelmi fiúiskolánk 54 volt [19 állami], s 26 [13 állami] vész el, míg 28 [6 állami] maradt. Leányok részére 20 felsőkereskedelmi iskola volt, 8 elveszett s 12 maradt. Szembetűnő itt, hogy az egész Magyarország területén működött 20 állami felsőkereskedelmi iskola közül 13 vész el, *vagyis ebből az iskolafajtából a nemzetiségi vidékeken sokkal több volt, mint a színmagyar vidékeken.*

Iparos- és kereskedőtanonciskolánk 732 volt, 378-at veszítettünk és 354 marad.

Iparoktatási iskolánk 53 [43 állami, 7 államilag segélyezett] volt, amely számból 32 az elszakított területre esik [23 állami].¹⁾

A háborút követő események Magyarország iparoktatási szervezetét alapszabályban rendítették meg, amennyiben elvesztettük ily virágzó iskoláink túlnyomó nagy részét. Ezeknek az intézményeknek elvesztése a nemzeti kultúrát ért szerencsétlenségnek külön lapját képezi.

Hazánknak a háborút megelőző három évtizedes közművelődési mozgalmaiból és az iskolaügynek ebben az időszakban való fejlődéséből az az irány domborodik ki, mely az általánosan művelő iskolák mellett a szakoktatást is

¹⁾ „Magyarország közoktatásügye 1915 – 18-ban”. 1916/18. évi Statisztikai Évkönyv. Buday: i. m.

megfelelően méltatta. Így az iparoktatási szervezet is megkülönböztetett gondozásban részesült.

Az 1892. évtől szélesebb alapokon kifejlesztett magyar iparoktatási szervezet vezető gondolata az, hogy az ipari gyakorlatban dolgozó különböző munkaerők a művelődés és szakképzés áldásaiban részesíttessenek. Az ipar gyakorlásáról szóló 1884. évi XVII. t.-c. megállapítja a tanonciskola megszervezésének kötelezettségét minden olyan községre nézve, amelyben 50 tanonc van és a mesterek felelősségét azért, hogy a tanoncok tényleg iskolába járjanak. De ezeken a szoros értelemben tankötelezettség alapján álló alsófokú iskolákon – melyekről előbb már szó volt – a Magyar Állam a múlt század kilencvenes éveitől kezdve egész sorát létesítette olyan közép- és magasabbfokú iparoktatási intézményeknek, amelyek az ipari gyakorlat számára *szakképzett* művezetőket, önálló mestereket és műszaki segéderőket voltak hivatva nevelni.

Ezeknek az intézményeknek területiális elhelyezésénél fogva a magyar állam különös gondot fordított az ország azon vidékeire, amelyeken különböző anyanyelvű lakosok tömörültek össze, vagyis a nemzetiségi vidékekre.

Az ilyen irányú intézményekkel egyfelől az itt megkívánt igen jelentékeny anyagi áldozatoknál fogva és másfelől, mivel számolni kell a kiképzett munkaerőknek az ország ipari életében való elhelyezkedési lehetőségével, még a fejlettebb iparral rendelkező művelt államokban is nagy óvatossággal járnak el, sőt egyes kiválóbb szakintézetek messze az ország határain túl terjedő művelőhatásra számítanak, amennyiben idegen országok fiait szívják fel és idegen országok ipari életét táplálják a kiképzett tanulókkal.

Országunk nagy részének elvesztése következtében az itt figyelembejövő 53, túlnyomóan [43] állami iparoktatási intézmény közül 32 [23 állami] az elszakított területekre esik, amennyiben *csehszlovák területen* 13 van [állami felsőipariskola Kassán, állami faipari szakiskola Eperjesen és Iglón, állami fémipari szakiskola Besztercebányán és Pozsonyban, állami agyagipari szakiskola Ungvárott, állami szövőipari szakiskola Késmárkon, állami kosárfonó szakiskola Belluson és Homonnán, állami gyermekjátékszer-készítő iskola Hegybánya-Szélaknán, állami csipkeverő iskola Körnöcbányán és államilag segélyezett nőipariskola Iglón], – *román területen* 17 iskola maradt [állami fa- és fémipari szakiskola Aradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyt, Nagyváradon és Temesvárt, állami faipari szakiskola Brassóban és Szatmárnémetin, állami kő- és agyagipari szakiskola Székelyudvarhelyt, állami kőfaragó- és kőcsiszolóipari szakiskola Zalatnán, állami székelyföldi iparmúzeum Marosvásárhelyen, állami technológiai iparmúzeum Kolozsvárt, – államilag segélyezett gyapjúszövő ipari szakiskola Nagyszebenben, nőipariskola Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Kőzdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön], végül *olasz területen* 1 iskola, a m. kir. állami hajógépipari szakiskola Fiúmében.

Annak megítélésére, hogy az ország egész ipari kultúrája szempontjából milyen súlyos helyzet állott elő, csak arra kell utalni, hogy az idegen impérium alá jutott területeken egész sora van az olyan intézeteknek, amelyeknek megfelelőek a megmaradó csonkaország területén nincsenek.

A nagyobbára vegyes anyanyelvű vidékeken elhelyezett ezeket a speciális rendeltetésű szakiskolákat, amelyek az egész ország ipari kultúráját voltak hivatva szolgálni, különböző anyanyelvű tanulók látogatták, akik nemzetiségre való tekintet nélkül élvezhették az állami gondoskodás áldásait. Az állam annak dacára, hogy egyes ilyen intézményekhez hasonló szakiskola a tisztán magyar vidékeken *nem volt*, a rendelkezésre állott anyagi eszközöket sohasem vonta el a vegyesajkú vidékeken levő ilyen intézetektől, sőt minden időben a lehető legnagyobb áldozatokkal gondoskodott azok korszerű fejlesztéséről.

Ezen intézeteink a legmodernebb berendezéssel és felszereléssel, gyűjteményekkel, laboratóriumokkal és nagyértékű szakkönyvtárakkal voltak ellátva; tanáraik főiskolai képzettségű elsőrendű szakőrök voltak, kik nemcsak elméleti, hanem gyakorlati tudásuknál fogva a külföld előtt is feltűnést keltő munkásságot fejtettek ki úgy, hogy ezen szakiskoláink teljes joggal egyenrangúaknak voltak tekinthetők a művelt külföld hasonló intézményeivel.

Azokat a mérhetetlen Károkat, melyeket ezeknek az intézeteknek elvesztésével szenvedtünk, fokozottan érezteti az a tapasztalat, hogy az elszakított területeken maradt magyarság, a gyors ütemben foganatosított korlátozó rendszabályok következtében, azokról hovatovább csaknem teljesen kiszorul.

Gazdasági akadémiánk 5 volt, nagyszerű felszerelésekkel, gyűjteményekkel és internátusokkal ellátva s ezek közül 3 Magyaróvár (1818-ban Albert Kázmér herceg alapította), Keszthely (1797-ben alapította gr. Festetich György), Debrecen (1906)] maradt meg, 2, a kolozsvári és kassai elveszett. Az utóbbit a csehek, a kultúra diadalára, lefokozták középfokú iskolává.

18 földművesiskolánk közül 10-et veszítettünk el [Ada, Algyógy (gr. Kuun Kocsárd-alapítványa), Csíkszereda, Szilágyosomlyó, Lúgos, Csák, Rimaszombat, Breznóbánya, Kisszeben, Komárom] s csak 8 maradt meg.

Ezek az iskolák is elsőrendű felszerelésűek és mind internátusokkal ellátottak voltak. Közöttük a legkiválóbb és legideálisabb a komáromi volt, amely gazdasági tanítóképző-intézettel is rendelkezett.

Elvesztettük a szabadkai tejmunkásképző-, a pozsonyi, bihariószegi, nagyenyedi és ménesi szőlészeti és borászati szakiskolákat a velük kapcsolatos internátusokkal, nívós berendezésükkel és felszerelésükkel, laboratóriumokkal és szakkönyvtárakkal s mindössze csak 3 ily iskolánk (Eger, Tarcál, Kecskemét) maradt meg. A görgényszentimrei és vadászerdői 2 erdőőri és vadőri szakiskolát ugyancsak elvesztettünk.

Mindezek az iskolák modern felszerelésűek voltak s kiváló képzettségű tanárok vezetése alatt, országunk határain kívül is elismerést arattak.

A felsoroltakon kívül számos gazdasági szaktanfolyam is működött a régi Magyarországon, amelyeket most mind nélkülözni kénytelenek úgy az elszakított területek, mint megmaradt területünk lakói.

43. Kassa. M. kir. gazdasági akadémia.

Az iskolák tanárait 1-2 kivétellel mindet kiutasították.

Egyéb főiskoláink közül elvesztek: a kassai (1777. Mária Terézia), nagyváradi (1780. Mária Terézia), eperjesi (1861.) és máramrosszigeti (1869.) jogakadémiák, a kolozsvári kereskedelmi akadémia, a Selmecebányai Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (1763. Mária Terézia), számos teológiai főiskola, melyeknek ha egy elenyésző kis része [Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, máramrosszigeti ref. és eperjesi ev. jogakadémiák], elmenekült személyzetével talált is otthont e csonka hazában, épületeik, gazdag felszereléseik, gyűjteményeik mégis az utódállamok birtokába jutottak s régi helyükön nem szolgálhatják a magyar kultúrát.

Már az eddig felsorolt számszerű adatok is betekintést engednek abba a vízözönbe, ami a háború elvesztése folytán ránk kényszerített békeszerződésből kifolyólag elárasztotta az európai színvonalon álló, jól megszervezett magyar közoktatás ügyét.

Ennek az egységes szervezetnek megbolygatása még a kisebbségi szerződések lelkiismeretes és az adott szó szentségéhez méltó megtartása mellett is mérhetetlen kárt jelentene nemcsak a magyar, de a nyugati kultúra szempontjából is!

Amíg a mai Magyarországon a nemzeti kisebbségek nyelvén tanító iskolák – mint már láttuk – zavartalanul működnek s újak és újak nyílnak, addig elszakított területeinken a magyar tanintézeteket a legválogatottabb eszközökkel akadályozzák meg működésükben.

A volt állami iskolákat a magyar egyházak igyekeznek saját erejükből pótolni, de ezeknek ezer és ezerféle összeütközésük iámad a hatóságokkal s e küzdelmekben kimerülve, egyre apad a számuk.

Igen súlyos sérelem és a kultúra mély hanyatlásának a jele, főleg az első években az volt, hogy az európai képesítésű tanárok és tanítók nagy részét az utódállamok kiüldözték állásaikból és képzett tanerők hiánya miatt igen sok esetben, alacsonyabb képesítésű vagy éppen csak írni-olvasni tudó s a legjobb esetben rövid tartamú, pár hetes tanfolyamokat végzett egyénekkel helyettesítették azokat.

Az utódállamoknak érdekében állott, hogy új területeiken a magyarság számát minél kisebbnek tüntethessék fel.

Ily törekvésekben a népszámlálások segítségével arra az eredményre jutottak, – hogy hivatalos adataik szerint – az 1910. évi magyar népszámlálás eredményével szemben, a magyarság száma 744,632 fővel fogyott.

A magyar népesség ezen hatalmas csökkenését – dacára annak, hogy a múltban a magyarság természetes szaporodása mindig jobb volt a többi nemzetiség szaporodásánál – úgy tudták kimutatni, hogy hatalmi szóval a magyar kisebbségből kiragadtak több százezer oly polgárt, akik addig magyarnak vallották magukat.

Így a cseh-szlovák és román impérium alá került területeken a magyar és kis részben német anyanyelvű zsidóságból a csehszlovák területen 155,000, a román területen 181,000, tehát összesen 336,000 főnyi zsidó-nemzetiség alakult ki.¹⁾ A románok pl. valamennyi görög-katolikus vagy görög-keleti vallású magyart románoknak, a nagykarolyi római-katolikusokat mindet németnek tüntetik fel, holott az 1910. évi népszámlálás adatai szerint ez utóbbiaknak alig $\frac{1}{10}$ -e tudott németül!²⁾

Az 1920. évi erdélyi népszámlálás alkalmával annak megakadályozására, hogy a zsidók magukat magyaroknak vallhassák, az erdélyi államtitkárság egy rendeletében egyebek között kimondta, hogy a zsidóság a „múltban hamisan és mesterségesen csak mint hitfelekezet vétetett figyelembe”, holott a zsidók nemzeti kisebbséget alkotnak s így zsidó nemzetiségként kell jelentkezniük.³⁾

Sokszor azonban az utódállamok adatai önmagukat cáfolják meg a legjobban. Hogy egy példát említsünk fel, így Kassán, 1921-ben, a csehek szerint, 60% cseh-szlovákkal és 17% más nemzetiséggel szemben csak 23% volt a magyarság aránya. Ugyanakkor azonban az elemi iskolások 64%-a járt a magyar és csak 36%-a a csehszlovák iskolába.⁴⁾

De nehogy azt gondoljuk, hogy a népszámlálások ily szándékos irányítása csak a hatalom átvételét közvetlenül követő időkben történt! Az 1927. évi április hóban tartott rendkívüli román népszámlálás is szintén a régi ösvényeken mozgott, azzal a nyilvánvaló törekvéssel, hogy Európa nemzetei előtt statisztikailag igazolhassa, hogy a Magyarországtól elszakított területeken nincs számbavehető magyar kisebbség. Az összeíróbiztosok töltötték ki, vagy javították ki lehetőleg a számlálási lapokat, hogy azok adatai összhangba kerüljenek a végeredménnyel s így külföldi részről való utánvizsgálás esetén, hibák ne legyenek megállapíthatók. A számlálóbiztosokat – érthetően – leginkább a nemzetiségre vonatkozó adatok érdekelték s e téren volt a legtöbb visszaélés tapasztalható. Kolozsváron például, sok volt az olyan összeírólap, melyben a jegyzet rovatban történő megjegyzés helyett – mint ezt az utasítás rendeli – a biztosok egyszerűen kihúzták az adatokat s önkényes megállapításokat írtak be, kihasználva azt a körülményt, hogy e lapok igen körülményes és *kizárólag* román nyelven feltett kérdéseket tartalmaztak, tehát sokan nem is tudták azokat személyesen kitölteni. Így például a lakosság nagyrésze meg sem értették azt, hogy az anyanyelv helyett az etimológiai származás feltüntetését követelték. („Népi eredet és születés alapján való nemzetiség.”) A magyarosított vagy idegen hangzású névvel bírókat sok esetben egyszerűen németnek minősítették át. A színmagyar (székely) Gyergyószentmiklóson 700 családfőt bűntettek meg azért, mert magyar nemzetiségűnek vallották magukat és családjukat,

¹⁾ Magyarország 1927. évkönyve, 161-2. oldal. Áfra Nagy János: Az elszakított magyarság sorsa és térvesztése a megszállott területeken,

²⁾ Pesti Hírlap, 1927 ápr. 10.

³⁾ (Keleti Újság 1920 nov. 29.)

⁴⁾ Pesti Hírlap, 1927, IV. 10.

holott az örmény egyházhoz tartoznak. Azt, hogy már egy évszázaddal ezelőtt a papon kívül egy lélek sem tudott az ősi nyelven beszélni, egyáltalában nem vették figyelembe. Az eddig követett gyakorlatot teljes egészében fenntartva, nem engedték meg, hogy a zsidó vallású polgárok magukat magyaroknak vallhassák. Bözödújfalú székely lakosságát zsidó nemzetiségű és nép-eredetűnek tették meg, mert őseik a XVI. században a szombatos felekezetre tértek át, már pedig a szombatosok zsidók (!), a zsidóság pedig nemcsak felekezet, hanem faj is! Kolozsvárott azoknak a zsidóvallásúaknak számlálólapjairól, akik magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, egyszerűen törölték a biztosok a „magyar” bejegyzést. Nagyváradon nem fogadták el a zsidóság ily értelmű összeírólapjait, hanem ezek helyett új lapokat állítottak ki. A Kolozsvárott megjelenő *Újság* és *Ellenzék* című napilapok 1927 húsvéti számaikban vezércikkben foglalkoztak a legújabb román népszámlálási rendelettel s felszólították az erdélyi zsidóságot, hogy a nemzetiségi rovatba ne zsidónak, hanem magyar-
nak vallják magukat. Ennek következménye az lett, hogy e lapok felelős szerkesztőit a kolozsvári hadbíróóság haditörvényszék elé állította. Természetesen ezek a megállapítások csak azokra az esetekre vonatkoznak, amikor az érdekeltek «em-románoknak vallják magukat, mert különben a népi eredetnek az egész vonalon és kivétel nélküli feszegetése esetén, ugyancsak sok, magát román-
nak valló polgárt kellett volna más fajhoz és nemzetiséghez tartozónak elismerni. (Pl. maga az uralkodócsalád is német, Avarescu miniszterelnök tatár, Bratianu volt miniszterelnök bolgár, Trancu-Jasi miniszter örmény, Ruzsinski tábornok lengyel, a Stirbey és Cantaeuzino hercegi családok görög, a Ghycacsalád albán, a Catargiu-család török eredetű, stb., stb.) Ezt igazolja E. Lovinescu bukaresti egyetemi tanár, aki a modern román művelődés történetéről 1924-ben kiadott nagy munkájában megállapítja, hogy „Romániának egyáltalában nincs polgársága és a városok még a volt román fejedelemségben is idegen eredetűek”.¹⁾ Mirevaló tehát a sajtószabadság? Mirevalók a kisebbségi egyházakra, iskolákra, egyesületekre nézve nemzetközi szerződésekben biztosított jogok, ha nem lehet szabadon megválasztani a nemzetiséget? Hol van a Párisban székelő „Emberi Jogok Ligá”-ja? És hol van a szerződésekben biztosított jogok feletti örökösre hivatott Nemzetek Szövetsége?²⁾

Általában a statisztikai adatok célzatos összeállítása, a nemzetiség erőszakos megállapítása³⁾, a közoktatásügynek úgyszólván kizárólagos állami jellegűvé tétele, az illetőség kérdésének felvetése, a százezrekre menő kiutasítások, az

¹⁾ Budapesti Hírlap, 1927 V. 20.

²⁾ Nemzeti Újság, 1927, IV. 29., V. 1. – Pesti Hírlap, 1927, V. 1., V. 11.

³⁾ Mennyivel magasabb felfogást bizonyít a felső sziléziai iskolaügyben Németország és Lengyelország között 1927-ben kötött egyezmény, mely szerint felülvizsgálat vagy megtámadás lehetősége nélkül a szülők vagy gyámok nyilatkozata dönti el, hogy gyermekét német kisebbségi vagy más iskolába kívánja-e valaki járatni. Tehát még a kizárólag lengyel nyelven beszélő gyermeket is be lehet íratni német tannyelvű iskolába.

agrárreformok keresztülvitt módja¹⁾, s ezzel kapcsolatban az iskolai vagyonok kisajátítása és a sok egyéb, más intézkedés ássa alá a magyar kultúra évszázados alapját. A következőkben néhány közelebbi adattal fogjuk bizonyítani, miként fogadták az utódállamok kulturális intézményeinket és azok vezetőit.

44. Kistapolcsány. Főhercegi kastély, amelyet a cseh köztársasági elnöknek ajándékoztak.

„ Dicső származástok régiségével
méltán büszkélkedhettek.”

(Napoleon. 1769-1821.)

(Kiáltvány a magyarokhoz, 1809 május 15-én.)

A *csehszlovák* impérium alá került magyar terület kulturális helyzetét *Habrmann* cseh közoktatásügyi miniszternek az a nyilatkozata jellemzi, amelyet 1918. évi december hó 12-én a cseh nemzetgyűlés megnyitásakor tett, hogy t. i. a csehszlovák nemzeti állam alapja és oszlopa az egész köztársaság területén keresztülvitt egységes cseh nemzeti iskola lesz!¹⁾

¹⁾ Jellemző, hogy Románia a *lefoglalt magyar kisebbségi birtokokból* a báró Nopcsa- és Farkadini-birtokokat Berthelot francia tábornoknak, Csehország pedig József kir. herceg nagytapolcsányi birtokát Massaryk köztársasági elnöknek *nemzeti ajándékként* adományozták, akik azokat el is fogadták! (Sebess: Die neuen Agrardemokratien, 82-83. oldal.) A cseh földhivatal kimutatása szerint eddig a Felvidéken 500,000 holdat osztottak szét, s 1927-28-ban még 300,000 hold fog felosztásra kerülni. Az osztás a kimutatás szerint úgy történik, hogy 607«-ban cseheket és morvákat, 40%-ban szlovákokat telepítenek. Magyarok földben (kivéve állítólag Fajdkürtöt) sehol sem részesültek. (Budapesti Hírlap, 1927, V. 17.)

²⁾ Dr. Ősz Béla: Felső-Magyarország iskolaügye a cseh megszállás alatt. 6. oldal.

Ez volt kiindulási pontja a Magyarországtól elszakított területeken a csehek oktatásügyi politikájának.

A tanítók, tanárok felfüggesztésével, majd kiutasításával indult meg a küzdelem, amelynek úgyszólván kizárólag politikai jellege volt, hisz tótul beszélő vagy tót születésű pedagógus elég akadt volna, csak hogy a hatalom új birtokosainak csehekre, vagy legrosszabb esetben a cseh (és nem tót!) politika feltétlen híveire volt szükségük.

Ahol csak lehetett, cseheknek alkalmaztak tehát, úgy hogy egy cseh-szlovák kimutatás szerint is a Felvidéken (a Ruténföld nélkül) 1926-ban 24.5% cseh és 75.5% tót tanító működött a cseh-szlovák iskolákban.

Főcéljuk a cseh *állami* iskola lóvén, a felekezeti és egyéb jellegű iskolák megszűnését mindenképpen siettetik és erőszakolják, mert ott saját tanítóikat nem tudják elhelyezni, viszont a nem-állami iskolák az anyanyelv tanítására mégis csak több gondot fordítanak.

A cseh kormány a még létező nem-cseh állami iskolákban ellenben a cseh nyelvnek oly mértékű tanítását rendelte el – és ezt évenként több ízben ellenőrizteti is – hogy azt a tanulók folyékonyan beszéljék.¹⁾

A magyar kisebbség elnyomásának egyik eszközül a statisztikát használják fel. Területi beosztásait és statisztikáikat úgy állítják össze, hogy a magyarság a kisebbségi iskolák felállításához törvényileg rendelt 20%-os arányt lehetőleg el ne érje,²⁾ s így magyar egyéniségétől és magyar kultúrájától az idegennyelvű és idegen szellemű állami cseh-szlovák iskolák útján eltávolodják.

¹⁾ Slovensky Vychod kassai félhivatalos lap 21/1921. szám. (Dr. Ősz Béla: i. m. 20. oldal.)

²⁾ Az 1920. évi 122. számú cseh-szlovák törvény kimondotta, hogy azokban a bírósági járásokban, ahol a magyarság a 20%-ot meghaladja, a magyar nyelvet a hivatalos fórumok előtt is használhatja. A 17/1926. számú végrehajtási rendelet csekély 6 évvel a törvény meghozatala után lépett életbe, ezt megelőzően azonban az 55/1926. sz. utasítással a járásbírói területi beosztást úgy változtatták meg, hogy a magyarokat 4 (Kassa, Rimaszombat, Nyitra, Gálszécs) a németeket és ruténeket 1-1 járásban kisebbségi jogaikból kiemelték. (Áfra Nagy J. i. m. 161. oldal.)

Vegyesnyelvű vidéken tehát élet-halál kérdése a magyarságra nézve, hogy a 20%-ot elérje. Képzeltető tehát, mily nagy figyelmet fordítanak a nyelvhatárok iskoláira s arra, hogy a vidékek magyarsága a 20%-ot lehetőleg el *ne* érje. Ennek meggátlására a magyar tisztviselők és nyugdíjasok gyermekeit, a szláv nevű vagy ily nyelvet beszélő, szláv típusú esetleg csak szőke vagy kékszemű, avagy tandíjmentességet igénylő tanulókat cseh-szlovákoknak minősítik a nemzetiség megállapítására rendelt bizottságok, amelyek előtt a szülők bemondása figyelembe sem jön.¹⁾

A népszámláláskor az összeíró bizottságok azonban még az előbbieknél is hatásosabb eszközökkel dolgoztak.

Rábeszélés, a bevallások megváltoztatása és a legkülönbözőbb kényszereszközök alkalmazása napirenden voltak. Egy kertészt, aki családjával együtt egy szót sem tud tótul vagy csehül, a légionáriusokkal való kiutasítás terhe alatt kényszerítették, hogy cseh-szlováknak vallja magát; Trencsén és Liptó vármegyében minden tót családnevű lakost, tiltakozásuk ellenére is, szlováknak minősítettek, a magyar tisztviselőket kiutasítással fenyegették, ha nem cseh-szlováknak írják be magukat (pl. Eperjesen); egyes városok külső területeit nem is járták be s így volt lehetséges, hogy 1921-ben, a valósággal nem egyezően, Kassa, Losoncz, Érsekújvár, Nyitra nem magyar többségű városoknak minősítették.²⁾

A nemzetiséget megállapító bizottságok egyikének, a kassainak, Murgas (ezelőtt Hegedűs) Károly volt kassai tanár, volt az elnöke, aki 1918-ig a függetlenségi pártnak lelkes tagja és a magyar ünnepek főszónoka volt, most pedig nem átalotta a legszélsőségebb magyarelles álláspontot támogatni.³⁾ (Mehalt 1925-ben.)

A Felvidéken a hivatalos cseh statisztika szerint (1922) a magyarság számaránya 23.5%, ezzel szemben a magyar elemi iskolák száma 20%, a középiskoláké 14% és a polgári iskoláké 16% volt. 16 tanító és tanítónőképző intézetből csak 1

¹⁾ Magyar Kisebbség. 13/1923. szám.

²⁾ Ludwig: i. m. 47-8. oldal.

³⁾ Dr. Beniscli: Az elszakított Felvidék iskolaügye.

tanítónőképző maradt meg Pozsonyban, tanítóképző egy sem.

12 gazdasági iskola közül csak 1, a híres komáromi maradt magyar, de az is párhuzamos (cseh) osztályokkal. A kassai felsőipariskola szintén párhuzamos osztályú. Magyar főiskola egy sincs.¹⁾

Amidőn azonban ezekről a *most* létező magyar iskolákról veszünk tudomást, ne felejtjük el, hogy a régi magyar iskolák eredeti mivoltukban megszűntek s ezek az *új* magyar iskolák, *új* tantervükkel, *új* tankönyveikkel és *új* tanerőikkel csavarják el a magyar gyermekek fejét.

Mint már jeleztük volt, a Felvidék iskoláinak átvételekor új tanítókra volt szükség, miután azonban nem állott elegendő rendelkezésre, néhány hetes pedagógiai tanfolyamon adtak képezést a jelentkezőknek, akik között sokszor nem alkalmas személyek is akadtak. Így pl. a sárosmegyei cseh tanfelügyelő hirdetést tett közzé a lapokban, amelyben légionáriusokat keres, hogy belőlük tanítókat képeztesen ki.²⁾ Stefanik Antal tanügyi előadó maga jelentette ki, hogy mily sok alkalmatlan és gyenge elem, így alkoholisták, kicsapongó emberek kerültek a Felvidékre tanítani a felsőbb hatóságok tudta nélkül. A Szlovák című lap még tovább ment, amikor azt írta, hogy botrány az, hogy amikor különféle ürügyek alatt egész sereg okleveles tanerőt bocsájtanak el, ugyanakkor rendőrileg körözött egyéneket küldenek a Felvidékre. Juriga Nándor, aki tót nemzetiségi képviselő volt a magyar időkben, röviden, de velősen ezeket jelentette ki: „Prágában már nincsen hordár és Brünnben már nincsen szobaleány, mert mind elmentek a Szlovénzkóra tanítónak”.³⁾ így Nagymihályon az egyik tanítónő azelőtt artistanő, Korompán pedig az egyik kaszírő volt.⁴⁾ A középiskolai tanárhányon segítettő, – a magyarok nagy részét elkergették – falusi tanítókat is neveztek ki tanárokká.⁵⁾ A Cseh-Szlovák köztársaság 1926. évkönyve szerint a Felvidéken az állami polgári isko-

¹⁾ Magyar Kisebbség. 15-16/1923. sz. és Ludwig: i. m. 75-6. oldal.

²⁾ Magyar béketárgyalások. II. kötet. 90. oldal.

³⁾ Az elszakított magyarság közoktatásügye. 190. oldal.

⁴⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 9., 42-44 oldal.

⁵⁾ Magyar béketárgyalások. II. k. 90. oldal.

lákban 388 okleveles és 213 oklevélnélküli, a nem államiakban 24 okleveles és 28 oklevélnélküli cseh-szlovák tanító működött.¹⁾

A magyar tankönyvek használata elvben tilos. A még átmenetileg használt és külföldön (értsd: Magyarországon) nyomtatott tankönyvek további használatát Markovics cseh miniszter az 1924/25. tanév elején tiltotta meg, amely rendelet kibocsájtására az szolgáltatott okot, hogy a Felvidék tanfelügyelői Beöthy Zsolt „Irodalomtörténet-ét és Pirchala Imre „Latin nyelvtan-át” „irredenta szellemű”-nek jelentették ki!²⁾ Pedig ezek a tankönyvek már évtizedek óta voltak Magyarországon használatban, amikor magyar irredentának híre sem volt.

Most a csehek adnak ki az állami könyvkiadóhivatal útján magyar könyveket, persze többnyire cseh tankönyvek fordítását.

A külföldi tankönyvek régi és általunk, sajnos, figyelemre nem méltatott torzításai ezekben az új tankönyvekben is élnek és fokozottan virágzanak, hisz' a cseheknek új történelmet is kell most gyártaniok.

A „Csehszlovák nemzet története” című tankönyvében dr. Pekár József prágai egyetemi tanár (fordította dr. Orbán Gábor) Giskrát jeles, vitéz katonának igyekezik feltüntetni; a Wesselényi-Zrínyi összeesküvésről azt mondja, hogy ezt egyoldalúlag Bécs elleni magyar nemzeti felkelésnek szokták feltüntetni, holott Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc horvátok voltak; mindenütt „csehszlovák” nemzetről beszél; a szlovákok elnyomását akarja igazolni; a világháború kezdeményezőjéül az osztrák-magyar diplomáciát jelöli meg, „amelyet a magyar befolyás irányított.”³⁾

A Pozsonyban megjelent Mensik-Jahelka-féle „Honismertetés” Szent Istvánról, mint a kiváltságos kaszt megalapítójáról és ezek útján a köznépet leigázó és kiszipolyozó uralkodóról emlékezik meg, – a szepesi németeket úgy tünteti fel, mint akik a tótokkal állati módon bántak, – Kossuth Lajos turóci (lj „csehszlovák” nemes volt, – Jánosik pedig nemzeti hős,⁴⁾ – aki segédjegyző volt s később az igazságszolgáltatás kezébe került.⁵⁾

¹⁾ Az elszakított magyarság közokt. ügye 196. oldal.

²⁾ 8 órai újság. 1924 október 17.

³⁾ Magyar Művelődés. 7-8/1926.

⁴⁾ Közművelődés. 5/1924. szám. 237. oldal.

⁵⁾ Magyarság. 1924, V. 9.

Kálal „Szlovenszko története” című tankönyvében a honfoglaló magyarokat, mint műveletlen, durva népet, – Kulhanek „Csehszlovák történelmében mint vad és neveletlen népet jellemzi, amely idővel a cseh-szlovákoktól vette át a műveltséget, – bár Árpád népe a szláv lakosságot egyrészt kiirtotta, másrészt rabságba vetette!

Klima Szaniszló „A csehszlovák köztársaság honismertetése” című tankönyvében a magyarság történelmi nagyságai közül Illésházyt, Thurzó nálot,

SLOVENSKÝ LITERÁRNY SOŠIT

PISANKA

45. Cseh iskolai füzet „történelmi” fedőlapja.

Thököly Imre fejedelmet, Nádasdyt, Zrínyit, Frangepánt szlovák nemesekként mutatja be s ez utóbbiakról úgy nyilatkozik, mint akik a tót szabadságért küzdöttek a Habsburgok ellen.¹⁾

A történelmi tények megváltoztatása azonban nemcsak a könyvekben, de még az iskolai írófüzeteken, irkákon is folyik.

Így pl. egy irka címlapján magyar honvédekkel szemben harcoló tótok szerepelnek s a szövegből – melynek címe „Tót fölkelés 1848-ban” – megtudjuk, hogy 1848 ban

magyarok ellen. Ferencz József császár, akiért a tótok harcoltak, nem ismerte el azok érdemeit, mert később kiegyezett a magyarokkal, sőt megengedte nekik, hogy a tótokkal tetszésük szerint bánjanak úgy, hogy a tótok csak a „tót háború” (?) után érték el igazi szabadságukat, amikor a tót földet elszakították Magyarországtól és megalakult a cseh-szlovák köztársaság.

Így hamisítják meg vakmerően a történelmet a bécsi titkos levéltár azon napfényre került adataival szemben, melyeknek tanúsága szerint 1848-ban pénzen felbérelt legfeljebb 1000 főnyi tót csapat harcolt pár hétig a magyarok ellen, míg a Felvidéket Beniczky Lajos ezredes úgyszólván tisztán tótokból álló zászlóaljaival védte, – Guy on Richárd honvédtábornok tót csapatokkal vívta meg a híres branyiszközi ütközetet úgy, hogy a bécsi és prágai cseh diákok vezetése alatt álló kis tót csapat, Frischeisen osztrák alezredes csapataival rövid pár hetes eredménytelen szereplés után Ausztriába húzódott vissza.

Mindezek Frischeisen osztrák alezredes jelentéseiből nemrég kerültek napvilágra, aki *rámutat arra, hogy a tótok nagy többsége az osztrák csapatokkal szemben határozottan ellenséges magatartást tanúsított.*¹⁾

Meg kell állapítanunk, hogy az oly sokat ócsárolt magyar uralom alatt ilyen, de még csak megközelítő iskolai kiadvány is, mely valótlan adatokkal és lázító képekkel sértette volna az ország nemzeti kisebbségeihez tartozó tanuló ifjúság lelkületét, sohasem jelent meg.

Az ilyen szellemű füzetek használatára most a magyar gyermekeket kötelezik és kényszerítik, kik tehát így saját fajuk és nemzetük lebecsmérelése árán, önérzetük megsértésével juthatnak csak a kultúrához.

A prágai kormány iskolapolitikájának legfőbb célja az új állam 9 milliányi nemzeti kisebbségének minél gyorsabb elnemzetlenítése és elcsehesítése lévén, ehhez Stefanek Antal csehbarát tót tanárt – a magyarságnak és az egyháznak

¹⁾ Steier Lajos: Beniczky Lajos kormánybiztos és ezredes visszaemlékezései.

konok ellenségét, Seton Watson-nak (Scotus Victor), a magyarság rossz és végzetes szellemének pedig legodaadóbb informátorát, mint a szlovenszkói minisztérium tanügyi tanácsosát vette igénybe.

Hiába ígérette Massaryk elnök, hogy a régi magyar uralomról igazságosan fog megtörténni az átmenet az új uralomra s hogy a legjobban látogatott iskolák maradhatnak, – a csehek mégis, már pár héttel bevonulásuk után, a *tanév közben* bezáratták a legtöbb magyar iskolát és a tanulók ezreit szélnek eresztették, holott még a románok és szerbek is legalább az iskolai évet be hagyták fejezni.

És hogy a magyarság Csehországban a többi nemzetiségnél is hátrányosabb helyzetben, csak *harmadrendű* tényező, arra a számtalan sok eset közül arra hivatkozunk, hogy amíg a Csehország északi részében lévő német kisebbségeknél a német iskolák német nemzetiségű tanfelügyelet alatt állanak, addig a Felvidéken magyar tanfelügyelet nincsen, hanem még a színmagyar vidékeken is cseh, vagy a legjobb esetben tót tanfelügyelők működnek.¹⁾

Vagy nem harmadrendű beszámítást jelent az, hogy amikor Massaryk elnök – ki oly sokszor hivatkozik az egyenlőségre – 1921-ben egy kulturális alapot létesített, amelyből az ország összes nemzetiségei 100 millió koronában részesültek, akkor abból a magyarok egy árva fillért sem kaptak?²⁾

A régi Magyarország idejében a Felvidéken 3870 magyar tannyelvű elemi iskola volt. Az új uralom kezdetén 760 létezett, ma már csak 728 működik.

Még a tiszta magyar vidékeken sincsenek a magyar elemi iskolák biztosítva, mert különböző címeken és célokra igyekeztek ezeknek épületeit igénybevenni, s így működésüket megakadályozni.

A magyar iskolák feltűnő nagy számának megszüntetésével kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy *állami* iskolát csak ott állított fel Magyarország – feltéve, hogy pénzbeli fedezet a költségvetésben rendelkezésre állott -, ahol ezt a

¹⁾ Ludwig: i. m. 73. oldal.

²⁾ Ludwig: i. m. 95. oldal.

lakosság kérte és a vármegyei közgyűlés ehhez hozzájárult. A felekezeti iskoláknál – és ezek a Felvidéken az iskolák 78%-át alkották – az iskolafenntartók állapították meg 1907-ben a tanítási nyelvet, s ha *akkor* a felekezetek a magyar tantervet választották, lehetetlen, hogy *most* önkaratukból úgy döntöttek volna, hogy 2510 magyar iskola átalakíttassék, 600 magyar iskola pedig teljesen megszűnjék.¹⁾

A Felvidék megszállása után az óvodákat feleslegesnek tartván, azokat beszüntették. Így a pelsőci óvodát is becsukták. A lakosság ezen intézkedés megváltoztatása végett a tanügyi hatósághoz fordult, ahonnan azt a választ kapta, hogy a pelsőci 40 tót tanköteles elhelyezésére szolgáló iskola céljaira kell az óvodaépület. Miután pedig Pelsőcnek lakosságából 33 volt a tót, teljesen megmagyarázhatatlan, hogyan lehet összesen 33 tót lakosból 40 tót tankötelest produkálni! Még az is lehetetlen, hogy az esetleg ott elhelyezett cseh tisztviselők gyermekei képezzék a tót tanköteleseket, mert egy ilyen kis községben minden valószínűség az ellen szól, hogy oly sok tisztviselő álljon alkalmazásban. A nyilvánvaló cél tehát: a magyar óvoda megszüntetése és a magyar tanulóknak tót iskolába való kényszerítése.

Kassán, a legnagyobb felvidéki magyar városban 1923-ban 3500 magyar tanuló részére csak 1 magyar elemi iskola volt 18 tanteremmel, míg a 800 tót tanulónak – már láttuk, hogy ezek egy részét is miként minősítik tótoknak! – 3 iskolájuk volt 60 tanteremmel. Így marad azután a magyar tanulók igen tekintélyes száma iskola nélkül.

Dévényen, ahol a lakosság 63%-a német, és csak 6 tótul beszélő tanuló volt, tót iskolát nyitottak, Somorján, hol 92% a magyarság, a magyar evangélikus elemi iskolát 1921 október 12-én bezárták.

A magyar iskolák bezárását sokszor a tót lakosság sem kívánja. Így Elecskén, ahol 85% a tótság, beszüntették a magyar iskolát, mire a tót szülők kérték a tanítót, hogy külön díjazás ellenében magánúton tanítsa magyarul gyermekeiket.

¹⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 34. oldal.

Aranyosmaróton, melynek 66% magyar és 29% tót lakosa van, cseh a tanítás nyelve. Ugyancsak tót és cseh iskolákat állítottak fel a magyar többségű Jolsván, Hernádcsányon, Hernádsadányon, Buzitán, Alsóláncon, Enyickén, Kisszaláncon, Garbócbogdányon, Bélyen, Ungváron, Makosjánoson, Felsőremetén, stb., stb.

Abaújnádasdon, ahol a lakosság 40%-a magyar és 56%-a tót, cseh tanítót akartak meg választatni, aminek a tótok ellenszegültek. Erre az 1920/21. tanévben nem volt tanítás.¹⁾

A magyar uralom alatt a Felvidéken 114 polgári iskola volt 11,431 magyar és 5879 nem-magyar tanulóval. 1926-ban így alakult a polgári iskolák száma: 96 cseh-szlovák, 3 német 1 rutén és csak 16 maradt magyar.

A legradikálisabban a közép- és főiskolákkal szemben jártak el.

Azelőtt 43 középiskola működött 10,112 magyar és 2590 nem-magyar tanulóval. Ma 45 van, de csak 2 kizárólagosan magyar tannyelvű: Komáromban és Ipolyságon, míg magyarul is 10 középiskolában tanítanak (Beregszász, Érsekújvár, Kassa, Losonc, Pozsony, Rimaszombat, Ungvár stb.). E mellett a középiskolai magyar tanárképzés lehetetlen helyzetbe került mert a magyar tanárjelöltek is csak a pozsonyi cseh-szlovák egyetemen képezethetik magukat.

A felekezeti iskolákat elsősorban is nacionalizálták, hogy így pusztítsák ki belőlük a magyar szellemet és a magyar vezetést. Az evangélikusokkal mérsékeltebben bántak; pár magyar iskolát is meghagytak részükre (Pozsony, Rimaszombat), de párhuzamos (német vagy tót) osztályokkal, míg a többi tóttá tették (Eperjes, Igló). A katolikusokkal már nem bántak ily keztyüs kézzel. Egyes városokból (pl. Eperjes) a magyarul tanító szerzetesnővéreket kiutasították. Az összes szerzetes gimnáziumokat (pl. az 1710-ben alapított nyitrai, az 1642 óta fennálló podolini, az 1739-ben alapított kissebeni, a 120 éves lévai, az 1657. évi alapítású kassai, a 300 éves rozsnyói, az 1776 óta létező trencsényi, az 1727 óta működő rózsahegyi stb.) kivéve a komáromi szentbenedekrendi főgim-

¹⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 32-35. oldal.

náziumot, – legfoglalták s államivá tették. Ellensúlyozásul azonban ez utóbbinál, a rendnek az iskola fenntartására szolgáló egy 1700 és egy 1800 kat. holdas birtokát elvették.¹⁾

A katolikusok erre Pozsonyban, Léván, Kassán új intézeteket akartak alapítani, mire válaszul a tanulókat katonasággal szóratták szét.

A középiskolák igazgatói és tanárai főleg csehek, vagy csehbarát tótok lettek, kiknek főfeladatuk magyar kartársaik

46. Komárom. Régi református kollégium.

ellen kémkedni és izgatni, hogy pedig a magyar tanárok függő viszonyban maradjanak, ezekkel csak évről-évre kötnék szerződést.²⁾ Ennek hatásául kell tudnunk, hogy míg a Felvidék középiskolaiban a tanulók közül az 1924/25. tanévben 30-56% bukott el, addig a csehországi középiskolákban a bukások csak 15-20%-ot tettek ki!

A Felvidéken 1918 előtt 6 felsőbbfokú iskola volt, amelyeket a csehek megszüntettek s azokat cseh- és tótnyelvű polgári iskolákkal helyesítettek. Kassán, ahol 357 növendék közül csak 3 nem-magyar növendék volt, a cseh tannyelvet vezették be.

¹⁾ Legújabbán állítólag a rendnek birtokait vissza akarják adni azzal az előfeltétellel, ha a magyarországi rendtartománytól elszakadnak.

²⁾ Ludwig: i. m. 71-87. oldal.

A legjobban szorongatott középiskolák közül a beszercebányai katolikus főgimnáziumot 1920. évi január hó 27-én Stefanek Antal tanügyi tanácsos bezáratta és tót gimnáziummá alakíttatta át, amely február 12-én nyílt meg 13 *cseh* tanerővel és 317 beiratkozott tanulóval, kik közül csak 90 volt tót nemzetiségű. A tanítás eredményét féltő tanároknak ebből az alkalomból adta Stefanek klasszikus és jellemző válaszát, mely szerint *nem az a fontos, hogy a tanulók a tananyagban haladjanak, hanem teljesen elegendő, ha a nyelvben előmenetelt tanúsítanak.*¹⁾

A kassai reálgimnázium párhuzamos osztályaiból a magyar osztályok tanulóinak 90 %-a *kassai*, míg a *csehszlovák* osztályok tanulóinak 90 %-a vidéki, idegen származású volt s ez utóbbiaknak 2 internátus állt rendelkezésre az 1922/23. tanévben. Igazság és méltányosság szerint, tehát a kassaiak (túlnyomórészt magyarok) igényelheték volna, hogy a késői hazamenetel elkerülése végett *délelőtt* nyerjék az oktatást s délután az internátusban lakók kerüljenek sorra. Ehelyett *délelőtt* a *cseh-szlovák* s utánuk este 8-ig a magyar osztályok tanítása folyt – a mi szintén bizonyítéka a harmadrendű állampolgári mivoltnak. Mikor a magyarok ez ellen az állapot ellen zúgolódni kezdtek s legalább is felváltva való oktatást kívánták, a félhivatalos Slovensky Vychod egyik 1923. évi számában „ármánynak és merénylet”-nek minősítette ezt az óhajt, reményének adván kifejezést, hogy ez a „sovinszta provokáció” nem fog meghallgatásra találni.²⁾

A rozsnyói állami reálgimnáziumban 1924. évi május hó 28-án – tehát közvetlenül az érettségi vizsgák előtt – közölték, hogy csak az a tanuló kerül vizsgáztatásra, akinek az apja már megszerezte az állampolgárságot, vagyis akinek a csenek nem hajlandók illetőséget adni, annak gyermeke el lenne zárva a tanulás lehetőségétől.

Ez az intézkedés a szlovenszkói minisztérium Z.35,121/1-1924. számú rendeletén alapszik, mely szerint a középiskolai beiratásoknál az illetőségi bizonyítványt fel kell mutatni.

¹⁾ Magyar béketárgyalások. II. kötet 90. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség 23/1925. szám.

Miután a Felvidéken éppen az illetőség terén okozzák a csehek a legnagyobb zavarokat és 10,000-ével veszítik el az őslakók illetőségüket, amit egyébként a hatóságok utólag is elvehetnek (hisz ez alapon még 1926-ban is történtek kiutasítások), a beiratások idején az illetőségi kérdésnek ily erőszakos felvetése azt jelenti, hogy pár nap alatt még annak sem lehet az illetőségi bizonyítványt megszereznie, akinek ezt megtagadni nem tudnák, de még lehetlenebb helyzetbe kerülnek azok a magyarok, akiknek illetősége még nincs rendezve, pedig ezeknek száma a Felvidéken 1924-ben állítólag egy-kétszázerre rúgott.¹⁾

Az érsekújvári volt községi kath. gimnázium 16 tanárából 12-öt, kik közül ketten már 38 éve működtek ottan, a szlovenszkói minisztérium 1924-ben elbocsátásra ítélte, mert nem volt rendben az állampolgárságuk. Az intézkedés magyarázatául szolgáljon, hogy ez volt az előkészítése a párhuzamos cseh-szlovák osztályok felállításának.²⁾

Hatéves küzdelem után az ungváriak engedélyt kaptak, hogy saját költségükön magyar gimnáziumot állíthassanak fel. Hogy az 1924 szeptember 1-i megnyitás megakadályoztassék, a tanügyi hatóság rendeletére leszavaztatták az ottani nem-magyar középiskola ifjúságát, hogy akarnak-e magyar gimnáziumba járni. A felelet – nagyrészt félve a következményektől – természetesen *nem* volt s így hivatalosan megállapították, hogy ott magyar középiskolára szükség nincsen. Közben Prágából sürgönyi rendelkezés jött, hogy a magyar gimnázium – amelybe már 180 tanuló jelentkezett – csak akkor állítható fel, ha viszont a beregszászi magyar gimnázium megszűnik.³⁾

A tanítóképzőintézetekre nézve már említettük, hogy a Felvidéken volt 11 férfi és 6 női magyar tanítóképzőt megszüntették s csak 1 róm. kath. felekezeti (pozsonyi Orsolya-rendi) tanítónőképző maradhatott meg ideiglenesen. Azzal szemben, hogy magyar tanítóképző intézetet felállítani nem lehet, de az új magyar tanítói okleveleket sem ismerik

¹⁾ Magyarország, 1924. VI. 4 és VII. 8.

²⁾ Szózat, 1924 VI. 8.

³⁾ Magyarország, 1924 VI. 4 és VII. 8.

el és nem nosztrifikálják, elképzelhetjük, hogy tanítói utánpótlás hiányában mily sors fog várni a felvidéki magyar iskolákra, ha időközben méltányosabb intézkedés nem történik. Mert, hogy a magyar iskolákban állásvállalásra felhívott s alig pár magyar szót beszélő tót, vagy még inkább cseh tanítók a magyar tanításban eredményt nem érnek el, azt bizonyítani nem szükséges. A cseh-tót arányra nézve egyébként jellemző az az adat, hogy 1923-ban a Felvidéken 78 állami tanítóképzőintézeti tanár között *csak* 11 tót volt.

A 10 kereskedelmi iskolát és számos kereskedelmi és egyéb szaktanfolyamot cseh tannyelvűvé tették, Pozsonyban hagyva meg 1 párhuzamos tannyelvű iskolát.

Ipari szakiskoláink közül az európai hírű kassai felsőipariskolát cseh hó tették, de magyar osztályokat is hagytak benne. A 12 ipari szakiskolát és 28 szaktanfolyamot nagyrészt megszüntették.¹⁾

A nagymultú eperjesi és kassai jogakadémiákat – ez utóbbit a pozsonyi jogi fakultásnál követett eljárás mintájára – szintén megszüntették.²⁾ A kassai gazdasági akadémiát pedig középfokú gazdasági iskolává fokozták le.

Magyarország egyik legrégebb és nagy hírű műszaki főiskolája, a selmeczbányai „Bányamórnöki és Erdómérvnöki Főiskola” is cseh kézre került az összeomlás után.

Az Európában létesített mérnökképző iskolák között a második volt és Mária Terézia magyar királynő 1763-ban állította fel Selmeczbányán³⁾. A bányamérvnöki *elméleti* oktatás egyébként ezzel az iskolával kezdődött meg az egész kultúrvilágon!

Az iskola az első 45 évben csak bányászati irányú volt, bár erdészeti tárgyakat is adtak elő. 1770-ben a főiskola az „akadémia” címet kapta. 1809-ben létesült az erdészeti tanintézet, mely azután 1838-ban egyesült a bányászati akadé-

¹⁾ Dr. Ösz Béla: i. m.

²⁾ Ludwig: i. m. 88-90. old.

³⁾ Az első hasonló intézetet – „École de ponts et chaussées” – 1747-ben Franciaország létesítette. Magyarországon egyébként előzetesen bányászati szakoktatással 1735-től Selmeczbányán, 1747-től pedig Szomolnokon és a Bánságban találkozunk.

miával „Bánya- és Erdőakadémia” néven. 1904-ben alapított meg új szervezete a főiskolának, melynek 1. bányamérnöki, 2. kohómérnöki és 3. erdőmérnöki fakultásai voltak.

A cseh megszálláskor a főiskola személyzete és egész hallgatósága menekülni volt kénytelen, otthagynya régi épületeit, felszereléseit, gyűjteményeit.¹⁾

„A Selmeczbányán másfélszázadon át céltudatos és szakértő gonddal összehalmozott teljes gyűjteményeken, műszer-

47. Selmeczbánya. M. kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola.

táron és 38,324 kötetből álló könyvtáron kívül a vaskohászati kísérleti ügyet egy többszáz ezer pengő értékű kísérleti laboratórium; az érc- és szénélőkészítés tudományos kérdéseinek megoldását hasonlóképpen egy külön e célra létesített telep szolgálta; a műszerek és egyéb felszerelés egy jó része saját vas-, fém- és faipari műhelyekben állított elő; volt házilag kezelt, 60 lóerős Diesel-motorral, generátorral és akkumulátorteplel egybekapcsolt külön elektromos központ; tanulmányi célokra 47665 kat. hold erdő, 12,000 hold vadászterület, üvegházzal és méhessel kapcsolatos két botanikuskert, 8

*) A főiskola Sopronban szervezetett meg újra 1919-ben.

nagyobb halastó, 1 kisebb pisztrángtó, 269 kat. hold erdészeti kísérleti terület, modernül berendezett cél- és gömblövőház és mindezek a megfelelő számú üzemi és lakásépületekkel felszerelve állottak rendelkezésre”¹⁾).

A pozsonyi magyar királyi Erzsébet-Tudományegyetem cseh egyetemmé lett, bár 1919 tavaszán Pozsony városának és az egyetem tanácsának küldöttsége előtt Massaryk elnök kifejezett ígéretet tett, hogy azt bezárni nem fogják és az uralomváltozás folytán szükséges fokozatos átmenetre 5-8 évet fognak engedélyezni.

Az ígéret ellenére, pár hét múlva olyan törvényt hoztak, amely felállítja Pozsonyban a cseh egyetemet, hogy így a gazdag és teljesen modern felszerelés, valamint az egyetem célját szolgáló kb. 280 kat. holdnyi földterület gazdát cserélhessen!

A magyar orvosi és filozófiai fakultások 1919. évi szeptembertől szűntek meg, míg a jogi kart 3 évre meghagyták, hogy a hallgatók megkezdett tanulmányaikat befejezhessék.

Bár ez a határidő – amely a Habrmann cseh közoktatásügyi miniszterrel kötött *írásos* megállapodás eredménye volt – csak 1922. évi július hóban járt volna le, 1921. évi augusztus hó 20-án rendelet jelent meg, amely a megállapodás ellenére, a jogi fakultást megszüntette.

Ezt az eljárást betetézte még az, hogy az egyetem minden ingóságát, bútorait, alapítványait – ez utóbbiak közül azokat is, amelyekre nézve az alapítók úgy rendelkeztek, hogyha a pozsonyi egyetem *magyar* jellegét elvesztené, úgy alapítványaik más magyar egyetemeket illetnek meg - lefoglalták és elvették.

Bár Pozsony 70,000 lakosa között a megszállás előtt összesen csak 5 cseh volt, mégis az egyetem orvosi karán a cseh nyelvet tették a tanítás nyelvév. Ennek következménye az volt, hogy az 1919-ben beiratkozott 600 hallgató elszéledt és az új cseh egyetem hallgatók nélkül maradt.

¹⁾ Mihalovits János: A bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola (A magyar tudománypolitika alapvetése. 266-273. oldal.)

Erre hatalmas propaganda indult meg az egyetem benépesítésére s a beiratkozó cseh és tót hallgatóknak tandíjmentességet, havi 200 csehkورونا költségmegtérítést és egyéb könnyítéseket ígértek.

Az eredmény 55 tót és 33 cseh, valamint 189 szegénysorsú magyar és német hallgatónak beiratkozása volt, mely utóbbiak a prágai német vagy külföldi egyetemeken való tanulásra anyagi eszközökkel nem rendelkeztek¹⁾.

Miután a prágai német egyetemre elsősorban csak cseh-német és sziléziai hallgatók vehetők fel, így sok felvidéki egyetemi hallgató Magyarországra jött tanulni. Ez ellen is sietve történt intézkedés, amennyiben a cseh belügyminiszter 1921. évi július hó 22-én 13608/1921. számú rendeletével megtiltotta, hogy a magyarországi egyetemekre utazó hallgatóknak útlevelet adjanak.²⁾

1921 októberében megnyílt a pozsonyi új jogi fakultás is, de legalább kezdetben, igen gyér számban jelentkeztek a hallgatók.

A három-fakultásos egyetem, – melyet Comeniusról neveztek el – cseh jellegét az adta meg, hogy 25 tanára között csak 4 tót volt,³⁾ míg ma már, 1 kivételével, – mind cseh.⁴⁾

A cseh kultúrfelfogást jellemzi egyébként, hogy Micsura felvidéki miniszter úgy nyilatkozott, hogy „ha a magyarok más egyetemet akarnak, csak egy újat kell lótesíteniök – saját költségükön”.⁵⁾

A világháború előtt a csehek azzal vádolták a magyarokat, hogy a testvér tót nemzet nyelvét, kultúráját nyomják el. A világháború alatt a csehek többek között a tótok nemzeti felszabadítását és szabad fejlődésének előmozdítását is zászlójukra írták, de most minden tekintet nélkül erre a testvériségre, csehesíteni igyekeznek mindent. Eljárásuk még

¹⁾ Ludvig: I m. 88-90. oldal.

²⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 71. oldal.

³⁾ Ludvig: i. m. 88-90. oldal.

⁴⁾ Hlinka egy, a Szlovákban 1927 május havában írt cikkében mint nagy sérelmet emelte ki, hogy a pozsonyi tót egyetem tanárai csehek.

⁵⁾ Ludvig: i. m. 76. oldal.

a magyarok évtizedes ellenfeleit (Hlinka, Juriga stb.) is évek hosszú során át tartó nyílt és elkeseredett ellenállásba vitte.¹⁾

Különösen a nyelvkérdésben éleződött ki a két nép

48. A pittsburghi szerződés.

között az ellentét, miután a tótok tiltakoztak a „cseh-szlovák” nyelv ellen.

Bármennyire is igyekeznek politikai okból a cseh-

¹⁾ Hlinka: „Les tchèques sont bien plus dangereux que les magyars”. (Aide Mémoire sur la Question Slovaque.)

tót megegyezésre, ami 1926 végén nagynehezen sikerült is, ez állandó és szívből eredő nem lehet, hisz sem történelmi vagy politikai, sem gazdasági vagy kulturális kapcsolatok a két nép között a múltban – félig-meddig is jelentős mértékben – nem léteztek, s ha nyelvileg mindkét nép a szlávokhoz is tartozik, lelkileg és életfelfogásban teljesen különböznek.

A tót nép hangulata, a krakói tót emigránsok panasza mutatják, hogyan becsülték meg és érvényesítették a cseh „testvérek” a Pittsburghban részükre biztosított jogokat.

Ugyanis 1918. évi május hó 30-án *Pittsburghban* (és ezt megelőzőleg 1915. évi október hó 27-én *Clevelandban*) a cseh emigránsok és a külföldön (főleg Amerikában) élő pánszláv tót-izgatók egyezményt kötöttek, melyben a cseh és tót nemzetek egyesülését mondták ki. E szerint a két nemzet *teljesen egyenjogú* lesz s a tótok autonóm parlamentet, tót közigazgatási, tót tanítási, tót igazságszolgáltatási nyelvet biztosítottak maguknak.¹⁾

Hogy ezt a híres pittsburghi szerződést mily lelkiismeretesen tartják be a csehek, annak bizonyításául csak arra mutatunk rá, hogy a tót pártok egymásután tiltakoztak a cseh elnyomás ellen, tiltakoztak a cseh nyelv és irodalom tanítása ellen, követelik a cseh tankönyvek kiküszöbölését, a tót közigazgatási nyelv bevezetését, de mindeddig ezek az óhajok, kívánságok, követelések zárt ajtókra találtak.

A krakói tót nemzeti tanács az 1922. évben Brüsszelben, a Népszövetségi Társaságok Uniója által tartott közgyűlésen benyújtott emlékiratában megállapítja, hogy *van tót-kérdés*, melyet a csehek idéztek elő azáltal, hogy nem tartják meg a tótokkal szemben vállalt kötelezettségeiket. A tót hazafiakat és vezéreket semmibe sem veszik, sőt üldözik. Így Hlinka rózsahegy-i plébánost (a tót néppárt vezérét), aki a békekonferenciához beadott emlékiratában a tótok jogait követelte, annakidején fogságba vetették, Juriga Nándor plébánost százszor csúnyábban üldözik – úgymond az emlékirat – mint a magyar uralom alatt (?). Végül hangoztatja az emlékirat,

¹⁾ Dr. Adolphe Pechány: La question Tchecoslovaque. 18-14 oldal.

hogy a tótok *nem* csehek s azokkal semmiféle közösséget nem kívánnak.¹⁾

És ahogyan nem tartják be a pittsburghi egyezményben vállalt kötelezettségeiket a csehek, úgy nem hajtják végre a ruthénföld autonómiájára nemzetközi szerződésben megállapított feltételeket.

Rákóczi népe, a ruthének kényre-kedvre vannak kiszolgáltatva a cseh önkénynek, mert nincs, ki a nemzetközi szerződések nemcsak betűinek, hanem szellemének is érvényt szerezni akarna.

* * *

„Hadi érdemeinél, nyelvének befolyásánál fogva, valamint intézményeit és erkölcsseit tekintve is, a magyar állam területén a magyar faj a legkiválóbb.”

(Reclus. 1837-1916)

Románia, Erdélybe való bevonulása után, – rá sem hederítve arra, hogy a nemzetközi jog elemi szabályai szerint a megszállt terület jogilag még nem tartozott hatalma alá, – legelsősorban a magyar értelmiségre, mint a nemzeti hagyományok őrére és fenntartójára vetette rá magát.

Minden magyar életet megdermesztettek. Seregestől hajtották át a határon éveken keresztül – sokszor kegyetlen bántalmazások és teljes kifosztás után – a tisztviselőket (kiknek igen nagy része tanügyi alkalmazott volt), hogy így könnyebben lássanak hozzá a magyar uralom minden nyomának eltüntetéséhez.

A magyarság erejének legfőbb tényezője a magyar kultúra s így természetes, hogy a magyar iskolák és egyéb magyar kultúrintézmények ellen indult meg a legelszántabb ostrom.

A román kultúrpolitikának irányelvét teljes egészében mutatja be dr. Maniu Gyula, volt magyar országgyűlési képviselőnek, mint a második nagyszebeni román nemzetgyűlés elnökének energikus és jellemző kijelentése, amely szerint „Erdélynek elrománosítása a legsürgősebb és legközelebbi

¹⁾ Conseil National Slovaque: Aide Mémoire sur la politique slovaque.

cél, amely nem ismer sem demokratikus, sem önkormányzati, sőt még kiváltsági akadályokat sem”.

Ez az irányzat hatja át a román hatóságok minden ténykedését annyira, hogy a magyarok joggal kérdik elkeseredésükben „hol van a jog és igazság békéje, amelyet a győzők megvalósítani akarnak?”¹⁾

Az *állami és községi*, valamint görög-keleti román és

49. Egy magyar botozása a „felszabadítók” által Erdélyben.

görög-katholikus román iskolákat – tekintet nélkül a lakosság anyanyelvére s az iskola fokozatára – azonnal románokká tették. Kivételt csak a székelykereszturi tanítóképző-intézet és egynéhány más állami iskola képez abból a célból, hogy bizonyítható legyen, hogy a magyar tanyelvű *állami* iskolák is léteznek.²⁾

Az ezen intézkedések után még megmaradt felekezeti és egyesületi iskoláktól az állami támogatást haladék nélkül megvonták s szabad volt az út, hogy minden erejükkel a

¹⁾ Magyar béketárgyalások. II. k. 91. lap.

²⁾ Veridicus: Les infractions au traité des minorités en Roumanie.

nagyjelentőségű felekezeti és egyesületi iskolák ellen forduljanak, amelyekben a magyar kisebbség kultúrájának pilléreit látják.

És méltán, mert Erdélyben az oktatás uralkodó jellege sohasem volt *állami*, hanem *felekezeti*. Ennek magyarázata és oka az, hogy az erdélyi alkotmány a fajok és vallások teljes egyenlőségén alapult s ehhez képest minden intézményüket az *önkormányzat* szelleme hatotta át. A felekezetek egyenlően részesedtek a közhatalomban s így e körülmény bizonyos fokig hasonlóná tette azokat egymáshoz.

A protestánsok szervezete hatással volt a római-katolikusokra, aminek következtében létrejött az autonóm erdélyi római-katolikus státusz; de még a görög-keleti román egyház is ily alapon szervezte meg alkotmányát.

Ily körülmények között Erdély kulturális fejlődésére, különösen 1867-ig, a magyar állam alig volt jelentősebb hatással és a főiskolai oktatást kivéve, a többi iskolafajtánál az egyházaké volt a vezetőszerp. Ezt legvilágosabban az bizonyítja, hogy az 1890-es években Magyarország által kulturális célokra fordított évi átlag 30.000,000 aranykorona (= 34.756,000 pengő) összegből Erdélyre csak mintegy évi 4-5 millió aranykorona (= 46 - 58 millió pengő) esett.

Mindezekből láthatjuk, hogy – bár századunk eleje óta az állami oktatás nagyobb szerepet kezd játszani – az állam változatlanul figyelembevette az egyházak – s így a nemzetiségek, iskolaállítási jogát, amire bizonyosság az, hogy a tanintézeteknek csak 25%,-át tették az állam által fenntartott iskolák. A román tannyelvű elemi iskolák pedig 1917-ben 2.215,361 aranykorona (= 2.566,000 pengő) államsegélyt kaptak, ami a nemzetiségek egyenjogúságára mutat.¹⁾

A románoknak a magyar uralom alatt 2 görög-katolikus (Balázsfalva, Szamosújvár) és 3 görög-keleti (Nagyszeben, Karánsebes, Arad) papnöveldéjük, – 3 görög-katolikus (Balázsfalva, Szamosújvár, Nagyvárad) és 3 görög-keleti (Nagyszeben, Karánsebes, Arad) tanítóképző intézetük, - 6 középiskolájuk (Balázsfalva és Belényesen görög-katolikus,

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 128, 164-55, 205. oldal.

Brassóban görög-keleti, Naszódon alapítványi főgimnázium, Brádon görög-keleti algimnázium, Brassóban görög-keleti alreáliskola) és 1 görög-keleti felsőkereskedelmi iskolájuk (Brassó) volt. Mindezekhez csatlakozott 10 fiúinternátus, leányiskolák voltak: 4 polgári leányiskola (Balázsfalván és Belónyesen görög-katholikus, Aradon görög-keleti, Nagyszebenben társulati), 1 tanítókópzőintézet Lúgoson, mind internátussal és végül 1 ipari- és háztartási iskolájuk.¹⁾ Elemi iskolájuk 2710 volt, köztük *1480 államsegélyes*.

De, ha e szerény példák a magyarság méltányos és megértő magatartását illetően megerősítést igényelnének, akkor hivatkozunk még arra, hogy 1912-ben Magyarországon 1000 román lakosra esett 1 román iskola, míg Romániában csak 1340 lakosra 1 iskola.²⁾ Azaz míg a nem egészen 3 milliányi magyarországi románságnak 2170 román tannyelvű elemi iskolája volt, ugyanakkor Románia 7 milliányi román lakosára csak 4453 elemi iskola jutott, tehát világos, hogy *nálunk* a románság jóval előnyösebb helyzetben volt a népoktatás terén is, mint a román királyságban. És amíg 1910-ben a romániai iskolaköteleseknek csak 45-3%-a volt beiskolázva, addig nálunk a román anyanyelvű iskolaköteleseknek ugyanakkor 52%-a járt iskolába!³⁾

De legtöbbet mondóak a magyar államnak a románokkal szemben követett elnéző eljárására azok a tények, hogy 1910-ben Erdély 1.760,000 /ze/n-magyar lakosságának mindössze 152%-a tudott csak magyarul, vagyis 267,000 és a mindennapi iskolát kijárt román gyermekeknek csak 18.4 %-a tudott többé-kevésbé magyarul, dacára annak, hogy a magyar államnyelv tanítása a nemzetiségi tannyelvű iskolákban is kötelező volt!⁴⁾

Mindezzel szemben, a nyelvkérdésben elfoglalt román álláspontra igen jellemző az új sorozási törvénynek az önkéntességi jog szempontjából tett intézkedése, melynek értelmében azt csak azok az oklevéllel rendelkező magyarok nyerhetik el, akik külön vizsgát tesznek a bevonulás előtt és „a román nyelv-

¹⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. I. füzet. 11-12. old.

²⁾ Magyar Kisebbség. 23/1923.

³⁾ Angyal: Magyarország felelőssége a világháborúért, 56. és 60. oldal.

⁴⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 156-7. oldal.

vet *kitűnően* bírják szóban és írásban”. Aki ezt a vizsgát nem tudja letenni, az mint közlegény nyer beosztást. E rendelkezés következménye, hogy már eddig is sok középiskolát, sőt egyetemet végzett magyar fiatalember esett el az önkéntességi jogtól.¹⁾ Ellenben Magyarországon a szolgálati nyelvnek csak a szolgálat ellátása erejéig való tudása kívánatott meg s még ez a szabály is csak a legmértányosabban nyert alkalmazást.

A románok kíméletlen bánásmódja a nemzeti kisebbségekkel, különösen a magyarsággal, már jóval a világháború előtt is létezett.

A századok óta Romániában élő 80,000 főnyi *csángómagyarokkal* szemben, a viszonyosságra való minden tekintet nélkül, az erőszak elnyomó politikáját követték. Papjaik olaszok (t. i. Románia missziós terület) akik, románul prédikálnak, gyóntatnak, mert még 1893-ban a kormány megtiltotta templomaikban és iskoláikban a magyar nyelv használatát. Ez annak ellenére történt, hogy a román alkotmány XXI. cikke biztosítja a vallás szabad gyakorlását azzal az egy feltétellel, hogy a közrendnek és a szokásoknak ne ártson. Mégis, ha a papok közül valamelyik már megtanult magyarul s a nyelvet használni merészli, a román kormány azonnal elhelyezeti, mert a papok működése ebben a tekintetben állandó felügyelet alatt áll. Az olasz papok csak az állam által engedélyezett könyvekből taníthatják a hittant, tanítóik pedig mind románok és görög-keleti vallásúak.

Ennek, a kilencvenes évektől fokozódó erőszakos eljárásnak sajnálatos következménye volt, hogy a romániai csángómagyarok még azokban a falvakban is hamar a románosodás útjára tértek, amelyekben 20 évvel ezelőtt még virágzó magyar élet volt.²⁾ Az igazság és egyenlő elbánás diadalára *itt* nem ismerik a „faji vizsgálatot” a románok.

Már Montecuccoli osztrák generális megmondotta a török háborúk alkalmával, hogy a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és harmadszor is pénz. És a románok kultúr-

¹⁾ Pesti Hírlap. 1927, IV. 21.

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 206. oldal, II. k. 125-8. oldal.

háborújokban elsősorban a magyar kisebbségi iskolák fenntartásához szükséges anyagi eszközök megszerzéséhez vagy megsemmisítéséhez fogtak.

E céljuk végrehajtásában – mint már az egyházak helyzetének ismertetésénél is láttuk – egyik leghatásosabb eszközük a hírhedt agrárreform, amelynek keresztülerőszakolása során a felekezeti iskolák fenntartására rendelt alapítványok, iskolai alapvagyonok tekintélyes birtokai kerültek kényszerbérletbe vagy kisajátításra, nevetséges árakon.

Így az iskolák tekintélyes része biztos jövedelmétől esett el s a felekezetek tagjaiknak áldozatkészségére szorulnak. Ahol azután a hívők a súlyos iskolai terheket nem bírják el, ott az iskolának meg kell szünnie s így gyermekeik a magyarság és a magyar kultúra számára veszendőbe mennek.

Hogy pedig egyes egyházközségek magasabb tandíj fejében ne vállalkozhassanak iskolák fenntartására, elrendelték, hogy magasabb tandíj senkitől sem szedhető, mint amennyit az állami iskolák növendékei fizetnek.¹⁾

Így veszett el az erdélyi római-katolikus státus vagyona, amelyből a legkülönbözőbb iskolafajták nagy számát tartották fenn, – így veszett el a reformátusok, az unitáriusok és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület („EMKE”) vagyona legnagyobb részben. Pl. 1924 őszéig az erdélyi református egyházak és iskolák 58,000 kat. hold birtokából 21,000 kat. holdat sajátítottak ki – egyetlen fillér ellenérték nélkül.²⁾

De eltiltották azt is, hogy a községek támogatásban részesítsék felekezeti iskoláikat. Pl. a gyergyói primpretor szigorú rendeletben mondta ki, hogy „ha a községek a jövőben felekezeti iskolai célokra támogatást utalnának ki, ezen ténykedésük államellenes cselekedetnek fog minősítettni”).

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 229. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség. 22/1924. sz. Nagy Károly ref. püspök beszéde a román szenátusban. 1924 XI. 3.

³⁾ „Ellenzék” 1921. nov. 30.

GAZETA OFICIALĂ

PUBLICATĂ DE
**CONSILIUL DIRIGENT AL TRANSILVANIEI, BANATULUI
 ȘI PĂRȚILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA.**

Prețul abonamentului: pe un an 40 cor., pe șase luni 20 corovan., pe trei luni 10 corovan. Un exemplar 50 bani.	Pentru afișarea oficială se va plăti o anumită sumă pe linie și care cuprinde, în plus, un număr de linii și de coloane, sau un număr de caractere, după caz, în funcție de numărul de linii și de coloane necesare.	Pentru publicarea periodică se vor plăti 50 bani de fiecare dată când se publică o pagină, iar pentru publicarea în număr de mai multe pagini se vor plăti în funcție de numărul de pagini și de numărul de caractere.
--	--	--

Redacția și administrația: Sibiu, Strada Căminului Nr. 4, etajul II, ușa 116.

Războiul juridic.

Conținutul articolelor și al instrucțiunilor publicite.

Ordonanță

referitoare la judecătoria, avocați, notari publici.

Pe baza Decretului Nr. 1 din 24 Ianuarie 1919 a. ordonăm următoarele:

§. 4.

Toate organele judiciare (magistrați, procurorii, avocați, notari publici) au să depună un nou jurământ oficial, după textul următor:

„Jur pe sfințitul Dumnezeu de a fi credincios Regelui Ferdinand I. și Statului Român, de a respecta cu sfințenie legile țării și decretete, ordonanțele Consiliului Dirigent, și de a îndeplini cu onoare, conștiință și nepărtinire funcțiunile ce îmi sunt încredințate și a păstra secretul oficial. Așa să mă ajute Dumnezeu.”

Acest text de jurământ se va aplica în toate cazurile, în care se face amintire de jurământul funcționarilor angajați în județe, în legi, regulamente, sau ordonanțe de orice natură.

§. 7.

Acela, care pronunță fiind nu va depune imediat jurământul (deocărmă scotomă), își pierde oficial. Desprețurile lui în penitente Statul Român nu le recunoaștem, iar avocații, notarii publici și experții nu vor mai putea funcționa în această calitate a lor.

Desistarea din oficiu, respectiv lipsa de competență de a exercita profesia de avocat o vom recunoaște fără orice procedură preliminară, întrucât vom avea cunoștință despre denegarea jurământului.

Ordonanța de față intră în vigoare cu data publicării în «Gazeta Oficială».

Nr. 121

Dr. Aurel Lăzărescu,

șeful resortului de județe.

Notă circulară

cu privire la jurământul oficial al corpului didactic din fostele țări de stat maghiare.

Adun la cunoștința membrilor corpului didactic din fostele țări de stat maghiare, că au apărut stăruințele și atârnamul direct de ministerele de culte și instrucțiune publică din Budapesta, că pot depune jurământul de fidelitate către Majestatea Sa Regele Ferdinand I al României și că Consiliul Dirigent Român, până în 15/28 Februarie a. c. Textul jurământului este următorul: «Eu N. N. jur credință Regelui Ferdinand I al României și Consiliului Dirigent, că voi respecta legile și ordonanțele țării, mă voi supune superiorilor, voi împlini datoritățile încredințate cu oțelul meu cu punctualitate și conștiințiozitate, voi purta grijă de binele țării și al cetățenilor și voi păzi secretul oficial. Așa să-mi ajute Dumnezeu.»

Toți aceia, care vor face acest jurământ, se vor bucura de toate drepturile și beneficiile legale avute în cuprinsul statului ungar.

Acela însă, care nu depune jurământul oficial se consideră ca renunțând de bună voie la poartă ocupată, pierzând orice drept în vechi, beneficii, sau pensie lașă de statul român. Unii ce acceptă nu vor și primiți în nici o funcțiune din cuprinsul României. Despre depunerea ori refuzarea jurământului oficial se va lăsa proces verbal, care va fi înscris personal de cei autorizați și interesați.

Cei care fac jurământul oficial, dar nu cunoașterea limbii române, sunt obligați — în conformitate cu art. 9 din Decretul Nr. 11 al Consiliului Dirigent — să-și însușească limba română în termen de 1 an.

În consecință, învi pe domnii prefeți și rectori școlari, să execute imediat aceste măsuri, cu îndatorirea de a-mi înștiința rapoarte informative, însoțite de procesele verbale.

Sibiu, 3/10 Februarie 1919.

Emilia Goldie.

Az ily lépések után következett a dezorganizáció további tervszerű munkája.

A tanerők elbocsátásának, kiutasításának egyik módja az volt, hogy azonnal Erdély katonai megszállása után, minden állami alkalmazottól megkövetelték, hogy a román királyra és Romániára esküdjenek fel. E követelés minden jogalapot nélkülöző volt, mert a békeszerződés megkötve nem lévén, jogilag Erdély nem tartozott Romániához s így a követelt eskü letétele a magyar eskühöz való hűtlenséget jelentette.¹⁾ De maga a hágai egyezmény 45. szakasza is megtiltja, hogy „ellenséges hatalom a megszállott terület népességét hűségeskü letételére kötelezze”.

A románok később, hogy jogtalan és erkölestelen eljárásukat szépítsék, azt állították, hogy csak fogadalom letételét kívánták és azt is csak oly értelemben, hogy az csak a hivatali kötelesség teljesítésére vonatkozik.

Ez a beállítás azonban nem felel meg a valóságnak – mert eltekintve, hogy lehettek kivételek – általában rendes *eskü* letételét követelték s ily értelmű rendelet az erdélyi kormányzótanács hivatalos lapjának („Gazeta Oficiala.”) 1919. évi február hó 6/19.-én Nagyszebenben megjelent 11.-ik számában tétetett közzé.

Az eskü letételét megtagadókkal szemben a legkíméletlenebbül bántak el. Lakásukat elveitek, s rövid idő alatt eltávolították őket az országból, sokszor a nagy sietségben még bútoraikat sem hozhatták el. Ilymódon még a békekötés előtt sok ezer magyar tisztviselőt távolítottak el.

Akiket kiutasítani nem lehetett, vagy ezt megtenni valamely okból célszerűnek nem tartották, azokat a legkülönbözőbb módokon akadályozták hivatásuk teljesítésében, sőt még attól sem riadtak vissza, hogy adott esetekben okleveles embereket *közmunkákhoz* rendeljenek ki.²⁾

Az állami iskolákban azonnal megkívánták a román nyelven való tanítást, aminek következménye természetesen

¹⁾ Comité des Hongrois proscrits: Mémoire. 36. oldal.

²⁾ Pl. Dr. Könczey Gerő járási orvost a hátszegi rendőrkapitány két ízben – 1919 okt. 8. és 1920 márc. 5. – rendelte ki, kézi községi közmunka napzámba. (Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen.)

az lett, hogy a régi magyar tanerők kénytelenek voltak állásaiktól megválni s így az értelmiség egy érdekes csoportja jutott a legnagyobb nyomorba, mert az ilyeneknek nyugdíjjogosultságát sem ismerték el s mai napig is eredmény nélkül folynak a perek, kérések az illetékes hatóságok előtt.¹⁾ A felekezeti iskoláknál a közoktatásügyi miniszter nem kevesebbet kíván, mint, hogy a tanítók – akiknek még

51. Egy „nyílt rendelet” közmunkára.

alkalmuk sem volt a román nyelv elsajátítására – hetenként 12-16 órában tanítsák az új államnyelvet.²⁾

¹⁾ De nemcsak a megmaradt tanügyi személyzetnél, hanem egyéb állami alkalmazásban állóknál is alkalmazták a megrendszabályozást. Románnyelvi Tizsgálatokat rendelnek el ismételten a vasutasoknál, postásoknál, közigazgatási személyzetnél s amikor csak lehet, áthelyezik azokat a régi román vagy az oroszoktól elszakított területekre. Egy legújabb, 1927. évi belügyminiszteri rendelet a magyar határzónában szolgálatot tevő magyar anyanyelvű köz-⁸égi jegyzőket Besszarábiába és a Dobrudzsába helyezte át. (Magyar Külpolitika, 7/1927.) A hivatali esküt nem tett és román területen maradt, valamint elmozdított volt állami alkalmazottak, akiknek száma 2000-en felül van, még mindig nem kapnak nyugdíjat!

²⁾ Magyar Kisebbség, 15-16/1925., Die Beschwerden ... 43. old.

Ne higyjük azonban, hogy nem gondoltak volna román nyelvtanfolyam tartására, mert Negulescu miniszter – mint ezt a Romania Noua című lap 1921. évi augusztus hó 5-én megjelent számában írta – sok száz magyar és szász tanítót a régi Románia 4 városába rendelt román nyelvtanfolyamra. A létfeltételükben veszélyeztetett tanítók pontosan meg is jelentek a kijelölt helyeken, ott azonban meglepetve hallották, hogy ily tanfolyamokról senkinek sincs tudomása. Városról-városra küldték őket, míg azután dolguk végezetlen tértek vissza otthonukba.¹⁾

A magyar tanerők kiszorításának és a magyar állami és községi iskolák elrománosítása következtében előállott tanítóhiány leküzdését – a csehek mintájára – Románia is, rövid tanfolyamok felállításával vélte megoldani, melynek következménye igen sok esetben műveletlen és tudományos képzettség nélküli²⁾ tanítók és tanárok alkalmazása volt. A középiskolai tanárképesítő vizsgálatot még 1919-ben megkönnyítették úgy, hogy még abban és a következő évben sok száz tanárt képesítettek. A tanárszükség folytán arra lehet alaposan következtetni, hogy az összeomlás utáni öt évben Romániának kb. $2\frac{1}{2}$ ezer új román tanárt kellett képesítenie, ami természetesen csak a tudományos képzettség rovására mehetett, s így e módszerrel azután fel is hagytak. Az elemi iskolai tanítóknál azonban már kevésbé voltak követelők. Angheliescu miniszter maga mondta egy alkalommal azt, hogy 30,000 állami tanító közül 10,000-nek nincsen képesítése.³⁾

A csikszentmártoni elemi iskolához egy Batencian nevű gyulafehérvári kiegészítő postaszolgát neveztek ki tanítónak a 6 hetes előkészítő tanfolyam után.⁴⁾

Cartoian gyurgyevói középiskolai tanár egy cikkében arról emlékezett meg, hogy még a régi román területen levő tanerők között is vannak, akik az előírt minősítéssel nem rendelkeznek. Például – úgymond – van középiskola a régi királyságban, ahol egy falusi secretar a tanár; egy leány líceum, ahol a román történelmet egy gépíró tanítja és egy államosított középiskola, ahol

¹⁾ Zürcher Neueste Nachrichten. 1924 május 17., dr Fritz Wirtz cikke.

²⁾ Skót szabadegyház jelentése az angol külügyminiszterhez, 1920 jan. 8.

³⁾ Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye, 1919-1926 (Budapesti Szemle, 1926 október, 115. oldal).

⁴⁾ Az erdélyi egyházmegye és a román impérium, 19. oldal.

3 tanárból az egyik csak hat középosztályt végzett, a másik tanító volt egy községben és a harmadiknak csak négy elemi osztálya van.¹⁾ *Simionescu* egyetemi tanár 1926 elején a *Viata Romineasca* című legtekintélyesebb román irodalmi és tudományos folyóiratban, az általános román közoktatásügyi állapotokról értekezve, többek között ezeket mondja: – A női középiskolákban sok helyütt bábaasszonyok tanítják a természetrajzot, más középiskolákban pedig elcsapott vasutasok működnek igazgatókként. A cahuli főgimnázium tanári karában egyetlenegy képesített tanár sincsen, másutt is legfeljebb, ha az igazgatónak van szabályszerű képzése. Ilyen pl. a Baia de Arama-i középiskola tanári kara is, melyben egy tanárjelölt, három abszolváltné jogász, egy állatorvos és egy orvos működik s ezek közül az egyik jogász kínlódik a logaritmusokkal, mint a felsőbb matematika tanára. Strehaiában a középiskolai tanárok valamennyien elemi iskolai tanítók. És így megy ez végig az egész vonalon. A bukaresti egyetemen külön osztályt állítottak fel, melyen egy év alatt képeznek ki tanárokat.

A Romania című napilap 1926 februárban pedig ezeket írta: – Két-három elemi osztályú végzettségű egyének elemi iskolai igazgatók lehetnek; a középiskolák nyolcadik osztályában hatodik és hetedik osztályos tanulók adhattak elő; vidéki gimnáziumokban kokottok működhetnek, mint a francia és német nyelv tanárnői; az egyik eidélyi, még pedig a lugosi állami liceum portása, egyúttal mint a szépírás tanára is működhetett; tanítók olyasmiket taníthattak, amikről sohasem tanultak; a legtöbb újonnan létesített gimnázium tanári karát foglalkozás nélküli öregurak, ügyvédek, vasúti állomásfőnökök és más effélék alkothatták. Mindezek után aztán el kellett érnie a román közoktatásügynek, hogy teljesen analfabéta tanítói is legyenek, olyanok, akik sem írni, sem olvasni nem tudnak. A Constanta megyei Ciobanu község lakossága fölíratilag kér vizsgálatot Rada Jordan Ghen a tanítónő ellen, akit ugyanez a miniszter három évvel ezelőtt nevezett ki a faluba s akiről időközben kislült, hogy egyáltalán nem tud még olvasni sem.

Igen súlyos rendelkezés volt az, amit eleinte szórványosan,²⁾ majd pedig általánosán³⁾ alkalmaztak a románok – s ebben mindhárom utódállam megegyezik – hogy valamely felekezeti iskolájába más felekezethez tartozó gyermekek fel nem vehetők. Így például Székelymuzsna községben az eddig református iskolába járó unitárius vallású gyermekeket az állami iskolába kényszerítették, Nagyajtán viszont az unitárius iskolába járó református tanulókat utalták át az

¹⁾ Sándor József román kamarai képviselő beszéde, 1925 február 20-án.

²⁾ Pl. a székelyudvarhelyi unitárius iskolánál már 1920-ban! Z. 836/1920. sz. rendelet.

³⁾ 63,875/1921., 26,169/1922., 100,088/1923. és 100,099/1923. sz. miniszteri rendeletek.

állami iskolába. Aradon a római-katolikus iskolába járó több más vallású gyermek szülei 1924-ben katolikusok lettek, nehogy kényszeríttessenek gyermekeiket az iskolából kivenni.¹⁾ Ádámoson a református iskolát bezárták, mert az unitáriusok is igénybevétték. Dicsőszentmártonban 1919-ben református középiskola létesült 240 beiratkozott tanulóval, de a más valláson lévők kizáratván, 1924-ben már csak 110 tanulója volt az iskolának²⁾. A Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságának – másutt bővebben tárgyalt – jelentésében ez a sérelem is, mint ami a kisebbségi szerződés 9. pontjával ellenkezik, felemlítést nyert. A román kormány válasziratában elismeri, hogy a vonatkozó 100,088. és 100,099/1923. számú miniszteri rendeletek így intézkednek abból az okból, „hogy a felekezetek és szekták” közötti vetélkedést elhárítsa, de a kormány szerint azért viszont fennáll a felekezeteknek az a joga, hogy iskolát állítsanak, különben pedig – szerinte – vannak állami kisebbségi iskolák is! íme, milyen szép választ lehet adni s a tényeket hogyan lehet elhomályosítani olyanokkal szemben, akik a helyzetet a legapróbb részletekig nem ismerhetik.³⁾

De nem riadnak vissza a szülők kényszerítésétől sem, hogy azok gyermekeiket román iskolába járassák. Így például Nagykovácsfalvi megye tanfelügyelője 1921 szeptember 1-én körrendeletet adott ki, mely mindazon állami alkalmazottakat, akik gyermekeiket nem járatják állami iskolákba, az állam ellenségeinek jelenti ki, kiknek nevét hivatalosan közölni fogja a minisztériummal.⁴⁾

A magyar uralom alatt a tanulók a legközelebbi iskolába járhattak, bármely felekezet volt is annak fenntartója, úgyhogy az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 9593 római- és görög-katolikus gyermek járt református és 1668 görög-keleti gyermek római-katolikus iskolába.

Ugyancsak cseh és szerb mintára bevezették a magyar tanköteleseknek faji vizsgálatát. E szerint, akiről megállapí-

¹⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. szám.

²⁾ Magyar kisebbség, 14/1925. szám.

³⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. sz.

⁴⁾ Comité des hongrois proscrits: Mémoire. 38. oldal.

tást nyer, hogy görög-keleti vagy görög-katholikus vallású, még ha egy szót sem tud románul, román tannyelvű elemi iskolába tartozik járni. Kétes esetben hatósági okmányokkal vagy a „hatóságok által elfogadott” két tanú által kell igazolni, hogy két nemzedéken át a lemenők úgy apai, mint anyai ágon magyarok voltak.¹⁾ A kolozsvári tankerületi főigazgatóság, 1926 tavaszán kimondotta, hogy a romános vagy németes hangzású nevet viselő tanulók, még ha vallásuk meg is egyezik, a jövőben magyar felekezeti iskolába fel nem vehetők.

A magyar iskolák elnyomására még további adatokat is felhozunk.

Miután a román impériummal a magyar állami iskolák megszűntek, Braniste Valér az erdélyi román kormányzótanács kultuszosztályának főnöke felhívta a református püspököt, hogy létesítsenek a reformátusok felekezeti iskolákat, mert így akarja a nemzeti kisebbségek kultúrigényeit kielégíteni, nehogy a tankötelesek oktatás nélkül maradjanak.²⁾ Ez az elvi álláspont igen elfogadható lenne, ha a gyakorlat nem az ellenkezőjét mutatta volna.

így pl. Kiss Sándor kissolymosi és Orbán Lajos újszékelyi unitárius lelkészeket – mint ezt az Amerikai Unitárius Bizottság jelentéséből olvashatjuk – letartóztatták, mert püspökük rendelete értelmében megkísérelték felekezeti iskolák létesítését.³⁾ Az aradi reformátusok 1920-ban, majd az evangélikusok 1921-ben saját költségükön reáliskolát akartak felállítani, de az engedélyt nem kapták meg, mert az iskola „felesleges”, tekintve, hogy Aradon van már egy román reáliskola. Itt nyomatékosan rá kell mutatnunk arra, hogy Arad 63,000 lakosa közül 46,000 magyar anyanyelvű!

Az erdélyi református egyház 1870-1900 között több mint 200 elemi iskolát oly kikötéssel adott át épülettel és felszereléssel együtt a magyar állam igazgatása alá, hogy az átadott vagyontárgyak egyházi tulajdont képeznek s csak addig maradhatnak állami kezelésben, amíg az állam azokban „kizárólag magyar tannyelvű iskolákat tart fenn”. A

¹⁾ Veridicus: i. m. HI-33, 33-40. oldal.

²⁾ 12670/1919. és 27807/1920. sz. rendeletek. Die Beschwerden. 18. oldal.

³⁾ Az Amerikai Unitárius Bizottság jelentése. 15. oldal.

románok azonnal bevonulásuk után lefoglalták ezeket az iskolákat s nem engedték meg, hogy a református egyház iskoláit itt megnyissa.

Számos más esetben is szó nélkül elvették vagy „bérbevették” a felekezeti iskolák épületeit vagy egyes tantermeit, hogy azokban állami iskolákat helyezzenek el (Dedrászép-lak, Nagybánya, Székelyszombor, Kiskapus, Újvarsánd, Csernátfalva stb), sőt a kolozsvári református leánynevelőintézetből kórházat létesítettek. Ha az ily igénybevett iskolaépületekhez földek is tartoztak, úgy természetesen azokat is birtokukba vették.¹⁾

De előfordultak szórványosan olyan esetek is, amikor az egyházak ingatlanain az állam vagy községek által felépített épületeket előzékenyen meghagyták a felekezeti iskolák részére, t. i. oly esetekben, amikor az illető községnek még a határában sem található román, – de persze a kellő bérösszeget nem felejtették el meghatározni. (Káinok, Árkos, Bágyon, Vargyas, Recsenyéd, Homoród-Jánosfalva, Alsósimánfalva, Homoród-Karácsonyfalva, Magyarszovát, Oklánd). Ugyanez történt a színmagyar vidékek egyes magyar állami elemi iskoláinak épületeivel (Gagy, Nagyajta, Szentgerice.²⁾

Az összeomlás után román kézre 796 kisdédóvoda és menedékház 34,000 magyar és 31,000 nem-magyar gyermekkel, 4928 elemi iskola 180,000 magyar és 300,000 nem-magyar anyanyelvű gyermekkel került.³⁾

A nagyfontosságú magyar óvodákat egymásután szüntették meg s kényszerítették a szülőket, hogy gyermekeiket román óvodákba járassák. Még a túlnyomó magyar többségű városok magyar óvodái sem kerültek el ezt a sorsot. (Nagyvárad, Torda. 1924.)

A magyarság a fentvázolt és néhány kiragadott példával igazolt módon az 1919-1924. év végéig az átvett és újonnan létesült 3025 magyar kisebbségi iskolák 70%-at veszítette el!⁴⁾

¹⁾ Die Beschwerden . . . 18-36. oldal.

²⁾ Die Beschwerden. 18-38. oldal.

³⁾ Bnday: i. m. 193. oldal.

⁴⁾ Veridicus: i. m. 47. oldal.

Az 1924. évben az új óvodai és elemi oktatási törvény és az 1925. évi magánoktatási törvény azután egységesen szabályozta a kisebbségek elemi oktatásának kérdését. A törvényjavaslatok benyújtásakor mindenki remélte, hogy végre elérkezett az alkalom, hogy a lefolyt évek alatt előfordult tévedéseket, igazságtalanságokat és erőszakosságokat az emberiség, méltányosság, no meg az 1919. évi december 9.-i kisebbségi szerződés rendelkezései szerint fogja a román állam jóvátenni s így a békesség útját egyengetni.

Hogy e remények mennyiben teljesebben, azt röviden az alábbiakban óhajtjuk tárgyalni.

E törvény létesíti elsősorban az óvodát, amelynek rendeltetését az idők során elmagyarosodott, eloroszosodott stb. románoknak az ősi nyelvhez való visszatérítésében találja, így tehát – ami a legtermészetesebb volna – még az óvodákban sem írja elő az anyanyelven való oktatást.

Az elemi iskola hét osztályos, és a négy alsó osztályban még megengedi az anyanyelven való tanítást, azonban a román nyelv kötelező tanulása mellett. Arról nincsen azonban gondoskodás, hogy a kisebbségi nyelvet megfelelően beszélő, vagy még kevésbé arról, hogy a kisebbséghez tartozó nemzetiségű tanító legyen alkalmazandó. Ennek követelménye azután, hogy a magyar tanítási nyelvű állami iskoláknál nagy számban vannak olyanok – sokszor a régi királyság területéről származó tanítók, akik magyarul egyáltalában nem tudnak. Pl. Csíkjenőfalva román kath. magyar községben mind a 4 tanító román és görög-keleti vallású, akik egy magyar szót sem tudnak.

A nemzetiség, illetve faj megállapítására már az előző években szorgalmasan folytatott – és már felemlített – gyakorlatot e törvény megerősíti s a szülőknek azt a természetes jogát, hogy gyermekeinek nemzetiségét, valamint hogy melyik iskolát óhajtja részükre kijelölni, igen sok esetben illuzóriussá teszi. Kimondja ugyanis, hogy azok a román eredetű egyének, akik román anyanyelvüket elfelejtették, kötelesek román tannyelvű állami vagy magániskolában gyermekeiket taníttatni. A „román származás” megállapítását a törvény

nem tartalmazván, ez továbbra is a tanító vagy jegyző, avagy más „hiteles” tanuk kénye-kedvére fog megtörténni.¹⁾

Vajjon mit tettek volna a románok annak idején, ha az „elnyomó” Magyarországon az illyefalvi Papp, Pop, Popu, Lukaciu, (Lukács), Aciu (Ács), Suciu (Szücs), Takaciu (Takács), Mihályi, Hosszú stb. nevű *románokkal* szemben ezeket az elveket alkalmazták volna? *Akkor* Scotus Viator és társai ugyancsak fellármázták volna az európai közvéleményt és rikító színekkel mutattak volna rá az elnyomásra! De *ma* – halotti csend a válasz és a megkínzott magyarság feljajdulásának még visszhangja is alig akad.

A törvénynek a kisebbségi magyar iskolaügy elleni legerősebb ütőkártyája a „román művelődési zóna” létesítése (159. §), amely tulajdonképpen még a törvény szentesítése előtt, az 1924. évi május hó 3-án kelt 4077/1924. számú rendelettel lépett életbe és célja „a leghatásosabb román oktatást nyújtani a vegyes nemzetiségű vidékek lakosságának, vagyis ezeknek intenzív elnemzetlenítése.

A törvény e zónába 20 megyét sorol, amelyeknek *felét* a Magyarországtól elszakított részekből 47.000 km.² *összefüggő területet* alkotó Bihar, Szilágy, Szatmár, Mára maros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros Torda, Torda-Aranyos és Hunyad megyék képezik s amely 10 megye lakosságából 1,102.000 főt tesz ki a magyarság/)

Az ezen megyékben tanítói állást vállaló és *nem* ezen területről származó – tehát magyarul nem beszélő³⁾ tanítókkal való oktatás a célja e területi beosztásnak. Akik ebben a zónában működnek, továbbá nem erről a területről származnak, és kötelezik magukat ottan 4 évig tanítani, – arra az időre 50%-al magasabb illetményt kapnak, a korpótlékra igényt adó évek és az előléptetési határidők 1-1 évvel csökkennek és magas költözködési költséget kapnak. Továbbmenve, akik e területen

¹⁾ Veridicus: i. m. 31-33., 39-40. oldal.

²⁾ Jellemző, hogy e 10 magyar megyének területe, községei és lakossága a zónabeli összes 20 megyének kb. $\frac{3}{4}$ részét teszi ki!

³⁾ V. ö. Alexandra Aciu képviselő beszédét a román kamarában 1924 jún. 12-én.

való letelepedésüket bejelentik, azok 5 év helyett 3 évenként részesülnek korpótlékban és 10 hektár földet is kapnak!

E törvényszakasz értelmében a román kormány sietett az 1924/25. tanévtől kezdve, többszáz ó-romániai tanítót, különösen a majdnem tisztán magyar lakosságú Háromszék, Csík és Udvarhely megyékbe (román lakosság 105%) ki-nevezni. Ugyanakkor, amikor a tisztán románok-lakta vidé-keken, sok száz iskola áll tanító nélkül, ami érthető is, hisz e helyeken 50%-al kisebb a fizetés, eltekintve a többi kedvez-ménytől.¹⁾

De e törvény még nem jelentette a kisebbségi iskolák, elleni roham utolsó fejezetét, mert az 1925. évi december hó 22-én kihirdetett „magánoktatási” törvény még követte az. eddigi módszerek alkalmazásában.

E törvény kimondja, hogy a tanulók oktatása az állami iskolákon kívül, magán (felekezeti, hitközségi stb.) iskolákban is történhetik a minisztérium engedélyével. Osztályonként átlag 10 tanuló kívántatik, az elemi iskolákban a tanulók legala-csonyabb létszáma 20. Magánúton tanítóképzőintézetek és egyetemi jellegű iskolák nem létesíthetők. Magánúton elő-készített tanuló csak állami iskolában vizsgázhat. Tanítókul, tanárokul csak törvényes képesítésű oly tanerők alkalmaz-hatók, akik erre saját személyükre nézve miniszteri engedélyt kaptak és a hűségesküt letették. Az összes könyvvezetés, leve-lezés román nyelven folytatandó. Semmiféle alapítvány, segély vagy adomány előzetes miniszteri engedély nélkül el nem fogadható. A tanyelvet az iskolafenntartók állapíthatják meg, de csak azonos anyanyelvű tanulók vehetők fel. Ahová román származású' szülők gyermekei is járnak, ott csak a román lehet a tanítási nyelv, úgyszintén a róm. kath. szerzetesrendek vagy kongregációk magániskoláiban. Zsidók magániskoláiban csak a héber, vagy a román nyelvet lehet használni. Minden magániskolában a román nyelv, a román történelem és Románia földrajza csakis románul tanítható a minisztérium által meg-állapított óraszámában. A vizsgázás kötelező s a befejező vizsga csakis állami iskolában tehető le a miniszterileg megállapított

¹⁾ Veridicus: i. m. 35-36. oldal.

vizsgadíj ellenében. A vizsgáról elmaradt gyermek hivatalból irandó át az állami iskolába. Az elemi iskola 3 felső osztályában a tanítási nyelv a román. A törvény minden feltételének megfelelő magániskolának a miniszter nyilvánossági jogot adhat s akkor ott is adhatnak bizonyítványt, de miniszteri kiküldött elnököl. Az alkalmazott tanerők kötelesek 8 éven belül román vizsgát tenni. Az 1918. december 1-e előtt nyilvánossági joggal bírt iskolák vagy ezt azután megszerzett iskolák tovább is működhetnek e joggal, úgyszintén az ezen időpont előtt működött felekezeti tanítóképzők.

Láthatjuk tehát, hogy ez, a párisi kisebbségi szerződés teljesítésére szolgáló törvény, a legtávolabbról sem jött létre az abban foglaltak lelkiismeretes betartására, hanem annak nyilvánvaló kikerülése. Ugyanis, bár az összeomlás előtti felekezeti iskolák nehéz kikötések mellett és súlyos áldozatokkal tovább is működhetnek – ha bírnak, de sem az elvesztett iskolák visszaadásáról, sem a régi államsegélyek visszaállításáról nincs benne szó, vagy lehetőség, – míg új iskolák létesítése egyenesen a lehetetlenséggel határos.¹⁾

Polgári iskoláink száma a megszálláskor 120 volt (52 állami), 979 tanerővel, 21,754 tanulóval;²⁾

A magyar állami óvónő-, tanító- és tanítónőképzőintézeteket mind elrománosították, csak 1 román állami magyar tannyelvű tanítóképzőintézet maradt meg Székely kereszttúron a 2 milliányi magyarság részére, de ebben sincsen sok köszönet, mert az eddigi magyar igazgató fölé 1925-ben egy Gligorescu nevű ó-romániai igazgatót helyeztek, aki magyarul egy szót sem tudott, akinek vezetése alatt ez időtől a tannyelv román, úgyszintén a vizsgálati nyelv is. A magyar igazgatót pedig 1926 elején kitették. Így néz ki egy, a külföld ámitására fenntartott magyar tannyelvű román iskola,³⁾ mert az, hogy egy állami iskolában – tartozzék az bármily fajtájú iskolához is – csak a magyar írást és olvasást tanítják, de még a magyar beszédet is eltiltják, talán még sem nevezhető magyar tannyelvű iskolának.

¹⁾ Barabás Endre: A romániai állami elemi oktatás. 42 – 49. oldal.

²⁾ Buday: i. m. 193. oldal.

³⁾ Magyarság: 1926 február 27.

A sokszáz magyar ismétlő- és szakiskolát is rendre megszüntették, illetve elrománosították. Az ismétlőiskolák száma a 4000-et, a tanonciskolák a 150-et meghaladták. Legutóbb 1926 őszén, az úgyszólván színmagyar Sepsiszentgyörgy város iparostanonciskolájánál – melynek 360 magyar tanulója van – rendelték el a román tanítási nyelvet. Miután az iparostanoncok mindaddig az előkészítő osztályban maradnak, míg az állam nyelvét el nem sajátítják, másfelől azonban

52. Gyulafehérvár. Róm.-kath. főgimnázium.

addig nem szabadíthatók fel, amíg az iskola három osztályát el nem végezték, most annak a veszedelemnek néznek elébe – miután ebben a városban románul megtanulni aligha tudnak – hogy soha, vagy csak nagyon későn szabadulnak föl.¹⁾

A középiskolák kérdése képezte Romániának azonnal a bevonulás után egyik legfontosabb problémáját, hisz a hirtelen és nagymértékben megnövekedett országnak, a háborús veszteségek pótlása végett is, minél sürgősebben oly egyéneket kellett nevelnie, akik egyrészt a hatalmasan kibővült közigazgatásban foglaljanak helyet, másrészt a közoktatási és tudományos pályákon levő hiányokat betöltsék.

¹⁾ Pesti Hírlap. 1926 november 6

Azt már láttuk, hogy a tanárképzést kezdetben hogyan siettették, de ezenkívül iskolákra és növendékekre is volt szükség. Az új szervezés, építkezés, felszerelés nem volt ^lóg gyorsan és mindenütt keresztülvihető, de meg hirtele- nében elviselhetetlen költségeket is okozott volna, így tehát mi sem volt kézenfekvőbb, mint hogy a többi fajta iskolánál alkalmazott módszert alkalmazzák, s egyrészt a magyar állami középiskolák elrománosításával, másrészt a történeti múltú felekezeti kollégiumok zaklatásával, megszüntetésével jussa- nak dúsan felszerelt, kitűnő elhelyezésű iskolákhoz a román ifjúság és a románosítás céljaira, – de egyúttal a kisebb- séggé vált magyarság kulturális haladását is megbénítsák, visszaszorítsák.

A hatalomváltozás előtt az elcsatolt területen 60 fiú- középiskola volt [ezekből 19 állami, míg 6 román tannyelvű], 19,544 tanulóval [köztük 12,888 magyar anyanyelvű].¹⁾ Az állami és királyi katolikus középiskolák államosítása, az utódlás jogán, természetesen azonnal megtörtént és pedig 19 fiú és 4 leány állami, illetve királyi katolikus közép- iskoláé.

Az így államosított középiskolák közül azokban, ame- lyekben a magyarság nagy többségben volt, fokozatosan megszűnő párhuzamos magyar osztályokat hagytak meg, míg a. román anyanyelvű tanulók által nagyobb számban látog- gatott iskolákban azonnal csak a román nyelvű oktatást vezették be.

A felekezeti középiskolákat illetően – és ezek száma jóval nagyobb volt az államiaknál – a magyar közoktatás- ügyi rendszernek azzal a gyakorlatával szemben, hogy az a felekezeti oktatást favorizálta s állami iskolát csak ott léte- sített, ahol erre az egyházak valamely oknál fogva nem vál- lalkoztak, a román álláspont az lévén, hogy csak az állami oktatás jogosult, a legnagyobb kíméletlenséggel léptek fel.

A legkülönbözőbb ürüggyekkel, vádakkal, jövedelmeik csökkentésével, állami segélyek megvonásával, a szülők befo- lyásolásával, a tanítási módszer megváltoztatásával, az isko-

¹⁾ Buday: i m. 194. oldal.

lák beléletébe való állandó beavatkozással, az iskolák elnéptelítésével, nyilvánossági joguk megvonásával indították meg a románok a magyar felekezeti középiskolák ellen harcukat.

E harc legeredményesebb eszközéül a nyilvánossági jog megvonása szolgált. Az így megbénított iskolák tanulóinak csak nagy pénzáldozattal, a vizsgálatokra tekintélyes napi-díjakkal kiküldött román vizsgálóbizottságok előtt, vagy lakhelyüktől közelebb-távolabb eső városokban lehetett vizsgáznuk, mert csak az ezek által kiállított bizonyítványok érvényesek.

Így 1923-ban a közoktatásügyi vezérfelügyelő 7025/1923. számú rendeletével a vizsgálóbizottság vizsgadíjait, a középiskolák alsó osztályaiban 500 leiben, a felsőbb osztályokban 800 leiben állapította meg fejenként, a 220 leit kitevő ellenőrzési díjon felül.¹⁾ Az ily vizsgálóbizottságok melyek más városból való, sőt ó-romániai tanárokból állottak, igen természetesen nem a legnagyobb jóindulattal kezelték a magyar felekezeti iskolák magyar tanulóit, akik ezenfelül a kötelező románnyelvű tárgyak tanulásával olyannyira túl vannak terhelve, hogy ennek eredményeként a bukások száma ijesztő mérvet öltött.²⁾

A kisebbségi iskolák megrendszabályozására szolgált a 100090/1923. számú rendelet, melynek értelmében a kisebbségi középiskolákban a román nyelv, történelem, földrajz és alkotmánytan kizárólag csak román nyelven tanítható, vagyis aminek következtében még ezek az iskolák is kettős tanítási nyelvűvé alakulnak át, – a tanulók csak az iskolát fenntartó felekezethez tartozók lehetnek, – a fiúk és leányok közös tanítása tilos,) – a leányiskolák igazgatói csak nők

¹⁾ Veridicus: i. m. 46. oldal.

²⁾ Az „Adeverul” román ellenzéki lap 1924-ben megjelent egyik számában „Hová vezet a törvénytelenység?” címmel elmondta, hogy a középiskolák tanárai bizalmas intést kaptak, amely szerint a vizsgákon a kisebbségi nemzetiségű tanulókat lehetőleg oly szigorúan kell osztályozniok, hogy azok ne folytathassák középiskolai tanulmányaikat. (Pesti Hirlap. 1924 júl. 8.)

³⁾ Ezzel szemben a román középiskolák 1923-iki évkönyve szerint nagyszámú állami középiskolában bevezették a coeducatiót.

lehetnek,¹⁾ – a kisebbségi tanárok csak román vizsga után folytathatják működésüket,²⁾ stb., stb.

Az 1923/24. tanév végén, júniusban, négy nappal a vizsgák előtt, azután megjelent az 58,886/1924. számú végrehajtási utasítás, mely kimondotta, hogy a magyar tanulók a záróvizsgát nemcsak saját tanáraik, hanem egy román tanárokból álló bizottság előtt, román nyelven tartoznak letenni.

Jellemző és sokatmondó, hogy a Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságának 1924-ben Erdélyben járt kiküldöttei azon panaszára, hogy a fenti 58,886/1924. számú miniszteri rendelet meghatározza, hogy a vizsgák román nyelven teendők le, holott egy korábbi rendelet szerint csak a román nyelven tanított tárgyakból kell románul vizsgázni, míg a többiből a tanuló anyanyelvén, – a román kormány feleletet nem adott!

A középiskolákban az 1919/20. tanév végéig a régi magyar tanterv alapján, illetve ennek alkalmazásával történt az oktatás. A bizonyítványokat kezdetben nem akarták a románok érvényeseknek elismerni, majd hosszas tárgyalások után kimondották, hogy az írásbeli dolgozatok beküldése esetén a kolozsvári államtitkárság 1921. június 30.-ig mégis rávezeti a bizonyítványokra az érvényesítő záradékot.

Az 1920/21. tanévtől módosították a tantervet, majd az 1921/22. tanévtől gyökeresen változott tanterv lépett életbe. A főelv volt, hogy minden átmenet nélkül, több tantárgynak az államnyelven való tanítása vált kötelezővé, továbbá áttértek az alsó 4 osztályban az „egységes középiskola” megszervezésére. Mindennek következménye volt, hogy a tankönyvek nem voltak megfelelőek s az oktató munka kapkodással és tervszerűtlenül indulhatott csak meg. Magyar nyelv és irodalom a vizsgálatokról kiszorult, ellenben az I. osztálytól kezdve a román, a II. osztálytól a német és a III. osztálytól még a latin nyelvet is tanulniuk kellett a magyar iskolák tanulóinak. Míg Magyarországon a kisebbségi iskolák-

¹⁾ Fenti évkönyv szerint 53 román leányközépiskolában férfi volt az igazgató.

²⁾ 1924-ben Marosvásárhelyen 50 egyetemet végzett tanár közül 47-et utasítottak vissza.

ban csak a magyar nyelv és irodalomból kellett magyarul felelni, itt a nemzeti tantárgyakból (nyelvtan, irodalom, történelem földrajz) és az idegen nyelvekből kell románul felelni. Tehát pl. a magyar fiúknak románból kell franciára fordítania és még szótár használata is tilos!¹⁾

Az ily rendelkezéseknek szomorú következménye lett, hogy például az 1923/24. tanév végén az aradi római-katolikus főgimnázium 850 tanulója közül 82.3%-ot, a szatmárnémeti református főgimnázium összes tanulóit, a szászvárosi református Kuún-Kollegium tanulóinak 85%-át, a nagyváradi zsidó középiskola tanulóinak 62%-át, a marosvásárhelyi római-katolikus kereskedelmi iskola tanulóinak 60%-át buktatták el a záróvizsgákon.²⁾

Az 1925. évi március 7.-iki érettségi törvénnyel elrendelt záróvizsgálatok az 1924/25. tanév végén még gyászosabb eredménnyel jártak, amennyiben az elszakított magyar területen vizsgára bocsátott magyar tanulók 73.3%-a bukkott meg. Összehasonlítás végett jegyezzük meg, hogy ugyanezen területen a vizsgára bocsátott román tanulóknak mindössze csak 36.4%-a bukkott el, ami a magyar bukásoknak felét teszi! így például Kolozsvárt a magyar tanulók 88%-át, Szatmárnémetiben 88%-át buktatták meg. De a „loyális” szászok sem jártak sokkal jobban, mert a 400 éves brassói Honterus-főgimnázium 28 tanulója közül 16-ot, a besztercei szász főgimnázium 32 tanulója közül 12-öt ért el a bukás végzete.

Az 1924/25. tanévvégi vizsgák elszomorító eredményei után megindított tárgyalások alapján az 1925/26. tanévvégi vizsgálatoknál remélt kedvezőbb változás sem következett be, mert a közoktatásügyi minisztérium jelentéséből (Ellenzék, 1926 VII. 24) azt látjuk, hogy míg egész Romániában az 1925/26. tanév végén vizsgára jelentkezettek 52.65%-a vizsgázott sikerrel (4997:2631), addig Erdélyben csak 47.68% (1555:792). Még rosszabbak az eredmények a magyarság középiskoláinál, amennyiben 16 felekezeti (7 róm. kath., 7 reform, 2 unit.)

¹⁾ Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye 1919-1926. (Budapesti Szemle, 1926 október.)

²⁾ Veridicus: i. m. 44-46. oldal.

iskolánál sikerrel csak 35.96% (253:91) vizsgázott, vagyis ezt az erdélyi átlaggal összehasonlítva, csak a magyar kisebbséggel való kedvezőtlenebb elbánására lehet következtetni.¹⁾

Az előző évek irtóhadjárata a magyar érettségizők ellen, az 1926/27. tanév végén sem enyhült meg észrevehetően. Így pl. a marosvásárhelyi kerületben az érettségizők 80%-a, Temes várott 48%-a, Déván és Gyulafehérvárt 44-44%-a, Brassóban 78%-a bukott eV)

A román középiskolák bukási arányának megvizsgálásánál figyelembe kell vennünk, hogy a fenti eredményt nemcsak kizárólag a tanulók hanyagságának szabad betudnunk, hanem a tanárok egy része hiányos előképzettségének, amiről már a nagy tanárihiány pótlásának kérdésénél említést tettünk.³⁾ így azután inkább érthető, hogy a szakképzett és okleveles tanárok vezetése alatt álló *felekezeti* kisebbségi középiskoláknál *presztízs* kérdése volt a 70-80%-os buktatás!

A magyar középiskolákkal folytatott bánásmód néhány jellemző esetét az alábbiakban, adjuk.

Aradon 1919-ben az 1745 óta létező Bibics alapítványi római-katolikus főgimnáziumot, gyűjteményeivel és híres könyvtárával együtt lefoglalták, bár az telekkönyvileg bejegyezve azzal képezi a Bibics-alapítvány tulajdonát, hogy abban az alapító kifejezett rendelkezéséhez képest *római-katolikus* vallású tanárok vezetése alatt *magyar* tanulók neveltesenek.

Az erőszakosság jellemzésére meg kell jegyeznünk, hogy akkor még Arad lakosságának túlnyomó többsége magyar

¹⁾ Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye. 1919-1926. (Budapesti Szemle, 1926 október.)

²⁾ Pesti Hírlap 1927 július 5. Magyarország 1927 július 7.

³⁾ Az „Adevărul” 1925 január 19-iki számában Jonescu tanár ezeket írja: „.....Az egész vilái tudja rólunk, hogy a mi középiskolai tanári karunk legnagyobb része olyan helyettesekből áll, akik igen különböző előképzettséggel bírnak: papok, ügyvédek, orvosok stb. voltak. Ez azonban még igen szerencsés eset, mert egy nagy része e tudós férfiaknak más elemekből áll. Állomásfőnökökből, postásokból, távirászkökből, sőt egyenesen líceumi tanulókból is; sőt olyan kitűnő leánygimnáziumi tanárnő is akadt, aki oklevéllel is rendelkezett, azaz okleveles bába volt.”

volt s hogy egyazon időben a magyar királyi állami főreáliskolát és a magyar királyi állami leánygimnáziumot is elvették. Az 1100 magyar tanuló földél nélkül maradt s a szép épületbe román gimnázium került. Később sok tárgyalás után, az aradi római-katholikus egyházközség által létesített új római-katholikus íú- és leánygimnázium részére az alapítványi épületben helyet szorítottak, de – bért kellett fizetniök! Majd az új magyar középiskolát új épületben helyezte

53. Arad. Bibics-alapítványi főgimnázium.

el az egyházközség s megfelelően berendezte és felszerelte. 1922. évi május 12-én azonban – a VIII. osztály vizsgáinak megkezdése után – a román közoktatásügyi minisztérium megvonta az iskola nyilvánossági jogát, mert 1. nincs megfelelő épülete, 2. nincsenek gyűjteményei, 3. az egyházközségnek nincs elég jövedelme a személyi és dologi kiadások fedezésére, 4. a tanároknak nincs megfelelő képzettségük s így az iskolánál hiányzik a megfelelő színvonal!

Először elvették az iskola eredeti épületét elsőrendű felszereléssel, gyűjteményeivel, ezután pedig az új iskola felszerelését soha senki meg nem vizsgálta, az egyházközség jövedelme után senki nem érdeklődött, pedig abból megállapíthatták volna, hogy akkor évi 500,000 lei-bői az iskolát fenn

lehetett tartani, a 30 tanár oklevelét senki be nem kívánta és az iskola színvonalát sem ellenőrizték, – mégis kimondták a lesújtó ítéletet! E kíméletlen eljárás folytán a leánygimnázium 2 évvel később működését kénytelen volt be is szüntetni.

Máramarosszigeten az 1730 óta fennálló római-katolikus főgimnázium annak idején államsegélyt kapott épületének felépítéséhez s ez elég jogcím volt ahhoz, hogy 1920-ban lefoglalják és román gimnáziummá alakítsák. Erre a magyar tanulók átmentek az ugyanottani ősrégi, 1542 óta fennálló, református főgimnáziumba, amelyet azonban erre szintén bezárattak, ürügyül adván, hogy az iskola igazgatója államellenes magatartású, bár e vád alól a hadbírótság felmentette.¹⁾

Nagyváradon a premontrei-rendi katolikus, Nagyszebenben az 1808 óta működő római-katolikus főgimnáziumot szintén a tanári karok állítólagos államellenes magatartása miatt záratták be; ugyanez a sors érte az 1634-ben alapított szatmárnémeti katolikus főgimnáziumot; a nagykárolyi piarista-rendi katolikus főgimnáziumot románná tették azon a címen, hogy az nem felekezeti, hanem községi iskola; a temesvári piarista főgimnáziumot pedig abból az okból, hogy az szerzetesi iskola. A dévai, szilágysomlyói és aradi római-katolikus, a tordai unitárius, a dési, marosújvári, zilahi, szatmári fiúközépiskolák, és kolozsvári leánygimnázium nyilvánossági jogát megvonták.²⁾ 1923-ban a szilágy somlyói minorita-rendi római-katolikus gimnázium nyilvánossági jogát azzal az indokolással vonták meg, hogy a pompás, új épületben magánszemélyek is laknak, holott ezeket a lakhelyiségeket éppen a román lakáshivatal foglalta le s utalta ki lakás nélkülieknek.

A szászvárosi református Kuun-kollégium sorsáról külön kell megemlékeznünk.

Ezt a nagyhírű kollégiumot több mint 360 éve, 1560 körül, Károlyi Sebestyén alapította és gróf Kuún Kocsárd

¹⁾ Z. 1139/1921 nagyváradai tanker, főigazgatósági és Z. 12943/1921 sz. miniszteri rendelet.

²⁾ Magyarország 1924 VIII. 22, 28, IX. 16.

erdélyi főnemes hazafias lelkesedése és áldozatkészsége emelte az elért magas színvonalra.

Az ostrom az intézet ellen azonnal a megszállás utána legteljesebb hévvel megindult. Első ténykedése a románoknak az volt, hogy a Szászvároson létesített román gimnázium, a Vlaiculyceum céljaira elvették a kollégium internátusát és tornacsarnokát. Majd bekövetkezett nyilvánossági jogának megvonása.

54. Szászváros. Református Kuún-kollégium.

Az 1924-ben Erdélyben járt és már említett amerikai bizottságnak az iskola nyilvánossági jogának megvonása ügyében tett panaszára a román kormány azt felelte, hogy ez azért történt meg, mert „a nevelés színvonala oly mélyre süllyedt, aminek következtében nem volt tovább megengedhető államérvónyes bizonyítványok kiállítása.” Egyébként, mondták, csak az ó-épületet vették el, a szép új épületet meghagyták.¹⁾ Ily előzmények után, még íme így mertek nyilatkozni egy európai hírű és színvonalú intézetről!

1925 nyarán azután beteljesedett a Kuún-kollégium végzete: minden erőfeszítés ellenére a 72,772/1925. számú miniszteri rendelet működését megszüntnek nyilvánította s utolsó épületét átvette a román lyceum számára.²⁾

¹⁾ Magyar Kisebbség. 15-16/1925.

²⁾ Pesti Hírlap 1925 szeptember 20.

A kollégium erőszakos lefoglalása után az illetékes református egyházi hatóságok minden lépést megtettek, hogy a törvénytelen és embertelen intézkedések ellen védelmet kapjanak. 1925. évi július hó 27-én egyszerre 6 előterjesztést tett a református igazgatótanács a miniszterelnökhöz, belügyi-, külügyi-, vallásügyi-, közoktatásügyi- és kisebbségi miniszterekhez s mielőbbi választ kérte azzal, hogy különben kénytelenek lesznek a legutolsó törvényes fórumhoz fordulni.

A vallás- és külügyminiszterek azt felelték, hogy az előterjesztést az illetékes miniszterekhez küldték át, a többi nem is felelt, így tehát nem maradt más hátra, mint a bejelentett utolsó lépés: a Nemzetek Szövetségénél való panasztétel. Bár ezek szerint a miniszterek tudtak arról, hogy milyen lépés fog történni, mégis amidőn utóbb az erdélyi református egyház küldöttsége Anghelescu közoktatásügyi miniszternél meg akart jelenni, ez nem volt hajlandó velük tárgyalni, hanem elutasította a küldötteket, azt vetve szemükre, hogy az ő megkerülésével fordultak egyenesen a Nemzetek Szövetségéhez, – a külügyminiszter pedig hivatalos nyilatkozatában azt jelentette ki, hogy ez a panasz nem egyéb zsarolási kísérletnél!¹⁾

Az ily elbánásnak következménye azután sok esetben, hogy a nagy áldozatokkal fenntartott iskolák fenntartói kényszerülnek az iskolák bezárására, mivel a szülők az ezen iskolákkal szemben megnyilvánuló eljárás láttára *nem merik*, vagy anyagiak hiányában *nem bírják* gyermekeiket az iskolákba küldeni.²⁾

Az előadottak után még annak felsorolása szükséges, hogy hol léteznek még román területen magyar középiskolák. Az 1926. évben *nyilvánossági joggal* 15 középiskola (7 katolikus: Brassó, Csíkszereda, Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, – a református: Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, – 2 unitárius: Kolozsvár, Székelykeresztúr) és nyilvánossági jog nélkül 4 középiskola

¹⁾ Magyarország. 1925 szeptember 5.

²⁾ Magyar Kisebbség. 15-16/1925.

(Arad róm. kath. és Zilah, Szatmár, Kolozsvár leány) működhetett még.

Alaposan megfigyelve a megszüntetett vagy üldözött középiskolák elhelyezését, könnyen észrevehetjük, hogy ezek az elemi iskolák ügyénél részletesen tárgyalt „román művelődési zóna” területén vannak, vagyis, bár a zóna megállapítása az elemi iskolákra vonatkozik, noha hallgatagon, de tényleg a középiskoláknál is elhatározó lépéseket tesznek a tekintélyes számú magyarság kulturális elnyomására.¹⁾

Már a sok tanulót buktató vizsgabizottságok működésének tárgyalásánál jeleztük, hogy azok felállítását az új érettségi (baccalaureátusi) törvény szabályozza, mely 1925. évi március hó 7-én hirdettetett ki. Az országgyűlési viták folyamán az ellenzékiek és pedig nemcsak a kisebbségekhez tartozók, kifejtették álláspontjukat, mely szerint a jelentéktelennek látszó javaslat könyörtelenül gázol át minden kisebbségi jupon és a kisebbségeknek saját anyanyelvükön való művelődésük lehetőségét veszi el, sőt azt mesterséges, rejtett zsilipjeivel a kipusztulásig korlátozza. Ellentétben áll a javaslat a tanítás és tanú ás szabadságával, mert a tanulókat elvonja attól, hogy tanárai kérdezzék. Ugyanis most már nem a vizsgálobizottságok mennek az iskolába, hanem az iskolakerületek székhelyén kell a tanulóknak összegyűlni, s így a hetekig idegenben való tartózkodás úgy anyagi, mint erkölcsi szempontból káros hatású. A vizsga tárgyaiból túlnyomórészt román nyelven teendő vizsgálat egyfelől indokolatlanul hátrányba juttatja a kisebbségi anyanyelvű tanulókat, másfelől minden orvoslás lehetőségének kizárásával ki vannak szolgáltatva a gyakran politikai vagy nemzetiségi szempontokat érvényesítő vizsgálobizottságok hátrányos megítélésének, aminek következménye azután a kisebbségeknek a megfelelő műveltség megszerzésétől való elzárása.²⁾

A törvény egyébként elrendeli, hogy az V. osztályba jutni csak román nyelven tett felvételi vizsga útján lehet. A VIII. osztály vizsga után következik a baccalaureátusi vizsgálat

¹⁾ Jancsó Benedek: A romániai középoktatás.

²⁾ Magyarország 1925 március 3.

a tankerületi főigazgatóságok székhelyén, külön kinevezett bizottság előtt, szintén román nyelven. Csak az állam által kiállított bizonyítvány érvényes. A külföldön szerzett ily bizonyítványok csak nosztrifikálás után érvényesek, ami miniszteri határozattal történik, az egyenértékűség és viszonyosság megállapítása esetén. (Ezt egyenesen a magyarországi bizonyítványok elleni intézkedésnek kell tekintenünk!)

Az 1926. év második felében megindultak az új középiskolai törvény előkészítő munkálatai, amelyek eredményeként, az eddig történtek mérlegelésével, a magyar kisebbségi középiskolákat illetően valami vérmes reménységet ugyan csak nem táplálhatunk.

Legújabbban, a kisebbségi iskolák rég megígért és várt államsegélye helyett, három közoktatásügyi miniszteri rendelet jelent meg, melyek a sokszor hangoztatott megértés útját ugyancsak megnehezíteni hivatottak.

Az egyik szerint kisebbségi iskolákban az 1926-ban engedélyezett kettősnyelvű térképek helyett ezután csak román nyelvűt szabad használni. A másik elrendeli, hogy a felekezeti iskolák az év végi értesítők kéziratait a kinyomatás előtt a minisztériumba tartoznak jóváhagyás végett felterjeszteni. (Vajjon hihető, hogy azok idejében megjelenhetnek?) A harmadik rendelet szerint a felekezeti középiskolákban ezentúl csak az I. osztályban lehet heti 2 vallásóra, a II-VI. osztályokban csak heti 1 óra, míg a VII. és VIII. osztályokban egy sem. Ezzel a szabályozással a tanulókat kezdetben részben, majd később teljesen kivonják a saját egyházaik hatása alól s így a vallásellenes és elnemzetlenítő irányzattal szemben ellenállásukat ugyancsak meggyengítik.¹⁾

A román elszakított területeken létezett egyéb szak- és főiskoláinkat szintén elrománosították vagy megszüntették.

A nagyváradi kir. kath. jogakadémiát államosították, míg a máramarosszigeti református jogakadémiát kezdetben működni hagyták, majd az 1919/20. tanév végén megszüntették azon a címen, hogy a tanárok románellenes összekövésben vettek részt.

¹⁾ Magyar Külpolitika. 7/1927.

A kolozsvári egyetem elrománosítása folytán a magyar tanárképzés lehetővé tétele céljából a kolozsvári ref. teológiai fakultás tanárképzőintézetét újonnan szervezték s 1920/21-ben dr. Márki Sándor magyar egyetemi tanár elnöklete alatt, mint tanárképesítő főiskola, 6 tudományszakkal megkezdte működését. 1921 szeptemberben azonban a kolozsvári tanügyi államtitkárság megszüntette azzal az indokolással, hogy ilyen iskolát csak az állam létesíthet. Ugyanily címen a nagyszebeni, szatmári és kolozsvári római-katholikus polgári iskolai tanárképzőintézeteket 1923 augusztusáig mind bezáratták.

A kolozsvári (kolozsmonostori) m. kir. gazdasági akadémiát 1919 júniusban vette át a román állam és abban az 1919/20. tanév végén szűnt meg a magyarnyelvű tanítás.

A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara által fenntartott Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia, 20 évi működés után, az 1921-22. tanév végén fejezte be magyarnyelvű előadásait, s bár a magyar államhoz semmilyen vonatkozásban nem állott, államosították.¹⁾

Befejezésül Erdély egyik legrégebb kultúrintézményének a kolozsvári m. kir. Ferencz József tudományegyetemnek sorsát kell ismertetnünk.

A kolozsvári évszázados magyar egyetem újonnan átszervezve 1872-ben alakult meg 4 fakultással s a háború befejezésekor hallgatóinak száma a 2000-et meghaladta.

A románok Kolozsvár megszállásától kezdve – nem szólva a tanárok és hallgatók zaklatásának igen számos esetéről – magát az egyetemet és ennek autonómiáját sem kímélték meg támadásaiktól, amelyek azonban egyelőre megtörttek egyrészt az egyetemi tanács magatartásán, másrészt és főleg, az ántánt katonai képviselőinek, Berthelot és Pathé tábornokoknak, valamint Civrieux ezredesnek leghatározottabban adott azon biztosításán, hogy az egyetem, párt és felekezeten, sőt nemzetek fölött álló kulturális munkásságában nem akadályozható.²⁾

¹⁾ Gál Kelemen: „Erdély magyar közoktatásügye. 1919-1926. „(Budapesti Szemle 1926 október.)

²⁾ Dr. Schneller István lelépő prorektor beszéde 1921 október 9-én. (Ünnepélyek a F. J. tud.-egyetemen 1922.)

Ez az állapot azonban igen rövid ideig tartott.

Már 1919. évi május hó 9-én felszólították az összes tanárokat a hűségük letételére.¹⁾ A tanárok ezt, hivatali esküjökre és állampolgári becsületükre hivatkozással, megtagadták azzal, hogy a Magyar Állam felségjogai a katonai megszállás következtében nem szűntek meg s ők, mint a Magyar Állam polgárai és alkalmazottai csak a Magyar Állam rendelkezéseit fogadhatják el, ezeknél fogva az egyetem nem román egyetem s a felette román hatóságok által gyakorolni

55. Kolozsvár. A m. kir. Ferenc József tudományegyetem és egyetemi templom'

kívánt rendelkezést jogszerűnek, már az 1907. évi hágai egyezmény alapján sem ismerhetik el.

Erre Onisifor *Ghibu*, jelenlegi kolozsvári egyetemi tanár, a kormány kiküldött bizottsága élén dacára annak, hogy a békeszerződés még aláírva távolról sem volt, 1919. évi május hó 12-én katonaság felvonultatása mellett, az egyetemet román nemzeti egyetemnek jelentette ki.

A következő napon, vagyis május hó 13-án – ismét szuronyos katonák között – megkezdődött a szemináriumok, intézetek, laboratóriumok, gyűjtemények átvétele a román állam tulajdonába, de az addigi vezetők részvétele nélkül, miután ezek e ténykedést jogszerűnek nem ismerték el.

¹⁾ „L'histoire de l'Université François Joseph.”

Ezzel a tanárok mögött végleg bezárultak a kapuk, míg a tanársegédeknek s egyéb alkalmazottaknak, különbeni 24 órán belül való kiutasítás terhe alatt, maradniok kellett.

1919. évi augusztus hó 20-án a bemutatott okmányok alapján a tanárok nagyobb részét idegennek minősítették, majd pedig október hó 31-én mindazokat a tanárokat, akik a román hűségeskü letételét megtagadták, Románia területének öt nap alatt leendő elhagyására ítélték.¹⁾ És itt ismételtelen rá kell mutatnunk arra, hogy ekkor még a békeszerződés megkötve nem volt!

Az épületek és az egyetem felszerelése pótolhatatlan értéket képvisel. Állattani és könyvgyűjteménye (250,000 kötettel) a világ legdúsabb ily gyűjteményei közé sorolható.¹⁾ Európa legjelesebb botanikuskertjei közé tartozott a kolozsvári egyetem növénytani intézete által 1872-ben 14 kat. hold területen létesített botanikuskert, mely 1906-ban 17 ¹/₂ kat. holddal 317³/₄ kat. holdra növekedett. A botanikuskertnek különösen gazdag volt a havasi növények csoportja és számos unikummal dicsekedhetett. A világ egyik legjobb mikro-technikusa, az európai hírű dr. Apáthv István által létesített; állattani és összehasonlító anatómiai intézet Európa egyik legjobban felszerelt és berendezett intézete volt, 25 tudományos helyiséggel és oly tudományos készlettel, mellyel Magyarország összes egyetemeit elláthatta volna.

1919. évi november hó 3-án román tanítási nyelvvel 75 újonnan kinevezett tanárral³⁾ kezdte meg működését az új egyetem, miután a régi tanárok nagy része október végén Budapestre menekült.

Az egyetem ünnepélyes megnyitása 1920. évi február hó 1.-én történt Ferdinánd román király által, a külföldi államok és egyetemek s a belföldi hatóságok jelenlétében.⁴⁾

Sajnos, ölbetett kézzel kellett néznünk, hogy a románok mint kebelezték be „jogutódlás” címén és nyitották meg

¹⁾ Ünnepélyek ...: 21. oldal és dr. Márki S.: A F. J. tud.-egyetem története. 1872-1922. 113-122. oldal.

²⁾ Dr. Laky Dezső: i. m. 27. oldal.

³⁾ Köztük néhány francia vidéki egyetemi tanár is volt.

⁴⁾ Dr. Márki Sándor: i. m. 124. oldal.

az egyetemet nyugati szövetségeseik részvételével. „Gyönyörű klinikáiról, két emberöltőn át gyűjtött könyvtáráról, számos tanárnemzedéknek az egyetemi intézményekbe beolt temérdek fáradságáról, az *egész* magyar nemzetnek a keleti védőbástya érdekében hozott páratlan áldozatkészségéről ez alkalmából úgy beszéltek, mint a román nép kultúr munkájának és anyagi áldozatkészségének büszkeségéről”.¹⁾

Miután pedig ily állapotok mellett a román nyelvet nem beszélő magyar főiskolai hallgatók tanulmányaikat, a most

56. Kolozsvár. A m. kir. Ferenc József tudományegyetem II. számú klinikája.

már elrománosított főiskolákon nem folytathatták, az összes erdélyi magyar egyházak hivatalosan megállapodtak abban, hogy közösen, egy felekezeti közti magyar egyetemet létesítsenek, – amely tény páratlan a világtörténelemben – s 1920 elején ezt a szándékukat be is jelentették. Goga Oktavián akkori román közoktatásügyi miniszter egy hét múlva már kijelentette, hogy „foglalkozik” egy magyar egyetem megalapításának kérdésével.

Az 1920. évi június hó 4-én létrejött trianoni békeszerződés kisebbségi rendelkezéseiben való csalogó hitből kifolyólag az erdélyi magyar közvélemény már a magyar egyetemnek 1920 őszén való megnyitását kezdte sürgetni. A Kolozs-

¹⁾ Dr. Laky Dezső: i. m. 27. oldal és Márki: i. m. 124-125 oldal.

várt maradt magyar egyetemi tanárok tanácsa június 10-én felajánlotta az egyesült magyar egyházaknak szolgálatait s megállapította az egyetem szervezetét. Június 21-én az egyházak képviselőiben gróf Majláth Gusztáv római-katholikus, Nagy Károly református és Ferenc József unitárius püspökök bejelentették a román közoktatásügyi miniszternek, hogy az erdélyi autonóm magyar egyházak, nemzetközileg is elismert iskolafenntartási joguk alapján, 1920. évi október havától egy autonóm, felekezetközi egyetemet állítanak fel Kolozsvárt.

Erré a román újságokban, gyűléseken, a képviselőházban, feliratokban – melyek között előljárt a kolozsvári román egyetem! – a leghevesebb izgatás indult meg a kérelem teljesítése ellen.¹⁾

A román kormány a kérelem teljesítését nem tagadta ugyan meg kifejezetten, de különböző kifogásokkal a döntést máig is függőben tartja, azt azonban előre kijelentette, hogy a magyar egyetemet Kolozsvárott nem engedné felállítani. És amikor magyar egyetem nem lehet még 7 évvel a háború befejezése után sem Romániában, és a *több milliós* magyar kisebbséggel rendelkező ország 4 egyetemén (Bukarest, Jassy, Csernovitz, Kolozsvár) összesen csak 1 magyar tanszék létezik Kolozsvárt (magyar nyelv és irodalom),²⁾ ugyanakkor a mindössze kb. 24,000 főnyi román lakossággal rendelkező mai Magyarország ezzel szemben egy román tanszékkel (Budapest) és egy román lektorátussal (Szeged) tesz eleget az egyetemi tanítás terén a kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségének!

Így áll tehát a román állam jóvoltából az elszakított magyarság ma is egyetem és főiskolák nélkül.

Csak az itt felsorolt néhány esetet szemlélve is, vajjon mennyire értékelhető a „Journal de Genève” egyik 1924. évi számában közzétett az a cikk, mely – kifejezetten a kisebbségi iskolák elnyomásáról megjelenő hírek cáfolására – „adatokat” sorol fel annak bizonyítására, hogy Romániában a kisebbségi iskolák nem hogy fogynának, de egyenesen megszorodtak!³⁾

¹⁾ Dr. Márki S.: i. m. 123-47. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség, 9/1924. és 12/1925. szám.

³⁾ Magyar Kisebbség, 9/1924. szám.

A „Journal de Genève” jól értesült hírével szembeállíthatjuk a „Reformierte Schweizer Zeitung” (Basel) 1924. évi október hó 24-iki cikkét, mely szerint, „fájdalom, meg kell állapítanunk, hogy Erdélyben a református és unitárius kisebbségi egyházak (nemkülönböztetve a katolikus) helyzete mindegyre rosszabbá válik. A kisebbségi felekezetek ma már, hivatalos statisztikai adatok szerint, 200 bezárt iskolát mutathatnak fel. Ezt kiegészítően megjegyezhetjük, hogy ezeken felül még az iskolák egész sorától vonták meg a nyilvánossági jogot. Ennek a körülménynek a horderejét az adja, hogy ezen iskolákban a vizsgákat állami bizottság tartja, amely sportot űz abból, hogy a tanulók 60-90%-át buktatja el. Ezzel a román állam eléri, hogy a felekezeti iskolák tanulóinak száma egyre fogy. Ami természetes, hisz a szülőktől rossz néven nem vehető, hogy gyermekeiket ilyen zaklatásnak ki nem teszik. A román állam az így elnéptelenedett iskoláknak épületeit elszedi, indokolva ezt azzal, hogy a felekezeti iskoláknak kellő számú tanuló nincsenek. Az a körülmény, hogy ezeket az iskolákat protestánsok vagy katolikusok létesítették azért, hogy a saját felekezetük és nyelvük szerint oktassák bennük az ifjúságot, az állam szempontjából jelentőséggel nem bír. – Egy másik atrocitás a magyar protestáns tanszemélyzetet éri. Mindegyre újból és újból vizsgáztatják a magyar tanerőket a román nyelvből, történelemből és földrajzból. És ezekben a vizsgáknál épp úgy elbuktatják a tanteremtőket, mint az iskolákban a tanulókat, úgy-hogy némelyik iskola, különösen a magyarok, rövidesen majd nem fognak kellő számú kvalifikált tanerőkkel rendelkezni.”

A zsidóság iskolatügyét illetően felemlítjük, a 362,442/1926. sz. belügymin. rendeletet, amely kimondja, hogy a zsidók csak zsidó nemzetiségűnek vallhatják magukat; csak héber nyelvű iskolát állíthatnak, és csak állami vagy saját iskolába járhatnak, de más kisebbségi iskolába nem, mert nem engedhető meg, hogy magyarul tanuljanak. Az elemi iskolai törvényjavaslat tárgyalásánál és számos gyűlésen a zsidók az ily rendelkezések ellen hiába tiltakoztak. Ezek szerint a szombatos felekezethez tartozó székelyek sem járhatnak magyar iskolába! Már előzetesen, az új uralom alatt 3 felekezeti középiskolát állítottak fel, és pedig 1919-ben Temesvárott közösen, 1920-ban Kolozsvárott a cionista és 1921-ben Nagyváradon a haladó frakciók. Ezeken kívül van 1 orthodox polgári iskola Nagyváradon és 35 különböző elemi népiskolájuk.

Államsegély fejében az iskolák, még azok is, amelyek részére engedélyeztetett, nem kaptak 1925-ben egy fillért sem.

1261/1923. sz. alatt a közoktatásügyi miniszter az állami iskolák zsidó tanulóinak a szombati és ünnepnap i írás,

rajzolás alól való felmentést nem engedélyezte, ami ellen a lelkiismereti szabadság elvébe való beavatkozás címén tiltakoztak, nem mulasztván el arra is hivatkozni, hogy a magyar uralom alatt ily tilalom nem létezett s így e rendelet nagy visszaesést jelent.

A kolozsvári állami ipariskola és tanonciskolák zsidó tanulóit szombati munkára kényszerítették. Egyes tankerületi főigazgatóságok a zsidó iskolákban a vasárnapokon való tanítást is szigorúan eltiltották, majd a 46,016/1923. sz. rendelettel ez ki is mondatott. Végre 1925-ben a miniszter a szombati ünnepnapot engedélyezte a zsidó iskolák részére s így a vasárnapi tanítás életbelépett. Előzetesen az 5555/1922. és 11,962/922. sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletek mondták ki, hogy miután a zsidóság nemzeti kisebbséget alkot, így iskoláik tanítási nyelve vagy a saját vagy a román nyelv lehet, de semmiesetre sem a magyar vagy más kisebbségi nyelv.

A zsidóság az egység hiányának tudja be, hogy a magánoktatási törvény a már fennálló iskolák létét erősen fenyegeti, újak létesítését szinte lehetetlenné teszi s az iskolákban a román tanítási nyelvet hozza be, a zsidó gyermekek még német vagy magyar tannyelvű állami iskolába sem járhatnak, míg az elszakítás előtt 12,000 zsidó tanuló járt különböző, más felekezetek által fenntartott iskolákba.

Egyik gyűlésükön meg is állapították, hogy a vallást a nyelvtől élesen el kell választani, a zsidóság anyanyelvűl az állam nyelvét hivatalosan megállapítani lehetetlenség s nincs joga az államnak ahhoz, hogy a zsidó gyermekeket anyanyelvüktől megfossza.

A haladó zsidóság egy emlékiratában ki is fejtette, hogy „a szem előtt tartott cél hirtelenül nyakra főre valósítsassék meg, árkon-bokron keresztül, nem lehet egy örök életre beosztott állam nyugodt és békés konszolidálásának a követelménye”. A nemzeti nyelvnek kijelölt héber nyelvre nézve elmondja ez az emlékirat, hogy a zsidóság nagy tömegei a 2000 éves szétszóródás alatt elfelejtették nemzeti nyelvüket, azt a közéletben nem beszélik s a héber nyelvnek és hittanának héberül való tanulása épp oly nehéz feladat a tanulókra nézve, mint a többi tárgyak románul való tanulása. Az

indokolásban foglalt azzal a tényállítással, hogy az a magyarosítás folyamatát kívánja megakasztani, szemben áll a romanizálás. A magyar impérium alatt a nemzetiségi iskolákban csak évtizedes előzmények után és jóval szűkebb keretek között lett megvalósítva a magyar nyelv térhódítása. „Végzetesen téved a javaslat abban a feltevésben, hogy a magyar anyanyelvnek és a magyar kultúrának a zsidóság szervezetebe beidegződött és vérré vált elemeit erőszakos rendszabályokkal megsemmisíteni lehetne.”¹⁾

De meg kell állapítanunk azt is, hogy az erdélyi orthodox zsidóság részéről, – mely frakció tagjai, mint láttuk, a Talmud kultúrájából élnek, s így a zsidóság ezen részére bír az oktatás nyelve legkisebb befolyással, – szintén hangzott el kívánság a magyar oktatási nyelv érdekében.

Az erdélyi orthodox-zsidó felekezet központi bizottságának 1922. évi február hó 22-én Désen tartott gyűlésében egyhangúlag kimondották, hogy a kormánytól a zsidó iskolákban a magyar tanítási nyelv meghagyását kérelmezik. A kolozsvári „Jesurun” című orthodox felhivatalos lapban (1922. évi 8., 23. és 25. számokban) több cikk jelent még a magyar tanítási nyelv érdekében és a héber nyelv erőszakolása ellen, ahol arra is történik hivatkozás, hogy a zsidók elmagyarosodása nem erőszakkal történt, hanem ez egy természetes folyamat következménye volt. – 1925-ben Máramarossziget *túlzõ-orthodox* zsidósága egy felállítandó 4 osztályos középiskola tannyelveként ugyancsak a magyart kérelmezte.²⁾

* * *

¹⁾ Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izraelita Iroda 1924. évi működéséről (Kolozsvár 1925). – Ugyanaz az 1925. évi működéséről (Kolozsvár 1925). – Jegyzőkönyv az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület 1924. nov. 17-én Aradon tartott közgyűléséről (Kolozsvár 1925).

²⁾ Magyar Kisebbség, 7/1927. sz.

„A magyar nemzet a hősiesség,
a lelki nagyság és méltóság
arisztokráciája.”

(Michelet, 1798-1874.)

Jugoszlávia eddigi oktatásügyi politikája nem sokban marad el utódállam társai mögött s teljes erejével a Szerbiához csatolt területeken lakó nemzeti kisebbségek – legelsősorban a magyarság – műveltségének és az ezt szolgáló anyagi és erkölcsi eszközöknek elsenyvesztésére, kiirtására és elkobzására irányul.

Ennek igen kézenfekvő magyarázata abban rejlik, hogy a magyarok és németek műveltsége a szerbekénél jóval magasabb lévén, ebben látja *pánszláv* eszméinek és törekvéseinek legnagyobb akadályát és legszámottevőbb ellenségét.

Mielőtt azonban a sérelmek ismertetésére térnénk át, lássuk nagyjából a szerb közoktatásügyi politika elveit s a fennálló rendelkezéseket.

Ismételten és hangsúlyozottan ki kell emelnünk, hogy a magyar törvények a tanítás szabadságának, az iskolák létesítésének is teljes szabadságot engednek és engedtek azzal a józan önvédelemből folyó megszorítással, hogy azok a megállapított tanterv és a magyar állameszme korlátá között mozogjanak. Tekintve, hogy osztrák, valamint „közös” területek is csatoltattak Szerbiához, meg kell jegyeznünk, hogy a nyugati művelődés elveinek megfelelően, Ausztria is hasonló szellemben felelt meg a tanítás és tanulás szabadságának.

A mai Jugoszláv államhoz csatolt területeken a régi uralom idején a következő iskolák léteztek:

Délmagyarországon (Vajdaság): 266 állami elemi, 631 felekezeti és községi elemi iskola, 71 középiskola, 2 felső kereskedelmi és 3 mezőgazdasági iskola (összesen 973 iskola).

Bosznia-Hercegovinában: 401 állami elemi, 1421 mohamedán, 16 magán elemi iskola, 24 középiskola, 16 kereskedelmi, 2 középfokú ipariskola (összesen 1880).

Szlovéniában (Ausztria): 433 állami elemi, 29 magán, 28 felekezeti iskola (összesen 490).

Horvát-Szlavonországban: 1527 községi, 5 állami, 24 felekezeti és 93 magán elemi iskola, 26 középiskola, 4 kereskedelmi, 1 tengerészeti középiskola, 1 felső ipari, 4 mezőgazdasági iskola, 6 tanítóképzőintézet és 1 egyetem (összesen 1692).

A beiskolázás e területeken a következő volt:

	iskolába járt	írni-olvasni tudott	a lakosság
Bosznia-Hercegovina: . . .	25 ^o / _o ,	25 ^o / _o -a	
Szlovénia (Ausztia): . . .	90 ^o / _o ,	61 ^o / _o -a	
Dalmácia:	90 ^o / _o ,	62 ^o / _o -a	
Horvát-Szlavonország: . . .	60·7 ^o / _o ,	52·6 ^o / _o -a	
Délmagyarország (Vajdaság):	85 ^o / _o ,	86 ^o / _o -a	

Ezzel szemben a régi Szerbiában, és pedig Észak-Szerbiában az iskolakötelesek 36%-a járt iskolába s a lakosság 20.3%-a tudott írni-olvasni, míg Délszerbiában csak 8% járt iskolába!

A háború előtti Szerbiában 2025 iskola működött, míg a csatolt területeken 5635 iskola! (Nem számítva Dalmáciát.)

Az 1924/25. tanévben a Jugoszláv államban 7368 elemi iskola működött 17,246 tanerővel és 849,136 tanulóval. Délmagyarországon (Vajdaság) 1038 iskolában tanított 2585 tanító 120,888 tanulót. Az 1038 iskola közül – a szerb statisztika szerint – 558 állami nyelvű volt, míg 273 iskolában magyar, 184-ben német és 31 iskolában román nyelven tanítottak. Olasz nyelvű iskola az egész állam területén nincsen.³⁾

Magyarországon a következő iskolaváltozások léteznek és léteztek; 1. állami, 2. községi, 3. felekezeti és 4. magániskolák.

A Jugoszláv állam területeinek megszállása után, a belgrádi kormány az ú. n. Vajdaság területén nemcsak az összes volt magyar állami iskolákat, hanem az összes községi és a legtöbb felekezeti iskolát is, minden javaikkal együtt a 31,230/1919. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelettel jugoszláv állami tulajdonba vette, illetve állami iskolákká minősítette át.

³⁾ Bácsmezei Napló, 1925 október 16.

Ez az államosítás az 1904. évi április hó 19-i régi szerb népiskolatorvény alapján történt, amelynek 10. §a csak 2 válfaját ismeri az elemi iskoláknak, úgymint az állami és a magániskolát. Az új Jugoszlávia azután az úgynevezett vidovdáni alkotmányának 16. §-ában sietett a régi törvény ezen rendelkezését átvenni.

Miután pedig a két törvény nem tesz említést sem községi, sem felekezeti iskoláról, ezen az alapon a kormány nem engedélyez ilyeneket, még ha *magániskola* címén is óhajtanák fellállítani! Egyébként a törvény szerint is megengedett magániskolák felállításához a 16,841/1921. számú miniszteri rendelet oly teljesíthetetlen feltételeket szab meg,¹⁾ hogy felállításuk még akkor is lehetetlen volna, ha ily kérelmek esetén az elutasítás indokolása nem is volna az – mint ezt a jugoszláviai római-katolikus püspökök 1922. évi április hó 30,-i emlékirata idézi – hogy „ott, ahol már állami iskola létezik, más hasonló iskolának felállítása felesleges”. Ehhez képest a szerb kormányzat a politikai községeket eltiltotta az egyházi iskolaadók behajtásában való közreműködéstől (mert magániskola csak önkéntes hozzájárulásból tartható fenn), ami által megfosztotta ezeket az iskolákat a legutolsó jövedelmi forrásuktól is.

Megjegyzendő, hogy az elemi iskolákra vonatkozó ezen rendelkezéseket a polgári iskolákra is egyazon módon alkalmazzák (népiskola).

Így nyomja és pusztítja el a szerb iskolapolitika a már létező és jól megszervezett iskolákat is.

Ezek a rendelkezések azonban nemcsak a szerb alkotmány helyes értelmezésével ellenkeznek, hanem főképen

¹⁾ Pl. az 1920. évi augusztusi iskolaállamosítási rendelet célzatosan oly magasra emelte fel a tanszemélyzet fizetését, hogy az anyagiaktól megfosztott felekezeti iskolák ezt megfizetni nem tudják (kevesebbet nem szabad fizetni, mint az államiaknak[^], vagy nem hajlandók, úgy következik a cél elérése: az államosítás. Ahol pedig az áldozatokat mégis meghozták, ott kötelezték a politikai községet megfelelő nagysága állami iskolák fenntartására is, hogy így a *kettős* megterhelés eredeti elhatározásuktól a kezdeményezőket elriassza (pl. Pacsér község, ahol a lakosság ³/₄-része református magyar). (Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918-1920.)

Szerbiának a társult főhatalmakkal 1919. évi szeptember hó 1-én Saint-Germain-en-Laye-ban kötött kisebbségi szerződésével, melynek 9-ik pontja kifejezetten biztosítja a kisebbségeknek azt a jogát, hogy saját költségükön iskolákat és nevelőintézeteket tarthatnak fenn, míg a szerződés 1. pontja – mint a többi kisebbségi és békeszerződésnél – kimondja, hogy a szerződést megkötő iSzerbia, illetve Jugoszlávia ezen rendelkezéseket *alaptörvényének* ismeri el s ezzel szemben semmilyen ellentétes törvény, vagy rendelkezés nem bocsátható ki.

Hogy a szerződő felek – és a szerződések végrehajtására hivatott Nemzetek Szövetsége – ezen rendelkezéseket, meny nyire nein becsülik semmire s hogy a legyőzöitekre senkinek sincs gondja, azt a továbbiakban fogjuk igazolni.

Pedig, ha átgondoljuk, hogy a Jugoszláviához osztott magyar területen 631 községi elemi, 71 községi polgári, horvát területen 1527 községi elemi, 24 községi polgári és 93 magániskola, vagyis *összesen* 2158 községi elemi, 95 községi polgári és 93 magán elemi iskola működött, – akkor megítélhetjük, hogy mit jelent ezeknek a nem-szerb tanítási nyelvű iskoláknak erőszakos államosítása.¹⁾

A megszállás után azonnal – még 1918-ban, – bezárták a 6000 főnyi boszniai magyarság Julián Egyesületi iskoláit és Sarajevóban levő algimnáziumát, úgyszintén a horvátországi Magyar Államvasúti és Julián Egyesületi elemi iskolákat és a Máv. 3 felső népiskoláját (középiskola), valamint a Muraközben levő iskolákat.

Pedig az 1904 óta fennálló Julián-Egyesület, amely a Horvát-Szlavonországok területén élő, mintegy 150-200,000 főnyi magyarság részére tartott fenn magyar elemi iskolákat – amire az 1838. évi horvát autonóm népoktatási törvény adott jogot – csak oly helyeken létesített magyar iskolákat, ahol ezekre a magyarság számarányára való tekintettel valóban szükség volt és a magyar tankötelesek száma meghaladta a 40 et. Mindent megtett az egyesület, hogy a

¹⁾ Justus: La politique scolaire et ecclésiastique du royaume S. C. S. 8-13. oldal.

magyarosítás vádjával illehető ne legyen. Ehhez képest a szülők szabad iskolaválasztásának jogát biztosító törvény ellenére, sem horvát, sem szerb tanköteles gyermeket nem vett fel iskolába, hacsak a szülők fel nem mutatták a horvát kormány írásos beleegyezését, mely szabály alól csak ott tett kivételt – s ezzel az általános művelődést szolgálta – ahol sem szerb, sem horvát iskola nem volt. De másképp is alkalmazkodott a horvát törvényhez, amennyiben külön tantervet állapított meg s azt a horvát kormánnyal jóváhagyatta; – gondoskodott, hogy iskolában a horvát- és szerb nyelv megfelelő oktatásban részesüljön s hojy a horvát lelkészek által végzett hitoktatás rendszeresen biztosítva legyen.

Mindezek ellenére a zágrábi kormányzat 1919. évi július hó 31 én megjelent rendeletével 71 Julián Egyesületi iskolát megszüntetett, majd bezáratott, az épületeket és felszereléseket lefoglalta s a tanítók kilakoltatását rendelte el azon a címen, hogy ezek az iskolák „nem feleltek meg az 1888. évi népoktatási törvénynek”. Az 1919/20. tanévben már csak az antunováci iskola működhetett.

Ezt az indokolást azonban megcáfolja az a tény, hogy a horvát tanfelügyelők a világháború végéig hivatalosan igazolták jelentéseikben, hogy a Julián iskolák nemcsak megfelelnek a törvény követelményeinek, hanem a legtöbb esetben kiváló eredményt értek el.

A megszüntető rendelkezésre azután 1919. évi december hó 22-én a belgrádi kormány rátette a koionát azzal, hogy kimondotta, hogy csak a királyság állampolgárainak szabad magániskolát nyitni.¹⁾

Így fosztottak meg 15,000 magyar gyermeket Horvát-Szlavonországokban az anyanyelvükön való tanulás jogától.

E területeken tehát ugyancsak radikálisan jártak el, míg Délmagyarországon, az általuk Vajdaságnak nevezett területen, iskolapolitikával kezdetben nem igen foglalkoztak. Előfordult azért, hogy a régi Magyarország túlzószerbjei az iskolákat lefoglalták (pl Pancsován, Nagyikindán) és a szerb tanítást erőszakolták ki.

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet. 416-2. oldal. 343. sz. jegyzék.

A jugoszláv törvény kimondja azt is, hogy minden tanuló anyanyelvén részesítendő elemi oktatásban, Ezt az üdvös elvet azonban saját megállapításaik szerint alkalmazzák.

A 884/1921. és 10820/1921. számú közoktatásügyi miniszteri rendeletek kimondják, hogy a magyar iskolákat csak magyar gyermekek, a német iskolákat csak német gyermekek és a zsidó iskolákat csak zsidó gyermekek látogathatják. Azonban ne gondoljuk, hogy valakinek a nemzetiségét anyanyelve, érzelme és bevallása dönti el.

A szülők származása, szláv hangzású név, görög-keleti vallás, a Horvát, Bosnyák, Tóth vagy -ics, -vies végződésű nevek alapján a tanulót szláv nemzetiségűnek vagy elmagyarosított szlávoknak minősítik a hatóságok – épp úgy, mint a cseheknél vagy románoknál. – Ez az úgynevezett „névvegyelemzés” s hiába kívánja a szülő, hogy gyermeke magyar iskolába járjon, ha nem ősmagyar neve van, könnyörtelenül a szerb iskolába kerül.

Egy 1925-ben kiadott rendelet eltiltotta az állami alkalmazottakat attól, hogy gyermekeiket magyar iskolába járassák s e rendelkezés betartásának ellenőrzésével a hivatali főnököket bízta meg.

E változatos és sokféleképpen magyarázható elvek végrehajtása folyamán pl. az 1924. tanév elején, a zombori magyar gimnázium igazgatója 70 magyar tanulót utasított vissza. Csantavéren az elemi iskola magyar tagozatába jelentkezők szüleit a szerb terroristákkal – a dobrovoljácokkal – fenyegették meg. Ugyancsak 1924-ben arra is rászorították őket, hogy gyermekeiket a szerb tagozatba vétessék fel.¹⁾

A középiskoláknál már nyíltan kiléptek a porondra. Az 1912. évi július 4-iki középiskolai törvényt a 10030/1920. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelettel érvénybe léptették. A 10576/1920. sz. miniszteri rendelet *minden* délvidéki középiskolát állami jellegűnek jelentett ki.

Az 1921. évi július hó 14-én kelt 884/1921. számú rendelet kimondotta, hogy valamennyi nem-szerb középfokú iskola fokozatosan megszüntetendő, amivel az a szerb állás-

¹⁾ Magyarság. 1924 október 8.

pont nyert megerősítést, hogy a nemzeti kisebbségek számára csak elemi iskolákat kötelesek fenntartani. A felzúdulás látára a rendelet hatályát felfüggesztették ugyan, ez azonban a kialakult állásponton mit sem változtat.¹⁾

Az ilymódon ideiglenesen működő magyar iskolák zaklatására és esetleg tönkretételére azonban egy más módot is találtak. A közoktatásügyi miniszter 1924-ben ugyanis rendeletet adott ki, amelyben megtiltja a Magyarországon készült tankönyvek használatát és az iskolákba való bevitelét. Egy újabb rendelet azután a határidőt is megállapítja és 1925 szeptembertől tiltja el a régi magyar tankönyvek használatát, azonban azok pótlásáról nem történik intézkedés.²⁾

Bár a középiskolai törvény szerint nem teljes [4 vagy 6 osztályos] középiskolát község vagy magánosok is fenntarthatnak, de a súlyos feltételek és a végletekig menő akadémikusok e jog gyakorlását illuzóriussá teszik annyira, hogy a vajdaságban ma már csak Zentán, Nagybecskereken és Szabadkán van párhuzamos magyar állami tannyelvű középiskola [és két német 4 osztályos, egyik Verbászon], a többi iskola magyar párhuzamos osztályai fokozatosan megszűnnek, mert a „kellő” intézkedések folytán lassan nem marad elegendő magyar tanuló és tanerő. Így tehát a vagyontalan magyar családok a távoli magyar iskolában nem tudván gyermekeiket iskoláztatni, kényszerülnek azokat a szerb iskolába járattatni.

1921 óta készül az új szerb középiskolai törvényjavaslat és legújabb alakjában 1926 novemberében került nyilvánosságra. A 130 §-t tartalmazó javaslat csak állami, kerületi, járási, városi és magántársulati középiskolát ismer. Ellenben sem kisebbségi, sem felekezeti középiskoláról említést nem tesz. Magyar és német tagozatot nem statuál, tehát úgy néz ki a helyzet, hogy ezek sorsa a mindenkori miniszterek rendeleteitől tétetik függővé. Érettségi vizsgálat csak állami középiskolában tehető, azonban miniszteri engedéllyel a kerületi, járási és városi iskolában is, de a közoktatásügyi minisz-

¹⁾ Dr. Benisch Artúr: i. m. 35-8. oldal.

²⁾ Magyarországi 1924 május 20, 1925 augusztus 11.

ter kiküldöttjének elnöklete mellett. Minden középiskola tanulói egy egyesületet alkothatnak, de *semmiképen sem* néptörzsi vagy vallási alapon, vagyis lehetetlenné teszi, a nemzeti kisebbségi középiskolai önképzőkörök és valláserkölcsei egyesületek létesítését.

Előre látható tehát a magyar középiskolák és tanulók jövője, – ha kellő belátással változtatás nem történik.¹⁾

Magyar főiskola az elszakított Délmagyarországon nem volt és nincsen, így tehát a főiskolákra készülő magyar ifjak természetesen az ó-hazára szorulnak. Hogy azonban ezek át ne jöhessenek, arról is gondoskodott egy miniszteri rendelet, amely 1921-ben megtiltotta, hogy magyar anyanyelvű főiskolai hallgatók Magyarországra útlevelet kaphassanak. Ellenben szabad az út Ausztriába, Cseh-Szlovákiába stb.²⁾

Ily elbánást gyakorolt eddig az évszázados magyar kultúrával szemben az az állam, amelynek 1815-ben összesen 3 elemi és 1 négyosztályos középiskolája volt s amely állam kultúrájának az európai nivó felé való kifejlődését Szerbiának 1830-ban történt felszabadítása folytán, a Magyarországból bevándorló műveltebb szerb elemnek köszönheti.³⁾

A kiutasítás és repatriálás természetesen a szerbek által elfoglalt területeken is, – mint az egyéni biztonságnak rendszeresen üzött megsértése – szerepelt, mely főleg a magyar köztisztviselők s ezek között is elsősorban az oktatószemélyzet ellen irányult. A fegyverszüneti szerződés – mint tudjuk úgy rendelkezett, hogy a közigazgatás a megszállott területen mindaddig, míg a béke ratifikálása meg nem történt, magyar marad. Azonban a belgrádi hatalom az összes volt tisztviselőktől azonnal hűségesküt köve'elt és akik azt lenem tették, azokat repatriálták. A nem tetsző és megbízhatatlannak bemondott személyeket a rendőrség vagy a szerb közigazgatás „államellenes elemeknek” minősítette s 24-48 órai

¹⁾ Magyar Kisebbség, 6/1927. szám.

²⁾ Dr. Benisch: i. m. 38. oldal.

³⁾ A török nyomás elől Csernojevics pátriárka vezetése alatt Magyarországra menekülő 200,000 szerbnek a vendégjogot és privilégiumait Lipót király 1680 augusztus 21-én kelt pátensével biztosította.

határidő kitűzése után vaggónokba dugta s áttolta a magyar határon. Hol található fel ezekben a szerződések rendelkezéseinek megtartása, vagy az opciós jog tiszteletbentartása?)

„Politikai szempontból és földrajzi helyzetére, népeinek kedvező elosztására való tekintettel, Magyarország messze Ausztria felett áll.”
(Reclus 1837-1926.)

Évszázadokon át közös uralkodó alatt, valamint a világháborúban is osztályostársunk: Ausztria, a szövetségi hűség elvének ellenére elfogadva a nyugati győztesei által minden jog és igazság ellenére rovásunkra juttatott magyar területeket, az ezeken létesített kultúrintézményeink eltüntetésére törekszik, bár – s ezt el kell ismernünk – nem az utódállamok kiáltó eszközeivel.²⁾

Az a kisebbségi jog, hogy a nemzetiségek gyermekeiket saját anyanyelvükön taníttathatják, papiroson Ausztriában is fennáll, de a nyugatmagyarországi iskolákban az alábbi elenyésző kivételtől eltekintve, a tanítás nyelve tényleg a német.

A községi iskolaszékek rendeletet kaptak, hogy ha a község egy részének lakossága magyar vagy horvát s ezek a saját nyelvükön óhajtják taníttami gyermekeiket, meg kell ezt engedni. És bár a „Burgenlandéban 2 középiskola, 2 tanítóképző, 8 polgári iskola és 377 elemi iskola van, mégis a régi 21 magyar elemi iskola helyett már csak 9 létezik, dacára annak, hogy az osztrák statisztika 2695 magyar elemi iskolai tanulót számlál.

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918-19:20.” 17. oldal.

²⁾ És ez azzal a Magyarországgal esett meg (vagy talán éppen ezért), amely a közös harcból részét nagyobb mértékben vette ki, mint Ausztria. A m. kir. honvédelmi minisztérium és osztrák hadügyminisztérium adataiból készített és 1927május hóban közzétett statisztikai adatok szerint 2.4%-kal több magyar vonult be, mint osztrák. Magyarországon 1000 lakosra 327, -míg Ausztriában 29.76 halott esik. A magyar felmentettek száma 506432, míg az osztrákoké 792.596 volt s nálunk a lakosság arányához képest 83,000 emberrel, vagyis 3.2%-kal kevesebbet mentettek fel, mint kellett volna.

A magyar nyelvű iskolák megszüntetése fokozatosan előrehalad s ezt elősegíti a magyarok rovására készített statisztika. Az 1923. évi osztrák adatok szerint az átcsatolt 4000 km² terület 285,926 főnyi lakosságából csak 16,000 magyar. Például a kimutatott 652 polgári iskolai tanuló közül csak 52 volna magyar; a színmagyar Felsőőr mellett fekvő Pinka-főn levő polgári iskolába állítólag egy magyar tanuló sem jár; a felsőlövői evangélikus főgimnáziumban 115 tanuló közül csak 7, míg az ugyanottani evangélikus tanítóképző-intézetben csak 1 magyar tanuló volna!

A megszálláskor 20-30 tanító és tanerő vesztette el állását. 260 német, illetve német többségű községben azonnal a német tanítási nyelv vezetett be az iskolákban s a terület 25%-nyi németül nem beszélő tanulóira, mint töredékre tekintettel nem voltak. Kivételt csupán a teljes egészében magyar 5 község (Alsóőr, Felsőőr, Őrsziget, Felsőpulya, Középpulya) és 62 horvát község képezett, ahol a tanítás nyelve a magyar, illetve horvát maradt.

A magyarság elleni küzdelem példájául felemlítjük, hogy a felsőőri (Oberwarth) járási tanfelügyelő 1923. évi augusztus hó 18-án Zl. Sch. 412. számú rendeletével figyelmeztette a tanítókat, hogy a német vagy horvát tannyelvű iskolákban magyarul beszólni nem szabad, még kisegítő nyelvként sem, a tanítóság pedig az egymásközi beszélgetésben szintén használja a német nyelvet. A felsőpulyai (Oberpullendorf) kerületi iskolafelügyelő, Mengele, 1922. évi december hó 6-án Z. 23/4 B. S. I. számú rendeletével közölte az iskolák vezetőségével a burgenlandi tartományfőnökség 10-78/1922. számú rendeletét, mely szerint azok a taneszközök, melyek a változott közjogi viszonyokhoz képest is alkalmazhatók, csak úgy használhatók fel, ha a magyar feliratok papírral átragasztatnak. Miután a kitűzött 5 heti idő alatt a rendeletnek nem mindegyik iskola felelt meg, 23/5. szám alatt ezen iskolák – számszerint 42 – feddésben részesültek. E 42 iskola közül 2 magyar, 11 horvát és 23 német többségű községben van.

Ugyanez a Mengele járási tanfelügyelő 163/1. B. S. 1. számú rendeletében kijelentette, hogy azok a tanulók, kik tanulmányaidat Magyarországon végzik, a Burgenlandban közszolgálatra

nem alkalmazhatók. És ez a rendelet a magyarul való tanítást „zugtanítás”-nak nevezi s a tanítókat büntetés mellett tiltja el az ily működéstől! Paar tartományi tanfelügyelő pedig a tanítók német vizsgája alkalmával kijelentette, hogy akik ezután a magyar nyelvet használni merik, elbocsátásra kerülnek. Felsőpulyán a magyar iskola mellett németet is létesítettek, melynek 37 tanulója közül 32 magyar anyanyelvű. Ezeknek még az iskolán kívül is németül kell beszélniök s még a magyar köszöntés is tilos részükre.¹⁾

* * *

*„A magyar híres szabadságszeretetről,
nemes és nagylelkű jelleméről, hősi
bátorságáról,vcndégszeretetről legen-
dás híre van.”*

(Montesquieu. 1689-1755.)

Fiúmében a m. kir. állami főgimnázium, a fiumei m. kir. állami hajógépipari szakiskola és a magyar állami elemi iskolák a forradalom kitörése után e minőségükben megszüntetettek. A Fiúmében maradt pár ezer főnyi magyarságnak – iparosok, kereskedők, munkások – csak egyetlen magyar elemi iskolájuk maradt meg. Az akkori Fiume Szabadállam régi helyéről ezt is kilakoltatta, mire az iskola a közraktárak egy egészségtelen, nedves helyiségében húzódott meg. Mióta azután Fiumét Olaszország annektálta, bár Olaszország nem írt alá kisebbségi jogokat biztosító szerződést, egy magyar elemi iskola és egy magán középiskola, bérelt helyiségben, ma is működnek ottan s a magyarság kultúrájának ápolásában akadályokra nem talál.

* * *

*„A magyar nemzet azért küzd,hogy ismét
becsületes helyet kapjon a nálánál
hatalmasabb nemzetek közt, amelyek
minden oldalról szorongatják.” (1862.)*

(Ansted D. T. angol geológus. 1814-1880.)

A magyar kultúrát ért sérelmek felsorolása kapcsán meg kell még emlékeznünk a megszállt, de később kiürített terü-

¹⁾ Magyar Kisebbség 3/1915. sz. 98-103. oldal.

letekről is, ahol a megszálló csapatok – főleg a románok és

57. Taksony. A gróf Szapáry-kasfély egy szobája a románok kivonulása után» szerbek – igen érzékeny és sokáig ki nem heverhető károkat okoztak a magyar kultúrintézményeknek, ezeknek hónapokon,

58. Taksony. A gróf Szapáry-kastély könyvtára. A román megszállás eredménye.

sőt éveken át történt lefoglalásával és rendeltetésüktől való elvonásával, sőt sokszor tönkrelétével és kifosztásával.

A 3 utódállam közül a csehek megszállása által okozott károk aránylag a legmérsékeltebbek, aminek oka egyrészt,

59. Román megszállás. Összetört kocsik, melyeknek bőr-részeit elvitték.

60. Fegyvernek. Szoba.

hogy mai területünknek kis részét és rövid ideig (kb. 1 hónapig) tartották megszállva, másrészt hogy a cseh megszálló csapatok sokkal több emberséggel, (– a megszálló csapatokat kötelező nemzetközi szerződések lehető megtartásával –) jártak el, mint a szerbek és főleg a románok.

A cseh megszállás folytán a tanintézeteket – úgyszólván

61. Fegyvernek. Ruhatár.

kizárólag Zemplén vármegyében – 114 millió korona (1919 augusztusi értékben) kár érte. A sárospataki állami tanítóképzőintézetet teljesen kifosztották s ugyanaz a sors érte a sátoraljaújhelyi rokkantiskolát, ahonnan tekintélyes fehérneműkészletet vittek el (105 millió korona).

Hogy azonban a megszállás fogalmát másképpen is lehet értelmezni, azt alaposan bebizonyították a románok, akik a magyar iskolák ellen érzett ellenszenvüket a kulturális intézmények rombolása, pusztítása útján mutatták ki.

Iskolákat istállókká alakítottak át, berendezéseiket feltüzelték vagy elhordták, a taneszközöket elszállították. Úgy az

óvodák, tanyai elemi iskolák szerény berendezései, mint a felsőbb és szakiskolák felszerelése, könyvtárai egyaránt kedvesek voltak nekik. Az épületeken 151 millió, a berendezésekben, felszerelésekben és taneszközökben 58.7 millió korona kárt okoztak (1919 augusztusi értékben). A debreceni egyetem akkori kórházi felszerelését, 19 millió

62. Szerb pusztítás a megszállás végén.

korona értékben egészében elszállították; a debreceni fémipari szakiskolából 12.8 millió korona értékű felszerelést és» anyagot vittek magukkal.¹⁾

A békéscsabai állami földmívesiskola gazdag felszerelését teljesen kifosztották oly módon, hogy az iskola egyetlen román nemzetiségű tanára, Sonea Flórián, a Békéscsabára bevonuló románokat az iskola leltárával a kezében;

¹⁾ Laky Dezső: „Csonkamagyarország megszállásának közgazdasági kárai”. 419-32, 390-13. oldal.

fogadta s így sikerült elvinniök az utolsó széket is, sőt még az intézet kocsisának ruháit is!

Sonea jutalma a híres gróf Kuún-féle algyógyi földmívesiskola igazgatói állása lett.

A leghosszabb ideig – 2¹/₂ évig – tartó szerb megszállás, bár összesen 5 milliárd *szerb korona* (1 dinár = 4 korona) kárt okozott, mégis a románok eljárásánál enyhébb volt.

A tanintézetek 5016 millió *szerb korona* kárt szenvedtek, amiből 5.56 millió esik az épületkárokra, míg a többi, berendezési és felszerelési kár.

Legtöbb kárt a városok szenvedték (Pécs 191, Szeged 17.5, Baja 4.3 millió *szerb korona*). Így a pécsi joglyceum 13,000 darabból álló egész könyvtári és térképgyűjteményét, még a katalógusokat is, valamint berendezését elszállították s ez képezi 6.4 millióval az egyik legnagyobb tanügyi károsodást; a pécsi állami elemi iskolák bútorait, gyűjteményeit szintén elvitték; az újszegedi vakok intézetét kifosztották; az újszegedi szerb internátus teljes berendezését, még a növendékek ottmaradt ág- és ruhaneműjét is elvitték!¹⁾

* * *

Az előadottakból láthatjuk, hogy az utódállamok oktatásügyi politikája a nemzeti kisebbségekkel, főleg pedig a magyarsággal szemben nem más, mint a szellemi és erkölcsi rabszolgaság rendszere s homlokegyenest ellenkezik a főhatalmak és az utódállamok között külön-külön kötött és a Nemzetek Szövetségének védelme (?) alá helyezett kisebbségi egyezményekkel, főként pedig azoknak eléggé nem ismételtető következő azonos rendelkezéseivel: „Nevezetesen joguk van (a kisebbségeknek) saját költségükön jótékonyági, vallási és szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.”

¹⁾ Laky; i. m.

V. Kulturális alapítványok.

„*La force est le tyran du monde,
le droit en est le souverain.*”
(Mirabeau. 1749-1791.)

A magyar oktatásüggyel és általában a magyar kultúrával szoros összefüggésben állanak kulturális alapítványaink, amelyek tekintélyes részének elvesztése folytán, jelentőségben és összecszerúleg is, igen érzékeny kárt szenvedtünk.

Kulturális alapítványaink kezelés szempontjából 1. közvetlenül a magyar királyi kormány kezelésében levő ú. n. *központi* kezelésű és 2. a magyar királyi kormány főfelügyelete alatt álló, de külső hatóságok, intézmények kezelésében levő ú. n. *külső* kezelésű alapítványokra tagozódnak. Azonkívül nagyszámban akadnak oly alapítványok, amelyek főfelügyeleti szempontból bemutatásra nem kerültek, egyrészt mert kegyes (szentmise, templomi, stb. szóval szorosan vett vallási) célúak, másrészt mert egyes kezelők ismerve azt a körülményt, hogy tételes törvényeinkben a főfelügyeleti jog kimerítően nincs szabályozva, ezt a hiányt – főleg a nemzetiségi célzatú alapítványoknál – a hatályos ellenőrzés elkerülése végett kihasználni törekedtek.

Rendeltetésüket tekintve vannak *családi, iskolai* (ösztöndíj, segély díj, jutalomdíj-alapítványok, úgy a tanulók mint a tanerők javára, intézmények, iskolák létesítésére, fenntartására) *egyházi*, stb., stb. alapítványok.

Ezek túlnyomó része kifejezetten a magyar kultúra érdekében és céljára létesült s az alapítók, csekély kivételtől eltekintve, nem is gondoltak arra az eshetőségre, – ami most,

sajnos bekövetkezett -, hogy alapítványaik valaha éppen az ellenkező célt szolgálhassák, mint ami akaratuk volt.

És itt kapcsolódik be a békeszerződés e kérdésbe, mert nemcsak az utódállamok egyoldalú felfogása, hanem a szerződésnek hiányosan és könnyedén megszővegezett szakaszai is lehetőséget adnak arra, hogy az új birtokosok az alapítók akaratán túltegyők magukat, vagy saját különleges magyarázataikkal hasznosítsák azokat céljaikra.

A trianoni békeszerződés 249. cikke kimondja, hogy „a volt Magyar Királyságban ennek a királyságnak állampolgárai részére alapított vagy létesített mindennemű hagyományt, adományt, ösztöndíjat és alapítványt, amennyiben azok Magyarország területén vannak, Magyarország annak a Szövetséges és Társult Hatalomnak, amelynek az illető személyek jelenleg állampolgárai, vagy amelynek állampolgáraivá lesznek, a jelen szerződés vagy a jelenlegi ügyek rendezésére irányuló szerződések alapján, abban az államban fogja rendelkezésre bocsátani, amelyben ezek az alapítványok 1914. évi július hó 28-án voltak, tekintetbe véve az alapítvány céljaira teljesített szabályszerű fizetéseket.” Oly családi alapítványoknál, melyek Magyarország kezelésében maradnak, jogaikat továbbra is megtartják azok, akik azon utódállamok valamelyikének állampolgárságát szerzik meg, amelyekhez a Magyar Állam területének részei csatoltattak.

Külső kezelésű és *ismert* kulturális alapítványok kb. 37.000,000 aranykorona értékben maradtak az utódállamok területén, és pedig a cseheknél kb. 8.000,000, a románoknál kb. 27.000,000, a szerbeknél kb. 2.700,000, az osztrákoknál kb. 169,000 és Fiumében kb. 45,000 aranykorona értékben.

Igen sok, – különösen egyházi – vagyon, melyeknek alapítványi jellege bizonytalan, vagy főleg, mert a kezelők az alapítványok létesítéséről célszerűnek és helyesnek találták a kormányt nem értesíteni, a fenti összeállításban természetesen nem szerepelnek.

Ha a *magyar célú* alapítványok az utódállamokban is eredeti rendeltetésüket szolgálják, ez ellen kifogás nem igen volna tehető, de sajnos, legtöbb esetben éppen az ellenkezője történik, hisz láttuk már, hogy pl. az aradi Bibics-alapítványi

főgimnáziumból, amelynek rendeltetése „római-katolikus tanárok vezetése alatt magyar ifjak neveltetése”, román állami főgimnázium lett s az alapítványnak egész vagyonát elvették. Vagy láttuk, hogy az erdélyi római-katolikus státus alapítványaival, az erdélyi református kollégiumok, az unitáriusok iskolai és egyházi alapítványaival ¹⁾ a pozsonyi magyar egyetem *kifejezetten* magyar célú, vagy a hajdudorogi gör. kath. magyar püspökség céljait szolgáló Pászthory Árkád-féle alapítvánnyal mi történt! És talán a Premontrei-rend vezetése alatt állott és Balassa Zsuzsanna által 1757-ben *kizárólag* magyar ifjak részére alapított kassai főgimnázium és internátus ma mint cseh-szlovák iskola az alapítványt tevő szándékainak és akaratának szolgálatában áll?

Az utódállamok saját javukra úgy értelmezik a békeszerződés rendelkezéseit, hogy, ami régen *magyar* célt szolgált, az most cseh, román és szerb célt kell, hogy szolgáljon. Ha pedig agyonmagyarázni már nem lehetett egy-egy alapítványt, akkor vagy az agrárreform alapján sajátították ki az alapítványi földeket, vagy ha földje nincs az alapítványnak, egyszerűen lefoglalták a vagyonát. Előbbire példa az alább tárgyalandó „Csíkmegyei magánjavak” tanulságos története, utóbbira a Bibics- vagy a Balassa Zsuzsanna alapítványok sorsa.

A *családi* jellegű alapítványoknál a békeszerződés szerint „abban az esetben, ha oly család kihalásával, melynek érdekében ilyen alapítványt létesítettek, az alapok a Magyar Államra, vagy a Magyar Állam valamely intézményére szállának, az örökösödési jog arra az Államra fog szállani, amelyhez az utolsó javadalmazott tartozott.” Vagyis láthatjuk, hogy ily – igen könnyen előforduló – esetben is, a győztes főhatalmak a lehetőségig minden legkisebb előnyt szövetségeseiknek biztosítottak.

Mint a közoktatásügy és egyházak helyzetének ismeretetésénél láttuk, a legtöbb egyháznak, egyházi és tanügyi

¹⁾ Az erdélyi r. k. Status tanulmányi alapjának tulajdonából 16,389 holdat sajátítottak ki, 452 hold szántóföldet és 839 hold erdőséget hagyva meg. A reformátusoknak 58,502 hold, az unitáriusoknak 6873 hold egyházi és iskolai birtokát, a nagyváradi premontreieknek 1720 hold birtokát sajátították ki.

intézménynek Erdélyben az alapítványok képezték egyik fő jövedelmi forrásukat főképen tekintélyes földbirtok vagyokkal.

A rendelkezésre álló adatok – melyekben az egyházak és iskolák javára szolgáló alapítványok és az egyházi törzsjavadalmak tulajdonát képező ingatlanok *nincsenek* elkülönítve feltüntetve – mutatják, mily tekintélyes földterület volt Erdélyben egyházi és alapítványi célokra lekötve, amely területeknek jövedelmei az erőszakos rendeletek és a román földreformtörvény következtében – de a békeszerződés, valamint a párisi 1919. évi december hó 9-iki román kisebbségi szerződés ellenére – az eredeti rendeltetési célra nem használhatók fel.

A román földbirtoktörvény (6 §.) korlátlanul kisajátítja az alapítványi, egyházi és általában testületi tulajdont. Csak a paróchiák számára biztosít 32 holdat, a kántorok részére 8 holdat, az iskolák részére 16 holdat és a templomok részére 5-10 holdat s *mentesühetőknek* jelez a püspökség részére 100, az érsekségek részére pedig 200 holdat.

A marosszentimrei református templom és parochia ingatlanaival történtek, valamint hasonló egyéb esetek, azonban elenyésző csekélységek ahhoz, hogy elkobzásra ítélt egyházi és közalapítványi *magyar* birtok Erdélyben és a román megszállás alá került egyéb magyar területeken összesen 483,934 katasztrális hold van!

A földreform végrehajtásánál természetesen csak a *magyar* felekezetek alapítványi és egyéb ingatlanait vonták eljárás alá, míg az orthodox felekezetek vagyoni sértetlenül maradtak. A földreformtörvény az egyházi és iskolai testületek ingatlanainál csak legföljebb 32 holdat hagy meg s így teljesen figyelmen kívül hagyta a százados, nagy, magyar iskolai alapításokat, pl. a Bethlen Gábor által alapított nagyenyedi református kollégiumot, a Kuun-kollégiumot, az erdélyi római katolikus státus nagyszerű iskoláit stb., amelyek 32 hold haszonbérletéből természetesen nem tarthatók fenn.¹⁾

Az alapítványokkal és alapokkal való elbánásnak csak néhány kirívó esetét soroljuk fel.

¹⁾ Dr. Sebestyén Dénes: Újrománia földbirtokpolitikája Erdélyben.

A „Naszódvidéki központi iskola- és ösztöndíj-alapok” című alap a volt naszódi határőrezred kötelékébe tartozó 45 község tanulóinak ösztöndíjazására és iskolák – a naszódi román gimnázium és naszódi román elemi iskola – fenntartására szolgált a Magyar Állam jóvoltából háborítatlanul román nemzeti és kulturális missziót teljesített. Az alap kezelősege, céljuk következetes teljesítésében és nyíltan, anynyira ment, hogy – bár a 45 községben bizonyára akadt volna elég arra érdemes és jogosult magyar ifjú – mégis csak elvértve és a látszat kedvéért részesített egy-egy magyar tanulót ösztöndíjban.

Vagyona ennek az alapnak, készpénzen és értékpapiroson kívül (2.500,000 aranykorona), 11,000 kat. hold, főleg erdőség, – ezeken felül még a volt naszódi határőrezrednek kb. 253,000 kat. hold közbirtokossági vagyont, továbbá a naszódi erdőalap 197,000 hold vagyont figyelembe véve, a Naszódvidéknek 462,000 kath. hold alapítványi és közbirtokossági vagyona van!

A felosztott 13-ik számú határőrezred alapjának vagyona Karánsebes város és 72 környező községe területén 253,000 kat. hold földből áll s jövedelme ugyancsak oktatási célt szolgál.

A nagyszebeni határőrvidéki alap birtoka kisebb, de szintén kulturális célú és az I. számú román határőrezred vagyonából származik.

E hatalmas vagyonszösségek úgy jöttek létre, hogy a régi magyar határvédelmi intézményeket eltörölve, JMária Terézia 3 határőrezredet, a nagyszebenit, naszódit és karánsebesit létesítette, melyek – szemben minden magyar nemzeti törekvéssel – államot alkottak az államban.

Magyarország az 1873. évi XXII. t.-c. rendelkezéseivel azután ezen óriási vagyonokat nagylelkűen oláh, szerb és német közművelődési célokra, a volt határőrvidéki községeknek adta, a régi határőrök leszármazóinak nevelésére és kiképzésére.¹⁾ íme, ismét néhány példája annak, hogyan „nyomta el” Magyarország nemzetiségeit!

¹⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. II. füzet.

A nemzetiségek céljait szolgáló ezen nagy alapokkal szemben magyar alap az ú. n. „*Csíkmegyei Magánjavak*”, amelynek rendeltetése Csík vármegye területén oly intézmények létesítése és fenntartása, melyek a földművelés, kézműipar, gyáripar, bányászat, kereskedelem emelésére szolgálnak, – ösztöndíjak és segélyek kiutalása fenti célra és olesó kölcsönök által a *csíki székely nép* anyagi támogatása. Az alap kezelői az eredeti tulajdonosok – a csíki határőrök – törvényes örökösei.

Vagyona az alapnak 63,000 kat. hold erdő és havasi legelő, Csíkszeredán 35 kat. hold belsőbirtok, épületek és városi telkek, továbbá 1913-ban 2.800,000 korona készpénz.

Nem oly nagy magyar közbirtokossági vagyont képez még az „*Ösmarosszék*” (Maros-Torda megyében 127 község tulajdonában), valamint jóval kisebbet a Háromszéki Tanalap, melyek székely nemzeti vagyonok.

A szász földön levő 446,982 kat. hold kiterjedésű szász közbirtokossági vagyon és a szász egyetem (universitas saxonom) 36,000 kat. holdból álló vagyona, a II. András király által 1229-ben kiadott privilégium szerint a telepített szászok közjogi, közigazgatási és bírói autonóm területe volt. Autonóm igazgatás alatt közművelődési célokat szolgált és évenként iskolák céljaira átlag 1 millió aranykoronát juttatott.¹⁾

És mi lett ezeknek az alapoknak a sorsuk? A *román* alapok birtokai ugyanazon autonómiát élvezik, mint eddig és mentesek a földbirtokreform alól, míg a *székely* és szász alapok birtokai nem. A Csíkmegyei Magánjavak birtokával „csak” az történt, hogy az elsőfokú kisajátító bizottság 17,000 hold földjére tette rá a kezét, majd másodfokon ezt felemelték 30,000 holdra.

A „Csíkmegyei Magánjavak” közgyűlése ezen igazságtalan és megkülönböztetett eljárás ellen, amely sok ezer székelyt lételében támadott meg, fellebbezett és küldöttséget menesztett a miniszterelnökhöz, földművelésügyi miniszterhez és a két kamara elnökeihez.

Constantinescu földművelésügyi miniszter erre úgy

¹⁾ Sebess Dénes: i. m. 140-141. oldal.

szolgáltatott igazságot, hogy az alapot állami tulajdonnak jelentette ki. Egy interpellációra pedig a kamara 1923. évi december hó 7-én tartott ülésén nagy helyeslés és tapsok között oly választ adott,¹⁾ mely szerint kötelessége volt az államkincstár javára az alap vagyonát birtokába venni, hogy így az állam rendelkezessék felette. Az agrárbizottság határozata, úgy mondotta, nagyszerű jogi aktus volt, egyben „fenségesen hazafias” cselekedet, amellyel igazságot (!) szolgáltatott a múlt sérelmeiért. „E határozat örök dicsősége lesz jogi évkönyveinknek. A parasztok fizetni fognak azért, amit kapnak, ami pedig megmarad, az az államé lesz s ezért senkinek sem kell majd fizetnie. Íme az oltalom, amelyet én az *idegeneknek* (!!)

szolgáltattam, hogy ki ne vonhassák magukat törvényes kötelezettségeik alól.” Így fosztottak meg jog, törvény, békeszerződés, kisebbségi szerződés ellenére több mint 100,000 magyart javaiktól, akiknek a békeszerződés parancsához képest román állampolgárokká *kell*ett lenniök s általános taps és helyeslés közben nevezték ezeket ráadásul idegeneknek!

Mikor pedig a „Csíkmegyei Magánjavak” igazgatósága a Nemzetek Szövetségéhez akart fordulni segítségért - minden bírói eljárás nélkül - a már kinyomatott emlékirat összes példányaikat elkoboztatták s azonnali kiutasítással fenyegették meg azokat, akik ezen ügyben továbbra is ellenkezni mernek.²⁾

Meg kell még jegyeznünk, hogy amíg az leszakított magyar területeken történő kisajátításoknál a kisajátítási ár az 1913. évi érték alapján történik, addig az ó-romániai sokkal enyhébb kisajátításoknál, az 1916-1920. évi átlagár képezi a kisajátítási árat, ami legalább kétszerese a magyarok részére megállapított árak!

A „központi” kezelésben levő kulturális alapítványok között 9 különösen nagy értéket képvisel s elsőrendű kulturális hivatású. Készpénz és értékpapírokon kívül, nagy-kiterjedésű és elsőrendű felszerelésű birtokokkal rendelkeznek.

¹⁾ Monitorul Oficial, 1923 december 25.

²⁾ Veridicus: i. m. 5-6. oldal.

Ezek: a magyar vallás-, magyar tanulmányi-, egyetemi-apátsági-, szentbenedekrendi prépostsági-, báttaszéki Teréziániumi-, gróf Pálffy ösztöndíj-, gróf Pálffy tanulmányi- és magyar határőrvidéki ösztöndíjalapok, illetve alapítványok, összesen 272,000 katasztrális hold birtokkal.

E hatalmas és értékkel alig felbecsülhető birtokokból 114,000 kat. hold – ebből 66,000 kat. hold erdő – az utódállamok által elszakított területünkre esik, és pedig 50,547 kat. hold cseh, 56,534 kat. hold román és 6486 kat. hold szerb területre.

Ezek a magyar célra rendelt alapítványok *önálló jogi személyek*, tehát *nem* képeznek állami tulajdont s az utódállamoknak mégis legelső teendői közé tartozott, hogy e birtokokat *jogutódlás* címén tulajdonukba vegyék.

A lefoglalás a legnyilvánvalóbb jogtalanság, mert például milyen címen lehet a *budapesti* tudományegyetem javára, szolgáló Egyetemi Alapot, vagy a *magyar* oktatásra szolgáló. Határőrvidéki Ösztöndíj-alapot birtokaiktól megfosztani?

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a régi Magyarországon, a románok és szerbek által létesített alapítványok céltudatosan saját nemzeti szempontjaikat szolgálták s a közös haza fogalma előttük ismeretlen, vagy legjobb esetben csak harmadrendű volt; alapítványaikat nagyrészt maguk kezelték s csak, ha már kitérni nem lehetett, túrték az állami felügyeletet. A tótság alapítványai viszont általában a közös kultúra istápolására és az ezeréves testvéri összetartozandóság jegyében létesültek.

VI.

Múzeumok, gyűjtemények, könyv- és levéltárak.

*„Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán.
És addig? Addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küzködni kell.”*

(Petőfi. 1823-1849.)

Nem feledkeztek meg az utódállamok és a békeszerződés múzeumainkról, gyűjteményeinkről, könyvtárainkról és levéltárainkról sem.

A békeszerződés vonatkozó cikkei (175-179, 191) a Magyar Államra háromféle visszaszolgáltatási kötelezettséget állapítottak meg:

1. Magyarország köteles az elszakított területekről elhozott mindennemű gyűjteményt, levéltárat stb. visszaszármaztatni, kivéve, amelyek magánosoktól vásároltattak;

2. köteles a Szövetséges Kormányok mindegyikének, az őket megillető és Magyarország közintézményeinek birtokában levő hivatalos iratokat, okmányokat és történeti feljegyzéseket, amelyek *közvetlen* összefüggésben állanak az átengedett területek történetével és amelyeket 1868 január 1. óta, illetve Olaszországot illetően 1861 óta (Unita Italia) szállítottunk el, visszaadni;

3. köteles az Osztrák-Magyar Monarchia kormányának, vagy a koronának gyűjteményeihez tartozó és az elszakított területekre vonatkozó művészeti, régészeti, tudományos és történeti tárgyakat, okmányokat az illető kormányoknak kiadni.

Természetes, hogy az utódállamok, különösen a románok, erőszakolt igényekkel lépnek fel a magyar közgyűjteményekkel szemben.

A trianoni szerződés szerint azonban, mint fentebb láttuk, csak az elszakított területekről elhozott, elmentett anyagra nézve áll fenn a visszatérítési kötelezettség, míg a „közös” és „udvari” gyűjteményekre vonatkozó rendelkezés gyakorlati jelleggel nem bír, mert az, a múltban oly sokat kárhozottat sajnálatos körülmény, hogy a koronának csak Ausztriában voltak nagyértékű gyűjteményei (udvari múzeumok, udvari levéltár stb.), most arra vezetett, hogy e címen tőlünk nincs mit követelniük az utódállamoknak.

Nemzeti gyűjteményeink és kultúrintézményeink ugyanis nem a fejedelmi kegy áldozatkészségének és bőkezűségének alkotásai, mint pl. a bécsi, berlini, párisi stb. gyűjtemények, mert *nálunk mindent a társadalom példátlan áldozata hozott létre*: a Nemzeti Múzeumtól a Tudományos Akadémiáig és a Nemzeti Színházig.

Ellenben a sok udvari és közös kormányzati gyűjteményből *nekünk* vannak igényeink Ausztriával szemben. Hisz a Habsburg-ház évszázados uralma alatt, sőt már ezt megelőzőleg is, nemzeti műkincseinknek és történelmi emlékeinknek javarésze Bécsbe került. Magyarország nemzeti művészete ugyanis, – kivált az ötvösség terén –, a középkor óta számottevő volt, amivel Ausztria nem rendelkezett, természetes tehát, hogy országunk gazdag gyűjtőterülete volt az uralkodóknak.

Az évszázados harcok alatt sok gyűjteményünket, emlékünket vitték „megőrzés” végett Bécsbe, majd II. József a felosztatott szerzetesrendek kincseit és könyvtárait szállíttatta fel (pl. a bencések híres pannonhalmi éremgyűjteményét). Az 1849. év utáni elnyomatás alatt fokozódott ez a „mentés”, amikor sikerült a Magyar Nemzeti Múzeumot is megdézsmálni, így például a fegyvergyűjtemény java ma is Bécsben van.

írott emlékeink legjelesebb példányai is a bécsi udvari könyvtárban találhatóak, melynek alapját I. Miksa császár Mátyás király világhírű budai könyvtárából vetette meg. Itt találhatóak a magyar történetírás legrégebb és legfontosabb

kútforrásai: a krónikák, kódexek. Jellemző, hogy amíg Budapesten csak 10, addig Bécsben 100 nál több Corvina van! A magyarok hiába kérték, követelték vissza jogos tulajdonukat, mert uralkodói a visszaadásra hajlandók nem voltak, már a dédelgetett Bécs kedvéért sem.

Miután ezeket az udvari és családi gyűjteményeket Ausztria lefoglalta, most már csak Magyarországon van helye a bennünket illető anyagnak.

Ez a helyzete az ú. n. közös gyűjteményeknek is – a bécsi, udvari és állami levéltár, közös hivatalok és intézmények (minisztériumok, követségek, konzulátusok, katonai és tengerészeti hivatalok), közös udvari hivatalok (kabinetiroda, főudvarmesteri hivatal) irattárai, valamint az 1848-1867. évek alatti idő gyászos Gesamtmonarchie-jának magyar vonatkozású iratai], – amelyekre nézve igényünk kétségtelen. A levéltárítóg szót nem választható anyag pedig csak *együttes birtoklás* által biztosítható.¹⁾

Nagy-Magyarország közgyűjteményeinek $\frac{2}{3}$ -a veszett el, amennyiben 1918-ban a vidéken 90 állami felügyelet alatt álló közgyűjtemény volt, amelyek közül mindössze 34 maradt meg.²⁾ Ezekenkívül a püspökségek, törvényhatóságok, városok és községek, valamint magánosok kezeiben levő híres és értékes anyaggal rendelkező könyvtárak, levéltárak és gyűjtemények veszttek el.

Múzeumi statisztikánk – beleértve az iskolai muzeális gyűjteményeket is – számbavéve úgy az állami felügyelet, mint az azonkívül álló gyűjteményeket, egyébként a következő:

A régi Magyarországon volt 351 intézet, melyekből elvesztett 193. Ezekből cseh területre 75 (21.5%), román területre 89 (25.3%), szerb területre 22 (6.3%), osztrák területre 3 (0.8%) és Fiuméra 4 (1.1%) intézet esett, maradt tehát az óhazában 158 (46.3%) intézet.³⁾

¹⁾ Magyar béketárgyalások, II. kötet, 243-8. oldal.

²⁾ Az 1913. évi Statisztikai Évkönyv szerint 53 vidéki felügyelet alatt álló közgyűjtemény volt, melyekből 22 maradt meg.

³⁾ Nyireő István: A megcsonkított Magyarország könyvtárai és múzeumai közművelődésügye. (Társadalom Tudomány. 4/1921. szám).

Vidéki közgyűjteményeink közül a leggazdagabbak és legrendezettebbek elszakított területeinkre esnek – legnagyobb részt a magyar városokkal teleszórt nemzetiségi vidékekre, – ahol a nagyobb számban fennmaradt emlékek és természeti kincsekben is gazdagabb vidékük jellegzetes tárgyainak összegyűjtésével, fényes multunkról tanúskodó anyagukkal a *magyar* kultúra büszkeségei és a *magyarság* alkotó erejének tanúbizonyságai voltak.

Mint említettük, közgyűjteményeink legnagyobb része társadalmi úton létesült és tartatott fenn, s csak kisebb részben a törvényhatóságok és egyéb közületek által, de mindkét esetben – csekély kivételtől eltekintve – a *magyarság* alkotásai voltak.

Ily körülmények között az utódállamok részéről legkevesebb volna, ha a magyar pénzen, magyar tudással és magyar szorgalommal létesített gyűjteményeket magyar vezetés és irányítás alatt hagynak. Sok esetben azonban ennek ellenkezője történt, aminek következménye volt, hogy a régi, szakképzett vezetők után, hozzá nem értő kezek káros hatást gyakoroltak a gyűjteményekre.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1872-ben összes gyűjteményeit, könyvtárát – mely gróf Kemény József és Sámuel gyűjteményeiből 1841-ben létesült –, a kolozsvári új Ferenc József tudomány egyetemnek szerződés útján adta *bérbe*, meghatározott évi bérösszeg fejében.

Az egyetem elrománosítása alkalmával ezeket a gyűjteményeket is lefoglalta a román kormány, de bérösszegekről még csak hallani sem akart.

A 30 év előtt létesített kolozsvári „48-as ereklyemúzeum” kiállítási tárgyait 1921. évi november hó lén, a kolozsvári kinevezett polgármester a karzatokra és egy textilgyár padlására vitette,¹⁾ s csak 1925 október havára tűzhették ki újból a múzeum megnyitását.

Máramarosszigeten a kultúrpalotát múzeummal, könyvtárral együtt lefoglalták azon a címen, hogy a kultúrpalota vármegyei jellegű, már pedig a megye most már román.

¹⁾ Die Beschwerden . . . 64-5. oldal.

A kolozsvári belügyi államtitkárság a 30 éve fennálló Erdélyi Kárpát Egyesületnek – amely egy néprajzi múzeumot is fenntart – alapszabályait abból az okból nem hagyta jóvá, mert nem vett fel olyan rendelkezést, hogy a fogarasi, brassói, radnai stb. havasokban is menedékházakat fog létesíteni. Kapcsolatosan azonban a prefektus 1922. évi január hó 16-án Z. 722/1921. szám alatt felnívta az egyesületet, hogy az egy év előtt alakult román turistaegyesülettel (Fratia Munteana) fuzionáljon. Ugyanakkor az Erdélyi Szász Kárpát Egyesület működése elé akadályokat nem gördítettek, ami szintén igazolja a magyarság harmadrendű állampolgári helyzetét.¹⁾

Csáktornyán a várból Zrínyi Ilona ágyát és a XVII. századból származó gobelineket a zágrábi múzeumba szállították.

Budapesten lévén a legnagyobb és leggazdagabb muzeális gyűjtemények, az 1919. évi megszállás alkalmával a románok természetesen minden lehetőt elkövettek, hogy igényüket kielégítsék, e törekvésük azonban nem sikerült oly mértékben, mint azt óhajtották volna, mert a nagyhatalmak itteni képviselőinek lelkes védelme és az illetékes szakemberek odaadó buzgalma azt lehetetlenné tette.

A román megszállás tartama alatt a Magyar Nemzeti Múzeum sorozatos megtámadtatásoknak volt kitéve, egyrészt a hírhedt Evakuáló Bizottság, másrészt a magyarországi születésű, magyar iskolát végzett, sokszor magyar közszolgálatban állott, de most új hazájuknak szolgálatot tenni akaró egyének által irányított román nagyvezérkar részéről.

Már 1919 augusztus 16. án katonai őrseget állítottak a múzeumok elé, hogy semmit elvinni ne lehessen.

Majd megkezdették leltározását azoknak a tárgyaknak, amelyek erdélyi vonatkozásúak, vagy szerintük igényelhetők, továbbá az erdélyi román betörés (1916) alkalmával az erdélyi múzeumoknak biztonságba és letétbehelyezett kincseiről.

Szeptember 10-étől kezdve több ízben rajtaütésszerűen kísérelték meg a románok az általuk jogtalanul igényelt tárgyak elvitelét, végre október 5-én Bandholz amerikai tábornok este 10 órakor a szövetséges hatalmak budapesti katonai

¹⁾ Die Beschwerden . . . 65. oldal.

68. Bandholz tábornok zálogszalava.

W. Bandholz
Pres. of the Day.
5 October 1919

*This door sealed by Order
Inter Allied Military Mission*

missziója nevében személyesen átvette a Múzeum tárgyainak őrzését s az ajtókat pecséttel látta el. November 6-án az összes román őrsegeket bevonták s dolgukvégzetlen távoztak a románok. Az erdélyi múzeumok menekített tárgyainak és egy 1918-ban vásárolt romániai eredetű 800 kötetes könyvtárnak kiadása megtörtént. Előbbiek még 1919 október 5-én, utóbbiak 1920 június 21-én adattak át.¹⁾

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek a jogtalan igények előli megmentése a magyar szervek éberségén és az amerikai, angol és olasz katonai missziók hathatós beavatkozásán kívül, az olasz művészeti és régészeti felügyelő, Arduino Colasanti-nak a párisi békekonferencián való nemes érzésű és eredményes közbelépésének is köszönhető.²⁾

A Magyar Nemzeti Múzeum és egyéb múzeumok anyagából természetesen szeretnének az utódállamok minél többet megkapni, azonban a magyar múzeumok keletkezésének vonatko-

¹⁾ Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913-1923. évi állapotáról és működéséről, 21-32. oldal, - és egy szemtanú!

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet, XV. oldal.

zásai olyanok, hogy azokhoz idegen nemzetnek jogigénye nem lehet.

Legfőbbképen áll ez a Magyar Nemzeti Múzeumra, amelyet gróf Széchenyi Ferenc (1854-1820.) saját gyűjteményével 1802-ben alapított, telkét pedig herceg Grassalkovich Antaltól (1771-1841) kapta, míg pénzalapja Közadakozásból származik, s mint ilyen, az angol és francia közgyűjtemények után, időrendben a harmadik közgyűjtemény. Az alapítás idejében úgy Erdély, mint Horvátország külön igazgatás alatt állottak s így részük az alapításban nem volt. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjtési köre az ország különálló részeire nem terjedt ki. Ezt bizonyítja az, hogy az 1841/42.-i erdélyi országgyűlés egy Erdélyi Múzeum alapítását határozta el, hogy Erdély se maradjon ily intézmény nélkül. Ez a múzeum 1859-ben nyílt meg, s gondozása az Erdélyi Múzeum Egylet feladata lett, melynek sorsát már ismertettük.

Így tehát az akkor részekre osztott országnak két központi nemzeti múzeuma volt. A külön adózás folytán Erdély 1867-ig, az anyaországgal való egyesülésig, semmivel sem járult a Magyar Nemzeti Múzeum költségeihez és gyarapodásához sem.

Magyarország és Erdély egyesülése után, az 1872-ik évtől az Erdélyi Múzeum kiterjedt mértékben élvezte a magyar állam pártfogását nemcsak személyi, hanem olyan dologi javadalom útján is, amely aránylag nagyobb volt a Magyar Nemzeti Múzeum megfelelő osztályainak javadalmánál. De egyéb előnyökben is részesült, mert például elővételi joga volt az erdélyi egyházak eladásra szánt tárgyaira, – az egész Magyarország területén talált érem- és kincsleletekből kiválasztási joggal bírt, stb.

A Magyar Nemzeti Múzeum anyagának nagyrésze, különösen a régiségtár és néprajzitár anyaga, túlnyomórészt magánosok adományaiból keletkezett, viszont Erdélynek mostani elszakításával az ottlevő muzeális anyag ránk nézve elveszett s így a románoknak rengeteg olyan érték hullott az ölébe, amelyhez sem anyagi, még kevésbé szellemi munkával hozzá nem járultak, következésképp a Magyar Nemzeti

Múzeumon egyik utódállamnak – tehát a románnak sem lehet semmiféle követeinivalója.

De mindezeket eltekintve is, ha az általános szempontokat vesszük csak figyelembe, úgy kétséget nem szenvedhet, hogy egy tudományos felkészültséggel és tervszerűséggel létesített múzeum anyagának feldolgozásában, valamint összeállításában és a köz részére való rendelkezésre bocsátásában egy nemzetnek oly sok munkája „és szellemi tőkéje fekszik, hogy azt megsemmisíteni nem csupán az illető nemzet, hanem az egész művelt világ, a köztudomány s így végeredményében az emberiség pótolhatatlan kárával járna”.

Azzal az indokolással tehát, hogy valamelyik muzeális tárgy az elszakított területekről származik, visszakövetelési jogot támasztani annál kevésbbő lehet, mert a magyarság egy népet képvisel, – ha ezer részre is darabolják, akár egy tükröt, melynek legkisebb törmeléke is egy képet vet vissza, – s egy oly múzeumnak, amely az ezeréves magyar kultúrát képviseli gyűjteményeiben, más helye teljes egészében nem lehet, mint Magyarországon.¹⁾

Vármegyei, városi levéltáraink az elszakított területeken főleg a hazai, de meg a világtörténelem részére is igen nagy és részben még feldolgozatlan, értékes anyagot tartalmaznak, s ezek sorsa ugyancsak azonos egyéb kultúrintézményeinkével.

Évekkel területünk szétdarabolása után – vagyis amikor a háborús és forradalmi hangulatra már hivatkozni nem lehet – Újbányán a város levéltárát igen értékes forrással, kilónként adták el kereskedőknek.²⁾

A kolozsvári városi levéltárban elhelyezett régi okleveleknek és könyveknek a bukaresti országos levéltárba való beszállítását a román kormány 1924-ben rendelte el.³⁾

Brassó város levéltáráról – mely a régi városházán, majd 1924-ben a városi bástyaépületben lett elhelyezve – meg kell említenünk, hogy annak két legértékesebb gyűjte-

¹⁾ Közművelődés. 6/1924.

²⁾ Magyarság 1924 május 8.

³⁾ Magyarság 1924 VII. 18.

menyét: a Fronius és Schnell-félét az 1916. évi betörés alkalmával a románok magukkal vitték Bukarestbe, majd Jassyba s végül Moszkvába, ahol a tudomány nagy kárára még máig is vannak.¹⁾

De ha a levéltárak legnagyobb részének anyaga nem is kerül eladásra, vagy elszállításra, akkor is egy idegen, sőt ellenséges nép kezelése vagy felügyelete alatt – ha egyes esetekben egyelőre, esetleg a régi szakképzett vezetés mellett is – abban a gondozásban, azzal a lelkesedéssel nem tartathatók fenn, még kevésbé szaporíthatók a levéltárak, mintha ez évszázadok folytatásaként a magyar hazában történnék.

* * *

*„Magyarországot, a nemzetek mártírját,
csodálatraméltó politikai érettsége emeli
ki a habsburgi monarchia népei közül.”*

(Saint-René Taillendier. 1817-1879)

Az iskolán kívüli népművelés alapvető fontos szervei közé tartoznak a múzeumokon kívül a könyvtárak.

Ezek, jellegüket és céljukat tekintve: nép-, művelődési és tudományos könyvtárakra oszlanak.

Nép-könyvtárakat a múlt század utolsó éveiben kezdett Magyarország tervszerűen létesíteni, és pedig számottevő sikerrel. Számuk – országunk szótdarabolása következtében – felénél is jóval kevesebbre csökkent.

A régi Magyarország 5961 *nép*-könyvtárából, melyek 1.111,023 kötet könyvvel rendelkeztek, elvesztettünk 3,426 könyvtárt (55.6%) összesen 618,628 kötet könyvvel. E számból cseh területre 1,109 (188%), román területre 1,580 (26.9%), szerb területre 630 (86%), osztrák területre 102 (1.2%) és Fiuméra 5 (0.1%) könyvtár esik – 208.370 (cseh terület), 298,999 (román t.), 96,383 (szerb t.), 13,407 (osztrák t.) és 1,469 (Fiume t.) kötetel, – maradt tehát 2,535 könyvtár (444%) 492,395 kötetel.

A tudományos és közművelődési könyvtárak (nyilvános, hatósági, tanintézeti, egyházi, egyesületi stb.) szempontjából

¹⁾ Levéltári Közlemények. 1-4/1925.

sem sokkal kedvezőbbek adataink, amennyiben a régi Magyarországon 1,348 ily könyvtár volt 9.328,306 kötettel, amely hatalmas anyagból az utódállamok alá 745 könyvtár (55.0%) 4.084,309 kötettel került, mégpedig cseh területre 273 (20.2%) könyvtár 1.219,233 kötettel, román területre 326 (23.9%) könyvtár 2.024,671 kötettel, szerb területre 77 (5.9%) könyvtár 439,811 kötettel, osztrák területre 38 (2.9%) könyvtár 384,778 kötettel és Fiúméra 29 (2.1%) könyvtár 17,996 kötettel, úgyhogy a mai Magyarországon mindössze 603 (4.5%) könyvtár maradt 5.243,997 kötettel.¹⁾

A régi Magyarországnak fent felsorolt „1,348 könyvtára közül 485 gyűjtemény olyan, amely összetétele, rendeltetése vagy régisége folytán elsősorban érdemel figyelmet a tudományos kutatás szempontjából. E 485 intézetben 6.229,547 kötet nyomtatvány, 6,600 ősnymtatvány, 15,513 régi magyar könyv és 91,741 kötet kézirat volt felhalmozva. Ebből veszendőbe ment 265 intézet.(54.64%), 2.952,673 kötet nyomtatvánnyal (47.4%), 1,735 ősnymtatvánnyal (26.3%), 6,463 régi magyar könyvvel (41.7%) és 23.855 kézírral (26%). Oly súlyos ez a veszteség, hogy a magyar történelmi és irodalomtörténeti kutatás válságáról beszélhetünk. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a külföldi könyveket és folyóiratokat a magyar korona leromlása folytán sem a közkönyvtárak, sem a magánosok nem képesek a kellő mennyiségben beszerezni s hogy ekként a közgyűjtemények a tudomány mai színvonaláról szükségkép leszorulnak, úgy méltán aggodalommal gondolhatunk ennek a maroknyi népnek a kulturális jövőjére, amely évszázadokon át hűséges letéteményese volt Kelet felé Nyugat szellemi törekvéseinek s ezt a maga részéről úgy a tudományok, mint a szépirodalom terén nem egy komoly értékkel gazdagította.”²⁾

A többi-ben említett aradi Bibics-alapítványi római-katholikus főgimnázium könyvtárában „örökletét”-ként két

¹⁾ Nyireő István: A megcsönkített Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye. (Társadalomtudomány 4/1921.)

²⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a Trianoni békéig. XII. fejezet.

híres könyvtár van elhelyezve. Az egyik az „Orczy-könyvtár”, amely egész Magyarországon a XVIII. század francia irodalmát tartalmazó leggazdagabb anyagáról nevezetes; a másik a „Vásárhelyi-könyvtár”, amelyben úgyszólván teljes gyűjteménye található a XIX. század első felében megjelent összes magyar irodalmi termékeknek.

A főgimnáziummal együtt az egész könyvtárt is lefoglalták a románok és felhatalmazták az új román gimnázium igazgatóságát, hogy azt „megfelelő áron” megvehesse.

Az elvett magyar iskolák mind, gazdagon fel voltak szerelve a tanárok és tanulók részére szükséges külön-külön tanári és ifjúsági könyvtárakkal, amelyekre nézve 1923-ban a román közoktatásügyi minisztérium akként rendelkezett, hogy a régi iskolák új román vezetői tartoznak a magyar-nyelvű könyveket románnyelvűekre kicserélni és a magyar szempontból értékes könyvek a bukaresti Akadémiába szállítandók.

Azonban oly sok magyar könyvet szállítottak a román Akadémiába, hogy 1924-ben kénytelen volt férőhely hiányában tiltakozni a gyakori és nagymennyiségű szállítmányok ellen.

Ezen tiltakozás után az erőszakkal államosított kolozsvári (testületi) kereskedelmi akadémia oly értelmű miniszteri rendeletet kapott, mely szerint könyvtárának teljes anyaga (1913-ban 10,126 darab volt!) becsomagolandó és biztos helyen őrizetbe helyezendő, hogy az ifjúság ne tudjon hozzájutni !¹⁾

A magyar könyvek bevonása, eladása vagy megsemmisítése azonban helyenként már 1920-ban megkezdődött, így a 91%-ban magyar lakosságú Nagyváradon, egyes kereskedők még 1924-ben is árusítottak oly könyveket, amelyek a vármegyei iskolai és közművelődési egyesületek, intézmények könyvtárának pecsétjeivel voltak ellátva.

A szerbeknél egy 1923-ban kiadott közoktatásügyi miniszteri rendelet ugyancsak Belgrádba szállíttatja az összes iskolai és városi könyvtárakat, amely rendeletet különösen

¹⁾ Veridicus: i. m. 50. oldal.

az iskolákkal szemben hajtották végre a legnagyobb pontossággal.

A szabadkai nívós városi könyvtárt és múzeumot a megszállás első éveiben pincékben helyezték el, a gazdag verseci városi könyvtárt szintén nem tűrték meg a városházán.¹⁾

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918-1920”. 30. oldal.

VI.

Emlékművek.

*„Csak törpe nép felejtí őš
nagyságát,
Csak elfajult kor hőš elődöket,
A lelkes eljár ősei sírjához,
S gyűjt régi fénynél új szövétneket.
S ha a jelennek halványul sugara,
A régi láng ragyogjon fel hónára.”*
(Garay. 1812-1853.)

Emlékeink, szobraink sorsa az elszakított területeken a legszomorúbb.

Egy dicsőséges történelem emlékeztetői voltak ezek, melyekben a magyar nemzet ezeresztendős múltja élt.

E történelem emlékei, csekély kivételtől eltekintve, nagyrészt romokban vagy lomtárakban hevernek.

A magyar képzőművészetet pótolhatatlan veszteség érte a lelketlen rombolók munkája folytán, amennyiben eddig az elpusztított vagy megrongált műemlékek száma 120 körül van s e szám, sajnos, még ma is – 8-9 év után – növekszik, el nem múló szégyenére a nyugati civilizációnak.

A békeszerződés nem ad jogot arra, hogy a nagy műértékkel bíró szobrokat és egyéb emlékműveket elszállítsuk az idegen uralom alá került városokból történelmi nevezetességű helyekről.

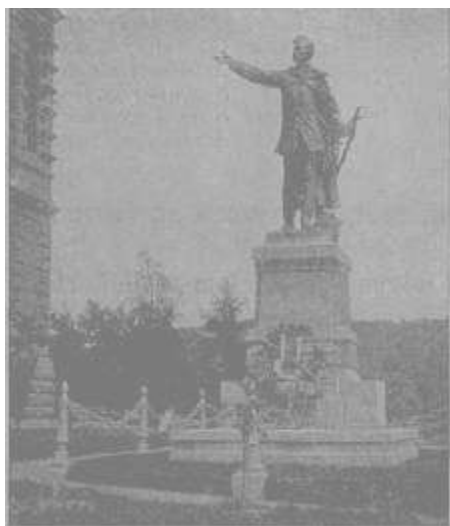
Eddig csupán 2-3 emlékművet sikerült a véletlen folytán ilymódon megmenteni – mint pl. a segesvári Petőfi-szobrot, amelyet azután Kiskunfélegyházán állították fel – a többi ott maradt, ahová a magyarság kegyelele állította.

A magyar területeken osztozkodó népek közül úgy látszik, egyik sincsen a műveltségnek azon a fokán, hogy meg tudják becsülni az emlékműveket, ha azok egy más, általuk gyűlölt nemzet nagyjait és eseményeit örökítik is meg.

A vandál és az általános európai műveltséget mőlyen lealázó tettek ellen főlemeltük tiltakozó szavunkat a nagykövetek tanácsánál és a Nemzetek Szövetségénél, de sem

elégtételt, sem pedig biztosítékot arra nézve, hogy az emlékműveket többé bántódás nem éri, nem kaptunk.¹⁾

Különös ellenszenvvel viseltetnek az utódállamok az 1848/49-iki szabadságharcra vonatkozó szobrok, a Kossuth Lajos- és az ezredéves emlékek iránt, amelyeket kímélet nélkül pusztítanak.

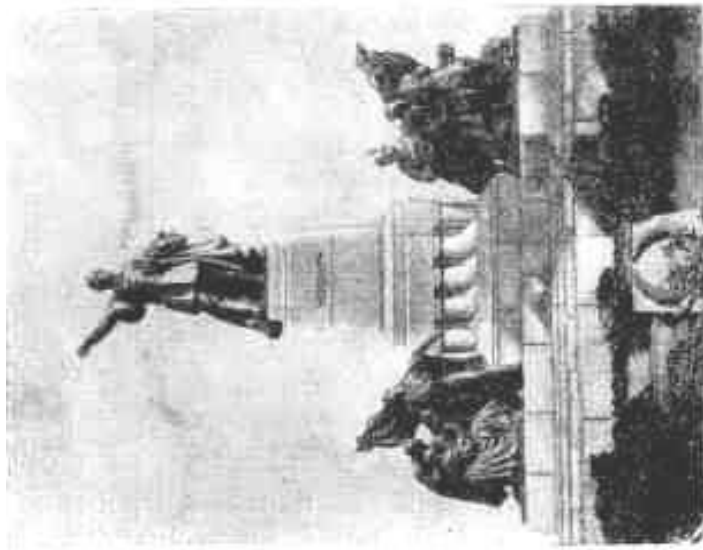
64. Kiskunfélegyháza. A segesvári Petőfi-szobor.

(Erdélyi M. felvétele.)

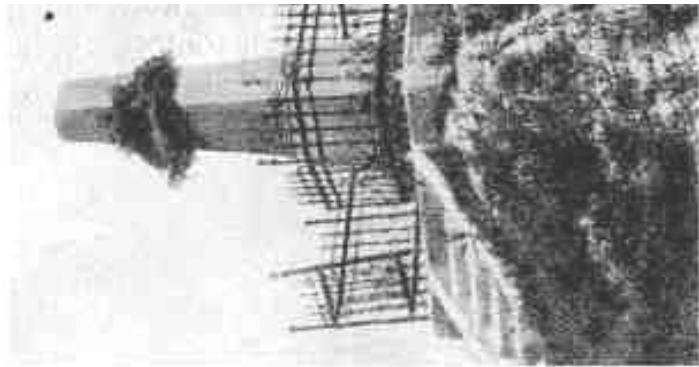
Talán azt hiszik, hogy ily módon örökre ki lehet törölni a magyar történelem fényes lapjait? Avagy talán e tetteikkel akarják a világ előtt bizonyítani elfogultságukat a nem általuk legyőzött népekkel szemben s ezáltal megerősíteni azt, a világ népei között mindinkább elterjedő hitet, hogy érdemetlenül jutottak a győzők társaságába?

Jellemző, hogy nemcsak a történelmi emlékeket, de egyházi jellegű és irodalmi nagyságokat ábrázoló szobrokat is megsemmisítettek, – csak azért, mert magyar vonatkozásúak!

¹⁾ A magyar nemzetgyűlés 1921. évi február hó 5-én tartott 144. ülésén dr. Káráfiáth Jenő képviselő interpellációt is terjesztett elő a barbár rombolások ellen és a megszállott területeken levő sírhelyek, emlékszobrok és egyéb műemlékeknek nemzetközi oltalom alá való helyezése ügyében.

65. Arad, Kossuth-szobor.
(Megrengálták és lebontatták.)

66. Arad, Vértanúkő

„Magyarország a hősök nemzete. Németország az erényt, Franciaország a szabadságot, Olaszország a dicsőséget képviseli a nemzetek sorában. Magyarország a hősiesség megtestesülése.”

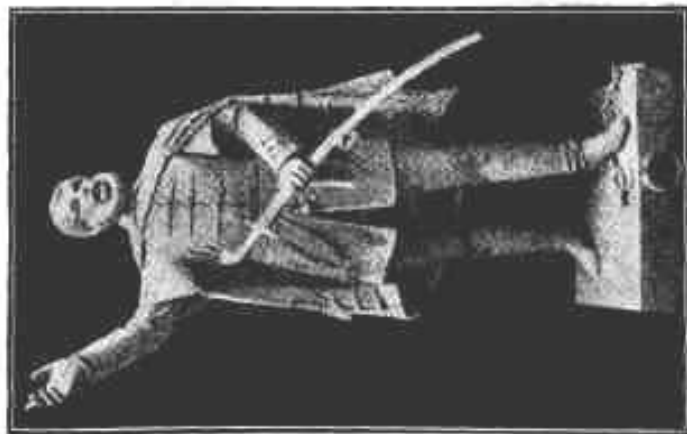
(Victor Hugo. 1802-1885.)

A Romániához csatolt területen, Aradon a Kossuth Lajos-szobor mellékalakjait hatfogatú tüzér-szerkocsikhoz kötözve rántották le, majd az egész szobrot lebontották s helyét ma

67. Arad. Szabadság-szobor. (Leszerelték.)

sima pázsit fedí be. Csiky Gergely színműíró szobrát és az 1849-iki veszthely emléket megcsonkították, az utóbbit azonban később helyreállították. A Szabadság-szobrot – Zala György 1890 október 6.-án leleplezett remekét – azonban a budapesti amerikai misszió közvetlen távirati közbelépésére a román király parancsa folytán bedeszktálták s így mentették meg. 1925-ben a vértanúk emlékével együtt lebontották s most a városi lovardában elraktározva várja a két emlékmű, hogy esetleg Magyarországra kerüljenek.

69. Nagyszalonta. Kossuth-szobor.
(Ledöntötték.)

69. Nagyszalonta. Arany János-szobor

Nagyszalontán Kossuth Lajos életnagyságú ércszobrát 1919 május havában egy hajnalon döntötték le akként, hogy kötelet erősítve a szobor nyakába, azt lovakkal lerántották. A talapzat mellett heverő szobrot azután a hatóság néhány

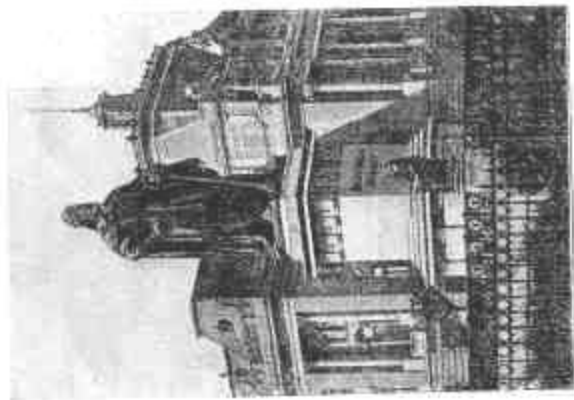

70. Nagyvárad. Szigligeti Ede szobra.

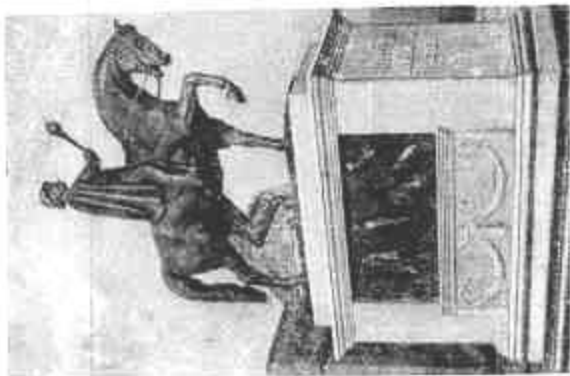
(Elhelyezték eldugottabb helyre s Mária királyné szobra került helyébe.)

nap múlva a csonkatoronyban levő Arany-szobába vitette, s ott van az ma is.

Nagyváradon a színház előtt levő Szigligeti szobrot leszerelték és eldugottabb helyen állították fel, helyébe pedig Mária román királyné szobrát helyezték. Sértetlenül maradt az 1849 október 24.-én kivégzett Szacsvay Imre vértanú, Margó Ede által alkotott és 1907 március 15.-én leleplezett, valamint Szilágyi Dezső volt m. kir. igazságügyminiszter

71. Nagyvárud.
A Szent László-szobor régi helyén.

72. Nagyvárud. A Szent László-szobor
helyébe állított I. Ferdinánd-szobor.

73. Nagyvárad. Szacsavay Imre vértanu szobra.

74. Karánsebes. Ferencz József-szobor. (Eltávolították.)

szobra. Szent László magyar király szobrát egy eldugottabb helyre vitték s a román király szobrát helyezték a helyére. *Temesvárt* a hadapródiskola udvaráról elvitték I. Ferenc József szobrát, ellenben a várost 1848/49-ben védelmező osztrákok emlékoszlopa sértetlen maradt!

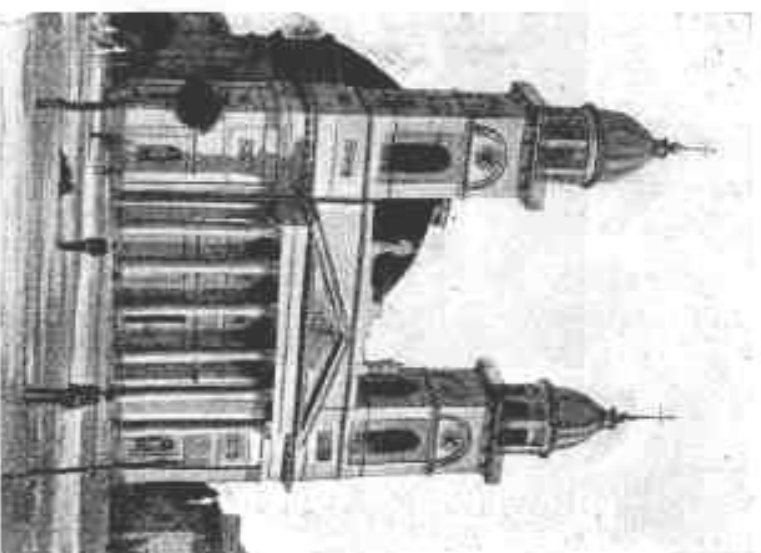
75. Karánsebes. Erzsébet királyné-szobor. (Megrongálták.)

Zombolyán Kossuth Lajos mellszobrát, (Kallós Edétől) ledöntötték.

A *vaskapui* és *karánsebesi* I. Ferenc József-szobrokat eltávolították, a *vaskapui* honvéd emlékoszlopot megrongálták, a *karánsebesi* Erzsébet királyné-szobrot – Horvai János fehér márványból készült művét – először megcsonkították, majd eltávolították.

9. Kosuth-szobor. (Terjéutiták.)

77. Szatmár. Székelyegyház a magyar szentek

Buziásfürdőn Trefort Ágoston volt m. kir. közoktatásügyi miniszter szobra tűnt el.¹⁾

Déván az unitáriusok erdélyi apostolának és a XVII. században vértanúhalált halt legelső unitárius püspöknek, Dávid Ferencnek síremlékét 1919-ben ledöntötték és darabokra törték.²⁾

A *németborsáni* honvédelemket évekkkel az összeomlás;

78. Érsemjén. Kazinczy Ferenc emlékszobor. (Fennáll.)

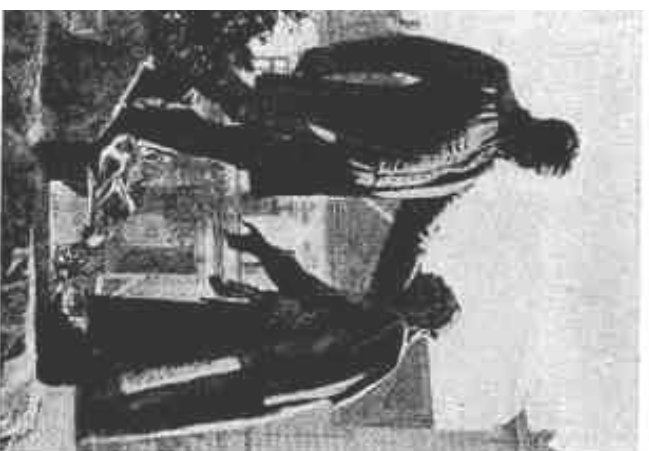
után megrongálták s a két főalak (Hungária és 48-as honvéd) fejeit letörték. A szobor így megcsonkítva áll ma is.

Nagykárolyban 1921-ben Kallós Ede Kossuth-szobrát pusztították el úgy, hogy egy éjszaka hurkot vetettek a szobor nyakába és tüzerlovakkal rántották le, majd egy pincébe dobták, ahol még ma is fekszik.

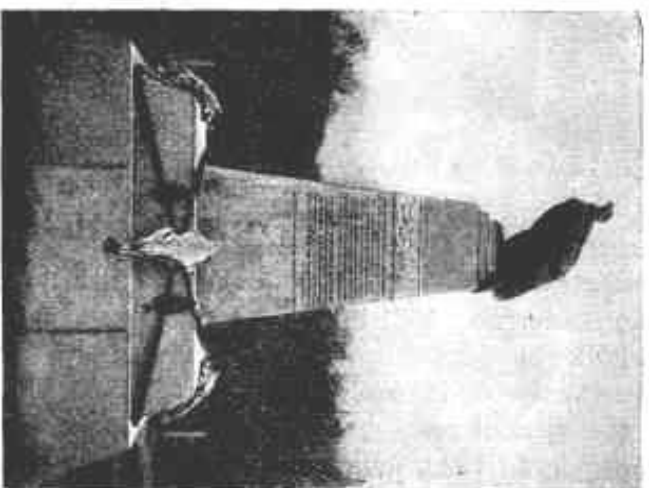
Nagybányán 1922. évi március hó 15-én Lendvay Márton színművész, *Szinyérváralján* Kossuth Lajos szobrát csonkították meg. *Szatmárnémetiben* az 1864-ben közadakozásból felállított

¹⁾ Marko Miklós: Magyarország elszakított országrészei műemlékeinek és szobrainak pusztulása. Ország-Világ, 9/1922. szám.

²⁾ Die Beschwerden... 60. oldal.

Zilah. Weeseldyni-szobor. (Még fennáll.)

89. Zilah. Tulutun-emelek. (Még fennáll.)

81. Kolozsvár. Kárpátok Őre. (Széthasogatták.)

22 láb magas Kölcsey Ferenc mellszobrot¹⁾ pusztították el, melynek megtörténte után néhány nappal, egy reggelen a rendőrség a megmaradt szobortalapzaton nemzetiszínű szalaggal átkötött csokrot talált. Az a körülmény, hogy az így feldíszített szobortalapzat a református templom előtt

¹⁾ Markó M.: i. m.

állott, elég ok volt arra, hogy a református lelkészt a rendőrségre vigyék, majd lakásán házkutatást tartsanak és végül a haditörvényszék elé való állítással fenyegezzék meg.¹⁾ Ugyancsak Szatmárnémetiben, 1924. évi május hó 8-án éjjel a főtéren levő püspöki székesegyház homlokzatán álló Szent László kőszobor jogarát törték le és a Szent István szobrot is meg

82. Kolozsvár. Mátyás király-szobor.

akarták csonkítani, de ebben egy arravetődött őrjárat megjelenése megakadályozta és futásra bírta az elvetemült tetteseket.²⁾

Zilahon a csúcsai harcok alkalmával Wesselényi Miklós báró szobra és Tuhutum vezér emléke – Fadrusz Jánostól – sérültek meg, *Zsibőn* pedig a honvédemlék.

Kolozsvárit a nemzeti áldozatkészség fából faragott szobrát, a „Kárpátok Őré”-t, Kolozsvári Szeszák Ferenc szobrászművész (meghalt 1919-ben) alkotását hasogatták széjjel³⁾, a tudományegyetem főépületének homlokzatában felállított

¹⁾ Die Beschwerden... 60. oldal.

²⁾ Magyarország, 1924 május 14.

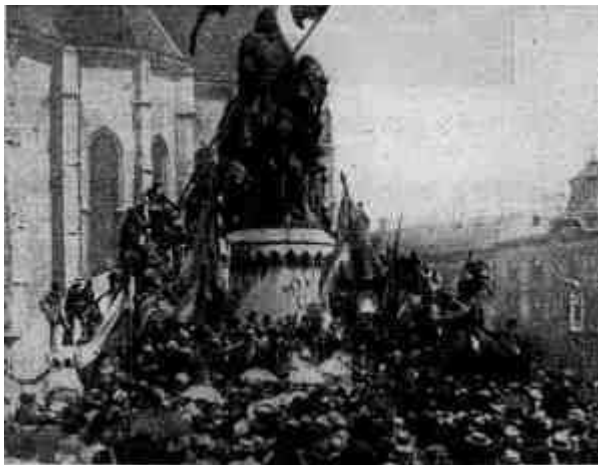
³⁾ Markó: i. m.

83. Kolozsvár. Román nemzeti ünnep 1920-ban.

allegorikus szoborcsoportban I. Ferenc József fejét 1920. évi január hó 30-án, két nappal az új román egyetem ünnepélyes megnyitása előtt, lefűrészeltették,¹⁾ a Nemzeti Színház előcsarnokában pedig Katona József, Döbrentei Gábor és E. Kovács Gyula mellszobrait döntötték le.

¹⁾ Dr. Márki S.: A Ferenc József tudományegyetem története, 124. old.

84. Kolozsvár. Román ünnepély 1921-ben.

Fadrusz János gyönyörű Mátyás király lovasszobrának (leleplezése 1902 októberben volt) azonban megkegyelmeztek, mert Mátyás király szerintük román származású volt.¹⁾ De romboló ösztöneiken még itt sem uralkodhattak, mert Mátyás király sarkantyúit, valamint egyes mellékalakok

85. Nagyenyei diákok emléke. (Megrongálták.)

zászlóit letörték s a magyar feliratot részben leütötték. Pedig a mai Romániában csak ez az egy monumentális szobor van. Egyébként magán a szobron és környékén népünnepélyeket rendeztek. A román csapatoknak Budapestre történt bevonu-

¹⁾ Ma a szobor talapzatán ez a felírás ékeskedik: Matei Corvinul. A történelmi tankönyvek Mátyást, mint a teremtő román génusz megtestülését említik. A Miron Stancea-féle tankönyv szerint Corvin Mátyást korának végzetes politikai helyzete, a környező államok fondorlatos diplomáciája (?) és a nyugat kultúrája felé való sóvárgása akadályozta meg abban, hogy birodalmának Romániát illető részét nem bocsátotta román jogar alá!!

lásának öröme (1919 augusztus 4, e napot nemzeti ünneppé tették) is tartottak egy ilyen ünnepélyt, amelyen az ünnepi szónokok a szobor főalakjára felkapaszkodva mondták ünnepi beszédeiket s előfordult ismételten, hogy a szónok a nagy király ércalakját kedélyesen megpofozgatta és leköpte, ami a román ünneplő közönség körében lelkes hatást

86. Marosvásárhely. Bem József-szobor.
(Ledöntötték.) (Erdélyi M. felvétele.)

87. Marosvásárhely. Kossuth-szobor.
(Ledöntötték.)

idézett elő. Egy szövetséges antant-tiszt nem is mulasztotta el az örömmünet megörökíteni az utókor számára.¹⁾

Nagyenyeden a labancok elleni harcban elesett 10 nagyenyedi diáknak (akiknek Jókai Mór „A nagyenyedi két fűzfá” című kis regényében állított emléket) a sétateren levő sír-emlékéből az oltárkövet döntötték ki a románok.²⁾

Marosvásárhelyt Kossuth Lajos szobrát (Köllő Miklóstól 1861-1900.) és Bem József 1848-49-es honvédtábornok

¹⁾ Die Beschwerden ... 50., 58. oldal.

²⁾ Szilády Zoltán: A mi Erdélyünk, 25. oldal.

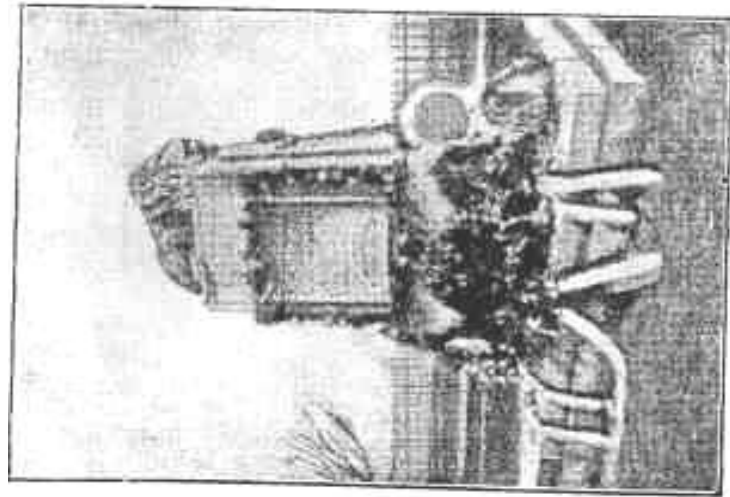
szobrát (Huszár Adolftól 1843-1885.), valamint a II. Rákóczi Ferenc és Szabadságszobrokat döntöttek le, Rákóczi György-erdélyi fejedelem és Petőfi Sándor¹⁾ domborműveit megcsonkították, mégpedig, amint az Amerikai Unitárius Bizottság titkára,

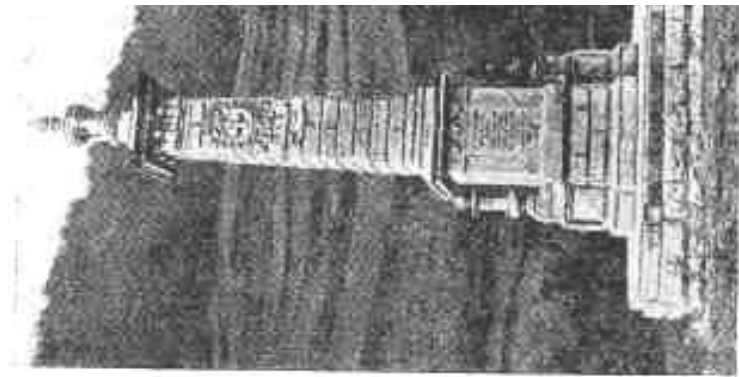
88. Segesvár. Fehéregyházai honvédemlék. (Megrongálták.)

Sydney B. Snow írja jelentésében, olyképen, hogy a rombolást a román katonaság vitte véghez egy éjjelen át, amiközben a lakosságot nem eresztették ki az utcákra. Mikor pedig ezen eljárás ellen a lakosság óvást emelt, a hatóságok sajnálkozása-

¹⁾ A 6 méter magas oszlopszerű talpzat alsó részében volt a – Kallós Edétől származó – dombormű elhelyezve, mely a harcba induló költőt ábrázolta, amint őt Bem tábornok visszatartani igyekszik. Az emlék a város főterén az előtt a ház előtt állott, ahonnan Petőfi a halálba indult.

89. Szászsebes.
Honvédmélték. (Sorsa ismeretlen.)

90. Pénzeskő
1848—49-es emlékoszlop. (Meg

sukat fejezték ki a felelőtlen katonák jogosulatlan cselekedete felett.¹⁾” Bocskay fejedelem mellszobrát lerántották és összetörték. A közművelődési palota falában elhelyezett nagy, bronz domborműveket (Kallós Edétől és Sidló Ferencről, ez utóbbi I. Ferenc József koronázását ábrázolta) leszerelték s állítólag *egy* nyirkos pincében helyezték el. Bennt a palotából Kallós Ede gr. Apponyi Albert, Molnár Viktor és br. Szalay Imre mellszobrai tűntek el. Az előcsarnokban levő csodaszép falfestményeket (Kőrösfői Kriesch Aladártól) és a mozaikokat magyar tárgyuk miatt megrongálták, illetve az

91. Székelyudvar hely. Ezredéves emlékoszlop. (Lebontották.)

utóbbiakat kikaparták. A szintén magyar tárgyú üvegfestményeket (Nagy Sándortól) *úgy* intézték el, hogy az ablakokat kiakasztották s elvitték.

¹⁾ Rapport de la Commission Unitaire Américaine: La Transsylvanie sous le regime roumain, 8. oldal.

A vériggyötört magyarokból azonban néha a keserűség mellett a dacos humor is kitör. Így például amikor a fentebb említett Petőfi-reliefet tartó oszlopra a román „névtelen hős” szobrát helyezték el, ezt a szobrot a magyarok „Vaszi”-nak

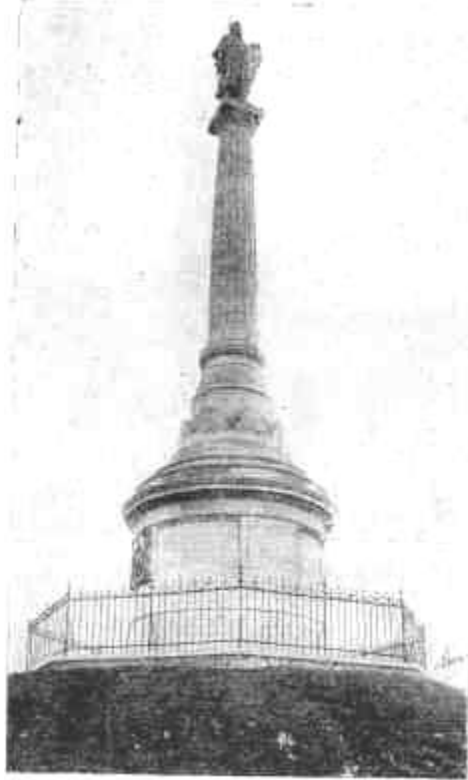
92. Madéfalva. Székely-emlékoszlop. (Megcsonkították.)

keresztelték el (a gyakori Vaszili, Vazul keresztnév rövidítése) s egy reggelen az új urak az új szobor nyakába kötve a következő feliratú táblát találták: „Ha futtok, itt ne hagyjatok. Vaszi.” Persze vizsgálat indult meg, melynek eredménytelen lefolyása után a szobor mindkét oldalára villanylámpát szereltek és melléje őrszemet állítottak.

Nyárádszeredán Bocskay Istvánnak, Erdély fejedelmének szobrát döntötték le. Segesvár mellett, a *fehérégyházai* csata-téren levő és az 1849 július 31-én vívott csata honvéd-emlékét – amely alatt másfélszáz honvéd, köztük állítólag Petőfi Sándor is, örök álmát alussza – rongálták meg.¹⁾ Az emlék közelében Haller Lujza grófnő egy kertben kis épületet emeltetett, melyben az ú. n. Petőfi-szoba nyert elhelye-

¹⁾ Markó Miklós: i. m.

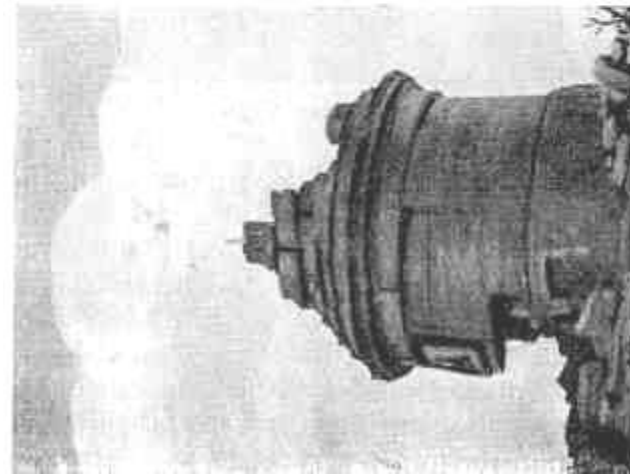
zést a költő és a fehéregyházi csata emlékeivel. A kis park ma gondozatlan, felveri a gyom, kerítése dűledezik, a szobában levő emléktárgyakat vastag porréteg fedi s a gondozatlanság és pusztulás átvette birodalmát.¹⁾

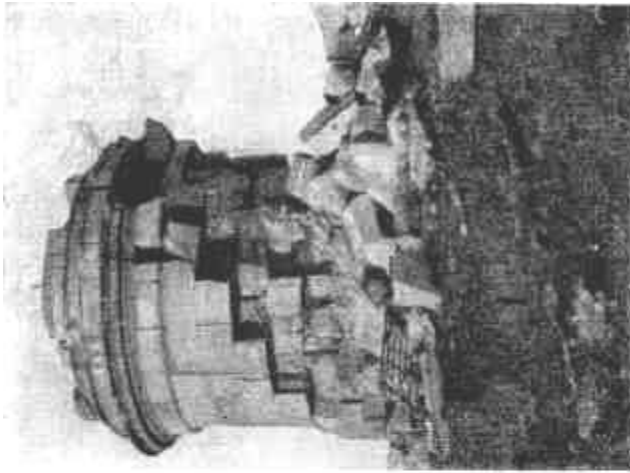
93. Brassó. Cenkegyi ezredéves emlék. (Erdélyi M. felvétele.)

Sepsiszentgyörgyön lebontották a főtéren levő és a szemé-
riai csata megörökítésére szolgáló 1849-es honvédemléket és
megrongálták Gábor Áron székely 48-as ágyúöntő ércszobrát.
Nem kerülte el hasonló sorsát *Preszákán* az 1849-i zalatnai
vérfürdő alkalmával a románok által kegyetlenül legyilkolt
700 vértanú emlékoszlopa sem.

¹⁾ Magyarország, 1925. július 29.

94. Brassó.
A felrobbantott paraszéves emléék.

95. Brassó.
A felrobbantott paraszéves emléék.

A *Bárót* község határában levő s az 1848-49-i szabadságharcban elesettek emlékoszlopáról minden díszet és feliratot lekapartak. A szászsebesi honvédemléket (1909) szintén megromgálták.

96. Barcza-Rozsnyó vára.

Székely udvarhelyen elpusztították a „Vasszékely „ háborús emlékművet. Ugyanott a lebontott millenáris emlékműnek (1897 június 26) márványoszlopát 1925-ben a magyarság a hősök temetőjébe szeretne volna elhelyezni. Szállítás közben kapták meg azonban a rendeletet, mely szerint az elhelyezésnek ezt a módját nem engedik meg, mire az oszlopot a lebontást végző kőfaragómester telepén helyezték el további döntésig. Az oszlop lebontását lefényképezte egy gimnazista, akitől azonban a rendőrség a képet elkobozta.¹⁾

Máramarosszigeten megcsonkították a Turulos honvédemléket, úgyszintén Madéfalván az 1764. évi öldöklést megörökítő Székely-emlékoszlopot.

¹⁾ Magyarság, 1925 augusztus 25. és 29.

Nagyszébenben Huszár Adolfnak Bem szobrát távolították el és a Petőfi-reliefet megrongálták.

A brassói 760 méter magas *Czenk-hegyen* 1896 október 18-án felállított ezredéves emlék – Jankovics Gyula szobrászművész alkotása és a dévényi emlékek párja – volt az első emlékművünk, amely a „római utódok” pusztító kedvének áldozatul esett. Miután ismeretlen tettesek már 1913. évi szeptember hó 27-én levegőbe akarták repíteni, 1916 ban az Erdélyt lesből megrohanó román csapatok robbantották fel.¹⁾

Hasznosítani is tudják azonban műemlékeinket. Így egy román-szász küldöttség a szászok földjének egyik legnevezetesebb ősi építkezését, a brassóvármegyei híres *rozsnyói szászvárat* – amelyet Brassó 1917-ben Károly királynak és Zita királynénak ajánlott fel – román és német nyelven szerkesztett ajándékozó okirattal Károly román trónörökösnek ajánlotta fel, egy nem román ősi emlékből csinálva nemzeti ajándékot.²⁾

Végül még megemlítjük, hogy 1919-ben, Szolnok bombázásakor az ottani Damjanich honvédtábornok lovasszobrát – Radnai Béla alkotását – román ágyúgolyó csonkította meg.³⁾

97. Szolnok. Damjanich-emlék.

¹⁾ Markó Miklós: i. m.

²⁾ Magyarország, 1924 május 14.

³⁾ Markó M.: i. m.

„A párisi világkiállítás alkalmából
Magyarország a világ csodálatát
hívta ki virágzásának bizonyí-
tékaival.” (1900.)

(Sully-Prudhomme. 1839-1907.)

A *Jugoszláviához* csatolt területen szintén kegyetlenül jártak el szobrainkkal.

Nagybecskereken Kiss Ernő 1848/49-es honvédtábornok életnagyságú ércszobrával (Radnai Bélától) nem bírtak csak

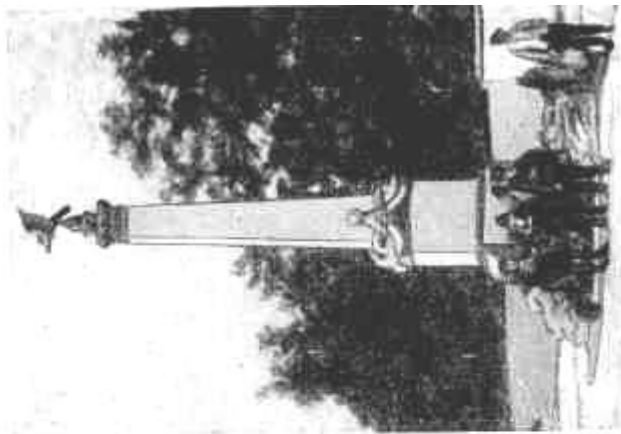

98. Nagybecskerek. Kiss Ernő vértanú-tábornok szobra. (Lerántották.)

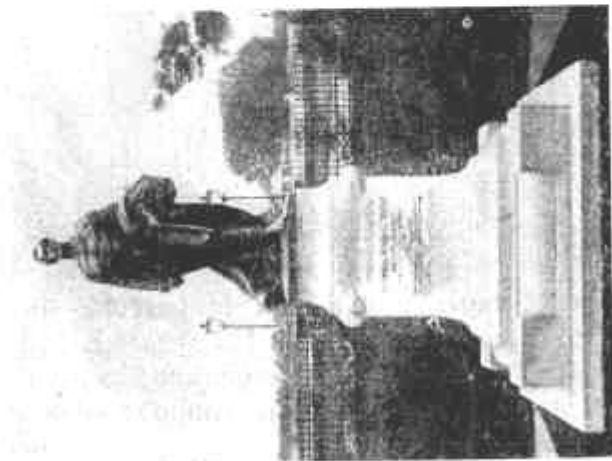
úgy elbánni, hogy kötelet akasztottak rája és azt a vicinális vasúthoz kötve rántották le.

Zombolyán Kossuth Lajos szobrát (Kallós Edétől) dinamittal robbantották fel, szintúgy jártak el az *alsóbittebei* Kossuth-szoborral.

Törökbecsén gróf Leiningen-Westerburg Károly aradi vértanú-honvédtábornok ércszobrát (Radnai Bélától) bivalyokkal vont kötéllal döntötték le s a negyvennyolcas hősök emlékét hirdető ú. n. Turulos oszlopot úgy itt, mint *Óbecsén* megromgálták.

100. Törökbecse.
Szabadtság-emelet. (Magrongálták.)

99. Törökbecse. Graf Leiningen Weyterburg Károly
véténn-tábornok szobra. (Ledöntötték.)

Szabadkán lefoglalták a Kossuth-szoborra gyűjtött 240,000 koronát, – a Gál ezredest és a kaponyai ütközetet megőrkítő, valamint az 1848-ban elesett szabadkai honvédek emlékére emelt oszlopot megcsonkították s magyar felírását lekapták.

Zomborban II. Rákóczi Ferenc szobrát (Jankovics Gyulától) és Schweidel József 1848/49-es honvédtábornok szobrát (Mátrai Lajostól, 1850-1906.) távolították el.

101. Szabadka. Szabadságharc-emlékoszlop. (Megrongálták.)

Zentán a Nyugat védelmében is harcoló, törökverő Savoyai Jenő herceg hadvezérnek és *Csatádon* Lenau Miklós költőnek szobrát (Radnai Bélától) csonkították meg, pedig ez utóbbiaktól minden távolabb állott semhogy a szerbekkel összeütközésük lett volna.

Eltávolították a *fehértemplomi* és *pétervárad*i I. Ferenc József, valamint Savoyai Jenő emlékoszlopokat, a *versed* honvédemléket lerombolták.

Mogrongálták *Zimonyban* a 36 méter magas, turulos millenáris emléktornyot, amely a Hunyadi-vár helyén épült s amelynek szobrászati részét Róna József és Bezerédy Gyula

szobrászművészek alkották.¹⁾ Majd az 1924-ik év pünkösdjére virradó éjszakán a szerb Srnao szervezet tagjai újabb támadást intéztek az emlékmű ellen s felbérelt munkások segítségével eltávolították a torony tetején levő turulmadarat és ledöntötték Hungária alakját.²⁾

102. Zombor. II. Rákóczi Ferenc-szobor. (Eltávolították)

A Dráván Baranya vármegyéből Eszékre vezető híd, baranyai hídfőjénél 4-5 méter magas emlékoszlop, tetején a magyar szentkorona bronzból készült aranyozott modelljével, melyet 1779 október 20 és november 16 között állítottak fel, hirdette azt az eseményt, hogy Mária Terézia magyar királynő és fia, II. József, ott az 1773-77-ig terjedő 4 év alatt a Dráva hídját és gátjait megépítették s a kiterjedt mocsarak lecsapo-

¹⁾ Marko Miklós: i. m.

²⁾ Magyarország 1924 júni. s 11.

103. Zombor. Schweidl József vértanú-tábornok szobra.

104. Csatád. Lenau Miklós költő szobra.

lásának megindításával évszázadok baján kívántak segíteni.¹⁾

Az emlékoszlop a szerb megszállás kezdetén sértetlenül állott, majd egy szép napon lerombolták s helyébe egy lépcsőzetes alapon álló obeliszk került tetején a szerb koronát viselő sasmadárral, oldalán Petár király relief-jével. A felirat

105. Újpalánka. Szent István-szobor. (Sorsa ismeretlen.)

¹⁾ Petrus Catancius: „Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum.” Az oszlop latin felirata magyarra fordítva a következő volt: II. József és Mária Terézia Őfelségeik gondoskodása a mocsarak feltöltésével a vizek árját megtörvén, a kereskedők számára utat és ezt a hidat építvén, négy évi munkával századok bajait szüntette meg. Akiket az elemek által elnyomott nép új jótéteményükért jószágos szüleinek érez, – miután a sokáig büntetlenül garázdálkodó vízár állandó töltéssel megfékeztetett – a maga urainak ismeri el.

(Latinul: Providentia Augustorum Joseph! II. Mariae Theresiae Expletis Lacunis Fracta Aquarum Vi Commereio Commeatui Itinerantibus Viam Pontemque Hune Statuens Quadrienni Opère Seculorum Incommoda Sustulit. Ita Quos Subdita Gens Novo Beneficio Pios Sentit Parentes Diu Impune Grassans Aquarum Furor Per Enni Coercitus Aggere Suos Agnoscit Dominos.)

szerint az oszlopot „a hálás baranyai szerb nép” állította a zsarnok magyar uralom alól történt felszabadítása örök és dicsőségteljes emlékére!¹⁾

106. Baranyai Drávahídfő Mária Terézia-emlék. (Lerombolták.)

¹⁾ Ennek az emlékműnek szerb felirata magyarra fordítva a következő: „I. Péter királynak a Nagy Felszabadítónak a felszabadulás és egyesülés emlékére a hálás baranyaiak 1918 november 15.

E helyen van ledöntve a fej, amely forrása volt sok rossznak
 Onnan most ragyog egy fényes arc, köszönet neked király, köszönet.
 Valósággá lettek gyönyörű álmaink,
 Több mint sejtése a mi ideáljainknak.
 Baranya most a miénk és a Te fiaidé.
 Köszönet neked király, köszönet.
 Amíg folyik a Dráva, míg erre legelni fognak bárányaink,
 Ezt a szent földet őrizni fogják
 A szilárd baranyaiak.”

Az évekig tartó baranyai megszállás alatt a *pécsi* hadapródiskola előtt felállított I. Ferenc József mellszobrot sem kerülte el sorsa: ledöntötték.

Mint a románoknak, úgy a szerbeknek sincsenek ínyükre még a templomok díszítésére szolgáló szobrok sem, ha azok

107. Baranyai Drávahídfő.
A Mária Terézia-émlék helyébe állított Petár-oszlop.

véletlenül magyar vagy magyar vonatkozású szenteket ábrázolnak s kísérleteket tesznek azok eltávolítására. Így például az *őrszállási* templomnak oszlopos főbejárata mellett álló Szent István és Szent László magyar királyok – a két legnagyobb magyar szent – szobrait illetően az 1925. év nyarán az a jelentés érkezett az őrszállási előljárásságra, hogy azok irredenta propagandát szolgálnak.

108. Zimony.
Ezredéves emlékmű.
(Megcsönkítették.)
(Erdélyi M. felvétele.)

A községi előjáróság – mi sem természetesebb – erre a szobrok eltávolítását szorgalmazta, mire az egyházközség kénytelen volt a szobrokat függönnyel letakartatni, majd pedig befalaztatni azokba a fülkékbe, amelyekben állottak.¹⁾

Zomborban Ereminov rendőr-főkapitány tett szintén kísérletet, hogy a karmeliták milleniumi Szent István-templomának Szent Istvánt ábrázoló főoltárképét, valamint Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló üvegablakait távolítsák el, mert állami szempontból nem oda valók!

A *szabadkai* új városházának művészi értékű, de a magyar történelemből vett tárgyú fal- és üvegfestményeit levakartatták, illetve eltávolították. Ily irányú működésük nyomai Délmagyarország számos helyén láthatók.²⁾

Végül még megemlítjük, hogy *Siklós-on* a műemlékek sorába tartozó várban a Jugoszláv Állam Dusan lovasezrede és 6. sz. gyalogezrede a megszállás alatt kb. 155.000 korona (1921. évi értékben) kárt

¹⁾ Magyarság 1925 szeptember 22.

²⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt”. 30. oldal.

„Ne felejtjük el, hogy a magyar nemzet, mely az árja törzstől idegen, uraltáji faj, a tatárjárás-kor saját vérrokonai ellen védte meg az árját.”

(Edouard Sayous. 1842-1898.)

Mindezek a brutalitások azonban eltörpülnek a csehek tevékenysége mellett, akik – bár a másik két utódállamnál kultúrában magasabb fokon állanak – sokkal több kárt

109. Prága. Szűz Mária-szobor. (Lerombolva.)

okoztak s a rombolásban messze előljárva, Felsőmagyarországon számszerint is a legtöbb emlékművet pusztították el.

A csehek rosszindulatát legjobban bizonyítja, hogy nemcsak a magyar, de a német, – cseh vidékeken, sőt Prágában is a rombolás vágya vezeti őket.

Ahogy Felsőmagyarországon kegyelem nélkül pusztítják a honvéd és ezredéves emlékeket, úgy a régi Cseh- és Morvaországokban gyakori József császár szobrokat rombolják le

sorra. Miként Petőfi Sándort szláv, majd tót s így cseh költőnek is minősítették, de azért pozsonyi szobrát elpusztították helyéről, úgy lett osztályos társa Petőfinek, Schiller Frigyes, akinek szobrát Éger város német polgárai József császár ledöntött szobra helyébe állítottak fel. Ezt a Schiller-szobrot sem tűrhették sokáig s lehordatták a csehek.¹⁾ Prágában pedig a Teinfalt-templom előtt álló gyönyörű Szűz Mária szobrot döntötték le.²⁾

110. Dévény. Ezredéves-emlék.

Legelső rombolásaik egyike a *dévényi* milleniumi emlék megsemmisítése volt.

A régi magyar határon, a Duna- és Morva-folyók egyesülésénél levő hegyen állott ez a szép – Jankó vies Gyula szobrászművésztől származó – emlék s 21 méter magas oszlopon egy őrtálló Árpádkori vitézt ábrázolt. 1920 ban a légionáriusok rögtönzött állványokról vasrudakkal rombolták szét, apró darabokra, amely kis esemény nem akadályozza azt, hogy a dévényi hegyet ábrázoló képes levelezőlapokra a szétzúzott emléket be ne rajzolják (*retouche*).

¹⁾ Magyarország 1924 augusztus 6.

²⁾ Képes Krónika 1919 december 16.

111. Dévény. Ezredéves-emlék. (Lerombolva.)

112. Dévény. Ezredéves-emlék. (Lerombolva.)

Pozsonyban a Mária-Terézia szobron kívül Radnai Béla Petőfi Sándor szobrát csonkították meg, mire a városi tanács szétszedette s Frigyes főherceg palotájának egyik istállójában helyeztette el a szobrot. Donner Rafael pozsonyi tüzületésű szobrász (1692-1741) híres Szent Márton lovaszobrát és Tilgner Győző Liszt Ferenc mellszobrát ugyan-csak kikezdezték.¹⁾

113. Dévény. Mai levelező-lap, amelybe a ledöntött emlékművet berajzoltatták.

A hadapródiskolából és a koronázó templomból eltávolították I. Ferenc József mellszobrát, valamint utóbbi helyről a magyar királyokat ábrázoló üvegfestményeket.²⁾

Érsekújvárt Kossuth Lajos bronzszobrát összezúzták, Czuczor Gergely költő mellszobrát és a Tóth Andrástól származó II. Rákóczi Ferenc fejedelem, gróf Bercsényi Miklós kuruc fővezér és Vak Bottyán kuruc tábornok emléktábláit rongálták meg.

Nyitrán a várhídon állott XVIII. századbéli Szűz Mária-szobrot elpusztították s a vár I. Lipót korabeli kétfejű sas díseit – amiket mi évszázadokon keresztül érintetlenül hagyunk – leverték.

¹⁾ Ludwig: i. m. 93. oldal.

²⁾ Markó M.: i. m.

114. Pozsony. Petőfi-szobor. (Megcsonkították, majd elraktározták.)

115. Pozsony. Szent Márton-szobor. (Megsérült.)

116. Nyitra. Várkapu és várhíd a szobrokkal.

117. Nyitra. Zoborhegyi ezredéves emlékoszlop. (Széjjelzútták.)

118. Komárom, Kő-szűz. (Megrongálták.)

A Nyitra melletti *zoborhegyi* millenáris emléket – Kallós Ede művét – a cseh legionáriusok zúzták széjjel, nem feledkezve el „nemzeti missió”-juk közben arról sem, hogy az emlékművet díszítő négy hatalmas turulmadár anyagát – 16 métermázsa vörösrezet – magukkal ne vigyék.

Komáromban a híres „Utolsó század katonája” emléket törték össze; – az erődítményen levő, fügét mutató kő-szűz.

119. Komárom. Klapka-szobor. (Megrongálták.)

szobrot, amely azt jelképezte, hogy a várat ellenség még soha. sem vette be – megrongálták; ugyanígy járt Klapka György 1848/49-es honvédtábornok, a város hős védőjének a város, főterén, a városház előtt levő szobra (Róna Józseftől).

Az 1849. évi április hó 19-én *Nagysalló*-nál aratott honvéddiadal emlékoszlopát, amelyet 1876-ban emeltek, több ízben bemocskolták, de kegyeletes kezek az éj leple alatt minden alkalommal megtisztították. Jelenlegi sorsa ismeretlen.

120. Nagyvezekény.
Esterházy csata-emlék.

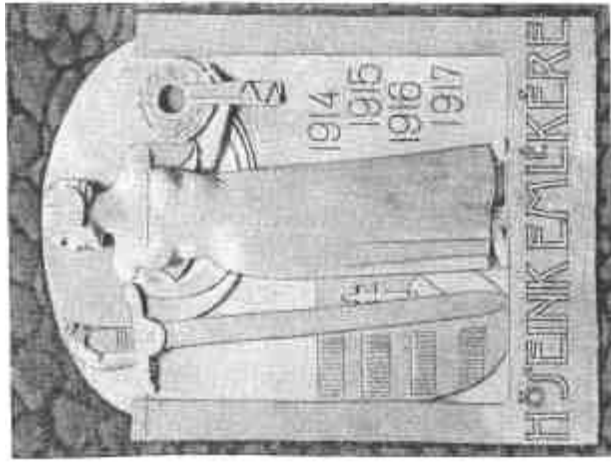
A *nagyvezekényi* Esterházy-emléket (Markup Bélától), amely a törökök éjjen 1652. évi augusztus hó 26-án és 27-én vívott ütközetben hősihalált halt Esterházy László, Gáspár, Ferenc és Tamás grófok emlékét volt hivatva megörökíteni, szintén összezüzták.

A *trencsényi* várhegy oldalában szikλάβavésett és elesett világháborús hőseink emlékére Kara szobrász által alkotott, $1\frac{1}{2}$ embernagyságú Hunnia-emléket a megszállás után lefaragták, gipszszel elegyengették s helyébe egy Giskra-korabeli cseh katonát mintáztak utódnak.

Pöstyénben Erzsébet királyné mellszobrát (Jankovics Gyulától), a túrócvármegyei *Neczpál* községben pedig Lahner György vértanú-honvédtábornok szobrát rongálták meg.¹⁾

¹⁾ Ludwig: i. m. 93-4. oldal.

122. Trencsén. A levert Hunnia-dombormű.

123. Trencsén. A levert Hunnia helyébe Gáskra-korabeli katonát vésték.

Losoncon Holló Barnabásnak, a nagy magyar szobrászművésznek remek Kossuth-szobrán (1900.), a főalakot kalapáccsal derékban betörték s az előtte fekvő haldokló honvéd kezéből a zászlót kitörték, majd pedig a talapzatát lehordatták. – Ugyanitt az 1848/49-es honvéd-emlék – mely

124. Losoncz. A Kossuth-szobor.

az 1849-iki orosz megszállás emlékére létesült, szintén áldozatul esett. Ez az emlék annak megörökítésére szolgált, hogy Grabbe orosz tábornok, miután egy 100 főnyi csapatát 1849 augusztus len magyar guerillák megkergették és három tisztet, valamint három közlegényt megöltek, nagy kegyetlenkedések és hadisarc kivetése után, az eltemetett oroszokat a lakosság által pusztá kézzel ásatta ki, végül pedig a várost felgyújtatta.

Rozsnyón Róna József Kossuth-szobrát a legionáriusok úgy pusztították el, hogy sodronykötelet kötöttek rá és

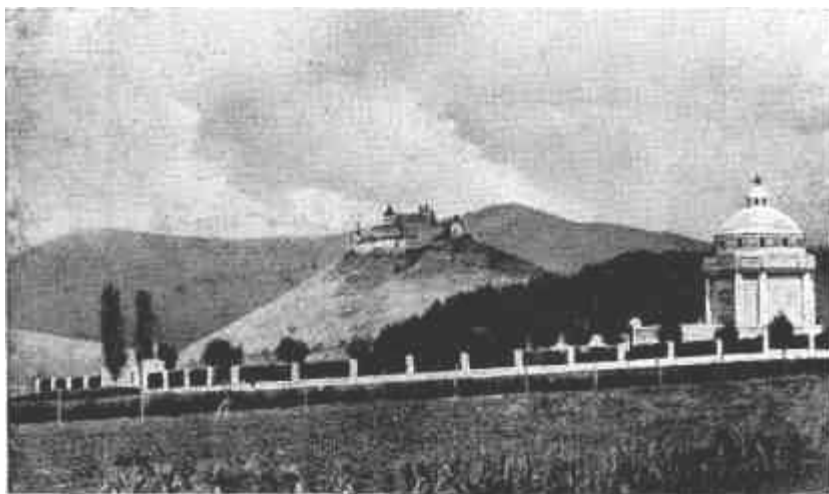
125. Losoncz. A lerombolt Kossuth szobor talapzata

126. Losoncz. A Kossuth-szobor talapzatának hatósági eltávolítása.

automobillal rántották le talpazatáról. ¹⁾ Gróf Andrássy Dénesné született Hablavetz Franciska szobrát (Horvai Jánostól) érintetlenül hagyták. ²⁾

Krasznahorkán ellenben a híres Andrássy-mauzóleumot 1924 nyarán ismeretlen tettesek kirabolták. Ezt a műremek-számba menő emléket 20 éve építtette gróf Andrássy Dénes előkelő müncheni művészekkel s belső felszerelése szobrász-

127. Krasznahorka. Gróf Andrássy Dénes mauzóleuma.

művészek, ötvösök és mozaikmesterek remekeiből, ezüst- és drágakövéskészítésekéből állott. Ez a mauzóleum-múzeum kincset ért és gróf Andrássy Dénes a magyar nemzetnek ajándékozta. – Elvittek innen egy régi és igen értékes firenzei mozaik oltárképet, vert ezüsből készült kerettel, kisebb-nagyobb gyémántokkal kirakva. Elvitték az egész oltári felszerelést, négy ezüstgyertyatartót, füstölőket, szenteltvíztartókat stb., amelyek vert ezüsből, dúsan aranyozott, vésett munkák voltak. A betörők megkísérelték Andrássy Franciska grófné nehéz, fehér márványból készült szarkofágjának fedőlapját is felemelni, de ezzel nem boldogultak. Hogy ez a rab-

¹⁾ Markó Miklós: i. m.

²⁾ Ludvig: i. m. 94. oldal.

lás megtörténhetett, az teljesen érthetetlen, mert a mauzóleumnak külön régi őrre van s maga Krasznahorka csendőrállomás, a közeli Rozsnyón pedig erős csendőr és katonai csapatok vannak. Úgy látszik, kellő felkészültséggel és biztonsággal hajtották végre a betörők munkájukat, mert nyomuk veszett.¹⁾

128. Zboró. Várkastély és vártemplom.

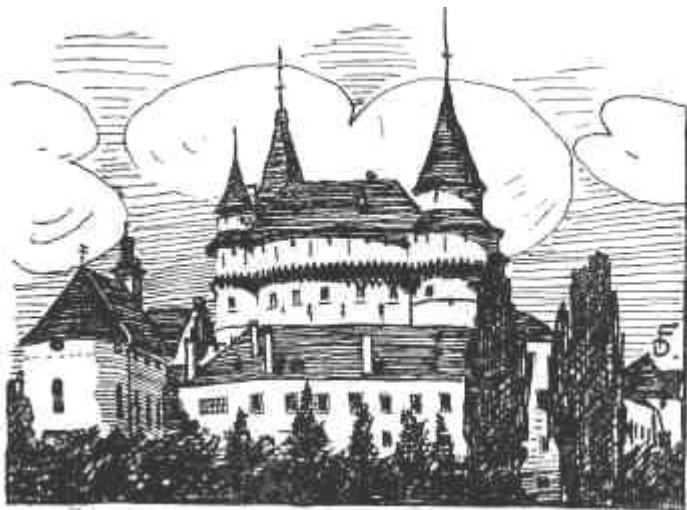
Dobsinán a Kossuth-mellszobrot (Horvai Jánostól) 1919. évi június 13-án éjjel ledöntötték és a patakba dobták.

De *Zborón* is a krasznahorkai esethez hasonló sírablást követtek el, hol a várkastély kápolnáját és a vele kapcsolatos Rákóczi-sírboltot – amely már a kárpáti csaták alatt sokat szenvedett – rongálták meg, sőt a tettesek nem átallották a Rákócziak utolsó sarjainak, az Aspremont grófnak koporsóit feltörni s a csontokat szétszórni. Ez a nagyfokú kegyetlenség oly elvadultságra vallott, hogy a hatóságok a földön

¹⁾ Közművelődés 5/1924 és Magyarság 1924 május 10.

heverő csontokat a zborói templom mellett fakoporsóban eltemették.¹⁾

Zborón a Rákóczi-kastélyt – *Százhárs* – a magyar uralom alatt a kincstári erdőőrök gyermekei részére internátusul használták. A világháború kárpáti harcai alatt ezt az egyemeletes régi kastélyt mindkét fél csapatai a váltakozó harcok alatt összelövdözték. Már most ahelyett, hogy ezt a

129. Bajmóc. Várkastély.

történelmi emléket a csehek helyreállították volna, – hogy még nyoma se maradjon, – az anyagot eladják és elhordják. A Zboró és környéki cseh-legiönárius házak nagy része ebből az anyagból épül. Ma már csak a kastély egyik sarka látszik,, az is romokban.

Bártfán az Erzsébet-királyné emléket távolították el s a több évszázados templom műemlékeiből és a gazdag városi múzeumból szállítottak el egyes tárgyakat.

Sztropkón a Perényi-nemzetségnek a templomban lévő régi falfaragású, hadijelvényes címereit rongálták meg, *Nagy-mihálytól* Kossuth szobrát hurcolták el.²⁾

¹⁾ Ludwig: i. m. 94. oldal.

²⁾ Marko Miklós: i. m.

Hétháron elpusztították a honvéd-emléket.¹⁾ Nevezetisége ennek az emlékeknek, hogy ez volt az első honvédemlék Magyarországon, amelyet Héthárs és Vörösalma községek között, Bánó József földjén, Dessewffy Gyula és néhány lelkes úrinő kezdeményezésére, egész csöndben, éjnek idején állítottak fel 1851-ben. Egy szerény kőoszlopból állott, melyre

130. Kőrmöcsbánya. Honvédemlék. (Ledöntötték.)

csak az ott 1849 júniusában benyomuló oroszokkal vívott csata napja volt rávésve. Az emlék az országút és egy patak kereszteződésénél volt látható egészen a múlt század végéig, amikor a felső-tárcai járás közönsége az emlékoszlopot egy dombra, csinos talapzatra helyeztette s ünnepélyesen újra felavatta. Az osztrák abszolutizmus által is, ránk nézve igen nehéz időkben, megtűrt emléket azután a cseh uralom alatt ledöntötték.²⁾

¹⁾ Magy. Tud. Akadémia. 1500/1921. számú körlevél: Note aux Académies des sciences.

²⁾ Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon, II. kötet 200-201. oldal.

131. Szepesváralja. Honvédemlék. (Fennáll.)

A Felvidéken lévő remek *Bajmóc* várából állítólag fürdőszállodát terveztek.¹⁾

Zólyomban és *Breznőbányán* II. Rákóczi Ferenc mellszobraikat távolították el; *Sajógömörön* Holló Barnabásnak Mátyás király szobrát rongálták meg. (Az előbbi helyen Ferenczy István szobrász emlékműve sértetlen).

Selmecbányán a honvédemléket ledöntötték, a főiskola falába illesztett Mária Terézia alapítási emléktáblát levették.

Besztercebányán a m. kir. erdőgazgatóság palotájáról a pécsi Zsolnay-gyárban remekbe készült díszes címert levették, *Decrett* Józsefnek, a felvidéki erdők első szakszerű művelőjének a m. kir. földművelésügyi minisztérium által, halála 100 éves évfordulója alkalmából 1911-ben létesített szobrát

(Sidló Ferenc alkotása) megrongálták.

Körmöcbányán ledöntötték az 1848/49-es honvédemléket, amelyet a Görgei féle északi hadsereg stratégiaileg híres átvonulásának megörökítésére állítottak fel.

Lőcsén a Faragó József ottani szobrász által mintázott és a vármegyeházzal szemben felállított, – az 1848/49-iki szabadságharc egyik első – honvédemlőkéjét, a lakosság által két ízben történt megakadályozás után, miután előzetesen, az emlék már hónapokon át bedeszkázva állott, az 1919. évi augusztus hó 11-éről 12-ére virradó éjjelen, 4 órai munka után, cseh szokolisták lerombolták. A város lakossága haza-

¹⁾ Érdekes Újság.

132. Lőcse. Honvéd-emlék.

133. Lőcse. A bedeszkázott Honvéd-emlék.

134. Lőcse. A lerombolt Honved emlék.

135. Lőcse. A lerombolt Honvéd-emlék.

136. Magas-Tátra. Ezredéves emléktábla a grlachfalvi-esúcson. (Összezúzták.)

137. Munkács. Ezredéves-emlék. (Leszerelték.)

138. Munkács. Rákóczi-emléktábla
(Fennáll.)

fias érzésében mélyen megbántva, zarándokolt a szoborhoz, amelyet virágokkal borítottak el, majd felhangzott a Himnusz s utána a Szózat. Ekkor az egyik kivezényelt csendőr fegyverét használta és egy éneklőt cselédleány fejlődéssel rogyott össze ... A rombolás miatt a katonai parancsnokság a zsupánal együtt a nyomozást folyamatba tétette... az összezúzott szobor pedig raktárba került . . .

Az emlék, a branyiszkói ütközetnek, a magyar szabadságharc egyik legdicsőbb fegyvertényének megörökítésére szolgált, ahol Guyon Richárd honvédtábornok alatt, 1849 február 5-én téli ütközetben magyar és szepesi német csapatokkal vállvetve tisztán tót zászlóalj is harcoltak.

139. Kassa. Honvédszobor. (Lerombolták.) (Erdélyi M. felvétele.)

Magyarország és a Tátra legmagasabb pontján, a *gerlachfalvi*- (Ferenc József) csúcson (2663 m.), a Magyar Kárpát Egyesület által 1896-ban felállított ezredéves-emléktáblát 1920-ban összezúzták.

A *munkácsi* vár egyik sarkában felállított 33 méter magas

140. Kassa. A Honvédszobor talapzata a ledöntés után.

ezredéves-emlékművet – (Bezerédi Gyulától) – leszerelték s a vörösréz turulmadarakat elhurcolták.

Podheringen-en (Őrhegyalja) az oroszokkal vívott győzelmes csata emlékére felállított 1848/49-es emlékoszlopon levő bronztáblát 1919-ben megcsonkították s az emlékmű így áll ma is.

A *verecsei-szorosban* levő ezredéves-emléktáblát 1920-ban szerelték le.

Ungvárt megrongálták gróf Bercsényi Miklós kuruc fővezér emléktábláját, Dayka Gábor költő mellszobrát pedig eltávolították.

Kassán a II. Rákóczi Ferenc lovasszobor céljaira összegyűlt 1 millió aranykoronát, amely nagyjából az amerikai magyarok adományából gyűlt össze, a csehek lefoglalták; a hadapródiskola kertjéből 1. Ferencz József mellszobrát elvitték.

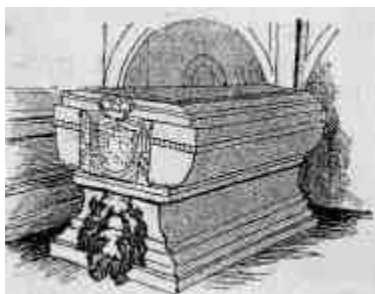

141. Kassa Néma tüntetés a Honvédszobor ledöntése utáni napon.

A Honvédszobrot – Horvai János és Szamovolszky Ödön művét – 1919. évi március 14-én rombolták össze, s amikor a rákövetkező ünnepnapon a kassai magyarság néma tüntető sétát rendezett, a legionáriusok a tömeg közé lőttek, aminek több emberélet esett áldozatul.

A szobor talapzata ma is helyén áll s eltávolításáról

vagy felhasználásáról több ízben volt már szó.

142. Kassa. II. Rákóczi Ferenc koporsója. (Sértetlen.)

A vita ebben az irányban még 1924-ben is folyt s a városi tanács oly határozatot hozott (augusztus), hogy „miután az 1848/49-iki szabadságharc nemcsak a magyar, de a szlovák népnek is küzdelme volt az osztrák elnyomatás ellen és harc volt az uralkodó családdal,

143. Pozsony. Mária Terézia szobor. (Erdélyi M. felvétele.).

továbbá mivel a honvéd szobor nem izgat az állam ellen, az alapzat eltávolítására jogi alapot nem talál”. Ezért tehát oly határozatot hoztak, hogy a talapzat virággal ültetessék körül s tetejére egy szép virágtartó helyeztessék el. A cseh tanácsstagok oly ellenvetései után, hogy felesleges a virágtartó, mert a talapzaton Komensky vagy Stefanik szobrát kívánják elhelyezni, a tanács a határozat végrehajtására 3000 koronát szavazott meg.¹⁾

Ebből a tanácsi határozatból is láthatjuk, hogy emlékeink elpusztítását távolról sem szabad a tót nép terhére írunk.

¹⁾ Kassai Napló. 1924 augusztus első fele.

144. Fadrusz János.

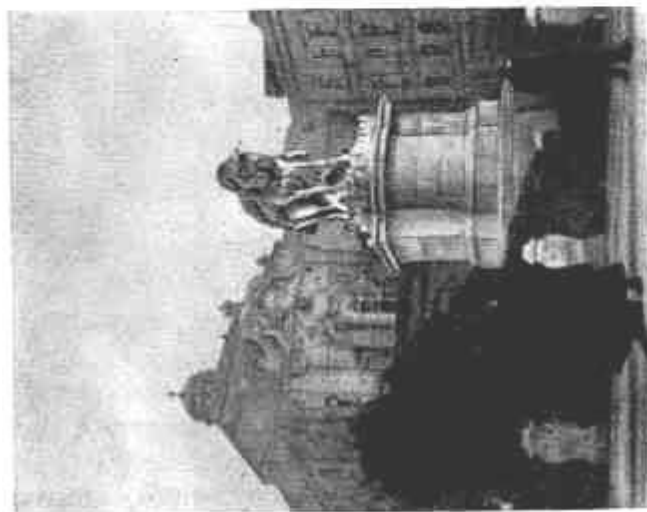
A megdöbbentően nagyszámú pusztításoknak azonban koronája az újabb idők világhírű, legnagyobb magyar szobrászának, a pozsonyi születésű, Parisban Grand Prix-t nyert Fadrusz Jánosnak (1858-1903) legkiválóbb, legszebb alkotásával való felháborító és szégyenteljes elbánás.

145. Pozsony. A Mária Terézia-szobor lerombolása.

A fehér márványból készült és Pozsonyban 1897-ben leleplezett Mária Terézia lovasszobor az áldozat, amelyet 1921. évi október havában – tehát három teljes évvel a háború befejezése után – a magyargyűlöletükben elvakult cseh legionáriusok és cseh szokolisták romboltak le. Ez a cselekedet a cseh állam egyik legnagyobb szégyene és a civilizáció ellen való minősíthetetlen merénylet.

A szobrot, *teljes felszereléssel hozzákészülve*, két napig – október 26-27-én – tartó munka mellett kalapácsokkal összezúzták, automobилоkhoz erősített kötelekkel talapatárol

146, Pozsony, A rombolás.

147, Pozsony, A rombolás.

levontatták, hogy még emléke se maradjon meg az utókor számára.

Mindez a hatóságok szemei előtt történt, a nélkül, hogy megakadályozására lépéseket tettek volna, sőt a rendőrség a nézők megbotránkozása ellen lépett fel a legnagyobb szigorú-

148. Pozsony. A rombolás.

sággal s őrizte a törmelékeket. Arra is vigyáztak, hogy fényképfelvételeket senki se készíthessen.

Szerencsére azonban egy ántánt hivatalos személyiség mégis megörökítette a felháorító vandalizmust, hogy a megtörtént eseményeket ne lehessen elfeledtetni.

De október 27-én még tovább is mentek, amennyiben nyilvánosan ünnepelték a rombolókat!¹⁾

¹⁾ Magyar Nemzeti Múzeum (1921 november): Manifest á tous les musées du monde.

Az óriás, több méter magas talapzatot nem bántották a csehek, mert úgy tervezték, hogy arra Massaryk Tamás köz-társasági elnök, esetleg az eretnek Húsz János szobrát állítják.

Ebből azonban nem lett semmi, s az 1925. év legelső napjaiban a talapzatot is lehordták, amikor megtalálták azt

149. Pozsony. A rombolás utolsó fejezete.

a díszes szelencét, amelyet 1897. évi május hó 16-án helyeztek el I. Ferenc József aláírásával és jelenlétében a talapzatban.

Ebben a szelencében van a Thaly Kálmán történettudós, akadémiai tag és országgyűlési képviselő által fogalmazott alapítási okirat, amely a szobor létesítésének történetét mondja el.

Ennek az okiratnak utolsó mondatai – mintegy jóslásként – így hangzanak:

„Emlékszobor! Te, a magyar hűség, magyar hősiesség, magyar lovagiasság és törvénytisztelet, Te az ősi magyar

erények kővé vált hirdetője. Állj, rendületlenül! *Állj, míg az ezeréves, imádott haza áll!*¹⁾

És az utolsó mondas – sajnós, hamarabb, mint bárki is hitte volna – beteljesedett: az ezeréves, imádott haza összeomlott, vérrel áztatott lödjét idegenek népesítették be s a szobrot a földdel egyenlővé tették, hogy így örökre feledhetetlenné tegyék: *ime, ilyenek részére kellett szétarabolni*

150. Pozsony. A Mária Terézia-szobor helye ma.

Magyarországot! A szelence pedig, az okmánnyal együtt, a pozsonyi városi múzeumba került.

A Mária Terézia-szobor elpusztításával az egész műveli emberiségre nézve értéket képviselő művészi alkotás meni tönkre s az ellen a magyar művészeti, tudományos s irodalmi szervezetek a világ összes hasonló köreihez tiltakozó iratokat intéztek, amely iratokra a rombolást mélyen elítéli válaszok érkeztek, sőt a külföldi művészegyesületek részéről a Nemzetek Szövetségnél is tiltakoztak.

Az eredmény: ez esetben is, semmi!

* * *

¹⁾ Magyarország, 1925 január 28.

„Nincs nagyobb fájdalom, mint a boldogtalanság idején visszaemlékezni az elmúlt boldogságra.”
(Dante Alighieri. 1265-1321.)

Az elszakított Nyugatmagyarországon (ahol szobrok nem is igen voltak) rombolások nem történtek, mindössze Kismartonban az I. Ferenc József és Erzsébet királyné szobrokat helyezték eldugottabb helyekre.¹⁾

Az utódállamoknak emlékműveinkkel tanúsított eljárásával szemben teljes nyomatékkal kell rámutatnunk arra, hogy a Csonka-Magyarországon levő *nemzetiségi*, valamint az ellenséges vonatkozású emlékeknek egyáltalában semminemű bántódásuk nem esett, még a világháború és forradalmak legzavarosabb időiben sem.

Így pl. *Budapesten* a 2 régi szerb, valamint a tót templomok érintetlenek, a szerb Thökölyanum zavartalanul működik és szerb vonatkozású bronz reliefjeihez senki nem nyúlt. A városligeti Washington-szobor a világháború forgatagában sértetlen maradt.

Üröm községben az orosz templom és József nádor első feleségének, Alexandra Pawlowna orosz nagyhercegnőnek, (aki Pál orosz cár legidősebb leánya volt), az oltár alatt levő mauzóleuma, *Győrben* a napóleoni háború alatt ott elesett francia katonák emlékére Kismegyeren emelt oszlop, úgyszintén a Napoleon szállóhelyét megjelölő emléktábla, *Fehéregyházán* Skariatín orosz tábornok (1849) síremléke, a *túróczi-szorosban* levő katonaemlők (1849), hol elesett oroszok nyugszanak és még számos más – a világháborúban ellenséges vonatkozású – emlékmű maradt teljesen sértetlenül és még kísérlet sem történt megcsonkításukra, annál kevésbbé elpusztításukra.²⁾

¹⁾ Magyar Hírlap (régí!), 1926 jún. 10.

²⁾ Lechner Jenő.

VII.

Szellemi élet.

**Tudományos társulatok. Irodalom. Sajtó. Könyvkiadás.
Sokszorosítóipar.**

„A múlt elesett hatalmunkból, a jövőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: – Magyarország – volt; én azt szeretem hinni – lesz!

(Széchenyi István. 1791-1860.)

Az előző fejezetekben tárgyalt kultúrsérelmek ismerete után majdnem felesleges is annak bizonyítása, *hogy* az 1918-1927. években utódállamaink milyen álláspontot foglalnak el és milyen eljárást tanúsítanak tudományos szerveinkkel, a magyar irodalommal és a magyar sajtóval szemben.

A csehszlovák kultúra érdekében nagy adókat kell viselni a magyaroknak is, *s ezen* a téren egyenrangúak az állam többi polgáraival. Amint azonban *saját* alkotású és *saját* pénzükön fenntartott intézményeikről van szó, azonnal visszaesnek a harmadrendű honpolgárok sorába, mert új szociális és kulturális *magyar* intézmények, egyesületek fenntartását és igazgatását az első években egyáltalán nem, később csak igen ritka esetben és nagy nehézségek árán engedélyezték.

A hatalom birtokába jutva, a csehek azonnal gondoskodtak arról, hogy a magyar egyesületek, körök stb. működését felfüggeszék, sőt sokszor épületeiket, helyiségeiket, felszerelésüket, bútorikat s minden más tulajdonukat lefoglal-

tatták.¹⁾ A gyakorlatban nehézségekbe ütköznek, hogy a magyarok új egyesületet létesíthessenek, mert benyújtott alapszabályaik elfogadását, jóváhagyását sokszor évekig halogatják, hogy azt végül is – nem ritkán – elutasítsák.²⁾

A román állapotok sem voltak jobbik ezen a téren.

A Temesvári Hírlap 1921. évi december hó 25-i száma közölte, hogy a temesvári Arany János Irodalmi Társaság nincsen abban a helyzetben, hogy működését folytathassa, mert az ily értelmű engedély megadását az egymást követő prefektusok, a legkülönbözőbb és minden valószínűséget nélkülöző ürügyek alatt késleltetik. Éveknek kellett eltelnie az új uralom alatt, amíg az egyesület ismét alapszabályszerű működését felvehette.

Az aradi Kölcsey irodalmi és művészeti társaság alapszabályai jóváhagyásának ügye ugyancsak hasonló módon indult meg 1921-ben, de még egy év múlva sem nyert befejezést. Megjegyzendő, hogy azóta már működésüket megkezdhatték ezek az egyesületek.

Ha lehetett szántszándékkal évekig elhúzni egy régi egyesület működésének engedélyezését, vajjon mily időtartamba Kerülhet egy új egyesület engedélyezése?

Az erdélyi magyarság legnagyobb és leggazdagabb egyesülete az 1883 óta fennálló Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület („EMKE”), melynek működését a hatalom átvétele után azonnal beszüntették. A román közoktatásügyi minisztérium 1919. évi október hó 22-én Z. 11,393. számú rendeletével pedig egész vagyonát és összes népkönyvtárait elvette.

Goga Oktavián közoktatásügyi miniszter megígérte, hogy az egyesületnek a vagyon visszaadására és működésének foly-

¹⁾ 1926-ban a felvidéki cseh minisztérium pl. megszüntnek nyilvánította a nagyszombati Magyar Kört azzal a megokolással, hogy az államfordulat óta nem fejtett ki egyesületi tevékenységet és egyben a kör vagyonát a turóc-szentmártoni tót kultúregyesületnek ajándékozta. A Pozsonyban megjelenő Híradó azt a megjegyzést fűzte ehhez a tényhez, hogy nagyon kényelmes az ilyen megoldás. Hol azért oszlatják fel az egyesületeket, mert tevékenységet fejtenek ki, hol meg amiatt, hogy nem fejtenek ki tevékenységet. Az egyesület vagyonának elajándékozásához pedig a cseh minisztériumnak nincs törvényadta joga. (Nemzeti Újság, 1926, VI. 17.)

²⁾ Ludvig: i. m. 92. oldal.

tathatására vonatkozó kérelmével – amelyet maga is méltányosnak tart – foglalkozni fog, de ismételt sürgetés dacára, 1922-ig érdemleges intézkedés nem történt.¹⁾

A románok eljárását az magyarázza, hogy az Emkének igen nagyértékű vagyona van. Birtokai közül a sok milliót érő algyógyi birtokot (– amely gróf Kuún Kocsárd nagylelkű alapítványa egy *magyarnyelvű* székely földművesiskola céljaira –) elvették s a nagyszerűen felszerelt iskolát románá tették. Az Emke többi, jótékony és kulturális célra szolgáló alapítványi birtokát hasonló sors érte. 19 népiskoláját, épületekkel, földekkel és 257 népkönyvtárát 300,000 kötettel siratja az egyesület.

Az EMKE tisztán emberbaráti intézmény s vagyona magánalapítványokból, valamint társadalmi adakozásból, hagyományokból ered s ezek dacára erre a sorsra került.

A románok pedig ily eljárásuk folyamán nem akartak emlékezni arra, hogy teljesen hasonló célú és szervezetű legvirágzóbb egyesületüket, az Erdélyi Román Irodalmi és Közművelődési Egyesület-et („Astra”), mely már a háború előtt körülbelül 1 millió aranykoronával rendelkezett és 49 fiókja, 122 ügynöksége volt, a Magyar Állam sohasem akadályozta működésében, bebizonyítván a magyar nemzet szabadelvű gondolkodását és emberbaráti érzését. Ugyancsak teljes szabadságban működhetett a többi román közművelődési egyesület a régi Magyarországon, mint pl. az Aradi Román Közművelődési Egyesület, a Máramarosi Közművelődési Egyesület stb.²⁾ Sőt 1815-ben még Budán is román nőegyesület alakult, amely egyesületet a magyar előkelő családok női tagjai: báró Horváth Zsófia, Fejőrvári Róza, Püspöky Mária stb. állandóan és hathatósan támogatták humanitárius céljának elérésében.³⁾ És elfelejtették, hogy a budapesti egyetemi román ifjúságnak is „Petru Maior” nevű egyesületük, azonfelül 25 román nőegylet, 113 román dal- és zeneegyesület s 33 olvasóegylet működhetett mindenkor akadály nélkül.⁴⁾

¹⁾ Die Beschwerden . . . 64-8. oldal.

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 443. oldal. 189. jegyzék.

³⁾ Jancsó Benedek: Defensio nationis Hungaricae. 162. oldal.

⁴⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. II.

A fentebb felsorolt magyar egyesületeken kívül számos más egyesület és intézmény (pl. sepsiszentgyörgyi alapítványi fiúárva-ház, resicabányai evangélikus nőegylet napközi otthonnal, u. o. keresztény leányegylet és keresztény cserkészcsapat, Beszterce-Naszódvármegyei Nőegylet, a társadalmi úton fenntartott Kolozsvári Mensa Academica, az Eötvös-Alap által felépített kolozsvári Tanítók Háza, kolozsvári siketnéma- és vakintézet, az erdélyi női iparegyesület iskolája, koozsvári zeneiskola, brassói magyar dalegylet, csíkszeredai ének- és zeneegylet, aradi Atlétikai klub, Besztercei-Kör stb. stb.) szintén a vagyonekobbzás és felozlatás sorsára jutott s az már nagy engedmény volt, ha egy-egy közülök valamely román egyesületbe beolvadhatott.¹⁾

A megszállás előtt Erdélyben a tudományos élet elsősorban az Erdélyi Múzeum Egyesület szakosztályaiban folyt le, amelyeknek működése a gyülekezési szabadság korlátozása folytán – miután ezt még a tudományos összejövetelekre is szigorúan alkalmazták – eleinte teljesen szünetelt s csak 1920 végén ébredezett hosszú dermedtségéből. Azonban a hatóságok állandó akadékoskodása miatt és anyagi segédeszközök hiányában még ma sem bírja hivatását a régi keretek között teljesíteni.²⁾

A *jugoszláv oknál* az egyesületek működése szintén a legnagyobb korlátozásoknak volt 1924 közepéig alávetve s csak ezen időtől kezdve történt némi könnyítés.

Még a kisebb, helyi jelentőségű egyesületek működését is akadályozták, csakhogy a magyarság kulturális béklyóik között maradjon. Például a Kossuthfalvai Polgári Kör könyvtárát a megszállás óta lepecsételve tartották. 1924-ben a kossuthfalvaiak kérték a könyvtárnak a zár alól való feloldását, minek feltételül a hatóságok a kör megnyitásának engedélyezését kötötték ki. Ennek azonban az volt a feltétele, hogy a kör vezetőségében $\frac{2}{3}$ -ad főnyi szláv többséget írta elő, amely kívánság egyelőre alig teljesülhet, mert a színmagyar községben mindössze csak 8 szláv család lakik.³⁾

¹⁾ Die Beschwerden . . . 69-70. oldal.

²⁾ Közművelődés. 1924.

³⁾ Magyarország 1924 első félév.

Ezeket látva, ne feledjük el, hogy a szerb kulturális egyesületek a régi Magyarországon teljesen szabadon működhettek; viszont sokszor hazájukkal szemben való elemi honpolgári kötelezettségeikről is megfeledkeztek, mint például a „szerb Matica”. Egyébként a Matica a szerb irodalom és művelődés föllendítésére az összes szerb kulturális intézmények között a legnagyobb hatással volt s igen tekintélyes vagyonnal (460,000 aranykorona, sőt a kezelésére bízott alapítványokkal 3.140,000 aranykorona) rendelkezett.¹⁾ Budán alakult 1826-ban, s ez volt az első szerb tudományos társulat. Székhelye 1864 óta Újvidék.

Az utódállamok minden akcióban, amely a magyar kisebbségek érdekeit van hivatva védeni, államellenes, összeesküvő célzatú magatartást vélnék felfedezni, aminek következménye azok elnémitása. Így terjed a kultúra a gvöztes nyugat szövetségesei útján!

* * *

„Az ellenfél ismerete fél győzelem.”

A magyar könyvre, a magyar tudományra s ezek útján a magyar kultúrára nagyjelentőségű feladat vár hazánk talpraállításánál, mert ezzel kell a magyar műveltségben rejlő nemzeti öntudatot céltudatosan új életre kelteni és ezzel kell fokozni a nemzeti összetartozandóság érzetét. A magyarság ereje a magyar kultúrában nyilvánult meg teljes egészében s ezzel mutatja meg ma is – bár küzdelmek árán – hatalmas fölényét az ország nagy részén osztozkodó államok felett.

A magyarság szellemi életének fenntartása több okból van rendkívül súlyos helyzetben. Országunk megcsonkítása következtében gazdasági életünk leromlott, a 10^{1/2} milliónyi magyarság szellemi ereje négyfelé forgácsolódott szét s így nemcsak a magyar irodalmi kiadványok fogyasztóinak tekintélyes része vész el, hanem a termelő tudományos munka is megszakad egységében és egyöntetűségében, ami a kulturális termelés szempontjából azt jelenti, hogy a termelési költségek

¹⁾ Jaacsó Benedek: Defensio nationis Hungaricae. 160-2. oldal.

nem találnak fedezetet az oly kis példányszámban való előállításnál, amennyit a megosztott magyarság egy-egy töredéke fogyasztani képes. A válságot pedig fokozza az, hogy Budapest, mint a magyar tudományosság központja, mesterségesen is el van szakítva az utódállamok magyarságától azáltal, hogy a magyar könyv bevitele e területekre mindmáig lehetetlen vagy legalább is bizonytalan.

Az elszakított magyarságnak ez az elszigeteltsége, a régi hazával való szellemi érintkezés mesterséges, sőt erőszakos akadályozása, a magyar szellemi élet legnagyobb teherterele!

A tudományos kutatás újabb eredményeinek közzétételi lehetősége rendkívül csökkent, a fogyasztók számának megapadása s a kiadási költségek nagymérvű növekedése folytán. Az írói tiszteletdíjak kellő jövedelmet nem biztosítanak, tudományos közlemények közzétételi költségeit a folyóiratokban nem lehet elviselni, ami által a tudományos bírálat és az utánpótlást jelentő, fiatal tudósnevezdek nevelése megnehezül.

A tudományos irodalom terén pl. a csökkenés 1921-ben 40 százalékos volt s azok a tudományos testületek, amelyek a békeidőben az irodalomnak ezt az ágát a legtöbb sikerrel művelték, minők a M. Tud. Akadémia, a Természettudományi, a Történelmi és a Földrajzi Társaságok, a Kir. Orvosegyesület, egyetlen könyvet sem voltak képesek ez évben piacra vetni. A tudományos folyóiratok 1921. év körül vagy teljesen megszűntek, vagy régi terjedelmük egy negyedére sorvadva, tengették életüket.¹⁾

Nem kell tehát különösebb bizonyítás arra nézve, hogy a magyar tudományos könyvtermelés pusztulása a magyar itudományos életet is alapjaiban fenyegetné.

De nemcsak a tudományos-, hanem a szépirodalom terén is visszás helyzet állott elő az 1918 utáni években.

„A szépirodalmi kiadványok terén az eredeti művekkel szemben túlsúlyra kerültek a fordítások,²⁾ ami azzal a veszéllyel

¹⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig. XII-ik fejezet.

²⁾ „A pesti új közönség megmámosodik az idegen nevektől s kapkodja a fordításokat. Az igazi magyar közönség magyar könyvet kívánna s annak ihiján könyv nélkül marad, egyformán kárára irodalmunknak, közönségünknek

jár, hogy az irodalmi élet is vissza fog fejlődni. Legújabbán a tudományos irodalom terén némi javulás állott be, de a háború előtti viszonyok színvonalától még mindig igen messze vagyunk s ezt a színvonalat mai gazdasági helyzetünkben aligha érhetjük el ismét”.¹⁾

Papír- és papíráru-termelésünket mai területünk csak a szükséglet 23.4%-ával szolgálta, míg 76.6%-kal az elszakított területek (56.9% cseh, 15.4% román, 4.3% Fiume) látták el.

Megfelelő erdőségekben s így nyersanyagban való hiányunk, a papírgyártást mai határaink között számottevő mértékben nem teszi lehetővé.

Magyarország erdőterülete ugyanis a megszállás előtt 12.858,000 kat. hold volt (3.383,000 kat. hold tölgy, 6.375,000 kat. hold bükk- és más lombdó, valamint 3.100,000 kat. hold fenyőerdő), míg most az erdőkből 2.047,000 kat. hold, vagyis 15.9%, a fontos fenyőerdőkből csak 86,000 kat. hold, tehát mindössze 2.8% maradt csak meg.²⁾ Már pedig a papírosgyárak a fenyőerdők körül helyezkednek el, mivel nyersanyaguk leginkább fenyőfát használnak.

Az 1913-ban üzemben lévő gyáraknak papírostermelése 35.000,000 aranykoronát ért, míg papírosáruban kb. 50.000,000 aranykorom értéket termeltünk, – ami több volt az ország szükségleténél; a papír- és papírosárúgyártás kiviteli értéke pedig 1913-ban kerekén 8.000,000 aranykorona volt. Most az új határokon belül egyetlen papírosgyárunk sincsen, úgyhogy minden gramm papírost külföldről kell az illető állam pénze, vagy valamely más nemes valuta ellenében behozatni s így ez a súlyos helyzet a könyvek árának kialakulásánál is erősen a drágaság irányába nyomja le a mérleget. Hisz amíg például 1913-ban a famentes papír nagyban, kilogram-

és művelődésünknek. Harminc évvel ezelőtt valaki, ha *csak* magyarul olvasott is, európai műveltségre tehetett szert. Ma ezt nem mondhatni. Jele, hogy művelődésünk hibás vágányra tért. Irodalmunk s a magyar tudományosság századokon át bizonyult nemzetfenntartó erőnek. Fenntartásuk tehát életkérdés-jövőnkre nézve”. (Voinovich Géza: Irodalmunk fénykora és mai állapota. Köz-művelődés 7-8/1924. szám.)

¹⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon. XII. fejezet.

²⁾ Buday: i. m. 74. és 116. oldal.

monként 50 fillér volt, addig 1922 végén 365 korona, 1924 derekán már 13,000 korona, míg 1924/25-ben a nyomópapírok ára az aranyparitásnak $2\frac{1}{2}$ -szeresét érte el, ami már önmagában is a könyvárak emelkedését idézi elő, bár ezt a vásárlóképesség a lehetőségig ellensúlyozza. A nyomdai munkás bére 1922 végéig a 175-szörösére emelkedett a békebeli bérnek, míg a tudományos munkák tiszteletdíja csak a 10-szeresére!¹⁾ 1924 közepéig a nyomdai és könyvkötészeti árak 600%-kal emelkedtek.

A nyomdai termékek magas árát a lefolyt évek alatt még a nagy munkabérek is fokozták, amennyiben a munkás kivándorlás folytán – mint a legtöbb szakértelmet kívánó iparágnál – az amúgy is jófizetésű szakmunkásokban hiány állott be, tehát az ily munkások bére felhajtódott. Az 1924/25-ben beállott általános ipari pangás folytán a kivándorlók számát jelenleg ugyan némileg kiegyenlítik a visszavándorlók, azonban bizonyos, hogy kvalitásban csak mi vagyunk a vesztesek, mert a legkiválóbb munkások azért megtalálják elhelyezésüket a külföldön.²⁾

Mindezekkel szemben a sokszorosító ipar terén *mai területünk* 89% arányában vette ki részét a termelésből Nagr-Magyarországban, míg a fennmaradó 11% Pozsony, Kassa, Arad, Nagyvárad, Temesvár, Kolozsvár és Nagyszeben között oszlott meg;³⁾ vagyis a nyomdai termelés mai területünkön főyt túlnyomórésztben, ellenben a nyersanyagok, mint láttuk, az elszakított területekről származtak, s így természetes, hogy tudományos könyvkiadásunknak mérlege a lehető legkedvezőtlenebb.

A kiviteli lehetőségek megszűntével tehát a nyomdaipart igen számottevő termelési hiány sújtja, amelyen már az sem fog sokat lendíteni, ha esetleg majd a határokat megnyitják, mert – eltekintve a sajtó és irodalmi termékektől – egyéb nyomdatermékek előállítására céljából, a hosszú éveken át tartó elzárás folytán, az elszakított országrészek nyomda-

¹⁾ La situation du travail intellectuel en Hongrie. 278. oldal.

²⁾ Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara: Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. 381-385. oldal.

³⁾ Buday: i. m. 116-7. oldal.

ipara kényszerűségből annyira kifejlesztette üzemi berendezését, hogy az anyaországra szüksége alig lehet.¹⁾

A magyar szellemi termékek kicserélése az utódállamokkal nagy nehézségekkel jár s nem akarnak az akadályok megfelelően kisebbedni, bár a magyar l ormány a kiviteli engedélyhez kötöttség 1924. évi megszüntetésével a könyv-exportot jelentősen könnyebbé tette.

Csehország megengedi az 1918. év előtti termékeknek és az 1918 október 28-a óta megjelent könyvek közül a fordításoknak bevitelét, de a határnál szigorú cenzúrát gyakorol. Csak Pozsonyba, és bálákban való szállítás mellett vihetők be a könyvek. Postacsomagokban szállítani eddig nem lehetett. A könyvkereskedők csak 3000 csehkoronáig utalhatják át a vételárat, míg ezen felül az összes engedélyezését kell kérni, amit viszont azzal utasítanak el, hogy *magyar* könyvek bevitele nem feltétlenül szükséges.

A magyarországi újságok a Felvidéken kívüli területeken bevihetők, de a Felvidékre csak néhány oly lapot engednek be, amelyek ízlésüknek megfelelnek.

A csehek által az ottani magyar könyvtermeléssel szemben támasztott nagy nehézségeket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a legnagyobb könyvkereskedelmi világlap, a „Börsenblatt der deutschen Buchhändler” tanúsága szerint 1921-ben cseh területen mindössze 98 magyar könyvkiadás történt.²⁾

Ezt a kérdést hozta fel jellemzésül a Népszövetségi Ligák jogi és kisebbségi albizottságainak Brüsszelben 1925. évi február hó 9-12-én tartott gyűlésein az egyik magyar kisebbségi delegátus, Brabecz cseh szenátor azon kijelentésére, hogy Cseh-Szlovákiában minden nemzetiségnek éppen annyi joga van, mint a cseh nemzetnek, – a következőkben: Cseh-Szlovákiában még most is tilos a határon áthozni bárminő magyar nyomtatványt, tudományos könyvet; így a magyar tanár, író, orvos, mérnök, egyáltalában minden

¹⁾ Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara: Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. 383-4. oldal.

²⁾ La situation du travail intellectuel en Hongrie. 31. oldal.

intellektuel mesterségesen elvágatik kultúrájától, mert a cél, az elnemzetlenítés, meg van.¹⁾

Romániába 1921 karácsonya óta könyvet bevinni egyáltalában nem lehetett, ami nemcsak a könyvelőállításnak okoz nagy kárt, de a magyarság kulturális haladása szempontjából is sérelmes.²⁾

Az e területen levő könyvkereskedések 1918 után megjelent összes könyvkészletét 1923 áprilisban lefoglalták és Bukarestbe szállították.

Egy romániai magyar lap 1925 nyarán keserűen panaszolja, hogy a magyaroknak nehezzé, vagy lehetetlenné akarják tenni, hogy a magyarországi szellemi értékekhez hozzájuthassanak. „Valóságos szellemi vesztégár ez, amit a magyar kultúra irodalmi termékeinek beozatala elé az állami közlekedési vállalatokban és a határon akadályul gördítenek. Vagy talán az volna a cél, hogy ezen szellemi határázárall elvágják előlünk a magyar könyvet s lesorvasszák kulturális idegünket a nemzeti kultúra iránt? Ez esetben a számítás mindenesetre helyes volt azon pontig, amíg a könyv és-kultúra közti kapcsolatot felismeri, mert elszigetelésünk a könyv híján valóban az erdélyi magyar kultúra megbénulását, sőt. idővel halátát jelentette volna. A számítás azonban – ha tényleg ez – mégis rossznak bizonyult. A magyar könyv hiánya ugyanis az Erdély és kapcsolt részek magyarságában nem sorvadást idézett elő, hanem tette ösztönző könyvszomjat, mely azután egy új magyar kulturális irányzatnak, az erdélyies felfogású irodalmi és művészeti iránynak adott fejlődési lehetőségeket.”³⁾

¹⁾ Magyar Kisebbség, 5/1925.

²⁾ Közművelődés, 3/1924.

³⁾ Az erdélyi irodalmi mozgalmakról, a könyvkiadásról és nyomdáról dr. György Lajos „Az erdélyi könyv és újság” címen rendkívül érdekes értekezést adott ki, melyben nagy felkészültséggel mutatja ki, hogy 1918 előtt erdélyi irodalmi életéről beszélni alig lehetett, mert az irodalmi élet és könyvkiadás is Budapesten volt központossá. Mikor azután az összeomláskor a kisebbséggé vált magyarság kulturális téren is magára maradt, meg kellett indítani a szellemi téren való szükségletek kielégítését célzó tevékenységet.

Ennek első követelménye az együttérző közönség megszervezése volt, ami a legnehezebb feladatot képezte, hisz a legerősebb irodalompartoló rétege

Jugoszláviába 1921-ig a magyar könyvek bevitele tilos volt, azóta szabadabbá tétetett; de rendkívül magas vámtételekkel terhelik meg a magyar könyveket és a magyar könyvkiadók kiutazása a szerb területre nehéz. A könyvek árának megtérítése pedig a pénzforgalom korlátozásai miatt oly akadályokba ütközött, hogy ezáltal a rendszeres és törvényes kereskedelmi üzletkötések lehetősége alig állott fenn.¹⁾ 1924/25-től azonban Romániába és Jugoszláviába a könyv-export mégis valamennyire megjavult.²⁾

A hírlapsajtó küzdelmeit illetően, az igazi magyar sajtónak már pusztá létezése is szálla az utódállamok szemében, ami természetes, hiszen a kisebbségi jogokat óhajtja védeni a közszabadságok megsértésének eseteit, az agrárreformok

a magyar társadalomnak, a régi magyar középosztály, a teljes megsemmisülés határán a legnehezebb viszonyok között tengődött.

A nagy változást közvetlenül követő időben nem volt olvasó és így vásárlóközönség, nem volt hivatásos írói gárda, de nem voltak megfelelő és kellő számú kiadóvállalatok sem.

A helyesen megindított szervezkedés eredménye azonban hamarosan kitűnt. Adatai szerint 1919 január 1-től 1924 december 31-ig Erdélyben 124 verskötet, 44 szindarab, 184 elbeszélő és regénykötet jelent meg. A szaktudományból és népszerűsítő irodalomból 196 könyv, a tankönyvirodalomból 244, a vallásos irodalomból 70, a jogi irodalomból 39, az időszaki irodalomból 74 kötet s azonfelül 91 különféle könyv. Összesen 1066 kötet 5 esztendő alatt. Az irodalom ezen felvirágzását annyival inkább is értékelnünk kell, mert a fenti 6 év alatt annyi magyar könyv jelent meg a Királyhágón túl, mint az előző 20 év alatt együttvéve! Ebből a könyvrengetegből 122 darab fordítás volt, 944 darab pedig erdélyi szerzők eredeti munkája. Legtöbb könyv jelent meg Kolozsvárott (491 drb), utána következik Nagyvárad (106 drb), Brassó (61), Arad (56), Temesvár (50), Marosvásárhely (43), Szatmár (28), Székelyudvarhely (27), Dicsőszentmárton (35) és Kézdivásárhely (21), míg a többi 135 könyv 24 oly város között oszlik meg, amelyek a múltban alig, vagy egyáltalában nem szerepeltek a könyvkiadás terén. Valamennyi kiadó cég közül legtöbb könyvet a kolozsvári Minerva r.-t. készített: 225 drb-ot, vagyis az egész termelésnek csaknem egy negyedét, a Kolozsvárott megjelent könyveknek pedig közel a felét. Erdélyben ma 69 helyen 238 nyomda dolgozik és e nyomdák 735 különböző típusú gépen 2101 munkást foglalkoztatnak. E nyomdák közül 66 román, 25 német és 147 magyar. Ha az 1066 kötet példányszámát minimálisan vesszük, a szóbanforgó 5 év alatt akkor is közel másfélmillió magyar könyv jelent meg Erdélyben. (Magyar Művelődés, 9-10/925. szám.)

¹⁾ La situation du travail intellectuel en Hongrie, 31. oldal.

²⁾ Bp. Ker. és Iparkamara: kereskedelmünk és iparunk 1924-ben, 395. oldal.

lehetetlenségeit, a kultúrsérelmek és főleg az iskolaügyek ezer baját igyekeznek feltárni.

De szívesen látják, sőt pártolják az olyan magyarnyelvű szellemi termékeket, melyek olvasóikban a régi haza iránt gyűlöletet támasztanak s feladatuknak csak azt tekintik, hogy az elszakadt magyarságot valami sajtóságos magyar nyelvű, de nem magyar szellemű, a magyarsággal csak nyelvi közösséget valló kultúrával ruházzák fel.¹⁾

Így például a kommunista újságokat, főleg „A Hír”-t és a „Heti Revü”-t,²⁾ valamint a „Munkás”-t a szerb kormány tartotta fenn, míg a keresztény szocialista „Pécsi Est”-nek megjelenését megakadályozták.³⁾ Az utódállamok mindegyike számos magyarnyelvű lapot segélyez, hogy saját politikáját ezzel támogassa s a magyarság megtévesztését elősegítse. Azonfelül szabadon terjeszthetők a Magyarország szétbomlását elősegítő forradalmárok külföldön megjelenő s saját hazájukat elbecsmérlő lapok és folyóiratok (Az ember, Bécsi magyar újság, a párisi Köztársaság stb. stb.). A Csonkamagyarországon megjelenő napi- és hetilapok, folyóiratok túlnyomó része – 1-2 kivételével – még ma, sok évvel a háború befejezése után sem juthat el az utódállamokhoz csatolt magyarországi részekre.

A Géniben 1927 nyarán tartott nemzetközi sajtókonferencia alkalmával a magyar sajtó képviselője rámutatott arra, hogy az utódállamok a magyar sajtó orgánumait általánosságban kitiltják, bejutásukat minden elképzelhető módon lehetetlenné teszik és üldözik. Ha az utódállamoknak ez az eljárása másutt is általánossá válhatna, akkor a sajtó mai nagy jelentősége megszűnne, minden nemzetközi vita lehetetlenné válna és minden állam sajtója csak monológokra szoiítkozhatna.

A többmillió elszakított magyarnak pedig nagy erkölcsi és anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy rokonairól és eredeti hazájában levő gazdasági értékeiről tudomást szerezhessen.

¹⁾ Br. Berzeviczy Albert beszéde a Kisfaludy Társaság 1924. évi 37-ik közgyűlésén. Revue de Hongrie XVII. évf. XXX. kötet. 1924 IV/15. 147-52. oldal.

²⁾ Magyar béketárgyalások II. kötet, 496. oldal.

³⁾ Magyar béketárgyalások I. kötet. 486. oldal.

Jellemző példaként csak azt hozta fel, hogy a nemrég elhunyt Ferdinánd román király előfizetett a németnyelvű és igen mérsékelt „Pester Lloyd”-ra, hogy közvetlenül tájékozódhassák a magyarországi közvéleményről. Egy napon a budapesti román követség azzal a kérdéssel fordult a lap kiadóhivatalához, hogy miért nem küldik a lapot? A vizsgálat kiderítette, hogy a lap Budapestről rendesen indult, de a biharkeresztesi határállomáson levő román hatóság még a király címére küldött lapot is visszatartotta! A rendszabályt még ezek után sem vonták vissza, hanem a lapot a követség futárja szállította Bukarestbe!

A magyarság érdekét képviselő lapok, főleg kezdetben, a lehető legnagyobb nehézségekkel küzdöttek a különböző cenzúrák nyomásai alatt s ma is még túlzott óvatossággal kell ügyelniük, nehogy betiltásukra okot adjanak. Így a szerbeknél az alkotmány 13. cikke kimondja ugyan, hogy a sajtó szabad, hogy semmiféle olyan megelőző intézkedés nem rendelhető el, amely a nyomtatványok és újságok kiadását, eladását, terjesztését akadályozná s hogy cenzúra csak háború, mozgósítás és statárium idején léptethető életbe, mégis – bár e körülmények nem forognak fenn – míg Ószerbiában újszólván teljes sajtószabadság van – szigorú előzetes cenzúrákat gyakorolnak és pedig elsősorban a magyar, német lapokra. Nemrég még a horvát lapoknak is ez volt a sorsuk.

A szerb cenzúrára jellemző, hogy 1922-ben az alakuló Protics-párt egyik legfőbb programmpontja a sajtó szabaddátétele volt azzal az indokolással, hogy egy állam sem életképes, amely a valóság feltárásától annyira fél, mint Jugoszlávia.¹⁾

Az 1925. évi választások alkalmával – mint ezt a németpárt képviselője a skupstina március 26-iki ülésén elmondotta – a Werbasser Zeitung megjelenését a választások idejére betiltották, Breitweiser szerkesztőt a rendőrség kegyetlenül elverte, majd később újból megjelenhetett a lap, de csak előzetes cenzúra mellett, bár ezt a szerb demokrácia – mint említettük – „nem ismeri.”²⁾

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt.” 1918-1920. 31-2. old.

²⁾ Magyar Kisebbség, 15-16/1925.

A Felvidéken ugyancsak az oly magyar lapok részesülnek kedvező elbánásban, amelyeknek munkatársai között a forradalom és kommunizmus hívei viszik a szót¹⁾

A magyar sajtóval szemben tanúsított kíméletlen elbánás ellentétéként itt rá kell mutatni arra, hogy 1914-ben 156 német, 35 tót, 6 horvát, 27 szerb, 39 román, 2 rutén, 6 olasz, francia, 3 héber és 78 német-magyar, 3 horvát-magyar, 1 francia-magyar-német, végül 12 egyéb nyelvű napi-, hetilap és folyóirat jelent meg 1522 magyar mellett. Míg ugyanabban az évben a postán szállított lappéldányok között, a külföldi lapokat nem számítva 145 915,000 magyar, 24.472,000 német, 18.630,000 horvát, 7.658,000 szerb, 2 917,000 tót, 4.352,000 román, 84.000 cseh, 71,000 olasz, 44,000 rutén, 16,000 héber és 389,000 egyéb nyelvű lapot szállított a posta.²⁾

Csehországban és Szerbiában alig akad néhány tekintélyes és a szó nemes értelmében vett igazán magyar lap, ellenben Erdélyben mintha e téren javulóban volna a helyzet, mert a „Schwäbische Volkspresse” szerint 1923-ban Erdélyben és a Bánátban 26 napilap (17 magyar, 7 német, 2 román) és 121 hetilap (61 magyar, 51 román, 9 német) jelent meg.³⁾

Hogy az elszakított területeken megjelenő lapoktól mennyire távol akarják tartani Csonka-Magyarország híreit és íróit is, arra például felhozzuk, hogy 1924-ben a 40 éves jubileumát üülő iglói „Szepesi Hírlap”-nak ünnepi számából (1924 augusztus 17. 40. évfolyam 30. szám) a cenzúra József főherceg emléksorait⁴⁾ és egyik hazafias budapesti napilapnak megemlékezését a jubileumról, teljesen törölte.

Így félnek az utódállamok még a magyar betűtől is s kitörölték emlékezetükből, hogy például magyar fejedelem fordította le a Bibliát elsőízben román nyelvre és ugyancsak

¹⁾ Magyarság, 1925 augusztus 11.

²⁾ Angyal: Magyarország felelőssége a világháborúért. 57. oldal.

³⁾ Közművelődés. 6/1924.

⁴⁾ „A Szepesi Hírlap negyven éves jubileuma alkalmából köszöntöm a Magas Tátra fenséges bérceit, melyek tövében annyi kedves napot töltöttem köszöntöm a Felvidék lakóit, kikhez annyi múlhatlan emlék fűz. Budapest 1924 június. József fhg.”

magyar fejedelem adott legelőször zsoltárt a románok kezébe. Magyarországon keletkeztek a legelső románnyelvű nyomdák, itt készültek a román tankönyvek és ismeretterjesztő művek, még pedig nagyrészt a Magyar Állam gondoskodása folytán az Egyetemi nyomdában. Magyarországon jelent meg az első és egyetlen román lexikon is.¹⁾

A XVIII. században és XIX. század első felében ugyanis – mint ezt Jancsó Éenedek „Defensio Nationis Hungaricae” című kiváló munkájában leírja – a román nemzeti szellemet a román vajdaságban uralmon lévő görögösítő áramlat teljesen elnyomta és a román művelődési törekvések székhelye Balázsfalván és Budán – tehát Magyarországon – alakult meg.

A budai román művelődési központ az 1577-ben alapított Kir. Magy. Tud. Egyetemi Nyomdánál szervezett könyvvizsgáló-bizottság körében fejlődött ki és Klein Sámuel, az első román könyvvizsgáló, a dákoromán filológiai és történeti tudományosság egyik megalapítója lett. Marienescu román akadémikus, a könyvvizsgáló bizottságról a következőket írta: „Ez az intézmény valóságos jótétemény volt a románokra. Egy nemzeti érzülettel bíró román tudós nem is kívánhatott magának szebb hivatalt, mert itt volt az egyetemi nyomda és könyvtár, folytonosan ösztönözvén, hogy mentől többet tegyen a román irodalom érdekében. E hivatal központjává lett azon román ifjaknak, akik tanulni Budapestre jöttek, valóságos tűzhelye lett a nemzeti ébredésnek, ahonnan a népre is a világosság sugarai ömlöttek és önkéntelen összeköttetés okozója lett azon tanulók között, akik kisebb-nagyobb mértékben írókká lettek, vagy szerepet játszottak a nemzeti életben”.

A román művelődési és nemzeti törekvések Magyarországból való kiindulására és magyar támogatásban való részesülésére igazolásul egy esetet hozunk fel. Egy romániai műveltség-történetíró a legtekintélyesebb romániai folyóirat-

¹⁾ Guy de *Roquencourt* francia politikus is megállapítja, hogy: „a románok egész műveltségüket az erdélyi fejedelmek bőkezűségének köszönhetik, akik a könyvnyomtatást megismertették velük. Műveltségi szempontból a magyarok ma is a románok felett állanak.”

ban a „Convorbiri Literare „-ban a következőket mondotta: „A műveltségnek az a néhány sugara, amely az elmúlt századokban minket is megvilágosított, Magyarországból jött hozzánk”.

A szerbek, amikor a magyarsággal szemben elkövetett erőszakot mentegetni akarják, mindig azzal az elcsépelet váddal hozakodnak elő, hogy a magyar impérium elnyomta a délvidéki szerbek minden kulturális tevékenységét.

De a szerbek sem kevésbé feledékenyek ezen állításuknál, mint a románok, mert a szerb irodalom is Magyarországon virágzott s ugyancsak a budai Egyetemi Nyomdából került ki 1830-ig a legtöbb szerb könyv, majd pedig Temesvárt (1827), Újvidéken (1841), Szegeden (1842) és Szabadkán (1846) is létesültek szerb nyomdák. Egészen 1880-ig pedig a szerb irodalomnak és tudományosságnak központja Újvidék volt, amelyet akkoriban „szerb Athén”-nek neveztek el.¹⁾ Kauliczi és Stefánovics nyomdászok már 1790-ben kértek engedélyt Újvidéken állítandó nyomdára; tervük azonban nem sikerült. Jankovics János 1796-ban állított fel jó sikerrel működő nyomdát. 1847-ben Medákovics Dániel állított fel nyomdát.

A szerbek kulturális szabadságának bizonyítására – és minden koholt vád megcáfolására – e helyütt csak két szerb forrásra hivatkozunk.

Legnagyobb irodalomtörténeti írójuk, *Szkerlics* Jovan, Belgrádban 1911-ben megjelent „Istorija Nove Srpska Knizevnosti” című művében az adatok nagy tömegével bizonyítja azt a tényt, hogy a szerb civilizáció magyar területről indult meg.

Így többek között kiemeli, hogy a délvidéki szerbek – miután a magyar állam vendégszeretetét elfogadták – Magyarországnak gazdaságilag legjobban szituált polgáraivá váltak, s ezek emelték az első szerb iskolákat, ezek szervezték meg elsőként a szerb iskolaügyet. Ők adják ki a szerb könyveket s fizetnek elő szerb újságokra. A XVIII. század folyamán 220 szerb munka látott napvilágot a Monarchia területén,

¹⁾ Jancsó Benedek: *Defensio Nationis Hungaricae*, 160-2. oldal.

míg 1830-tól 1850-ig, tehát 20 év alatt, 1440 szerbnyelvű munka jelent meg Magyarországon. 1811 ben nem kevesebb, mint 12 szerb könyvkereskedés állott fenn magyar területen és 2 gazdag szerb könyvtár Budán és Újvidéken!

De még más adatokat is hoz fel Szkerlics arra, hogy a Délvidék szerbjei milyen magasfokú kultúréletet éltek a magyar uralom idején. Azt mondja, hogy a délmagyarországi szerbek már az 1800-as évek elején a szerb nemzeti szellem és öntudat felkeltése és fejlesztése, a szerb irodalom és a szerb nyelv művelése céljából megalapították Újvidéken a „Matica Srpska”-t, Temesvárt 1833-ban hasonló céllal a „Szerb Irodalmi Társaság”-ot s ugyanezen évben egy ily társaságot Pesten is. A legelső szerbnyelvű folyóirat is Újvidéken jelent meg „Danica” címen, majd 1862-ben a „Jávor”, 1866-ban a „Matica” és 1870 ben a „Mlada Srbadija”.

Stanojevic Stanoje, a belgrádi egyetem történelem tanára a „Politika” 1923. évi augusztus hó 12-iki számában a „Vajdaságról szóló történeti cikkében szószerint azt mondja, hogy: „a Vajdaság a modern szerb felvilágosodásnak és kultúrának a bölcsője”, mert míg a török uralom alatt élő szerbeknek pusztán létükért kellett nyers harcot folytatniok, addig a török iga alól felszabadult vajdasági szerb nép kedvezőbb körülmények között volt és meg volt a lehetősége arra, hogy kifejlessze gazdasági és kulturális életét. Megemlékezik *Sztanojevic* arról is, hogy Nagybecskerekén alakult meg az első szerb politikai párt az 1860-as években, – a Vajdaságban munkálták legelőbb a szerb tudományt és irodalmat. A szerb nyelvnek, a szerb történelemnek első művelői (*Hadzsics Antal*, *Donicsics Gyúró*, *Ruvárac Hilarion* 1832-1905) vajdasági szerbek voltak. Az első nevezetes szerb lírikusok (*Jovánovics*, *Jaksics*), az első drámaírók (*Popovics*, *Trifkovics*), az első novellisták (*Sztanacskovics*) szintén mind vajdaságiak voltak, sőt még a szerb egyházsónoklat is itt született meg (*Grujics*, *Zsivkovics*). A szerb művészetnek bölcsője szintén a Vajdaság (*Zacsaria Orfelin*) innen származnak az első és legjobb szerb színészek és művésznők, s itt született meg a szerb zene, végül – folytatja – itt rendezték az első szerb műkiállítást is! „Tehát -összegezi- a Vajdaságban

alapították meg az egész modern szerb kultúrát, közoktatást és civilizációt; itt rakták le alapjait az első szerb iskolának, nyomdának; itt alapították meg a szerb tudományt irodalmat, művészetet ezek minden elágazásával – és Újvidéket hosszaú időn át XIX. század végéig büszkén nevezzük szerb Athénnek”.

„De a szerb nemzeti történelemben a Vajdaság legnagyobb jelentősége az itt született szerb nemzeti eszmében, a szerb nacionalizmusban rejlik. A Vajdaság tipikus képviselője a szerb nacionalizmusnak...¹⁾)

Kérdezzük: ily tanúbizonyságok mellett igazak lehetnek-e a magyarság elnyomó politikájáról a világba kikürtölt vádak? Vajjon „elnyomás” alatt kifejlődhetik-e így egy népnek nemzeti kultúrája? És ha az „elnyomás” alatt így kibontakoznánk egy nép, akkor miért nem történt ugyanez a török uralom alatt a szerb néppel?

Világos tehát ezekből is, hogy a magyarok száradok óta biztosították a szerbek teljes politikai és kulturális szabadságát!

Az a tény tehát – amelyet a román, szerb és tót művelődéstörténeti írók is elismertek, – hogy a magyar értelmiség, a magyar társadalom és a Magyar Állam a nemzetiségek irodalmi, tudományos és közművelődési törekvéseivel szemben ellenséges magatartást nem tanúsított, sőt azokat támogatta, most azt a gyümölcsöt termetté az elszakított magyarságnak, amelynek áldásait a fentiekkel nagyjában ismertettük.

¹⁾ Berkes József: A délvidéki magyarság politikai élete és harcai a megszállás alatt.

VIII.

Színjátzás.

„A jónak csak egy alakja van,
a gonosznak ellenben ezer.”
(Balzac. 1799-1850.)

A magyar szónak, magyar dalnak vándor terjesztői - a magyar színészek - a tőlünk elszakított területeken a legkülönbözőbb elbánásban részesültek az 1918 óta lefolyt évek alatt.

A *Felvidéken* a régi 5-6 színtársulat helyett csak egynek volt engedélye, de még ennek is igen nehéz körülmények között.

Ez az engedélyes színtársulat az 1924. évi adatok szerint Kassán, Pozsonyban, Losoncon, Lőcsén, Komáromban, Érsekújvárt, Rozsnyón, Dunaszerdahelyen és Rimaszombatban játszhatott.

A pozsonyi magyar játékidényt a tót és német színtársulatok meghallgatása után állapítja meg a felvidéki miniszter.

Külföldi vendégek a magyar színtársulatnál csak a miniszter hozzájárulásával léphetnek fel. A társulat tagjainak cseh-szlovák állampolgároknak kell lenniök.

A cseh megszállás előtt Kassán egész éven át, Pozsonyban 8 hónapig játszottak a magyar színészek, sőt az utóbbi helyen a színháznak Nemzeti Színházzá való fejlesztése volt tervbe véve. A csehek bevonulása után a magyar színészetnek soha nem látott jó talaja volt, ez azonban csak egy okkal több volt arra, hogy a magyar iskolákkal egyidőben a magyar színészetet is elsorvassák.

Egy év után már a csehek tisztán látták, hogy micsoda erőt jelent a magyar színészet. Egy magyar dal, tánc vagy

ruha, vagy csak egy cserép muskátli is a színpadon, lelkesedésre ragadtatta a közönséget, melynek soraiban németek és tótok is ültek.

Ezek is siettették azt, hogy még 1919-ben *tót* nemzeti színházzá tették meg a gyönyörű pozsonyi színházat.

Mikor a magyar színházat elvették, a pozsonyi magyarság küldöttsége panasszal fordult Micsura szlovenszkói minisz-

151. Kassa. Színház.

(Erdélyi M. felvétele.)

terhez, aki a legártatlanabban azt ajánlotta erre, hogy hát építsenek egy új színházat a magyarok, ha azt hiszik, hogy szükség van rája.¹⁾

Az új beosztás szerint 8 hónapos cseh és 2-2 hónapos magyar és német évadot csináltak.

A cseh színészek részére külön bérházat építettek Pozsonyban, akik itt ingyen laktak. Nagy fizetések persze nem a bevételekből, hanem a szubvenciókból telnek.

A színház vezetőjének egy szakembert, Nedbál Oszkár prágai igazgatót hozták le, aki magyar szerzők darabjait is

¹⁾ Ludvig: i. m. 14 oldal.

kultiválja, mert, amint egy cseh lap vigasztalásul megjegyezte „ilyenkor legalább megtelik a nézőtér”.

A kassai magyar idény tartamát leszorították hat hónapra, de azt is tervezték, hogy ezentúl itt is csak 2 hónapos magyar idényt engedélyezzenek.

Sokáig azt lehetett hallani, hogy a Felvidéken a magyar színészet a közönség részvétlensége miatt megy tönkre. Ennek a hírnek részben azért volt igaza, mert az első években oly

152. Pozsony. Színház.

magyar igazgatója volt a felvidéki társulatnak, aki lezüllesztette a társulatot és így elriasztotta a magyar közönséget. Ez az igazgató azután kedvence is volt a cseh hatóságoknak. Egy fillér tőke, jelmez és díszlet nélkül vette át a vezetést s így természetesen a tagok fizetést csak ritkán kaptak. Ily helyzet láttára a kassai színügyi bizottság és a társulat tagjai küldöttségileg mentek a felvidéki miniszterhez, hogy küldje el az igazgatót, jól fog menni a színház, ez azonban csak hosszú idő, sok panasz és támadás után járt eredménnyel.

A szerbeknek juttatott területeken működött 3 magyar színház, melyeket még a megszállás idején kiutasították.

Mint minden téren, úgy a színészet terén is, minden ellen ami magyar, a legerőteljesebb ellenállást tanúsítják,

aminek következménye, hogy az elmúlt évek alatt a kormány minden színjátszási engedély iránti kérést a legridegebben elutasított.

Az 1924. év nyarán átmenetileg történt kormányváltás alkalmával az új kormány a nemzeti kisebbségek kulturális és politikai jogainak elismerését ígérte. Erre egy szabadkai vállalkozó benyújtotta a magyar színház engedélyezése iránti kérelmét, melyet egy csomó szerb demokrata és bunyevác-sokácpárti képviselő is pártolt azért, mert a vállalkozó saját költségére a szabadkai színház felépítésére is ajánlkozott. A közoktatásügyi miniszter azonban a kérelmet mégis elutasította azzal az indokolással, hogy a Délvidéken sok műkedvelő társaság – köztük magyarok is – működik és az állandó magyar színház ezeket a műkedvelő társaságokat létérdekükben támadná meg!

Ezzel az indokolással szemben látni fogjuk a műkedvelőkkel való bánásmód eseteit is.

Tilos tehát a magyar színjátszást meghonosítani, bár a békeszerződés, mint kultúrjogot biztosítja a magyar és a többi kisebbség számára a saját nyelvű színészet fenntartását!

A szerb türelmetlenség azonban válogatlan eszközökkel és elszántan dolgozik a magyar színjátszás elnyomásán.

Az állandó (hivatásos) színészet eltiltása folytán, állandó műkedvelő társaságok alakultak, amelyek oly szép eredményeket értek el, hogy a szerbek is látogatták azokat. Ezt látva, a szerb hatóságok betiltották az állandó műkedvelő társulatokat s azok vendégszereplését, úgy, hogy jelenleg csak a helyi műkedvelők játszhatnak a saját községeikben.

Amikor, legalább magyar műkedvelői előadást akartak rendezni, akkor azokban a városokban, ahol szervezettségük és ennél fogva önteltségük a szerbeknek elég nagy, véres és nagy botrányokba fullasztották a lelkes kultúrtörökvéseket. így történt ez Zomborban, ahol revolverekkel, botokkal, boxerekkel zavarták szét a próbákat, – míg Újvidéken bombával való fenyegetéssel hagyták abba a műkedvelők készülődéseit.

Ahol a magyarság nagyobb számban van képviselve, ott a műkedvelői előadások – amatőrszínészekkel – sok-

szor úgy kifejlődnek, hogy egyenesen magasabb fokú színpadi művészettel szolgálnak és teljes erkölcsi, sőt anyagi sikerrel is járnak.

A szerb színtársulatok, dacára a tetemes állami és városi támogatásoknak, kudarcot vallottak, bár több helyen, mint pl.

153. Szabadka, színház.

Szabadkán, Újvidéken, éppen a magyarság látogatása mentette meg azokat az üres nézőtértől.

Amikor pedig a magyar színészetet szomjúhozó magyarság kéréseit évek hosszú során át teljesítetlenül hagyják, akkor ne felejtjük el, hogy a „zsarnok” magyar uralom alatt Nagybecskereken, Újvidéken és más magyar városokban a legteljesebb biztonságban és a magyar hatóságok jóváhagyásával működhetett rendszeresen a szerb színtársulat.

Jellemző eset az újvidéki, ahol a szerb színtársulat igazgatója – Vojnovics Brana dr. – azt kérte, hogy felváltva szerb és magyar színelőadásokat engedélyezzenek tekintettel a múltra, amikor szerb előadások szabadon voltak tarthatók.

E kérelemre a hivatalos álláspont azután kifejtette, hogy ez időszerűtlen, mert ily engedély esetén Dalmáciában az olaszok hasonló kívánsággal léphetnének fel, a magyarok kedvéért pedig az addigi álláspont nem adható fel, nehogy praecedensül szolgálhasson a tengerpart olaszai számára

Különben pedig Szkerlics Jovan szerb tudós, korábban tárgyalt munkájában közli, hogy már 1736-ban Karlócán,-1792-ben Versecen, 1802-11-ben Újvidéken, 1813-ban Pesten, 1815-ben Baján és Szegeden, 1823-ban Temesvárt, 1832-ben Aradon találkozunk szerb színelőadásokkal. 1838-tól kezdve pedig állandó szerb színtársulat lép fel, amely felváltva játszik Délmagyarország szerb lakta városaiban, de leginkább Újvidéken és Pancsován.¹⁾ Újvidéken a főszerepet a szerb Nemzeti Színház vitte!

Erdélyben 1923-ban még 8 magyar színtársulat, 1 staggione és 2 daltársulat működött, amelyek száma 1927-ben 6 színtársulatra és 2 staggionera esett vissza.

Az engedélyeknél kötelezővé tették a hivatalos szerződési blanketták használatát, előírták 50,000 lei óvadék letételét, és pedig úgy a nagyobb, mint a kis színtársulatoknál egyformán. A magyar színtársulatok színészeinek és alkalmazot-

154 Újvidék. Színház.

tainak 94%-ban román állampolgároknak kell lenniök s csak 6% lehet „külföldi”, amely rendelkezésnek nyilvánvaló célja a mai Magyarország színészeinek átmenetelét megakadályozni. Idegen állampolgár színészekkel csak a minisztérium előzetes

¹⁾ Berkes József: A délvidéki magyarság politikai élete és harcai a megszállás alatt.

engedélyével köthető szerződés, különben a színjátszási engedély azonnal bevonatik. Ugyanez a sors éri azt az igazgatót is, aki az előadott darab szövegével, díszletével vagy jelmezeivel, „vagy bármely más eszközzel” sérti a nemzeti érzést. Minden igazgató tartozik a következő (!) év működési tervzetét a hatóságnak bemutatni s levelezéseiben a román nyelvet használni.¹⁾

A magyar színészet nehézségei már kezdettől fogva fenn-

155. Temesvár. Színház.

állottak. Először megtiltották, hogy az erdélyi színészek a budapesti Országos Színészegyesület tagjai lehessenek s így annak voltak kitéve, hogy hosszú évek során, keserves keresményeikből befizetett nyugdíjjárulékaikat elveszítik. Belátva ennek károságát, azután mégis megengedték, hogy az egyesületben bent maradhassanak, de egyidejűleg meg kellett alakítaniok az Erdélyi Magyar Színészegyesületet is. 1924-ben a ónban, miért, miért nem, ez az egyesület feloszlott és beolvadt a Bukarestben szókélő „Romániai Színészek Szindikátusába”.²⁾

¹⁾ Magyarország 1925 július 2.

²⁾ Közművelődés 6/1924. 287. oldal.

A magyar színészet életlehetősége fejében azonban az erdélyi magyar városok polgármestereinek kongresszusán a román színészeti felügyelő kijelentette, hogy a városoknak közös állandó román társulatot kell szervezniök, mely célra egyelőre 2 millió leit kell adniok.¹⁾

A megszállás első idejében a románok kíméletlenül bántak el a magyar színtársulatokkal.

– ellenőriztették még a próbákat is, s végül az előadásokat egészen betiltották (1921).¹⁾

Még napjainkban is nehezíti a magyar színészet helyzetét az, hogy a színházak ott, ahol állandó román társulat nem játszik, kénytelenek színpadukat hetenként átlag két napon, anyagi kárpótlás nélkül, román előadások céljaira átengedni.²⁾

157. Szatmár. Színház.

A román illetékes miniszter által engedélyezett egyik staggione-társulat 1924. évi október hó 15-én akarta előadásait Orsován megkezdeni, azonban a helyi hatóság a játsszási engedélyt egy nappal az évad megnyitása előtt megtagadta, azzal az indokolással, hogy Orsován nincs igazolhatóan annyi magyar, amennyi indokoltá tehetné a magyar nyelvű előadások engedélyzését. Orsován nyilván joggal tartottak annak a román szempontból kedvezőtlen esetnek megismétlődésétől, ami Nagyszebenben – ahol a *magyar uralom alatt magyar színtársulat nem volt képes* hónapok során át működni – megtörtént, hogy most hónapokig jól megy

¹⁾ Die Beschwerden . . .

²⁾ Pesti Hírlap 1927 február 11.

a magyar társulatnak, sőt az előadásokon nemcsak a szászok, de a románok is megjelennek.

Egyes magyar színművek előadását érthetetlen módon megakadályozza a román kormány, ezzel is bizonyoságot téve arról, mily következetesen zárkózik el mindentől, ami az erdélyi magyar kultúra fenntartását, fejlesztését szolgálhatja, így például évek óta húzódik Madách Imre „Az ember tragédiájá”-nak előadási ügye. Az engedélyezés érdekében évek előtt tett lépésekre biztató ígéretek kaptak a magyar színingazgatók. Mikor azután már minden előkészülettel készen voltak, Lepadatu miniszter váratlanul azt közölte, hogy a világhírű színmű Romániában nem kerülhet előadásra.

Utoljára hagytuk a legmagasabb színvonalon álló, legjobb és legrégebb állandó vidéki magyar színháznak sorsáról való megemlékezést, mely színház úgy művészi törekvéseiben, mint nemzeti és etikai szellemében, ízlésességében, valamint a közművelődésre való hatásában a fővárosi színházakkal egyenrangú intézmény volt.

A kolozsvári Nemzeti Színház – amely 1792-ben az erdélyi társadalom adakozásából létesült, tehát oly időben, amikor Románia még nem is létezett – volt az első állandó magyar színház egész Magyarországon.

Az 1919. évig terjedő 128 esztendő alatt ebben a színlíazban más, mint magyar szó, sohasem hangzott el.

1821-ben építették fel – a Farkas-utcában – az első állandó épületet a „Kolozsvári Nemzeti Színház-Alap”-ból. Hangsúlyozottan kell kiemelnünk, hogy ez az alap az erdélyi mágnások, köznemesek és polgárok adományaiból, tehát közadakozásból létesült, ami az okiratok tanúságán felül azzal is a legvilágosabban igazolható, hogy a nagyobb adományokat juttató családok ezen hozzájárulásokkal egy-egy páholyt biztosítottak maguknak. Az ily páholyokra azután az illető családok neveit tartalmazó vésett táblákat erősítették, amelyek *ma is ott található*k. Ebből a színházból – amelyet hír szerint a közeljövőben le akarnak bontani – indultak nagy sikereik útjára egykoron a magyar színjátszás Oly nagyjai, mint Lendvay, Egressy Gábor, Újházi Ede, Dériné, Laborfalvy Róza, Prielle Kornélia, Jászai Mari.

Az előregedett épület helyett az alap új, pompás épületet emeltetett, amelynek kapuit 1905 október havában Herczeg Ferenc „Bizánc”-ával nyitották meg. A színház építési költségeit, miután az alapnak elegendő pénze nem volt, közadakozásból (140,000 K) a Kisfalusi Sándor-féle színházi

158. Kolozsvár. Farkas-utcai régi színház.

alapítványnak tulajdonát képező és Szakaturán levő birtok eladásából, végül a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál felvett jelzálogkölcsonból fedezték. A jelzálogkölcson kamatait a színház bérlője az évi 40,000 koronás állami szubvencióból fedezte.

Már ezekből is a leghatározottabban kitűnik, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház nem volt állami színház, mint ezt a románok rábizonyítani szeretnék.

Azonban további bizonyítékául annak, hogy a román álláspont mennyire jogellenes, szolgáljon a színház telkére vonatkozó telekkönyv tulajdoni lapján álló következő bejegy-

zés: „Kolozsvár városa átengedi a színházépület 579 négy- szögöl nagyságú terét a *Kolozsvári Nemzeti Színházi Alapnak* díjtalanul mindaddig, *amíg ez a terület tényleg a színházépület elhelyezésére és az épület a magyar színművészet céljaira használ- tatik fel.*”

A román kormány ennek a vagyonnak – egymagában a fentiekből is világosan bizonyítható – magán- illetve tár- sadalmi jellegét nem ismerte el és a színházat 1919. évi október

159. Kolozsvár. Nemzeti Színház.

hó 1-én erőszakkal állami tulajdonba vette át, amely tény által egész Románia a legszebb, legnagyobb és legmodernebb kultúrpalotához jutott.

A cél világos: a magyar színészetnek halálos dőfést adni s a lefoglalás után az idegeneknek büszkén mutogatni, azt a hitet keltve fel bennük, hogy ezt a fényes palotát a román bőkezűség és a román kultúra iránti vágy emelte. Más céljuk a románoknak nem lehetett, hisz Kolozsvár 60,800 lakosa közül román mindössze csak 7562 volt, azok is a külvárosok, külterületek lakói.

A színház elvétele úgy történt, hogy 1919 május havában a nagyszebeni kormányzótanács megbízottai megjelentek dr. Janovics Jenő bérlőnél s a színháznak, mint állami tulaj-

donnák átadását követelték. Janovics kijelentette, hogy ő nem tulajdonosa, hanem csak bérlője a színháznak s a bérleti szerződést a magyar színházi bizottsággal kötötte, így tehát az átadásra nem jogosult. Erre a kiküldött államtitkár a színházat, mint állami tulajdont, lefoglalta s a magyar színházi bizottság jogkörét a vele jött másik bizottságra ruházta!

1919 szeptember végén a kolozsvári prefektus megjelent a színházban s az erdélyi román kormányzótanács Z. 5088/1919,

160. Kolozsvár.

Nyári színház, ahol jelenleg a magyar előadásokat tartják.

számú rendelete alapján az állam közvetlen kezelésébe vette át a színházat s az előadások megtartását e naptól kezdve, további intézkedésig, eltiltotta. Egyúttal felhívta Janovicsot a hűségeskü letételére azzal, hogy ez esetben a színház művészi vezetésével meg fog bízni.

Janovics tiltakozott, hogy magánjogi szerződése ily erőszakosan megsértessék, a hűségesküt illetően pedig kijelentette, hogy ő nem állami alkalmazott és egy szerződéses magánféltől ilyet kívánni teljesen szokatlan. Ami pedig a vezetői állással való megkínálás komolyságát illeti, erre megjegyezte, hogy ezt az állást már betöltötték, hisz drámai vezetőnek Zaharia Barsan, operai vezetőnek pedig Constantin Pavel neveztetett ki.

1919. évi szeptember hó 30-án volt a búcsúelőadás, amelyen „Hamlet”-et adták. A könnyekig meghatott közönség az előadás végeztével helyén maradt, mire román katonaság kergette ki őket a magyar kultúrának szentelt falak közül.

Az akkor, hatalmát még csak a megszállás jogán gyakorló kormány, kegyelemből megengedte azután, hogy a magyar színészek a város külső részén fekvő nyári színkörben tarthassák előadásait, azonban feltételül kikötötte, hogy a bruttóbevétel 14%-át tartozik a magyar színház a román színház pénztárába esténként befizetni mely célból csak a román színház pecsétjével ellátott jegyek voltak eladásra bocsáthatók.

A dr. Janovics Jenő magántulajdonát képező összes díszleteket és ruhatárat sem felejtették el lefoglalni úgy, hogy csak sok utánjárással sikerült az igazgatónak esténként egy-egy díszletet vagy jelmezt *kölcsönként* megkapni, míg később már csak *kölcsöndíjért* kaphatott a *saját tulajdonát képező színházi felszerelésből* !¹⁾

Amikor a románná tett színház első operaelőadását tartotta, az akkori közoktatásügyi miniszter, Goga Oktavián nyilatkozatot tett a helybeli lapok tudósítói előtt s többek között a következőket mondotta: „Fontos és nagyszerű dátum a régi nagyságára (!) emelkedett Románia életében ez a mai. A román színpadi művészet és ezzel együtt a színpadi irodalom számára olyan perspektívák nyíltak meg, hogy azok kellő kitartás mellett – egyetlen évtized alatt a nagy nemzetek kultúrhorizontján tündökölhettek. Kisebb népek is elérték már ezt, kisebb kultúrával és szegényesebb eszközökkel. Romániában pedig most a friss erővel és lángoló akarásokkal telített nemzeti humusz kedvező alkalmat kapott, hogy megalkossa és felmutassa évszázadok óta lappangó szellemi kincseit. Mi nem nyomjuk el itt a nemzeti kisebbség kultúráját, de a magunkét száz százalékgig kitermeljük”.

Ilyen kezdet után indultak meg az új színházban a román s a nyári színkörben a magyar előadások.

A magyar színházban tartott művészi és stílusos előadások Erdélynek nemcsak magyar, hanem román intelli-

¹⁾ Die Beschwerden . . . 60-4. oldal.

genciáját is annyira vonzzák, hogy a fenti miniszteri nyilatkozat dacára, a Kolozsvárott megjelenő Patria című román lapban egy sokatmondó cikk jelent meg, mely szerint „az a sok-sok millió, amelyet évente a román állam *ráfizet* a kolozsvári Román Operára, mind megtakarítható lenne, ha a román-ság több nemzeti öntudatot, őszintébb lelkesedést és megértést tanúsítana. De divatba jött utóbbi időben a román operát állandóan összemérni a magyar színházzal, természetesen az előbbi rovására. Avagy ez a közönség még nem rendelkezik kellő kultúrával, hogy élvezni tudjon egy klasszikus dalművet? Mert a jelek arra vallanak, hogy az összefércelt, ostoba magyar vígjátékok közelebb tudnak férközni az ízléséhez. Le kell ezt szögeznünk, bár nem szeretünk vitatkozni mások ízlése fölött, de viszont nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a kolozsvári román nemzeti társadalom lekicsinylő gesztussal kapcsolódik ki kultúrájából és merő hóbortból egy idegen faj kultúráját támogatja”.¹⁾

* * *

Ezekben ismertettük a magyar színészet helyzetét az elszakított területeken s végezetül nem mulaszthatjuk el még rámutatni arra, hogy akkor, amikor a győztes nyugati hatalmak a magyar színészet elnyomását hangtalanul túrik, Magyarország nemes kulturfelfogásáról tett tanúságot, amikor a világháború idején legelső színpadjain a magyar királyi Operaházban és a Nemzeti Színházban éppúgy, mint minden más magyar színpadon, a külföldi klasszikusok s az ellenséges hatalmak irodalmának képviselői, az olasz és francia zeneszerzők művei csakúgy műsoron voltak mind, mint azelőtt.²⁾ Így például a m. kir. Operaházban a háború kitörésétől a békeszerződés aláírásáig 252 francia és 308 olasz operaest volt, összesen 837 előadás közül! Ellenségeinknél ugyanakkor, de még évekkel a háború befejezése után sem lehetett például Wagnert előadatni!

¹⁾ Nemzeti Újság, 1927 április 17.

²⁾ Magyarország közoktatásügye 1915-1918-ban, 34. oldal.

IX.

A békeszerződés revíziójának szükségessége. Külföldi hangok. Befejezés.

„Ha pedig ezt a békét aláíratták velünk, akkor elmúlik Európa nyugodt álma és nem lesz Európának nyugodt álma addig, amíg a jóvátétel be nem következik.”

(Hugo Viktor az 1870/71.-i porosz-francia háború után.)

„A világháború a civilizáció győzelmével végződött!” – hangoztatták számtalanszor legyőzőink és látjuk, hogy a nyugati nemzetek győztes zászlói alatt *ezzel* a civilizációval a *balkáni* szellem jutott diadalra hazánkban.”

Ez az a civilizáció, amely „mindennap fölesküszik a szabadságra és demokráciára, de gazdasági létfeltételeink elpusztításával mesterségesen terjeszti nálunk a tüdővész és a gyermekhalált, amely leckét ad nekünk a haladásból, de amelletts tervszerűen koldussá teszi a Felvidéket, elpusztítja az erdélyi kultúrintézeteket és újból mocsárrá változtatja a gazdag Délvidéket”.¹⁾

A világháborúban 4 szövetségesünkkel szemben 32 ellenségünk volt, akik a békefeltételek megállapításakor „megfeledkeztek arról, hogy nem elég új vonalakat húzni a térképen, nem elég új adminisztratív beosztásokat létesíteni, de hogy mindezt *tartalommal* is kell megtölteni. És most látják, hogy azokat az új határokat megfelelő *tartalommal* megtölteni, hogy az új határokat és az azokon belül fejlődni hivatott

¹⁾ Herczeg Ferenc: Serajevo!

életet az emberiség fejlődési törvényeivel összhangba hozni lehetetlen. Látják, hogy a régi Magyarország, akármennyi kritikának volt tárgya, azt az egész területet, amely az övé volt, tisztességesen tudta kormányozni, magas kultúrfokra tudta emelni, és látják, hogy akik helyébe jöttek, ezt az új területet nem képesek sem tisztességesen kormányozni, sem kultúráilag emelni, de még az elért kultúrfokon sem tudják fenntartani. Ezt kezdik belátni, és még jobban be fogják látni, hogy bűnt követtek el, nemcsak hogy igazságtalanul sújtottak le a talán sokszor tévedésbe ejtett, de *becsületes* nemzetre,

161. A magyar mérnöki tudás, a magyar kultúra, a magyar kitartás remeke:
a Vaskapu. (Széchenyi-emléktábla.) (Erdélyi M. felvétele.)

hanem bűnt követtek el az emberiség haladásának törvényeivel szemben”.¹⁾

A békekötés idejében, az ötéves világháború ulán, a világ lelkiállapota még oly izgatott volt, hogy a magyarság igazságának elis merői bőí is hiányzott az erkölcsi bátorság ennek kifejezett bevallására és főleg a megfelelő következtetések levonására.

Most már azonban a legyőzöttek válsága az egész világ válságává kezd átalakulni s az időközben szerzett tapasztalatok mintha némi hatással lennének a győztesek gondolat- és érzelmi világára, mintha belátni kezdenék, hogy a politikai igazságtalanságok és a hitük szerint indokolt és jogos

¹⁾ Apponyi Albert gróf: A magyarság kultúrfölénye és jövőndő hivatása. (Magyar Helikon, 15-16/1921. szám.)

bosszúállás,¹⁾ az egyoldalú és állandó fegyvercsörtetés mellett, a most már minden oldalról óhajtott igazi békéhez nem vezethet.²⁾

Ennek a belátásnak az ideje lassan közeledik, mert a semlegesek lapjairól nem is szólva, az angol, olasz, sőt francia újságokban és folyóiratokban lassanként napvilágot látó cikkeken felül, Európa vezető, hivatalos köreiben is időnként már hangot ad az a vélemény, hogy „az *igazi* béke Középeurópában *más* gazdasági kialakulást és *más* kultúrát kíván, – amely józan belátásának magával kell hoznia a békeszerződés igazságos revízióját”³⁾ s ezzel szoros kapcsolatban a magyar kérdés megoldását is és az évszázados magyar kultúrának méltó helyére való visszahelyezését.⁴⁾

A sok nyomorúság, megaláztatás után elérkeztünk ahhoz az időponthoz, hogy a kisebbségi szerződéseknek éppoly szigorú kezelését igényeljük, mi at a többi nemzetközi tzer-

¹⁾ Trianoni Magyarországon minden ötödik gyermek meghal, mielőtt betöltene első évét. Minden második ember kórházban pusztul el. 100 műhely közül 67 segédnek nélkül dolgozik, 100 gyártelep közül 61 a fővárosban és közvetlen környékén működik. 5 vasutasra 6 nyugdíjas esik. Magyarországon Szeged Temesvártól 112 km-re esett, amit a vasát 2 óra alatt futott be, ma a trianoni közlekedési földrajz 206 kilométerre növesztette meg azt a távolságot, amit az elbalkánizált vonalon csak 8 óra alatt lehet megjárni. (Pásztor Mihály: Budapest zsebe.)

²⁾ „A békeszerződések ad absurdum valósították meg a régi jelszót: Jaj, a legyőzötteknek! A kimerülés háborúja után a kimerülés békéje következett és Wilson 14 pontjából a kiábrándulás 14 pontja lett. A legnagyobb tragédia ebben az, hogy Amerika segítsége nélkül soha nem jöttek volna létre ilyen szétmargangoló és vészterhes békeszerződések. (I. Garvin: These eventful Years. Bevezetés.)

³⁾ Nitti: Nincs béke Európában.

⁴⁾ „. . . C'est un cruel sacrifice de ne rien dire ici du héros de l'Europe. Je parle du peuple hongrois. Mourrai-je donc en ajournant toujours ce que lui doit l'histoire? Cependand, d'infâmes et menteuses compilations paraissent et fleurissent de toutes parts. Les Hongrois ne daignent pas répondre. S'ils parlent, c'est pour le monde. Puisse notre historiographie payer la dette de nos coeurs à ce peuple entre tous héroïque qui de ses souffrances, de sa grande voix forte nous relève et nous fait plus grands. Ou lui accorde volontiers la vaillance, mais cette vaillance n'est que la manifestation d'une haute étape morale. Dans tout ce qu'ils font ou qu'ils disent j'entends toujours: „sursum corda!”

„La nation entière est une aristocratie de vaillance et de dignité.” (Michelet: Histoire de France, Tome VIII. p. 346.)

ződését, mert sajnos, eddig az elszakított kisebbségek védelmének terén úgyszólván semmi sem történt.

Az utódállamok ugyanis szuverenitásuk megsértését¹⁾ magyarázzák bele a nemzeti kisebbségek jogos kívánságaiba, pedig ennek a kérdésnek megoldása nemcsak az illető államok nyugalját, hanem az emberiség egyetemének érdekét is jelentené!

„Az erőszak és a sovinizmus nem törölheti el a kisebbségeket és nem hallgattathatja el a technika fejlettségének mai korszakában szerte a világon elhangzó panaszait, amelyek ma jogosabbak, mint bármikor azelőtt.

A nemzeti kisebbségek sem meghalni, sem asszimilálódni nem akarnak és az államoknak el kell ismerni a nemzeti kisebbségi csoportok személyiségét, egyházi, iskolai és egyéb külön kívánságait.”²⁾

Ebben a tekintetben a Nemzetek Szövetségének áll módjában megszüntetni s jóvátenni a lefolyt évek alatt történt súlyos igazságtalanságokat és méltánytalanságokat. Be kell végre látniok a győzteseknek is, hogy elérkezett az idő, hogy az ünnepélyesen adott ígéretük beváltásával a mostani elviselhetetlen helyzetet megváltoztassák³⁾

¹⁾ Sir W. Dickinson, a Népszövetségi Unió alelnöke 1921 nyarán Bukarestben egy nyilatkozatában a következőket mondta: A népek szuverének, de szuverenitásukat azok a kötelezettségek határolják körül, amelyeket viselniük kell. Attól a pillanattól fova, amelyben kimondatott, hogy a kérdéses államok a kisebbségek részére a többségével egyenlő jogokat biztosítanak, már nem tehetik többé, hogy a szuverenitás nevében kétségbevonják az ellenőrzést azokra nézve, amikre kötelezték magukat. Teljes jóhiszeműséggel alá kell magukat ennek vetniök. Az annyira széles körben mozgó békeszerződéseknel nem engedhető meg, hogy a vállalt kötelezettségeket, a szerződés minimumát elmellőzzék. Ne feledjék el az utódállamok, hogy jelenlegi határaikat csak annak ellenében kapták és némelyikük ezért születhetett meg, mert ennek fejében a kisebbségek védelméről szóló békeszerződési rendelkezésekhez csatlakoztak. Ha ezek az államok megtagadták volna ezeket a feltételeket, ma vagy nem léteznének, vagy egészen más határaik lennének. (A romániai magyar kisebbség sérelmei. 107. oldal.)

²⁾ Ajtay Gábor beszéde a Tribune Internationale 1925. évi május hó 12-én Parisban tartott ülésén (Magyar Kisebbség. 11/1925 sz.)

³⁾ „. . . az emberiség érdekében is kívánatos, hogy Európa jelentékeny részében egy nem-árja, noha az árjakkal a folytonos vörkeresztesés foly-

De kéréseket következetességgel közeledik az az idő is, amikor a Nemzetek Szövetsége, mint nemzetek fölött álló bíróság: legfőbb hivatását lesz teljesítendő, a békeszerződések revíziójának keresztülvitelét.¹⁾

Igaz ugyan, hogy a Nemzetek Szövetségébe való belépés előfeltételeként minden államnak ünnepélyesen ki kell jelentenie, hogy elismeri a szerződéseket, azonban ez az elismerés elméleti jelentőségű, mert a legyőzött nemzeteknek megmaradt nemzeti önérzete nem nyugodhatik bele az igazságtalanságokba s ezek megváltoztatását kell szorgalmazniok. A francia *Déclassé* annak idején Bülow hercegnek a következőket mondotta: „Egy népre nézve nem megbecstelenítő, ha vereséget szenved, az sem megbecstelenítő egy népre nézve, ha a kést érezvén a torkán, egy méltatlan, de erőszakosan rákényszerített békét aláír, de *megbecstelenítő egy népre az, ha megszűnik tiltakozni és önszántából elismeri azt, amit eredetileg az erőszak eszközeivel kényszerítettek reá.*”²⁾

A győzteseknek rá kell eszmélniök és rá is fognak eszmélni arra, hogy az általuk diktált szerződések fenntartásával, vagyis ha a bosszúállás gondolatvilága fogja továbbra eltölteni;öket, ez a nyugati civilizációnak is vesztét fogja okozni.³⁾

A párizsi békekonferencián és a Trianon-palotában teremtett állapot nem állandósítható, mert nem lehet némán

tán közeli viszonylatban álló faj vigye a főszerepet. Az indoeurópai fajok világaluralmi elméletével szemben tekintetbe kell venni a magyarok évszázadok folyamán szerzett érdemeit . . . Szomszédai közül melyik merészné azt állítani, hogy bátorság, értelem és a szabadság égő szeretete tekintetében fölényben van velük szemben. (*E. Reclus. 1837-1916*)

¹⁾ A londoni Observer című lap, mely az angol kormány egyik szócsöve, 1925. évi február 8. számában azt fejtegeti, hogy Európán nem lehet segíteni másként, mint csupán a békék komoly revíziója által, ami az angol felfogás szerint világkonferencia útján történék meg.

²⁾ Magyarország. 1926 I. 1.

³⁾ „Még mindig úgy tesznek, mintha csak győzőknek és legyőzötteknek egymáshoz való viszonyáról volna szó . . . Még mindig nem akarnak tisztában lenni azokkal a szörnyű eseményekkel, melyek ebből Európára haramiának; még mindig nem akarják látni, hogy egy-két évszázad óta lejátszódó dráma utolsó fél vonása következik...” (G. Ferrero: Az ókori civilizáció bukása.)

és észrevétlenül elhaladni Magyarország mellett, *amely ország legkevesbbé felelős a világháborúért s mégis az összes legyőzöttek között a legsúlyosabban bűnhődött.*

Németország területének csak 13.1%-át, népességének 10⁰/₀-át¹⁾ veszítette el, amely veszteség bármily sajnálatos és érzékeny is a németésre nézve, mégsem oly katasztrofális, mint Magyarország 67.2%-os területi és 58.3%-os népességi vesztesége.

Ausztria helyzetét bár ugyancsak siralmassá tette a békeszerződés, mert „igaz, hogy Ausztria háború előtti területéből (300,005 km² is csak 78,100 km² maradt meg, 28.571,000 lakosából pedig csak 6121,000, – embervesztesége tehát területben 74%, lakosságban pedig 78.6%, – de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Ausztria 1920-ban még kapott is Magyarországból 4104 km^a-nyi területet 299,449 lakossal, vesztesége tehát ezzel területben 72.6%, lakosságban 77.6%-ra enyhült, másrészt pedig az is kétségtelen, hogy Ausztria sem földrajzilag, sem gazdaságilag és történelmileg nem volt olyan egységes állam, mint Magyarország. Azoknak a területeknek nagyobb része, amelyek elszakítottak tőle, mint Galícia, Bukovina, Dalmácia, az utolsó 150 év folyamán kerültek hozzá, még pedig tulajdonképpen a magyar korona régi jogán, sőt Dalmáciát törvényeink legutolsó időkig jogilag Magyarországhoz tartozónak tekintették. A különbség tehát az, hogy Ausztria kb. eredeti „Ostmark” területére korlátoztatott a békeszerződés által s csupán azok a részek szakítottak le róla, amelyek idővel szerencsés körülmények összejátszása folytán ragadtak hozzá s melyekkel már csak a lehetetlen földrajzi helyzet miatt sem tudta a nyelvi és érzelmi egységet létrehozni, addig Magyarországtól olyan területeket vettek el, amelyek az ezerév előtt történt első honfoglalás óta úgyszólván szakadatlanul hozzá tartoznak s amelyeknek lakosait nyelvi, vérségi és igen szoros gazdasági kötelek fűzték a magyarsághoz.”³⁾

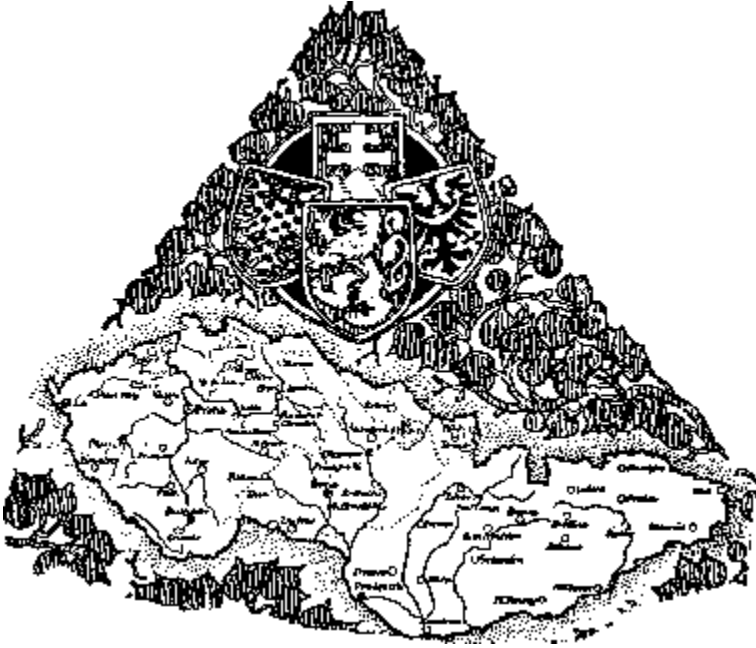
Magyarországot tehát előbb vagy utóbb, de észre kell venni és segíteni kell rajta. Meg kell adni területi, politikai,

¹⁾ Statistische Jahrbuch 1924/25. 14. oldal.

³⁾ Kovács Alajos: Magyarország népessége a trianoni béke után. (Statisztikai Szemle 1-2/1923. szám.)

kulturális és gazdasági szempontból egyaránt életlehetőségét, amitől a trianoni szerződés – a világtörténelem e legkevésebbé indokolható békediktátuma – megfosztotta.¹⁾

Es itt hangsúlyozottan kell kiemelnünk, hogy a Nemzetek

162. Nagy-Csehország térképe.²⁾

¹⁾ „A békeszerződés a megcsönkített Magyarország népét Európa kéregétől vé változtatja át. Mint a vásárokat járó vak koldusok rázzák csengőiket, hogy belesüvítsék Európa fülébe és emlékeztessék arra a tetre, mely bosszúra vár.” Attilio *Tamaro*: Fajok harca a dunamenti Európában. (Magyar Művelődés. 5-6/1926.)

²⁾ A világháború folyamán, egy levélboríték belső részére nyomva csempésztek be Kassára, a hadapródiskola egy növendékének. A leggondosabb nyomozás sem bírta a térkép eredetét vagy küldőjét megállapítani. Igen jellemző, hogy Pozsonyt a térképen még *Préspurk-nak* nevezték!

Egyébként az 1917-ben Párizsban Ernest *Denis-től* megjelent (Delagrave kiadása) „Les Slovaques” című könyv 278. oldalán egy, nagyjában hasonló térkép közöltetett, ahol viszont Pozsonyt *Préspuck* nak, a 279. oldal térképén *Prespurek* és *Brestislava* szerepel, tehát a nagy cseh történészek még akkor nem határozták el, mi legyen a város „ősi” neve! (Lásd 94. oldalt).

Szövetségének úgynevezett „szanálási akció”-ja, vagy a sokszor emlegetett egy-egy jobb termés ne tévesszen meg senkit.

Mert a pénzügyi szanálás csak korlátolt időtartamra jelenthet némi enyhülést s még ennél is sokkal esetlegesebb és rövidebb tartamú egy jobb termés hatása.

Ily körülmények nem alapozhatják meg egy csonka ország állandó új életét, egy új ezer esztendőt. Nem adják vissza ősi területünknek elszakított nagyobb részét, nem adják vissza hegyeinket, erdőinket, bányáinkat, tengerünket, folyóinkat, vasutainkat, nem adják vissza évszázados kultúránkkal létesített és fenntartott iskoláinkat, művelődési intézményeinket és testvéreink rabláncra fűzött millióit, – mindazt, amit ezer év keserves munkája, tengernyi szenvedése egységgé kovácsolt össze.

Egy vagy több szanálási akció csak jótékonykodást, pillanatnyi segílyt, alamizsnát jelent, de *nem teszi meg nem történtté egy igen könnyelmű békediktátum szerencsétlen és vészthozó, könyörtelenül és irgalom nélkül végrehajtott rendelkezéseit.*

És ezért más alapon, más felfogással, főleg pedig más szívvel és több megértéssel kell bekövetkeznie, az igazi szanálási akciónak: a trianoni béke revíziójának.

A trianoni diktátum, mint szerződés, azért nem állja meg a helyét, mert Magyarország úgy aláírásánál, mint ratifikálásánál *kényszerhelyzetben* volt, a győztesek magánjogi ítéletének pedig azért nem fogadható el, mert bűnösségünknek megállapítása a háború felidőzésében csak *önkéntes* és *egyoldalú* megállapítás volt.¹⁾

Kálváriánk tövises útjának – az erkölcsi igazság és a jobb belátás diadalrajutásával – végére kell érünk, hogy szenvedéseinkkel megváltva magunkat, szebb napokra ébredjünk.

E hitünkben erőteljesen támogatnak hazánk múltjának, valamint jelenének és az európai nemzetek között való hivatott létezésünknek, de meg a békeszerződések elhibázott voltának, – elismerői.

A békeszerződés által teremtett áldatlan helyzetnek

¹⁾ Dr. Cziáky Ferenc: A magyar békeszerződés történeti, jogi és erkölcsi megvilágításban.

legelső felismerői közé az angol lordok házának néhány lelkes tagja: lord Bryce, lord Newton,¹⁾ lord Phillimore, lord Sydenham, lord Montague of Beaulieu, Elliot kapitány stb.,²⁾ valamint az angol és amerikai protestáns és unitárius egyházak tartoztak, akiknek megbízottai több ízben megjelentek Csonkamagyarországon, valamint az elcsatolt területeken, s a helyszínen szerzett benyomásaiknak és tapasztalataiknak felszólalásokban, emlékiratokban adtak maradandó kifejezést. Az egyházak kiküldöttei és bizottságai által közzétett emlékiratokat már e munka elején ismertettük s így most csak az angol lordok felszólalásaira térünk ki.

Az angol lordok házában hangoztatták először, hogy a világháború kitöréséért talán a legkeservesebben és a kultúra érdekében kifejtett évszázados működésünk teljes figyelmen kívül hagyásával, nálunk alacsonyabb műveltségű népek igájába hajtották testvéreink tekintélyes számát. (Viscount Bryce, 1919 december.)¹⁾ Magyarországnak a békeszerződésben megállapított határait, amilyeneket a világon eddig sohasem láttak, lehetetlennek minősítették. (Elliot kapitány, 1920 március 5.) Követelték a szabad rendelkezési jog megállapítását és a népszavazást. (Lord Newton, 1920 március 20, Viscount Bryce.) Felvetették az utóállamok eljárását a magyar kisebbségekkel szemben s vitatták annak „észszerűségét”, hogy helyes-e a magyarság oly tekintélyes számát átszatolni volt ellenségeihez. (Lord Sydenham, lord Montagu of Beaulieu.) Majd sürgették a már aláírt békeszerződésnek ratifikálását, hogy ezáltal a bizonytalanság véget érjen s Magyarország felvehesse a diplomáciai érintkezést a volt ellenséges hatalmakkal s talpraállítását úgy, ahogy megkísérelhesse. (Lord Newton, lord Sydenham.)

A békeszerződésnek Anglia részéről történt ratifikálása után, 1921 ben lord Curzon külügyi államtitkár a magyarok mellett elhangzott felszólalásokra válaszolva, a békeszerződést s annak alapelveit védelmébe vette, azonban kifejezte azt a reményét is, hogy azért Magyarország talpra fog állani, majd reménykeltőn szószerint idézte Millerand francia miniszterelnöknek a békeszerződés megkötése alkalmával a magyar kormányhoz intézett kísérőlevelét, mely szerint „ahol a határ ügy, amint az a békeszerződésben megjelöltetett, nem felel meg pontosan a néprajzi vagy gazdasági helyzetnek, ott a határ-megállapító-bizottság jelentést tehet a Nemzetek Szövetségének és az utóbbi

¹⁾ Életnagyságú képét a Magyar Külügyi Társaság ünnepség keretében, 1927 április hó elején leplezte le.

²⁾ Petri Pál: Az angol lordok és a magyar béke.

³⁾ Viscount James Bryce történétíró, oxfordi egyetemi tanár, több ízben miniszter, volt washingtoni angol nagykövet, az angol lordok háza tagja. Meghalt Belfast-ban, 1922 január 22-én.

felajánlhatja jó szolgálatait”.¹⁾ Az államtitkár beszédére adott válaszában lord Newton kijelentette, hogy némi meglepetéssel hallotta, hogy a békeszerződés nem a harag és a bosszú szellemében készült, mert a tények eléggé jellemzik a békeszerződést. Majd megegyezően összefoglalta azokat az igazságtalanságokat, amiket a béke reánkényszerítésével a hatalmak elkövettek. *Lord Bryce* csatlakozott lord Newton felszólalásához, kijelentve, hogy „a békeszerződés fajt accompli elé állított bennünket. Már nem változtathattunk rajta semmit sem, pedig azt hiszem, hogyha hazánkban tudták volna, hogy mit csinálnak Parisban, és módjukban állt volna a közvélemény érdeklődését felkeiteni, akkor megakadályozhattuk volna, hogy ilyen békefeltételeket szabjanak . . .

163. Esztergom. Híd a vasúti állomáshoz Párkányra. Az új határok kegyetlen megállapításának fényes példája.

¹⁾ Sajnálattal kellett tapasztalnunk, hogy a kísérőlevél alapján komolyan számbavehető határkiigazítás az utódállamok ellenkezése, de meg a Nemzetek Szövetsége tehetetlensége folytán nem történt, amennyiben a demarkációs vonallal szemben a jugoszláv határon 34,100 kat. hold, a román határon 16 947 kat. hold, a cseh-szlovák határon 10,014 kat. hold és az osztrák határon 21,563 kat. hold terület csak meg, míg a veneziai egyezményből folyólag megejtett népszavazás eredményeként az osztrákoktól további 44,628 kat. hold területet szereztünk vissza.

A határrendező bizottságok munkájának külföldi elfogulatlan kritikáját egyébként Borah amerikai szenátor titkára, Francis *Kellor* adja, ki 4 éven át tanulmányozta a békeszerződések által teremtett állapotokat és „Security against war” című 2 kötetes művében egy fejezetben foglalkozik a magyar határmegállapítással és a Nemzetek Szövetsége viselkedésével. Megállapítja, hogy a magyarok három esetben a kiengesztelést keresték (cseh, román, (jugoszláv), ezek közül kettőben a Népszövetséghez fordultak és vesztettek, a negyedik esetben csak önmagukra támaszkodva sikert értek el. (Dr. Szögyén György: Terület – lakosság. A mai Magyarország, 1925. III.) Itt kell még rámutatnunk arra, hogy az új határok megállapítása sok esetben

nem marad más hátra, mint tiltakozni azon igazságtalanság és kegyetlenség ellen, ami a szerződésből kiérezhető . . . Magyarország mindenesetre több megbecsülést és rokonszenvet érdemelt volna.” Majd annak hangsúlyozása után, hogy Magyarország Európa legősibb királyságai közé tartozik s népe mindig mily rokonszenvvel volt az angolok iránt, megismételte Curzon ellenkező megállapításával szemben, hogy *semmi alapját sem látja annak, hogy Magyarország a háború kitörésében vezető szerepet vitt volna*. Felsorolja a határok igazságtalan megállapítását s a magyar városok és magyar lakosság indokolatlan átcsatolását az utódállamokhoz. A Millerand-féle kísérőlevélre pedig – amelyet a külügyi államtitkár idézett – válaszul ugyancsak Millerandnak egy másik levelére hivatkozik, amelyben megmagyarázta a szövetségeseknek Magyarország területének felosztását, s amelyből a nemes lord szerint az következik, hogy a szövetségesek nem értek rá a magyar ügy gondosabb megvizsgálására. E levél lényegileg ezeket tartalmazza: „Miután nem hagyhatjuk meg Magyarországot korábbi állapotában, semmit sem adunk meg, ami ezt az országot megilletné; miutáni nem csinálhatunk tökéletes rendszert, egyszerűen elveszünk nagy területeket Magyarországtól, amit még saját elveink szerint is vissza kellene kapnia”. A magyar kisebbségekkel szemben tanúsított – főleg román – bánásmód tekintetében felveti a kérdést, hogy ezek fognak-e védelemben részesülni, mert amit az utódállamok elkövetnek, azt „azon elvek arcucsapásával csinálják, amelyeket a nagyhatalmak maguk elé tűztek mikor

oly rosszindulattal és könnyelműséggel történt, hogy azok joggal vehetők bírálat alá. Így például *Esztergom* városa magyar, míg vasúti állomása cseh területen fekszik, a köztük levő híd pedig bármikor elzárható. *Salgótarján*nál a bányabejáratok magyar, a bányák és a bányászok lakóhelyei cseh területen vannak. *Sátoraljaiújhely* városa magyar, vasúti állomása és *vízművei* cseh területen vannak. Az osztrák és magyar határon van egy vízmű, melynek hajtóerejét lóvonatás útján állítják elő, de a körforgás egy része magyar területen, tehát csak magyar engedéllyel eszközölhető stb. (Sebess: Die neuen Agrardemokratien, 102-103. oldal.) A *színmagyar Komárom* városának dunabalparti része a cseheknek jutott, dunajobbarti része – mintegy 5000 lakossal – Csonkamagyarországnak maradt, de úgy, hogy ezt a városrészt valósággyal őszállapotba vetették vissza. Nem maradt a csonka-városnak középülete, temploma, elegendő iskolája, mert a város minden közintézménye, közüzeme, a víz- és gázművek, hatalmas közkórháza, köztágóhídja, gőzfürdője stb. stb., továbbá a város ingatlanai, minden felszerelésükkel a csehek részére juttatott oldalon maradtak. Nagylak 22,000 lakosú várost a trianoni határok ötletszerű megvonása alkalmával Romániához csatolták, de úgy, hogy vasúti állomása magyar területen maradt! Miután pedig a városnak azt a kérelmét, hogy a magyar vasútállomást használhassák, a románok nem teljesítették, Nagylak lakói a 33 kilométernyire fekvő Magyarpécskát kénytelenek használni, mint legközelebbi állomást, ami – érthetően – egyenlő a város tönkretételével. Ugyanez a sorsa ebből kifolyólag a város körüli tanyáknak, valamint Egres és Sajtény községeknek.

hozzáfogtak Európa rekonstruálásának munkájához ... Én nem esem kétségbe – fejezi be beszédét – Magyarország sorsa felett. Elvégre is egy ország nagysága népének lelkében van és a magyar nép lelke nincs megtörve. De mindenesetre aggódnunk kell amiatt, hogy ezeket a békeszerződésbe felvett intézkedéseket mint nagy igazságtalanságot, állandóan fájón fogják érezni, bántó érzés és elkeseredés fog rajtuk uralkodni, ami csak az első lehetőséget várja, hogy a békeszerződés által okozott igazságtalanságokat megszüntesse. Igazságtalan megoldások sohasem maradnak fenn állandóan. Hiheti-e bárki is hogy azok a megállapodások, amelyek a békeszerződésben foglaltak, állandó békét fognak teremteni? Sőt inkább a jövő háború csiráit hintik el éppen akkor, amikor a béke volna az egész világ legnagyobb vágya”. Miután még lord Phillimore csatlakozott a két előtte felszólaló által kifejtett eszmékhez, az angol lordoknak örök emlékezetünkbe vésendő küzdelme Magyarország helyzetének tisztázása és az angol közvélemény felvilágosítása érdekében, ez alkalommal véget ért.¹⁾

E felszólalások már nyilvánvalóan magukban hordozzák a *békerevizio* gondolatának szükségességét, hisz még Lloyd George volt angol miniszterelnök is – aki egyébként nem híve a békeszerződések revíziójának – beismerőleg jelentette ki, hogy balkanizálták Európának ezt az egész területét.²⁾

A lordok házában történt ezen felszólalások óta állandóan növekszenek a külföld – főleg a győztes nagyhatalmak – államférfiai részéről, a legkülönbözőbb alkalmakkor és helyeken napvilágot látó nyilatkozatok, felszólalások, amelyeket még nagyobb számban kísérnek az aktív politikától távolálló államférfiak, publicisták és írók megnyilatkozásai, különösen az 1925. évtől kezdve.

Henderson angol miniszter 1924 február 25-i beszédében a következőket mondta: „A szövetséges államférfiaknak, kik országaikat Parisban képviselték, nem sikerült egy igazságos és tartós békét létesíteni; a versaillesi szerződés határozmányai valósággal megcsúfolásai a történelemnek. A kormánynak az a feladata, hogy a valódi békét létesítse.”

Asquith volt miniszterelnök a békét következőképpen jellemezte: „Ez a béke nem államférfiak munkája. Sem értelme, sem értéke nincsen. Ez nem a tiszta béke (clean peace), amely a háború befejezésével végét vethetné a további háborúnak.”³⁾

Ugyancsak *Asquith* 1925 nyarán a lordok házában hosszabb külpolitikai beszédében kitért a békeszerződésekre s ezeket mondta: „Nem szükséges,

¹⁾ Petri Pál: Az angol lordok és a magyar béke.

²⁾ Lothrop Stoddard cikke a Saturday Evening Post-ban. (Pesti Hírlap 1924, VII. 12.)

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország, III., 1925, 7-9. old.

de azért nézetem szerint már most célszerű volna, a területi rendelkezéseket felülvizsgálatnak alávetni. Nem akarok most ezzel a gondolattal foglalkozni, -- folytatta -, mintegy zárójelben azonban ismételnem kell azt a véleményt, amit az utóbbi öt év folyamán többször hangsúlyoztam nyilvánosan, hogy tudniillik az osztrák-magyar birodalom romjaiból új autonóm államok csoportjának történt felépítése alkalmával *súlyos és végzetes tévedés történt.*"¹⁾

Annak a gondolatnak, hogy a világbékét a békeszerződések fenyegetik a legközelebből, *Baldwin* angol miniszterelnök adott a legklasszikusabban kifejezést, amidőn a következőket mondta: „A béke a versaillesi szerződés aláírásának napján szűnt meg”.

Nagy haladást jelent a győztesek *aktív* vezető államférfiainak eddigi óvatos megnyilatkozásai után *Baldwin-nak* 1925 november első napjaiban Aberdeenben tartott beszéde, melynek során többek között azt mondta, hogy a fegyverszünet óta a világ egy poklon ment keresztül: nem volt háború, de béke sem. A békeszerződésekről pedig azt a nagyjelentőségű véleményt mondotta, amit Versailles, Saint-Germain, Neuilly és Trianon áldozatai kezdettől fogva szüntelenül hangoztatnak: „A Parisban aláírt szerződéseket inkább lehet a győzők által a legyőzöttekre kényszerített diktátumnak, mint népek közötti megállapodásoknak tekinteni.”²⁾

A már emiittelt lord *Sydenham* 1925 márciusában a felsőházban a következőket mondta: „... Európa jelenlegi labilitásának főoka, hogy 1919-ben Versaillesben az államférfiúi bölcsesség absolute hiányzott. Példátlan ostobaság (blunder) volt olyan új államokat teremteni, amelyek gazdaságilag nem függetlenek és ezért Magyarország és Ausztria a két legfőbb áldozat. Régebben igen bölcsen az a mondas járta, ha az osztrák-magyar monarchia nem állana fenn, meg kellene teremteni. Versaillesben előttem ismeretlen okokból, úgy látszik az volt a harci jelszó: delenda Austria-Hungaria.

Magyarországot egyszerűen kényre-kegyelemre kiszolgáltatták szomszédainak”.

Snowden volt pénzügyminiszter az angol Béke-Társaság 1925. évi június havában Guildhallban tartott közgyűlésén határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben a legélesebben elítélnék minden paktumot vagy egyezményt, amely Angliát és gyarmatait a jelenlegi európai határok fenntartására vagy ezek érdekében való intervencióra kötelezi. A határozati javaslatnak indokolása kifejti, hogy a világpolitika ezidőszerinti helyzete mindenkit a legkínosabb csalódással tölt el. A világ megint ott tart, ahol 1913-ban tartott, helyesebben ahelyzet ma még veszedelmesebb és fenyegetőbb, mint akkoriban. Ha Európa népei a béke és biztonság, garanciáját jegyzőkönyvekben és paktumokban keresik, homokra építenek. Nem lehet az európai békét biztosítani, amíg ezek a paktumok és) jegyzőkönyvek csupán az igazságtalan békeszerződések fenntartását célozzák.³⁾

¹⁾ Pesti Hírlap, 1925, július 14

²⁾ Nemzeti Újság, 1925 november 7.

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország, III., 1925, 7-9. oldal.

De *Chamberlain* angol külügyminiszter még tovább is ment, amidőn 1925 nyarán Birminghamban tartott beszédében beismerően jelentette ki, hogy hat évvel a békeszerződések aláírása után, Európában nem a béke, hanem az új háborútól való telelem uralkodik s azt fejtegette, hogy a kormány azon fáradozik, hogy „a tegnapi ellenségeket” egy kölcsönös megegyezésbe vonja be, aminek végeredményében az lesz a következménye, hogy a békeszerződéseket módosítják s ennek „az évek során el kell következnie, mert a szerződés aláírói maguk is azon a véleményen vannak, hogy a módosítások kívánatosak”.

Smuts tábornok, délafrikai miniszterelnök 1925 július havában a *Daily News*-ben úgy nyilatkozott, hogy a Nemzetek Szövetsége szabályai módot adnak a jövőendő változtatásokra. Ezt az ajtót nem szabad betenni. Azok az angol államférfiak, akik hívei az új szent szövetségnek, egykor talán még arra a belátásra jutnak, hogy nemcsak az új Európának békés erőforrásaitól szakadtak el, hanem az angol birodalom szívéét is elrabolták.¹⁾

Igen figyelemreméltó a *Near and Middle East Association* angol tudományos egyesületnek 1925 őszén tartott az az ülése, amelyen a Nemzetközi Dunabizottság elnöki tisztében hivatalosan hónapokig Budapesten működött sir Ernest *Troubridge* angol tengernagy előadásában kiemelte, hogy a magyarok mily humánusan bántak a világháború folyamán az ittrekedt angol alattvalókkal. Majd az összeomlás utáni állapotokat jellemezte, nem mulasztván el a román megszállás pusztításait is ecsetelni. Előadását azzal végezte, hogy nagyon kérdéses, vajjon egy nemzet valaha is belenyugodhatik-e ama területeinek elvesztésébe, amelyek 1000 év óta állottak uralma alatt, de nagy kérdés az is, vajjon okos politika volt-e Magyarországtól egész országrészeket elragadni? Sir Maurice *Bunsen* volt bécsi angol nagykövet is hozzászólt az előadáshoz és élénk helyeslés mellett állapította meg, hogy *egy* pillantás a térképre, meggyőzhet mindenkit, hogy a természet a Kárpátokat Magyarország határaiul alkotta. Annak kijelentésével, hogy a mai határokat épp oly okatlan, mint igazságtalan és kegyetlen módon állapították meg, annak a meggyőződésnek adott kifejezést, hogy a Nemzetek Szövetsége nem sok idő múlva az igazság követelményeihez mért területi újraszabályozást fog végrehajtani, nehogy ez majd háború útján következék be.

A Genfben 1927 május hó elején 1 ártott nemzetközi világgazdasági értekezleten *Layton* angol delegátus, közgazdász és az „*Economist*” folyóirat szerkesztője azt fejtegette, hogy utópia a háború előtti gazdasági viszonyok visszatéréséről beszélni. Behatóan tárgyalta Középeurópa szétदारabolását, mint amely körülmény akadályozta meg, hogy Európa teljes mértékben részt vegyen abban az új gazdasági változásban, amelyre az Amerikában és másutt megállapítható jelentékeny anyagi haladás visszavezethető. Az egyes államok nem sokáig építhetik fel gazdasági virulásukat szomszédjaik összeomlásán. Tartós tetszést arattak azok a megállapításai, melyek szerint Európában 10 millió ember él, akinek eltartói ma munkanélkül vannak. – Középeurópában ma

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925. 9. oldal.

11,000 kilométerrel hosszabb a vámsorompók vonala, mint a világháború előtt – és végül, hogy jelenleg Európa fegyverkezésre $2\frac{1}{2}$ milliárd dollárt fordít. A győztes országokban a legutóbbi időben megjelenő magyarbarát munkák, és cikkek közül Európaszerte nagy feltűnést keltett a nagyelterjedésű *Daily Mail* 1927. évi június hó 21-iki számában lord *Bothermere* által „*Hungary's place in the sun: Safety for Central Europe*” címen közzétett cikk a Trianoni Béke revíziója érdekében. Nyíltan kimondja a szerző, hogy a három

164. Magyarország helye a nap alatt.

béke közül, amelyek Középeurópa térképét újjáalakították, az utolsó és legesztelenebb a trianoni volt. Az új európai határok igazságtalansága állandó veszedelme Európa békéjének és azok a kezek, amelyek a mai politikai helyzetet létrehozták, a jövő háború magvait hintették el. A trianoni szerződés egyes nyilvánvaló hiányainak, helyreigazítása végett oly határkiigazításokat javasol, melyek szerint 2.000.000 elszakított magyar kerülne vissza az anyaországhoz. Népszavazást javasol egy érdektelen állam ellenőrzése alatt, mert az elcsatolt területeken a magyar lakosságnak nincs meg a szólás- és vélemény szabadsága. A terjedelmes és nagy tájékozottsággal megírt cikkhez szerző térképet is rajzolt, melyen a visszacsatolandó területeket emeli ki.

A cikket heteken át az egész európai sajtó különböző nézőpontokból tárgyalta. Benes cseh külügyminiszter július 14-én, a szenátus külügyi bizottságának ülésén, kritika tárgyává tette a Daily Mail cikkét, s kijelentette, hogy annak nincs az a jelentősége, mint amit a magyarok tulajdonítanak neki.

A cseh sajtó gúnyolódása kísérte a nyilatkozatot, mire Lord Rothermere július 18-án kimerítő nyílt levélben felelt Benesnek. A levél szövege a következő:

Benes külügyminiszter őexcellenciájának Prága. Kegyelmes Uram! Értesültem, hogy szenátusi beszédében azzal vádolt meg, hogy háborút szítok az utódállamok között. Ez teljesen ellenkezik céljaimmal. Háború szítása helyett éppen az igazi békét akarom előmozdítani fellépésemmel. Sokkal nagyobb véleménnyel vagyok Excellenciád államférfiúi képességeiről, mintsem föltételezzem, hogy Ön higgyen tartós béke lehetőségében a mai határok alapján magyar területek visszaadása nélkül, mindenütt, ahol az utódállamokban ők többségben vannak.

Excellenciád éppen úgy tudja, mint én, hogy *a trianoni béke mai formájában egyedül azért jöhetett létre, mert a nagyhatalmak képviselői teljesen tájékozatlanok voltak a területek komplikált nemzetiségi és politikai viszonyai felől.*

Rendelkezései éppen ezért nem tekinthetők véglegeseknek.

A prágai parlamentben számos olyan kerület képviselője ül, melyeket soha nem lett volna szabad Magyarországtól elszakítani, ezeknek lakossága sohasem nyugszik mai helyzetébe, mindig visszatérni igyekezik hazájához.

Nem azért halt meg egy millió brit katona, hogy haláluk árán a jogtalanságot tegyék úrrá Európa ezen részében.

Ilyen kiáltó igazságtalanságokat nem lehet szótlánul nézni. Magyarországnak vannak barátai, kik nem nyugszanak, míg az egész világ tudomást nem szerez a vele történt igazságtalanságokról, arról, hogy az utódállamok mennyire elnyomják, jogaikból kirekesztik a hozzájuk csatolt magyarokat.

Kérem Excelenciádat, mindig tartsa eszében, *hogy Anglia és Franciaország barátsága és áldozatai nélkül Csehszlovákia nem is léteznék.* A győzelem azonban, amiért Anglia annyit áldozott, *nem szolgálhat igazságtalanság és jogtalanság takarójául.*

Ha Csehszlovákia visszaél azzal, amit kapott, úgy el kell készülnie arra, hogy Anglia barátsága és érzelmei teljesen elfordulnak tőle, helyüket csalódottság és közömbösség foglalja el. Elvárom Excellenciádtól, hogy levelemnek olyan publicitást ad, mint szenátusi beszédének. Lapjaimban egyébként újból visszatérek a dologra.

Excellenciád alázatos szolgája *Lord Rothermere.*

Egyébként a Daily Mail magyar érdekű cikkeinek sorában július hó 20-án további nagyjelentőségű megnyilatkozásokra akadunk.

Közli Gordon Soss-nak, a magyar-cseh határ megállapítására kiküldött bizottság egykori főtitkárának levelét. A levél megemlíti, hogy Millerand kísérőlevelében, amelyet a versaillesi szerződés szövegéhez mellékeltek, megígérték a magyar kormánynak, hogy revízió alá veszik a határvonalat, ha a hatarmegállapítóbizottság véleménye szerint a határvonal nem kielégítő. Amikor

azonban a bizottság megkezdte a határ megállapítását, hamarosan kitűnt, hogy rendeltetése csupán arra szól, hogy a határt pontosan úgy állapítsa meg, mint ahogy a szerződés kijelölte és hogy egyáltalán nem szándékoztak módosítani az eredeti vonalat.

E levéllel kapcsolatban a Daily Mail „*Tartsd meg szavadat Magyarországgal szemben*” címmel vezércikket közöl, amelyben többek között ezt mondja:

– Millerand kifejezetten megígérte, hogy a Népszövetséghez fordulva segítenek azokon a gazdasági és néprajzi igazságtalanságokon, amelyeket az új határok Magyarországnak okoztak. Ezt az ígéretet, sajnos, teljesen figyelmen kívül hagyták. Magyarországgal olyan igazságtalanul bántak el, hogy mindama köröknek, amelyek korábban lelkesedéssel támogatták az utódállamok ügyét, most be kell látniok az új határok igazságtalanságát. Nagybritanniát, mint a békeszerződés aláíró hatalmát, az a becsületbeli kötelezettség terheli, hogy jóvátegye az igazságtalanságot, annál is inkább, miután az utódállamok a területükön élő magyar lakossággal szemben – a magyar birtokoknak kártalanítás nélkül való elkobzásával – a legsúlyosabb jogtalanságot követik el. Magyarországnak különös joga van Anglia rokonszenvére, tekintettel a két állam történelmi barátságára. Tisza István gróf volt a monarchia egyetlen államférfia, aki felemelte szavát a háború ellen. A háború folyamán a magyar kormány a legnagyobb udvariassággal kezelte az angolokat. A magyaroknak különös igényük van Nagybritannia jóakarására. Magyarországgal igazságtalanul bántak el a trianoni szerződésben. Becsületbeli kötelessége Nagybritanniának, hogy ezt az igazságtalanságot ismét jóvátegye most, amikor az utódállamok szerződéses jogait arra használják fel, hogy az uralmuk alá jutott magyar lakossággal szemben a legnagyobb igazságtalanságokat kövessék el.

A cikk szívére köti a britt kormánynak, milyen fontos az, hogy betartsák a Magyarországnak tett ígéreteket. Jelenleg három és félmillió magyar él idegen uralom alatt. Amíg ez a helyzet fennáll, mindig fenyeget az az eshetőség, hogy bármely jövő nemzetközi válság Középeurópában háborúra vezethet. Magyarország szomszédállamainak éppúgy érdeke, mint a nyugati hatalmaknak, hogy ezt a veszélyt céltudatos módon és államférfiúi belátással elhárítsák, mielőtt még katasztrófa következne be.

Az angolok felszólalása és kezdeményezése a népek érdekében – a történelem tanúsága szerint – a mozgalmak sikerére vezetett a múltban. Lord Byron (1788-1824) a görög szabadságharc, lord Palmerston (1734-1865) az Italia Unita, Gladstone (1809-1898) a bolgár felszabadulás érdekében szállottak síkra s nyerték meg az angol közvéleményt ez ügyeknek. Vajha lord Rothermere és társainak immár hosszú hónapok óta tartó kitaró és állandósuló küzdelme is a mielőbbi siker útját egyengetné!

Robert Lansing amerikai külügyi államtitkár, aki a békedelegáció tagja volt, röviddel a béketárgyalások után a következőképpen nyilatkozott: „Van immár békeszerződésünk, ám olyan, mely nem a tartós békét hozza, nem, mert az egoizmus homokzatonján épült A békefeltételek mértéktelenül kemények és megalázók, közülök sok nem teljesíthető. Az igazság mellékes, min-

den az erőszak. Nem állok ez iránybani nézetemmel egyedül. Angol államférfiakkal folytattam megbeszélést, az egybehangzó vélemény az, hogy a szerződések cselszövények és rablási vágy eredményei, értelmetlenek és keresztülvihetetlenek”.

William *Bullit*, az amerikai béke delegáció egyik tagja, e tisztétől visszalépve, a következőket írta Wilson elnöknek: „Azon milliókhoz tartoztam, kik bizalommal és feltétlenül hittünk Önben, azt tartottuk, hogy Ön nem kevesebbet óhajt elérni, mint tartós békét az önzetlen és pártatlan igazságszolgáltatás alapulvételével. Ám a mi kormányunk hozzájárult ahhoz, hogy a szenvedő népek újabb elnyomatásnak, alávettetésnek és szétdarabolásnak tétessenek ki s hogy a háborúk veszélyének egy új százada idéztessék fel. A béketárgyalásoknak Santungot, Tirolt, Magyarországot, Kelet-Poroszországot, Danzigot és a Saar-területet érintő igazságtalan határozatai, nemkülönben a tengerek szabadsága elvének feladása, kétségkívül újabb nemzetközi konfliktusokat fognak eredményezni. Az Amerikai Egyesült-Államok kormányának a maga népével és az összerberiséggel szemben kötelessége megtagadni az igazságtalan szerződések aláírását”.¹⁾

Coolidge az Egyesült-Államok elnöke, az amerikai Cambridgeben, 1925 nyarán a garanciális szeizódések ügyében tartott beszédét így fejezte be: „A világ megpróbálkozott a háborúval és az erőszakkal s ezzel óriási kudarcot vallott. A siker egyedüli reménye az igazságon alapuló béke”.²⁾

Ch. S. Macfarland az Amerikai Keresztény Egyházak Szövetségének főtitkára külföldi körútja végeztével az 1925. év folyamán kimerítő jelentést tett s erdélyi tapasztalatairól ebben többek között ezeket mondta: „Erdélyben a békeszerződés egyetlen tollvonással egy idegen népességet helyezett egy olyan nemzet fölé, amellyel ez a népesség mindeddig ellenséges viszonyban volt. . . Erdélyben újabb összeütközések veszedelme rejlik s ha a Népszövetség egy újabb világegést ki akar kerülni, változtassa meg a békeszerződést”.³⁾

Eddy Sherwood az Egyesült-Államok egyik legnagyobb egyesületének, a Keresztény Ifjak Egyesülete (Young Men's Association) főtitkára az 1925. év nyarán egy tekintélyes amerikai társasággal volt Magyarországon s tapasztalatairól a Cincinnati-ban megjelenő „The Western Christian Advocate” című folyóiratban „Európa új térképe” cím alatt emlékezett meg. Soraiban hivatkozik arra, hogy miután Magyarország fennállásának ezeréves jubileumát megünnepelte, a trianoni békében rútol és könyörtelenül megcsontkítva, területének kétharmad részétől megfosztották és 21 millió eredeti lakosságából alig 7¹/₂ milliót hagytak meg. Magyarország egyike az első európai államoknak, mely nemzeti öntudatra ébredt s ezek a magyar hazafiak és harcosok nem nyughatnak bele abba, hogy elfogadják ezt a békét, hisz egy legyőzött Amerika sem volna képes elfogadni olyan szerződést, mely esetleg büntetésképp megfosztaná Új-Anglia, Illinois, California és Texas államoktól és kiadná szomszédjainak,

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925. 7. oldal.

²⁾ Magyarság. 1925, július 5.

³⁾ Magyarság. 1925, november 28.

Canadának és Mexikónak zsákmány gyanánt Már pedig éppen ez Magyarország esete. A magyarság éppoly büszkeséggel utasítja vissza az idegen uralmat, mint az Egyesült-Államok népe tenné, ha például Mexikó fennhatósága alá jutva, nyelvük, közoktatásuk, vallásuk szabad gyakorlatában nyers katonai hatalommal megátolná egy náluk műveltségben sokkal alantasabb nép.¹⁾

Harry Elmer *Barnes* volt northamptoni (U. S. A.) egyetemi tanár, ki a háborús felelősség kérdésének egyik legkiválóbb ismerője, egy nyilatkozatában kijelentette, hogy „Amerika teljes tudatában van annak, hogy a béke egy igazságtalan béke, amelyet erőszakkal kényszerítettek rá a legyőzött államokra, ezért meg kell teremteni a lehetőséget arra, hogy a békeszerződések revízió alá kerüljenek.” – Ugyancsak *Barnes* „A világháború keletkezése” című nagyszabású történelmi munkájában azt bizonyítja, hogy Németország semmivel sem bűnösebb a világháború felidőzésében, mint Európa bármely más állama.

Herriot francia miniszterelnök azzal a nyilatkozatával ejtette csodálkozásba a világot, hogy a Clémenceau-Poincaré-féle imperialista politika katasztrófa elé vitte Franciaországot.²⁾

Morel többek között a következőket hirdette: „A Versailles-i szerződés átka a világnak. A ragaszkodás azon politikához, mely ebben a szerződésben megtestesül, kell hogy előbb-utóbb Európa teljes gazdasági Összeomlásához vezessen.”

Guétan az emberi jogok ligájának elnöke szerint „A Versailles-i szerződés hatalmi szó, mely örök szégyene lesz ama nemzeteknek, melyek azt aláírták.”³⁾

Emile Doumergue a francia reformátusok vezére, „Magyarországi dolgok” (*Choses de Hongrie*) címen a *Foi et Vie* című folyóirat 1924 április 16-iki számában, hosszabb és meleghangú cikkében figyelmeztet a magyarságnak a nyugati civilizációt védő évszázados szerepére, amiről az európai népeknek nem illenék elfelejtkezni. A békeszerződésről szólva, így kiált fel: „Micsoda tragikus talányokkal állunk szemben itt! . . . Mily nagy a veszedelme annak, hogy igazságtalanul ítélkezzék az ember, akár nem tudatos és nem szándékos tudatlanságból! Mennyi tévedést és mennyi méltatlanságot követett el itt mindenki! . . . Mikor fognak megnyílni a szemek és a szívek az igazság és a békeesség előtt?”

Jules Romains, a kiváló francia író az *Illustration* című világlap 1927. évi július 2-iki 4400.számának vezetőhelyén, magyarországi utazása után „*Impressions de Hongrie*” cím alatt tárgyilagosan és elfogulatlanul, hosszú elmefuttatásban emel szót Magyarország mellett. Az ország és Budapest ismertetése után megállapítja, hogy a csapásokat, melyek Magyarországot legújabbban érték, rosszul ismerik és keveset törődnek azzal. Maga is megdöbben, mikor a helyszínen megtudta, hogy mennyire megcsonkították Magyarországot s igen nehéz a

¹⁾ Nemzeti Újság, 1926 VI. 3.

²⁾ Magyarország, 1925 április 8.

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925 7-8. oldal

magyaroknak ellentmondani és megtagadni tőlük a rokonszenvet és a megbecsülést. Következtetéseket nem akar levonni, de annyit mégis bevall, hogy a magyar probléma tragikuma az észszerű megoldás felé haladna, ha az emberek nem ragaszkodnának makacsul a politikai bölcsesség jelenlegi dogmáihoz. A közfelfogásnak meg kell változnia s azzal együtt megoldódik úgy a magyar, mint az európai probléma.

Louis *Villat* dr., besançon-i egyetemi tanár az „Illustré” című folyóirat 1927. évi júliusi 307-ik számában „Pro Hungária!” cím alatt, hosszú cikkben kelt síkra Magyarország igazsága érdekében.

Kiemeli, hogy a magyar nemzet nem akarta a háborút s azt az államférfiak közül talán leginkább gróf Tisza István magyar miniszterelnök ellenezte.

Magyarország kegyetlen megcsonkítása, sok millió magyarnak elszakítása okozza itt a nagy ellenszenvet a trianoni szerződés ellen. Franciaországnak, – amelynek oly sok közös emléke van Magyarországgal – kellene ezt a végtelenül rokonszenves, becsületes, őszinte és bátor népet a gazdasági talpraállásban segíteni és tanácscsal melléje állani, hogy a megértést előmozdítsa, amitől egész Európa jövője függ.

Francesco *Nitti* volt olasz miniszterelnök és békedelegátus, több könyvén kívül, számtalan nyilatkozatában a leghatározottabban és következetesen a békerevizíós álláspontot képviseli s a legmelegebb részvétet tanúsítja Magyarország igaztalan sorsa iránt. Nézete szerint „Európát nem annyira a háború, mint inkább a békeszerződések sodorták a dekadencia komoly veszedelmébe.” *Nitti* a Nemzetek Szövetségének 1924. évi genfi ülésezése idejében, egy nagy amerikai újságkoncern tudósítójának azon kérdésére, hogy bízik-e a döntőbíróban és az általános leszerelésben, *nemet* mondott, mert szerinte a katonai leszerelést nem anyagi okok akadályozzák elsősorban, hanem azoknak a szerzeményeknek biztosítása és védelme, amelyekhez a győztes államok oly könnyen hozzájutottak. A fenti intézkedéseknek – úgymond – csak akkor volna sikere és jövője, ha előzőleg megszüntetnék azokat az égbekiáltó igazságtalanságokat, amelyeket a németekkel és különösen a magyarokkal szemben az ántánt hatalmak elkövettek. „Elhíhető-e – kérdezi, – hogy Magyarország, ahol a hercegprímástól az utolsó parasztig senki sem nyugszik bele a nevetséges területi rendelkezésekbe és elosztásokba, elismerje a románok, a csehek és a szerbek jogtalan és abszurd foglalásait?” Szerinte a Nemzetek Szövetsége tartozik a leszerelés és a döntőbíró eszméjének megvalósítása előtt átvizsgálni a békekötéseket és megszüntetni azokat az igazságtalan politikai határokat, amelyek Új-Európa térképét díszítik.¹⁾

Ugyanabban az időben *Nitti* egy magyar laptudósító előtt, Genfben, a következő kijelentéseket tette: „Magyarországról én mindig mondtam, hogy nem hiszem, hogy ez az ország megélhessen a mostani határai között. Egy országot sem tettek tönkre gonoszabbul, mint Magyarországot... Sem állandó béke, sem lefegyverzés nincsen igazság nélkül. *Igazság pedig nincs a békeszerződések revíziója nélkül.* . . Az, amit Magyarországgal csináltak, olyan

¹⁾ Pesti Hírlap, 1924 szeptember 21.

gyalázatteljes, hogy most már senki sem akarja vállalni érte a felelősséget. . . Amikor annyit beszélnek a békéiöl, ez azt jelenti, hogy még mindig nincs béke. De elő kell készíteni a lelkeket, hogy azokban megteremtődjék a béke előfeltétele...¹⁾

A cambridgoi egyetem 1925. évi nyári szünidei tanfolyamán is tartott Nitti előadást a szabadságeszme bukásáról Európában. A szomorú európai viszonyok főokát a békeszerződésekben jelölte meg, amelyeket a háború folytatásának új módszeréül dolgoztak ki. A béke az erőszak békéje. A háború előtt egyetlen Elzász-Lotharingia volt, jelenleg 9-10 van. A háború előtt csupán egyetlen Ausztria-Magyarország volt, amely különböző nemzetiségekből állott. Most 6-7 ilyen állam van. „Ti angolok – mondotta – legjobban tudjátok, milyen nehéz különböző fajú és vallású népeket asszimilálni. Emlékezzetek csak arra, hogy Írország milyen hevesen állott ellent minden asszimilálási kísérletnek. Lehetséges talán alacsony kultúrnívón álló népeket nemzeti jellegüktől megfosztani, de nem lehet megtenni ezt olyan népekkel, amelyek hosszú utat tettek meg a civilizáció vágányán.”

Belloni képviselő, az olasz kormány volt versaillesi szakértője és Mussolini miniszterelnök bizalmasa szerint, a mai Európa a Fekete-tengertől a Balti-tengerig, az Adriától a Rajnáig egy piramishoz hasonlítható, mely azonban csúcsával van a föld fele fordulva, már pedig ez veszélyes és tarthatatlan helyzetet jelent. Amadeo *Giannini* államtanácsos, egyetemi tanár, meghatalmazott miniszter, az olasz külügyminisztérium egyik vezető személyisége, Rómában tartott előadásában (1925 elején), Magyarországot illetően kijelentette, hogy itt a kisebbségi kérdés megoldására teljesen alkalmas lett volna a magyar békedelegációnak javaslata. Előadását azzal fejezte be, hogy a Népszövetség a kisebbségi kérdés terén a jövőben nem haladhat olyan kesztyűs kézzel, mint azt eddig tette. Robert *Bencinvenca* olasz tábornok a legelső egyike volt, aki érdekünkből szót emelt. A „Törhetetlen bástya” (*Barriera infrangibile* 1924) című cikkében Magyarország és Ausztria talpraállítását követelte. Vittorio *Buratti* és Mario de *Ambrosi* olasz képviselők, Attilio Angel o *Pavia* nyilatkozataikban és cikkeikben ugyancsak megértéssel és részvétellel fordulnak a magyar ügy felé, nem is szólva arról a lelkes és tüntetően magyarbarát fogadtatásról, amelyben 1927 húsvétját megelőzően, gróf Bethlen István m. kir. miniszterelnök és gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter részesültek Rómában és egyéb városokban, Olaszország hivatalos és hívatott tényezői részéről.

A lengyel Thadeus *Stamirowski*²⁾ lovag, a norvég Frithjoi *Nansen* szintén meleg nyilatkozatokban állanak igazunk mellé. Nansen egy nyilatkozatában többek között ezeket mondotta: „... Ismerem az ön hazájának tragikus sorsát és nincs jóérezsű ember, aki ne a legmélyebb részvétellel nézné azt a nemzeti katasztrófát, amely önöket azutolsó évtized folyamán sorozatosan érte. Tudom, hogy Magyarország veszítette a legtöbbet a háború folytán, hogy elveszítette

¹⁾ Pesti Hírlap. 1924 szeptember 21.

²⁾ Szózat. 1925 október 3.

területének és népességének túlnyomó részét, hogy sok millió magyar került idegen országok uralma alá. Azt is tudom, hogy a magyarok, ha jogilag és forma szerint el is fogadták ezt a békét és aláírásukat tiszteletben is tartják^ lélekben nem hajlandók örök időkre megnyugodni a mai helyzetben és minden erejükkel igyekezni fognak a békeszerződés megfelelő módosítását elérni... Azok, akik azt mondják, hogy a legújabb békeszerződések megváltoztatásáról szó sem lehet és ezek örök időkre szóló szabályokat képeznek... azok nem ismerik, vagy nem akarják ismerni a történelem eddigi folyását... Az emberiség története azonban azt mutatja, hogy ha bizonyos – bár nemzetközi szerződések által biztosított – helyzetek tarthatatlannak válnak, akkor ez a körülmény előbb vagy utóbb háborúra vezet, hacsak az érdekelt hatalmak meg nem találják a differencia békés elintézésének lehetőségét”.)

A hivatalos és más jelentős személyiségektől példaként bemutatott néhány nyilatkozatból láthatjuk, hogy a győztesek lelkiismerete is lassankint hangot ad a legyőzökkal elkövetett igazságtalanságokkal szemben s hogy az eddigi merev álláspont némileg enyhülni kezd. Mintha már a győztesek oldalán sem tekintenék a békeszerződéseket szentírásnak, amelynek még egyes betűi sem változtathatók meg!

A hivatalos körök természetzerű és érthető zárkózottságával szemben azonban sokkal több kritikát gyakorolnak az elfogulatlan tudósok és írók, mind nagyobb számban megjelenő könyvekben, amelyek közül legkiemelkedőbbek a következők:

John Maynerd *Keynes*, a cambridgei egyetem világhírű nemzetgazdaságtani tanárának és a párisi békekonferencia angol pénzügyi szakértőjének, aki a konferenciát otthagytta, a „karthágói békéről” írt két munkája: „A béke gazdasági következményeiről” (*The economic consequences of the peace*. Cambridge 1919) és „A békeszerződés revíziója” (*A revision of the treaty*. London, 1922), – Robert *Birkhill* „A háború magvai” (*Seeds of War*. London 1923), – *Hannay* angol kanonok George A. *Birmingham* írói álnév alatt „Vándorúton Magyarországon” (*A Wayfarer in Hungary*. London 1925) címen megjelent munkája, – I. Garvin, az *Observer* főszerkesztőjének „Ezek az eseményteljes évek” (*These eventful Years*. London, 1925) című (egyébként a legyőzöttekkel nem rokonszenvező) nagy történelmi munka szerkesztőjének 200 oldalra terjedő bevezetése, mely élesen elítélve a békeszerződéseket, a trianoni szerződésről is megsemmisítő ítéletet mond s Magyarországról igen melegen és elismeréssel emlékszik meg. – Lord *Sydenham* of Combe, az angol felsőház tagja, volt victorai, majd bombay-i kormányzó, – aki, mint láttuk már, a magyar igazságért több ízben felszólaló angol felsőházi tagok sorába tartozik, –

¹⁾ Az Újság, 1925 július 12.

„Munkás életem” („My Working Life”, London 1927) címen megjelent emlékirataiban is arról tesz tanúságot, hogy a magyarság melegszívű, nemes barátja. Munkájában több helyen emlékszik meg országunkról. Lord Sydenham, aki mint katoná és mint technikai szakértő kiváló szerepet játszott a Brit Birodalomban, egyebek között a következő nagyjelentőségű megállapításokat teszi: »Ama meglepetések között, amelyek a békeszerződés pandoraszelencéjéből ki pattantak, sohasem tudtam megmagyarázni magamnak azt a rendkívüli kegyetlen elbánást, amelyben a magyar nemzetet részesítették. *Ha volt valaha ellenséges állam, amely kíméletet érdemelt, akkor ez Magyarország!*

Robert Lansing, az Egyesült-Államok volt külügyi államtitkárának és párisi békedelegátusnak „A békétárgyalásokról” (The peace negotiations. London. 1921) írt munkája, – Whelpley amerikai publicista „Újjáépítés” című munkája, – Francis Kellor „Security against war” című kétkötetes műve, melynek egy külön fejezete a magyar határok megállapítási módjával, a határkiigazítási törekvések sikertelenségével és ezzel kapcsolatban a Nemzetek Szövetségének szerepével foglalkozik.¹⁾

Owen newyorki ügyvéd és volt szenátor „Az orosz császári összeküvés” címen kiadott könyvében (1927) azt állapítja meg, hogy a háború bűne elsősorban a császári orosz kormányt és Franciaországot terheli, míg Anglia, Olaszország, Belgium és Szerbia követték ezeket, Amerikát pedig az európai szövetséges hatalmak mesterséges propagandájával felkorbácsolt hisztériás hullám ragadta magával. Szerinte a világháborúért Sassonow és Poincaré a felelősek, mint akik azt megakadályozhattak volna, de ehelyett szándékosan mindent elkövettek annak előidézésére.²⁾

Francesco Nitti volt olasz miniszterelnök és párisi békedelegátus „Nincs béke Európában” (L'Europa senza pace), „Európa hanyatlása és az újjáépítés útjai” (La decadenza dell'Europa), „Európa tragédiája és Amerika” (La tragedia deli' Europa e America) és „A béke” (La pace) című művei, amelyekben a békeszerződések létrejöttéről, azok igazságtalanságáról s a békerevizió elkerülhetetlen voltáról elmélkedik. Minden könyvében meleg elismeréssel s a legteljesebb részvétellel emlékezik meg hosszasan Magyarországról, mint amely ország szenvedte a legsúlyosabb területi, népességi és gazdasági veszteséget („Nincs béke Európában”), – amely or.-zágnak határait teljesen önkényesen állapították meg és területét öletszerűen osztották szét a nemzetiségi elv figyelmen kívül hagyásával, úgyhogy a békeszerződések nem egyebek, mint a háború tovább folytatása, de egyúttal Európa elbalkánosításának eszközei („Európa hanyatlása és az újjáépítés útjai”), – amely ország megsemmisítése Európa békéjének nem szolgál s elveszett területeiről lemondani sohasem fog („Európa tragédiája és Amerika”) – s hogy „Magyarország megcsonkítása olyan szörnyűség dolog . . . hogy ma senki se akarja érte vállalni a felelősséget . . .” („A béke”). – Guglielmo Ferrero, a híres és népszerű olasz történétíró és publicista „A béke tragédiája Versaülestől Ruhrig” (1923), Attilio Tamaro

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. 1925. III. 15-19. oldal.

²⁾ Pesti Hírlap. 1927 július 2.

területének és népességének túlnyomó részét, hogy sok millió magyar került idegen országok uralma alá. Azt is tudom, hogy a magyarok, ha jogilag és forma szerint el is fogadták ezt a békét és aláírásukat tiszteletben is tartják, lélekben nem hajlandók örök időkre megnyugodni a mai helyzetben és minden erejükkel igyekezni fognak a békeszerződés megfelelő módosítását elérni... Azok, akik azt mondják, hogy a legújabb békeszerződések megváltoztatásáról szó sem lehet és ezek örök időkre szóló szabályokat képeznek... azok nem ismerik, vagy nem akarják ismerni a történelem eddigi folyását... Az emberiség története azonban azt mutatja, hogy ha bizonyos – bár nemzetközi szerződések által biztosított – helyzetek tarthatatlannak válnak, akkor ez a körülmény előbb vagy utóbb háborúra vezet, hacsak az érdekelt hatalmak meg nem találják a differencia békés elintézésének lehetőségét”.¹⁾

A hivatalos és más jelentős személyiségektől példaként bemutatott néhány nyilatkozatból láthatjuk, hogy a győztesek lelkiismereté is lassankint hangot ad a legyőzökkal elkövetett igazságtalanságokkal szemben s hogy az eddigi merev álláspont némileg enyhülni kezd. Mintha már a győztesek oldalán sem tekintnék a békeszerződéseket szentírásnak, amelynek még egyes betűi sem változtathatók meg!

A hivatalos körök természetszerű és érthető zárkózottságával szemben azonban sokkal több kritikát gyakorolnak az elfogulatlan tudósok és írók, mind nagyobb számban megjelenő könyveikben, amelyek közül legkiemelkedőbbek a következők:

John Maynerd *Keynes*, a cambridgei egyetem világhírű nemzetgazdaságtan! tanárának és a párisi békekonferencia angol pénzügyi szakértőjének, aki a konferenciát otthagya, a „karthágói békéről” írt két munkája: „A béke gazdasági következményeiről” (*The economic consequences of the peace*. Cambridge 1919) és „A békeszerződés revíziója” (*A revision of the treaty*. London, 1922), – Robert *Birkhill* „A háború magvai” (*Seeds of War*. London 1923), – *Hannay* angol kanonok George A. *Birmingham* írói álnév alatt „Vándorúton Magyarországon” (*A Wayfarer in Hungary*. London 1925) címen megjelent munkája, – I. Garvin, az *Observer* főszerkesztőjének „Ezek az eseményteljes évek” (*These eventful Years*. London, 1925) című (egyébként a legyőzöttekkel nem rokonszenvező) nagy történeti munka szerkesztőjének 200 oldalra terjedő bevezetése, mely élesen elítélve a békeszerződéseket, a trianoni szerződésről is megsemmisítő ítéletet mond s Magyarországról igen melegen és elismeréssel emlékszik meg. – Lord *Sydenham*, of Combe, az angol felsőház tagja, volt victorai, majd bombay-i kormányzó, – aki, mint láttuk már, a magyar igazságért több ízben felszólaló angol felsőházi tagok sorába tartozik, –

¹⁾ Az Újság, 1925 július 12.

„Munkás életem” („My Working Life”, London 1927) címen megjelent emlékirataiban is arról tesz tanúságot, hogy a magyarság melegszívű, nemes barátja. Munkájában több helyen emlékszik meg országunkról. Lord Sydenham, aki mint katoná és mint technikai szakértő kiváló szerepet játszott a Brit Birodalomban, egyebek között a következő nagyjelentőségű megállapításokat teszi: „Ama meglepetések között, amelyek a békeszerződés pandoraszelencéjéből ki pattantak, sohasem tudtam megmagyarázni magamnak azt a rendkívüli kegyetlen elbánást, amelyben a magyar nemzetet részesítették. *Ha volt valaha ellenséges állam, amely kíméletet érdemelt, akkor ez Magyarország.*”

Robert Lansing, az Egyesült-Államok volt külügyi államtitkárának és párisi békedelegátusnak „A béketárgyalásokról” (The peace negotiations. London. 1921) írt munkája, – Whelpley amerikai publicista „Újjáépítés” című munkája, – Francis Kellor „Security against war” című kétkötetes műve, melynek egy külön fejezete a magyar határok megállapítási módjával, a határkiigazítási törekvések sikertelenségével és ezzel kapcsolatban a Nemzetek Szövetségének szerepével foglalkozik.¹⁾

Owen newyorki ügyvéd és volt szenátor „Az orosz császári összeküvés” címen kiadott könyvében (1927) azt állapítja meg, hogy a háború bűne elsősorban a császári orosz kormányt és Franciaországot terheli, míg Anglia, Olaszország, Belgium és Szerbia követték ezeket, Amerikát pedig az európai szövetséges hatalmak mesterséges propagandájával felkorbácsolt hisztériás hullám ragadta magával. Szerinte a világháborúért Sassonow és Poincaré a felelősek, mint akik azt megakadályozhatták volna, de ehelyett szándékosan mindent elkövettek annak előidézésére.²⁾

Francesco Nitti volt olasz miniszterelnök és párisi békedelegátus „Nincs béke Európában” (L'Europa senza pace), „Európa hanyatlása és az újjáépítés útjai” (La decadenza dell'Europa), „Európa tragédiája és Amerika” (La tragedia deli' Europa e America) és „A béke” (La pace) című művei, amelyekben a békeszerződések létrejöttéről, azok igazságtalanságáról s a békerevizió elkerülhetetlen voltáról elmélkedik. Minden könyvében meleg elismeréssel s a legteljesebb részvétellel emlékezik meg hosszasan Magyarországról, mint amely ország szenvedte a legsúlyosabb területi, népességi és gazdasági veszteséget („Nincs béke Európában”), – amely országnak határait teljesen önkényesen állapították meg és területét ötleyszerűen osztották szét a nemzetiségi elv figyelmen kívül hagyásával, úgyhogy a békeszerződések nem egyebek, mint a háború tovább folytatása, de egyúttal Európa elbalkánosításának eszközei („Európa hanyatlása és az újjáépítés útjai”), – amely ország megsemmisítése Európa békéjének nem szolgál s elveszett területeiről lemondani sohasem fog („Európa tragédiája és Amerika”) – s hogy „Magyarország megcsonkítása olyan szörnyűség dolog . . . hogy ma senki se akarja érte vállalni a felelősséget . . .” („A béke”). – Guglielmo Ferrero, a híres és népszerű olasz történétíró és publicista „A béke tragédiája Versaillestól Ruhrig” (1923), Attilio Tamaro

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. 1925. III. 15-19. oldal.

²⁾ Pesti Hírlap. 1927 július 2.

„A fajok harca a dunamenti Európában” (La lotta delle razze nell' Europa Danubiana. 1924), – Alessandro *De Stefani* „Magyarország király nélkül” (L'Ungheria senza re) című munkái.

Carlo Antonio *Ferrario*, aki 1920-ban, Sopronban a Nyugatmagyarország átadására kiküldött szövetségközi tábornoki bizottság elnöke volt, „Itália és Magyarország” („Italia e Ungheria, storia del regno d'Ungheria in relazione con la storia Italiana.” Milano, 1926.) című történeti munkájában, a magyar történelem és régi olasz kapcsolatok leírása után, a világháborút követő idők ismertetése során kifejti, „hogyan az új Európa igazságot hirdető ideáljai között ott kell lennie ennek is: enyhíteni ennek a nemes népnek fájdalmait, rávezetni a megérdemelt feltámadásra . . . meg kell adni Magyarországnak részére mindazokat az erőket, melyekre ezen alapvető hivatása szempontjából szüksége van . . . Trianon könyörtelen határozatai szétforgácsolták a legtekélyesebb nemzetgazdasági egységet, amely Európában létezett s mely szerencsés földrajzi helyzet és geniális szervező tehetség remekműve volt”. Külön felemlítésre méltó, hogy a szerző elismeri, hogy gróf Tisza István magyar miniszterelnök mindent elkövetett a háború megakadályozására, rámutatott arra, hogy nemzetiségeinkkel rendkívül liberálisan bántunk és hogy most ezeket új uraik úgy nyomják el, hogy most már régi országuk széthullását sajnálják.¹⁾

Giorgio Maria *Sangiorgi*: L'Ungheria. Dalia repubblica di Károlyi alla reggenza di Horthy. Bologna, 1927. N. Zanichelli, (Magyarország. A Károlyi köztársaságtól Horthy kormányzóságáig) cím alatt 7 fejezetben tárgyalja 1918 októbertől kezdve a magyar eseményeket, kiemelve, hogy Magyarország nem akarta a világháborút, hogy a kisebbségeknek az utódállamok által történő kíméletlen elnyomásával szemben, mennyivel különben bántunk mi nemzetiségeinkkel. Tárgyalja az utódállamok életképességét, valamint azoknak állig fegyverben állását velünk szemben, amit arányokban a következő számokkal fejez ki; Csehország 396, Románia 3.25, Jugoszlávia 218, Magyarország 0.61!²⁾

S. *Jean-Desthieux* „A kis ántánt” (La Petite Entente) és „Nincs béke” (La paix n'est pas faite. Paris, 1922), Charles *Tisseyre* francia képviselő „Egy diplomáciai tévedés: Csonkamagyarország” (Une erreur diplomatique: La Hongrie mutilée. Paris, 1923) című munkája, de *Momie* szenátor előszavával, Alfred *Fabre-Luce*, a jóvátételi bizottság tagja „Győzelem” (La victoire. Paris, 1924), Alcide *Ebray* volt francia diplomata és publicista „A tisztátlan béke” (La paix malpropre. Milano, 1924), *Régnier*, – Marcel *le Goff* (Anatole France à la Béchellerie. Paris, 1924) munkái.

A legutóbbi időben – 1927 elején – két új, francia szerzőktől származó, mű jelent meg a békeszerződések ellen

André *Ott* francia publicista, „A pokoli zűrzavar” (L'inferral désarroi. Paris 1927. Delpeuch.) című könyvében kél harcra a francia közvélemény tájékoztatása érdekében. A pokoli zűrzavar nem más, mint a megcsontított Magyar-

¹⁾ A mű ismertetése ifj. br. Wlassics Gyulától és Kastner Jenőtől. Budapesti Szemle. 1927 március. 450-463. oldal.

²⁾ A mű ismertetése a Magyar Művelődés 3-4/1927. számában. 51-52. oldal

ország! A kisebbségeket védelmébe veszi, támadja az Emberi Jogok Ligáját, mely a magyar kisebbségek jajszavát nem hallja meg, támadja a Nemzetek Szövetségét, amely komédiát játszik a gyengékkel szemben és vonakodik érdekükben komolyan közbelépni, de támadja a diplomáciát is (főleg a franciát), melynek szerinte legnagyobb hibája a békeszerződések és legnagyobb tévedése a kisantant, amit kártyavárnak nevez. A békeszerződések teremtette helyzet dantei pokol, amely veszedelmet jelent a világbéke és Franciaország számára. Reményének ad kifejezést, hogy az elaltatott és gúzsba kötött francia közvélemény egyszer csak mégis magához tér és látni fog.

Lucien Romier tanár, politikus a Figaro szerkesztője, Nemzet és művelődés” (Nation at civilisation. Paris Kra) cím alatt megjelent magas színvonalú művét gazdasági szempontok alapján írta meg és egy új, békés és az emberi civilizáció eszméin munkálkodó Európa mellett tör lándzsát, mert a mostani Európa egyensúlyát elvesztette, fel van forgatva, kizökönt sarkából. Az egyensúlyt fenyegeti „a határokkal való visszaélés”, mely veszedelmet jelent. Lehetetlenségnek minősíti azt, hogy a gazdasági határok szorosan azonosak a katonai határokkal, amelyeket csakis hadászati okokból hoztak létre.

Ugyancsak 1927-ben jelent meg Charles Lortsch dr.-nak „Magyarország közgazdasága” (La Hongrie Economique. Paris, 1927. Édition Marcel Giard) című, Georges Blondel, az École des Sciences Politiques hírneves tanárának előszavával ellátott munkája, amely jóindulattal és tárgyilagosággal ismerteti közgazdasági helyzetünket, fel óhajtván hívni honfitársai figyelmét „egy nemes múltú nép iránt”. Bár a jelenségeket csak leírja, de azok okát nem keresi, minden elfogulatlan olvasójának arra a következtetésre kell jutni, hogy a beteges gazdasági tünetek a trianoni szerződés által okozott tönkretételünk következményei s így e munkában is végeredményként a magyarság sérelmeinek igazolását kell megállapítanunk.¹⁾

A lengyel Marian Zdiechowshi egyetemi tanár „Magyarország tragédiája és a lengyel politika” (1920), A Borién „A lengyel-magyar közös határ” (1921), a svéd Sven Hedin²⁾ munkái.

Külön kell kiemelnünk az amerikai Birinyi K Lajos clevelandi (Ohio. U. S. A.) magyar származású ügyvédnek „Magyarország tragédiája. Fellebbezés a világbéke érdekében” (The Tragedy of Hungary. An Appeal for World Peace.) címen 1925-ben angol nyelven megjelent negyedfélszáz oldalas kiváló munkáját, mely közel 30 fejezetben, térképekkel, rajzokkal támogatva vázolja a Magyar Állam keletkezését, fejlődését, virágzását, 1914. évi helyzetét, majd az összeomlást, ellenséges megszállást, forradalmakat, az igazságtalan békét s ennek szomorú következményeit. Behatóan tárgyalja és igazolja azt, hogy a világháborút nem a központi hatalmak erőszakolták ki, hanem erre már 1910-ben készülődtek a főhatalmak és Oroszország, mely ténynek igazolására idézi Foch francia marsall, Haldene lord volt angol hadügyminiszter, French

¹⁾ Nemzeti Újság. 1927. V. 8.

²⁾ Legutóbb: Von Peking nach Moskau. Leipzig. 1925. Brockhaus. 221. stb. oldal.

angol marsall, Sims amerikai admirális, Marshall alelnök, Robert L. Owen és Copeland szenátorok nyilatkozatait, valamint Lloyd George irányú cikkét.

A magyar kérdést tárgyaló művek között a legalaposabbak, legkomolyabbak és legrészletesebbek közé tartozik Birinyi könyve, melynek egyik főérdeme, hogy az amerikai és angol ízlésnek, felfogásnak és gondolkodásmódnak megfelelő szellemben íródott.¹⁾

E nagyjelentőségű és alapos műnek mintegy előfutárját képezte Birinyinek a magyar származású amerikai polgárok szövetségének megbízásából „Justice for Hungary” (Igazság Magyarország számára) címen kiadott védőirata (röpirat), amelyet a nagyteljesítményű és 1924-ben elnökjelölt *La Follette* szenátor 1923 március 3-án az Unió törvényhozásához nyújtott be, beszéd kíséretében. E beszéd hatása alatt a szenátus egyhangúlag elhatározta a védőiratnak, mint szenátusi okmánynak kiadását.²⁾

Megszólt már Seaton *Watson* (Scotus Viator), Magyarország felosztásának évtizedes sürgetője és régi ellensége is, aki az utódállamokban – szívének kedvenceinél – a magyarságnak, mint kisebbségnek, helyzetét akként jellemezte egy nyilatkozatában, hogy ez a helyzet nem ideális és nem kielégítő, mert a kisebbségi jogok csak papíron vannak meg.³⁾ Mily haladást és magába-szállást jelent az ily beszéd, a magyarságnak oly kitartó támadója részéről!

A magyar igazságot támasztják alá végül azok a – mind gyakrabban felbukkanó – nyilatkozatok és cikkek, melyek az elszakított területek volt nemzetiségei részéről származnak. *Hlinka* András, *Juriga* Nándor, a *szász* képviselők stb. stb., akik a régi Magyarország „nemzetiségi elnyomása” ellen oly sokat küzdöttek, hivatkozni kezdenek a „régii hazára” is!

Így például a tót néppárt, Pozsonyban megjelenő „*Slovak*” című lapja egyik 1925. évi számában a következőket írta: „Az állami alkalmazásban levő tót ma a legszerencsétlenebb teremtés, – a saját maga hazájában olyan rabszolga, amilyen még sohasem volt”.

De még többet mondott *Hlinka András* rózsahegy-i plébános, prágai nemzetgyűlési képviselő és a tót néppárt vezére, 1925. évi június hó elején, a pozsonyszentgyörgyi hősi emlék leleplezésén. A tót fiúk hősiességét gúnyoló csehekkel szemben valóságos eposzt zengett a tótok kötelességteljesítéséről, akiknek halhatatlan emlékét az oszlop akkor is hirdetni fogja, amikor a tót nép szabad lesz és nem fogja az elnyomás ígáját hurcolni. Mert hiába minden rágalom, a régi haza többet adott, mint a szívüinktől, lelküinktől idegen cseh köztársaság. „*Ezer esztendő alatt fele annyit nem szenvedtünk, mint az elmúlt hat esztendő alatt.*” Az ilyen felszabadításból, amely ezerszer rosszabb az ezeréves elnyomásnál, a tót nép nem kért. „*Ne akarják legszentebb érzelmeinket sárba taposni. Mert akármit mondanak, ezer esztendőt nem lehel elfelejteni és a régi haza emléke meg fennen lobog mindannyiunk lelkében.*”⁴⁾

¹⁾ Magyarság. 1925 október 25, nov. 1., 13., 14.

²⁾ Magyar Művelődés. 1-6/1924.

³⁾ Magyarság. 1925 május 3.

⁴⁾ Magyarság 1925. június 11.

Ugyancsak az előbb említett „Slovak” című lapban az 1927. év küszöbén a tótok által a csehektől követelt autonómia kérdését tárgyaló egyik cikk vágyakozva idejé s a tótok ideáljául azt az autonómiát jelöli meg, amit magyar uralom idején a magyar állam adott a horvátoknak. A cikk többek között ezeket mondja: „A szlovák néppárt ideálja az az autonómia, melyet Deák Ferenc, az idősebb Andrássy Gyula gróf és Eötvös József báró adtak Horvátországnak. A magyar törvényhozás hat évtizeddel ezelőtt oly nagyfokú méltányosságot tanúsított a horvátok irányában, amilyenre ma egyetlen nemzetiségi állam se tudott fölemelkedni. A szlovák nép boldog volna, ha Prága urai az 1868: XXX-ik törvény mintájára szabályoznák az államhoz való viszonyát és maguk a horvátok is nem egyszer visszasírják azt az időt, mikor Zágrábban még szábor volt és külön horvát kormány”.¹⁾

Hlinka, a tót néppárt vezére, lapjában 1927 május havában Massaryk elnök újraválasztása ellen írt cikkében – a tótok nagy elégedetlenségéről írva, többek között hivatkozott arra, hogy Tótországban (!) még ma is mindenütt cseh nyelven folyik a közigazgatás. Csehek a pozsonyi tót egyetem tanárai, hivatalnokoknak tótokat nem alkalmaznak, s a földreform csak a csehek érdekében hajtattott végre. Hol a pittsburghi szerződés, hol vannak a tót iskolák, a tót közigazgatás, a tót bíróságok és a tót tartománygyűlés? – kérdezte.

Így azután érthető, hogy 1922-25-ben a Felvidékről 93,958 egyén vándorolt ki, amely számban a „felszabadított” tótság 85,6%-kal szerepel! Az Erdős-Kárpátokból kivándorlók 51,6%-át a rutének szolgáltatják!²⁾

Szabadkán 1925-ben *Stipics* Lázár ügyvéd „Igazság a Vajdaság körül” címen röpiratot adott ki. Bár a szerző délmagyarországi (vajdasági) szerb s így kisebbségi elfogultsággal semmiképp sem vádolható, mégis többek között a következőket mondja: „Az elmúlt hat esztendő alatt a Vajdaságban olyan fokú hanyagsággal és becstelenséggel folyt a munka, hogy végre egyszer meg kell mondanunk az igazságot, mert ezt kívánják a nemzet és az állam érdekei”. Áttér a romlottság, korrupció, igazságtalanságok, üldözések jellemzésére és kijelenti, hogy „a közoktatást botozás rendszerével szolgálják és vad erőszak segítségével. Amikor a magyaroktól átvettük a közigazgatást, az állásokba többnyire tapasztalatlan és kvalifikáció nélküli emberek kerültek”. Majd rátér a korrupció köztudomású eseteire, a büntetett előéletű tisztviselők működésére, a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, igazságszolgáltatás nagy hibáira, a közélet kímé-

¹⁾ A „felszabadítás” után a csehek egyéb más erőszakosság mellett sok ezer felvidéki őslakost internáltak – köztük sok tót vezérférfiút is, mint pl. Hlinkát, dr. Tiszót, Tomaneket. A tótsággal folytatott eljárás még a csehek nagy barátjának, Scotus Viatornak figyelmét sem kerülte el, aki „Az új Európa” című munkájában emlékezteti a cseheket azokra az igazságtalanságokra és túlkapásokra, amiket elkövettek.

²⁾ Thiring Gr.: Az elszakított Felvidék kivándorlási mozgalmi (Magy. Stat. Szemle, 1927 július.)

letlen ostromozására, mert az, hogy valaki ma főispán és holnap fegyenc, ma elcsapják a szolgálatból és holnap magas állami funkcionárius, a népben megdöntötték a hatóságok és állam tekintélyét.¹⁾

* * *

„*Toute la vengeance de la vérité cest d'attendre.* „
(Lamartine. 1780-1860.)

Világosan láthatjuk tehát e kevés kiragadott esetből és példából, hogy a bókerevizió szükségességének kérdése az európai és amerikai közvéleményt lassanként átjárja. Kétségtelen, hogy a revízió – ha lassan is – de útban van!

Nem csak mi magyarok, de minden igazságosan érző kultúrember látja már, hogy *jelenleg* a békeszerződés megtartása tulajdonképpen *csak* a *legyőzöttekre* kötelező. És bár a nyugalomra váró emberiség előbb-utóbb be fogja látni, hogy a békediktátumnak azok a pontjai is megtartandók, melyek véletlenül a magyarságnak is kedvezőek és hogy a természetes fejlődés és az igazi civilizáció törvényeinek ki keil emelni bennünket a mélységekből, ahová jutottunk”,²⁾ – az utódállamoknak ma mégis meg van a fizikai lehetőségük ahhoz, hogy elnyomó politikájukat folytassák, melynek legfőbb oka abban rejlik, hogy nincs olyan intézmény, amely a kérdéssel valóban és komolysággal foglalkoznék, s a sérelmek orvoslására *megfelelő eszközökkel* rendelkeznék.

A békeszerződések értelmében a kisebbségek jogait a Nemzetek Szövetsége biztosítaná, tehát *elméletben* volna mód e jogok védelmére, sajnos „a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a Nemzetek Szövetségének tanácsa általában kitér az elől, hogy a kisebbség ügyeibe beleavatkozzék” s amikor ily panaszok tárgyalás alá kerülnek, az érdekelt állam észrevétele játssza a döntő szerepet a panasz elbírálásában és így állt ma elő az a ferde helyzet, hogy a megvádolt állam dönt a saját ügyében.³⁾

¹⁾ Magyar Kisebbség. 15-16/1925.

²⁾ Gróf Apponyi Albert előadása a Bécsi Magyar Egyesületben: „Külügyi helyzetünk kulturális vonatkozásairól.” (Közművelődés. 6/1924.)

³⁾ Dr. Lukács György beszéde az Interparlamentáris Unió berni XXII-ik konferenciáján.

Az eljárási szabályok hézagossága, de meg magának a szervezetnek *célzatos* felépítésének következménye az, hogy a Nemzetek Szövetsége a nemzeti kisebbségek védelme terén, reávaró fő-hivatásának mindaddig a legcsekélyebb mértékben sem felelhetett meg. Ennek szomorúan fényes bizonyossága az, hogy a magyar kisebbségek által benyújtott 19 panasz közül 18 esetben semmi sem történt! A szerzett tapasztalatok alapján az eljárási szabályok hiányaira magyar részről több ízben hívták fel a Nemzetek Szövetsége figyelmét, különösen az V. és VI. közgyűlésen, de e törekvések eredménnyel nem jártak. Ez is bizonyítéka annak, amit az elfogulatlan bírálónak fel kell ismernie, – hogy a világháború befejezésével nem az évszázados népszövetségi eszme valósult meg, hanem csak a győztes hatalmak által elért eredmények biztosítási szerve kapta ezt a nevet.¹⁾

Ha a Nemzetek Szövetsége tényleg az a nagytekintélyű erkölcsi hatalom volna, mint aminőnek Wilson tervezte, úgy végzéseinek több készséggel engedelmeskednének tagjai, mint egyes esetekben az ellenkezőjét tapasztalhatjuk.²⁾

És akkor nem volna lehetséges az utódállamokban – ha talán hivatalosan nem is – azzal a gondolattal foglalkozni, hogy a kisebbségi egyezményeket megváltoztassák, mert azok a szerződések megakadályozzák a kisebbségek beolvasztását az államalkotó fajba, mert akadályai az állam egysége és az általános béke szempontjából feltétlenül szükséges asszimilációnak és nacionalizálásnak. Ezt az álláspontot például közvetlenül a Nemzetek Szövetségének VI. közgyűlése előtt a belgrádi „Politika” című lapban R. P. *Rais*, volt lausannei egyetemi magántanár, jelenleg a szerb Nemzeti Bank tisztviselője fejtette ki.

Az ugyanis bizonyos, hogy a kisebbségi egyezmények, amelyeket a gyakorlatban nem szoktak betartani, mint törvényes alap sok tekintetben mégis csak feshélyezi az utód-

¹⁾ Irk Albert: A Nemzetek Szövetsége.

²⁾ Gustave Le Bon, a nagyszerű francia szociológus, a Nemzetek Szövetségéről szólva azt mondja, hogy a genfi palota homlokzatára azt kellene felírni: „Álmodozók gyüiekezete”. (P. H. 1925 IX. 27.)

államokat, mert így meg van a mód, hogy a kisebbségek nemzetközi testület elé vihessék panaszait. Érthető tehát, ha nemcsak a gyakorlatban, de az elméletben is le szeretnének számolni e rendelkezésekkel.

Legújabb bizonyítéka ennek a felfogásnak és irányzatnak, hogy Románia a párizsi román-magyar döntőbírósnak azt a határozatát, amely kimondotta saját illetékességét azoknak a magyar birtokosoknak pöréiben, akiket a román kormány az agrártörvényre való hivatkozással birtokaiktól megfosztott, nem hajlandó elismerni. Pedig a vegyes döntőbírósgokat a trianoni békeszerződés 239-ik szakasza szabályozza, melynek utolsó része kimondja, hogy „a Magas Szerződő Felek – (tehát Románia is) – megállapodnak abban, hogy a Vegyes Döntőbírótság határozatait végérvényeseknek tekintik és állampolgáraikra kötelezővé teszik.”

Vagyis Románia a trianoni békének csak előnnyel járó rendelkezéseit kívánja elfogadni s ellenkező esetben oly magyarázattal áll elő, amely a nemzetközi jogrendet nagymértékben veszélyezteti.

A kérdés most a Nemzetek Szövetsége előtt van, s ennek döntését megfeszített idegekkel kell várnunk, amit nemcsak e nemzetközi szerv, de a nemzetek között jogérvényesen megkötött szerződések hatályossága erőpróbájának kell tekintenünk.

Láthatjuk ezekből, hogy egyelőre még csak a saját erőnkre támaszkodhatunk és a magyar kultúra felsőbbségének gondos megtartására és fejlesztésére kell törekednünk a trianoni határon innen is, túl is, minden csapás, gazdasági válság és csalódás dacára, mert ezidőszerint ez a legerősebb fegyverünk, – és mert, ha nyugalmi helyzetbe kerülne kultúránk, ez annak temetését jelentené.

De a magyarságnak legelsősorban önmagára kell támaszkodnia azért is, mert csak külső segítségre nem szabad jövőnket felépíteni!

Kezünkől kihullott a becsülettel hordott kard, gazdasági erőnket meggyengítették, területeink és testvéreink nagy részét elszakították, de egytől nem foszthat meg senki e világon – ha kitartunk hűségesen mellette – a magyar szellem és ősi magyar kultúra erejétől.

Az öntudatos és a nemzeti érzés alapján álló magyar kultúrával kell tehát a magyarságnak előkészítenie, megalapoznia egy szebb, dicsőségesebb kort, a *magyar jövőt!*

Mert a mi igazságunkat gúzsba köthetik, keresztrefeszít-
hetik, akár sírba is helyezhetik, de azt, amiért élünk, küz-
dünk, és ha kell halunk, megakadályozni nem lehet:

a FELTÁMADÁST!

X.

Felhasznált forrásmunkák.

1. Magyar nyelven.

- M. kir. Külügyminisztérium:
A magyar békeszerződés. Budapest, 1920. Egyetemi Nyomda.
- Magyar Törvénytár:
1921. évi XXXIII. t.-c.
- Gesztesy Gyula:
Magyarország integritása és az entente. Budapest, 1919. Területvédő Liga.
- Hegedüs Lóránt:
Magyarország megcsonkítása. – Európa veszedelme. Budapest, 1919. Egyetemi Nyomda.
- Kalonday Pál:
I. Válasz a román nemzeti komiténak: Traján gyarmatosainak utódai-e az oláhok? Budapest, 1919. Területvédő Liga.
- Kalonday Pál:
II. Válasz a román nemzeti komiténak: Elnyomtuk-e az oláhokat Magyarországon? Budapest, 1919. Területvédő Liga.
- Hegedüs Lóránt:
A bánzági-bácskai kérdés. – Európai kérdés. Budapest, 1919. Pallas.
- Révai Mór János:
Magyarország integritása és a wilsoni elvek. Budapest, 1920. Területvédő Liga.
- Domanovszky Sándor:
A magyar-kérdés történeti szempontból tekintve. Budapest, 1920. Területvédő Liga.
- Dr. Lechner Jenő:
Az elszakításra ítélt Magyarország. Budapest, 1920. Területvédő Liga.
- Jancsó Benedek:
Defensio nationis Hungaricae. Budapest, 1920. Pfeifer.
- Bierbauer Virgil:
A régi Buda-Pest építészete. Budapest, 1920. Területvédő Liga.
- Jancsó Benedek:
A román irredentista mozgalmak története Magyarországon. Budapest, 1920. Bocskay-Szövetség.
- Gálócsy Árpád:
A történelmi jog eredete Erdélyben és Oláhországban. Budapest, 1920. Területvédő Liga.
- Dr. Horváth Jenő:
Magyarország és a nemzetiségi kérdés. Budapest, 1920. Pfeifer.
- Tót központi iroda:
A jogtalan cseh hódítások térképe.
- Gálócsy Árpád:
A történelmi jog eredete Erdélyben és Oláhországban. Budapest, 1920. Attila.

- Angyal Dávid:
*A Magyar Tudományos Akadémia vá-
 lasza a Cseh Akadémiának.* Budapest,
 1920. Pfeifer.
- Dr. Petri Pál:
Az angol lordok és a magyar béke. Buda-
 pest, 1921. Népies Irodalmi Társaság.
- Az erdélyi egyházmegye és a román
 impérium.* Budapest, 1921. Élet-kiadása.
 II. kiadás.
- A Református Presbiteri Világszövetség
 jelentése.* Budapest, 1921. Népies Iro-
 dalmi Társaság.
- Az amerikai unitárius egyházi bizottság
 jelentése.* Budapest, 1921. Bocskay-
 Szövetség.
- Az erdélyi történelmi egyházak és Ro-
 mánia.* Budapest, 1921. Népies Irodalmi
 Társaság.
- Jancsó Benedek:
A székelemek. Budapest, 1921. Hornyánszky-
 nyomda
- Dr. Sebess Dénes:
*Új-Románia földbirtokpolitikája Erdély-
 ben.* Budapest, 1921.
- Márky Zoltán:
Erdélyiek kalendáriuma 1922-re. Buda-
 pest, 1921. Bocskay-nyomda.
- Kincses kalendárium 1922-re:
Elpusztított műemlékeink. Budapest 1921.
 Budapesti, Hírlap nyomdája.
- Gagy Jenő:
A nyugat-magyarországi kérdés. Buda-
 pest, 1921. Athenaeum.
- Baranyai Zoltán:
A kisebbségjogokvédelme. Budapest, 1922.
- Dr. Ösz Béla:
*Felsőmagyarország iskolaügye, a cseh
 megszállás alatt.* Budapest, 1922. Beth-
 len-nyomda.
- Szilády Zoltán:
A mi Erdélyünk. Budapest, 1922. Tud.
 Társaság Sajtóvállalata.
- Dr. Márki Sándor:
*A m. kir. Ferenc József-tudományegye-
 tem története 1872-1922.* Szeged, 1922.
- Wlassics Gyula báró:
*A kisebbségi védelem anyagi és alaki
 joga.* Budapest, 1922. Külügyi Társaság.
- Délmagyarország a szerb megszállás
 alatt 1918-20.* Budapest, 1922. Szent
 Gellért Társaság.
- Az új szerb alkotmány!* Budapest, 1922.
 Szent Gellért Társaság.
- A jugoszláviai Magyar Párt memoran-
 dumája Paseshoz.* Budapest, 1922. Szent
 Gellért Társaság.
- Igazságszolgáltatási viszonyok a Román-
 Bánságban.* Budapest, 1922. Szent
 Gellért Társaság.
- Radies, a horvát blokk és a vajdasági
 magyarság.* Budapest, 1922. Szent
 Gellért Társaság.
- A romániai magyar kisebbség sérelmei.*
 Budapest, 1922.
- Berzeviczy Albert:
Az abszolutizmus kora Magyarországon.
I-II Budapest, I. 1922, II. 1926
 Franklin Társulat.
- Dr. Horváth Jenő:
A trianoni béke megalkotása. 1915-1920.
 Dr. Buday László:
Magyarország küzdelmes évei. II. kiadás.
 Budapest, 1923. Franklin Társulat.
- Dr. Laky Dezső:
*Csonkamagyar ország megszállásának köz-
 gazdasági kárjai.* Budapest, 1923. Ma-
 gyar Tudományos Akadémia.
- Nitti Francesco:
Nincs béke Európában. II. kiadás. Buda-
 pest, 1923 Pallas.

- Nitti Francesco:
Európa hanyatlása. Az újjáépítés útjai. Budapest, 1923. Pallas.
- Angyal Dávid:
Magyarország felelőssége a világháborúért. Budapest, 1923. Oriens.
- Statisztikai Közlemények:
Az 1920. évi népszámlálás. Budapest, 1923.
- Ünnepélyek, amelyek a m. kir. Ferenc József tud.-egyetemen a tanév megnyitása és az egyetem ötvenesztendő fennállása alkalmával tartattak. Szeged, 1923.
- Hodinka Antal:
A kárpátalji rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Budapest, 1923. Apostol.
- Magyarország közoktatásügye az 1915-1918. években.* Budapest, 1924. Athenaeum.
- Dr. Benisch Artúr:
Az utódállamok és az elszakított magyarság. Kézirat.
- Steier Lajos:
Be, niczky Lajos kormánybiztos és ezredes visszaemlékezései az 1848-49-i szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest, 1924. Tud. Társ. Sajtóvállalata.
- G. Ferrero:
Az ókori civilizáció bukása. Budapest 1924. Pantheon.
- Thirring Gusztávné:
Az igazság temetése és feltámadása. Budapest, 1924. Kellner E.
- Dr. Parti Gábor:
A magyarság reneszánsza. Budapest, 1924. Mars-nyomda.
- Jegyzőkönyv az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület 1924. évi november hó 1?-én Aradon tartott közgyűléséről.* Kolozsvár, 1924. Bernát kiadása.
- A vallási kisebbségek Erdélyben.* (The Religious Minorities in Transylvania.) Angol eredetiből fordította: Szombati-Szabó István. Külön lenyomat a „Magyar Kisebbség” című szemléből. Lúgos, 1925.
- Magyarság.
Évkönyv 1925-re. Budapest, 1925.
- Magyarság napilap:
Évkönyv 1927-re. Budapest, 1927.
- Dr. Nagy Elek:
Magyarország és a Népszövetség Budapest, 1925. Franklin T.
- Dr. Asztalos Miklós és Szász Béla:
A Bartha Miklós Társaság évkönyve, 1925. Pécs, 1925. Dunántúl R.-T.
- Budapesti Keresk. és Iparkamara:
Kereskedelmünk és iparunk az 1924. éviién. Budapest, 1925. Pesti könyvnyomda.
Ugyanaz, 1925.
Ugyanaz, 1926.
- Eöttevényi Olivér:
Nemzetiségi törvényünk és a kisebbségi szerződések. Pécs, 1925. Dunántúl R.-t.
- Baróthy Bálint:
Ismeretlen levelek Kossuth amerikai szerepléséről. Budapest, 1925. Glóbuskiadás.
- Révész Imre:
A magyarországi protestantizmus történelme. Budapest, 1925. Történelmi Társulat,
- Báró Forster Gyula:
Gróf Berchényi László, Franciaország marsallja. Budapest, 1925. Egyetemi Nyomda.
- Bajza József:
A magyar-horvát unió felbomlása. Budapest, 1925. Franklin Társulat.

- Dr. Halmay Elemér:
A mai Magyarország. 1925, III. kötet.
Budapest, 1925. Wodianer.
- Dr. Eisler Mátyás:
Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izraelita Iroda 1924. évi működéséről.
Kolozsvár, 1925.
- Dr. Eisler Mátyás:
Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izraelita Iroda 192a. évi működéséről.
Kolozsvár, 1925.
- Nyiri Gyula:
Az októberi forradalom, demokráciája. (1918-19.) Budapest, 1926. Csáthy F. kiadása.
- Irk Albert:
A Nemzetek Szövetsége. II. kiadás. Pécs, 1926. Danubia.
- Magy. Nemz. Múzeum főigazgatósa:
Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913-1923. évi állapotáról és működéséről. Budapest, 1926. Egyetemi Nyomda.
- Dr. Szádeczky K. Lajos:
A békerevizio kérdése. Budapest, 1926. Hornyánszky,
- Dr. Szádeczky K. Lajos:
Székelyek és oláhok. Budapest, 1926. Pátria.
- Dr. Cziáky Ferenc:
A magyar békeszerződés történelmi, jogi és erkölcsi szempontból. Budapest, 1926. Szerző kiadása.
- Dr. Halmay Elemér:
A nyolcvanéves Apponyi. Budapest, 1926. Kelet népe kiadása.
- Dr. Halmay Elemér:
A revíziós gondolat a világpolitikában. Budapest, 1927. Kelet népe kiadása.
- Az elszakított magyarság közoktatásügye* (Barabás, Berkes, Csuppay, Jancsó, Komis, Pechány.) Budapest, 1927. Egyetemi Nyomda. *
- L. Gyárfás Elemér:
A román görög-katolikusok autonómiája. Különlenyomat a Katholikus Szemle XIX. évfolyamából. 1905.
- Dr. Richter Aladár:
A kolozsvári tud.-egyetem növényntani intézete és bonatikus kertje 1872-1904. Kolozsvár, 1905.
- Dr. Richter Aladár:
A kolozsvári tud.-egyetem és az Erdély. Nemzeti Múzeum botanikus múzeuma. Kolozsvár, 1905.
- Dr. Balanyi György:
Világpolitika. Budapest, 1918. Franklin, *Jelentés a m. kir. kormány 1913. évi működéséről és statisztikai évkönyv.* Budapest, 1915. Athenaeum.
- Magyarország közoktatásügye az 1914 évben.* Budapest, 1917. Athenaeum.
- Magyarország Vármegyéi és Városai.* Budapest. Apollo Irodalmi Társaság.
- Magyar közgazdaság és kultúra.* Budapest, 1913. Hornyánszky.
- Új Magyarország felé. Rothermere. Budapest, 1927. Budapest. Hírlap kiadása.

2. Német nyelven:

- N I. T.:
Die Beschiverden der ungarischen Minderheiten in Rumänien. Budapest, 1922. Pátria.
- Ladislau von Buday:
Ungarn nach dem Friedensschluss. Berlin, Leipzig, 1922. Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Julius Nyiri:
Die Regierung Károlyi in Ungarn. (1918-19.) Budapest, 1926. Hornyánszky.

- Dionis Sebess:
Die neuen Agrardemokratien. Jugos, 192ß.
- Die Lage der siebenbürger Magyaren im neuen rumänischen Königreich.* Als Manuskript gedruckt.
- Eugen Házi:
Unser geschichtliches Recht auf Ungarn. Budapest, 1920. Pfeifer.
- Hedvig Correvon:
Im boykottierten Ungarn. Erlebnisse einer Schweizerin. Bern, 1920. Union-Verlag.
- Marczali-Radványi:
Die Tragödie Ungarns. Budapest, 1926.
- Das Schicksal Südungarns unter Serbischem und Rumänischem Imperium.* Budapest, 1922.
- Paul Graf Teleki:
Die Weltpolitische und Weltwirtschaftliche Lage Ungarns in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin-Grünewald, 1926. Vowinckel.
- Dr. I. Poltéra:
Im Lande der Magyaren. Zürich, 1921. Polygraphisches Institut.
- Graf Kuno Klebeisberg:
Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege. Budapest, 1925. Pester Lloyd.
- 3. Angol nyelven.**
- Népies Irodalmi Társaság:
The Hungarian Peace Treaty. Budapest, 1921.
- John Karácsonyi:
The historical right of the Hungarian Nation to its territorial integrity. Budapest-London-Newyork, 1920. Pfeifer.
- Fodor:
The Geographical impossibility of the Czech-State. London – Newyork – Budapest, 1920.
- Böckh etc.:
Mining and Stoneindustry of Hungary. Budapest, 1920. Pfeiffer.
- Louis Steier:
There is no czech culture in Upper-Hungary. Budapest, 1920. Wodianer.
- B. Janesó:
Hungary and Roumania. Budapest, 1921.
- N. I. T.:
The Grievances of the Hungarian Minori'y in Roumania. 1919-1922. Budapest, 1922. Pátia.
The United Free Church of Scotland Hungarian Reformed Church. 1920.
- „Struggle for Existence.” *The Reformed Church of Transylvania in 1923-1924. An Historical Document.* Budapest, 1925.
- Tatrosi:
The Hungarians of Moldavia. London-Newyork-Budapest, 1920.
- Treitz-Papp:
Geographical Unity of Hungary. Budapest, 1920. Pfeifer.
- A Transylvanian Lady Teacher:
Remarks on lord Ourzons Speech. Budapest, 1921. Pátia.
- George de Szögyény:
Nothing but the truth. Budapest, 1921. Pallas.
- Makkai-Kertész:
An Appeal to all English speaking Protestants on behalf of their Easternmost brethern in Europe and for the saving of Bethlen-College. Budapest, 1925. Légrády-nyomda.

- Marcali-Radványi:
The Tragedy of Hungary. Budapest 1926. Hornyánszky-nyomda.
- Apponyi-Makoldy: *Pictures of Transylvania.* Budapest, 1920. Hornyánszky
- Robert Birkhill:
Seeds of war. London, 1923. Wallace Sandy.
- The Popular Literary Society:
The Hungarian Peace. Budapest, 1922. Franklin.
- E. Horváth:
Modern Hungary. 1660-1920. Budapest, 1922. Külügyi Társaság.
- Edvi-Illés-Halász:
Hungary before and after the War in economic-statistical maps. Budapest, 1926. The Institute of Political Science.
- Countess Elisabeth Csekonicz:
Hungary new and old. Budapest, 1926. Hungarian Telegraph Correspondence Bureau.
- 4. Francia nyelven.**
- M. kir. Külügyminisztérium:
Les négociations de la paix hongroise. I-IV. Budapest, 1920.
- Karácsonyi János:
Les droits historiques de la nation hongroise a l'intégrité de son pays. Budapest, 1920. Pfeifer kiadása.
- Jules Altenburger:
La Hongrie avant, pendant et après la guerre mondiale. Budapest, 1919. Területvédő Liga.
- Aloyse Kovács:
Arguments contre les aspirations territoriales des Tchèques, des Romains et des Serbes.
- Gustave Pröhle:
La vérité sur la Hongrie et sur la politique magyare. Budapest, 1919. Területvédő Liga. Ht. kiadás.
- Le Baron Jules de Wlassics:
L'intégrité territoriale de la Hongrie et la société des Nations. Budapest, 1919.
- Alexandre Pethö:
Strassbourg – Metz, Presbourg – Kassa. 1919.
La Hongrie. Caries et notions. 1919.
Les monuments hongrois en Transylvanie, que les roumains ont détruits ... Budapest, 1921. Népies Irodalmi Társaság.
- O. de Halecki:
La vie intellectuelle dans les divers pays. Hongrie. Genève, 1923. Société des Nations.
- Albert de Berzeviczy et Ladislaus de Buday:
Rapport sur la vie intellectuelle en Hongrie. 1923.
La situation du travail intellectuel en Hongrie. Budapest, 1923.
- Ét enne Möller:
Les monuments de l'architecture hongroise. Paris-Budapest, 1920. Wodianer.
- Ernest Ludvig:
Le sort des minorités nationales en Hongrie et en Tchécoslovaquie. Budapest, 1922.
- C. C. A.:
La lutte du Slovensko pour l'autonomie.
- Zoltán Gerevich:
La Slovaquie, terre de l'avenir. Budapest, 1920. Hornyánszky.
- Dr. Adolphe Pechány:
La question tchécoslovaque. Hornyánszky.
Conseil National Slovaque. Par Victor Dvortchak. Paris, 1922. Imprimerie de la Démocratie.

- Ivan de Rakovszky:
La Minorité magyare dans la Slovaquie. 1921.
- Pro Hungária.* Extrait d'un aide-mémoire de l'Université de Pozsony, adressé à la conférence de paix en faveur de l'intégrité territoriale de la Hongrie. Pressbourg. Imprimerie Angermayer.
- Le comte Etienne de Csáky:
La question ruthène. Paris-Budapest, 1920.
- Népies Irodalmi Társaság:
Niveau moral et intellectuel de la nouvelle administration Roumaine de Transylvanie. Budapest, 1922. Pátria.
- Veridicus:
Les infractions au traité des minorités en Roumanie. Budapest, 1925. Franklin.
- Teleki et Domanovszky:
La Hongrie Occidentale. 1920.
- Transylvanus Viator:
En Transylvanie. Budapest, 1921. Életkiadás.
- La Transylvanie sous le régime Roumain.* Budapest, 1921. Népies Irodalmi Társaság.
- La Ligue pour la protection des minorités nationales de la Roumaine:
Mémoire au sujet des violations de droit commises par le régime roumain en Transylvanie contre les minorités nationales, de religion et de race. Budapest, 1921. Pátria.
- Le comité des hongrois proscrits de Transylvanie:
Mémoire. Budapest, 1922. Pátria.
- L'histoire de l'université hongroise François Joseph.* Budapest, 1922. Franklin.
- Emerich Lukinich:
Barbarie des valaques dans l'histoire de Hongrie. Budapest, 1922. Hornyánszky.
- Benoît Jancsó:
Quelques réflexions critiques sur l'essai de N. P. Comnène „La Terre Roumaine à travers les âges”. Budapest, 1920. Hornyánszky.
- Mikola et Melich:
La question wende. 1920.
- Le comte Paul de Teleki:
La Hongrie Sud. 1920.
- La société hongroise maritime „Adria”:
La Hongrie et Fiume. Budapest, 1919.
- Justus:
La politique scolaire et ecclésiastique du Royaume SCS. Budapest, 1925.
- Franklin.
- Ladislas Buday:
La Hongrie après le traité de Trianon. Paris, 1922. Roustan.
- Jules Nyiri:
Ce que fut la Révolution d'Octobre 1918 en Hongrie. Paris, 1926. André Delpeuch.
- La Hongrie actuelle.* Budapest, 1922.
- L'association hongro-sicule:
Observations. Budapest, 1926. Kertész-
- Marcali-Radványi:
La Tragédie de la Hongrie. Budapest, 1926. Hornyánszky.
- I. J. Delisle:
La Balcanisation de la Propriété Foncière en Hongrie. Budapest, 1921. Pátria.
- Mémemorandum du Parti Hongrois de Yougoslavie.* Budapest, 1922. Hornyánszky.
- Marian Zdziechowski:
La Tragédie de la Hongrie et la politique Polonaise.
- Stanislas Worcell:
La Pologne et la Hongrie. Varsovie, 1920.

- A. Dorien:
La question d'une frontiere commune entre la Pologne et la Hongrie. Varsovie, 1921. Edition E. Wende.
- Dr. Jean Gero:
Les divers mouvements nationaux Tchèques en Hongrie. Budapest, 1919. Franklin-Társulat.
- Désiré de Laky:
Étude sur la développement de la culture, intellectuelle en Hongrie dans les temps récents. Budapest, 1926. Pallas.
- Lucien Romier:
Nation et civilisation. Paris, 1926. Simon Kra.
- André Ott:
L'inferral désarroi. (Notes de voyages européens.) Paris, 1927. André Delpench.
- 5. Olasz nyelven:**
- Giovanni Karácsonyi:
I diritti storici delta nazione ungherese per l'integrità territoriale del suo paese. Budapest, 1919.
- Guglielms Pröhle:
La verità sull'Ungheria e sulla politica Magiara. Budapest, 1919.
- Cornel de Tolnay:
L'integrità territoriale delVTIngheria dal punto di vista délie ferrovie. Budapest. 1919.
- Il conte Cuno Klebelsberg:
La cooperazione intellettuale ira VItalia e l'Ungheria. Budapest. 1927. Franklin.
- Érdekes Újság.* Budapest, 1918-1925.
Földrajzi közlemények. Budapest, 1918.
Repes Krónika. Budapest, 1920-1924.
Kisebbségi Közlöny. Budapest, 1927.
Közművelődés. Budapest, 1924.
Külügyi Szemle. Budapest, 1922-1924.
Levéltári közlemények. Budapest, 1923 - 1925.
Magyar Helikon. Budapest, 1921.
Magyar Irredenta. Budapest, 1920.
Magyar Kisebbség. Lúgos, 1922-1925.
Magyar Könyvszemle. Budapest, 1923.
Magyar Művelődés. Budapest, 1921 - 1927.
Néptanítók Lapja. Budapest, 1918-1925
Ország Világ. Budapest, 1919-1924.
Protestáns Szemle. Budapest, 1924-1925.
Statisztikai Közlemények. Budapest, 1923-1927.
Statisztikai Szemle. Budapest, 1923-1927.
Társadalomtudomány. Budapest, 1921-1925.
Természettudományi Közlöny. Budapest, 1921 -1925.
- The Hungarian Nation.* Budapest, 1923.
Revue de Hongrie. Budapest, 1922-23.
Revue des études hongroises et finno - ongniennes. Paris. 1924 Champion.
Les pays du Danube. Budapest, 1921-1923.
L'Illustration. Paris, 1927.
L'Illustré. Lyon, 1927.

6. Folyóiratok és hetilapok.

- A *Revizió.* Budapest, 1927. Kelet Népe kiadása.
Budapesti Szemle. Budapest, 1923-1924.

7. Napilapok.

Budapesti Hírlap. Budapest, 1924.
Magyarság. Budapest, 1920-1925,
Magyar Hírlap. Budapest, 1924.
Magyar Újság. Budapest, 1920.
Nemzeti Újság. Budapest, 1924-1925.
Pesti Hírlap. Budapest, 1923-1925.
Szózat. Budapest, 1919-1924.
Új Nemzedék. Budapest, 1919-1925.

Újság. Budapest, 1925.

8 Órai Újság. Budapest, 1923-1925.

Békésmegyei Közlöny. Békéscsaba, 1923-1925.

Kassai Napló. Kassa, 1924.

Prágai Magyar Hírlap Prága, 1924-1925.

Daily Mail. London. 1927.

Pótlás:

Dr. Graf Albert Apponyi:
Die Verfassungsrechtliche Entwicklung Ungarns. Budapest. 1927. Hornyánszky Druckerei.
 Le Comte Albert Apponyi .
L'évolution Constitutionnelle de la Hongrie. Budapest. 1927. Imprimerie Hornyánszky.
 Ct. Albert Apponyi:
The American Peace and Hungary. Budapest. 1919.
 Eugene Pivány:
Hungarian-American Historical Con-

nections. 1927. Hungarian University Press.

Fest Aladár:

Fiume és Magyarország. Budapest. 1920. Pfeifer.

Dr. Okolicsányi László:

A magyar belpolitika jövője. Budapest. 1920. Pfeifer.

Hodinka Antal:

A kárpátalji rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk. Budapest. 1923. Apostol-nyomda.

KÉPEK JEGYZÉKE

	Oldal
Ezer évig a Nyugatért (borítéklapon.)	
1. Koronázási jelvények	1
2. Neuilly s/S. Château de Madrid, ahol a magyar békeküldöttség lakott.....	7
3. Neuilly s/S. Château de Madrid.....	9
4. Tschechoslovakia montruosa	16
5. Versailles. Trianoni palota	20
6. A megcsonkított Magyarország	21
7. Az 1925. évi árvíz	22
8. A megcsonkított Franciaország	23
9. A megcsonkított Belgium	24
10. A megcsonkított Amerikai Egyesült-Államok	25
11. A megcsonkított Anglia	26
12. A megcsonkított Olaszország	27
13. Selmezbánya. Leányvár	30
14. Selmezbánya. Óvár.....	32
15. Kőrmöcbánya	33
16. Besztercebánya.....	34
17. Eperjes. Rákóczi-ház	35
18. Késmárki templom harangtornya	37
19. Késmárk. Vár	38
20. Kassa. Székesegyház	42
21. Garamszentbenedek.....	43
22. A pozsonyi koronázó-templom	44
23. Besztercebánya.....	45
24. Nyitra. Vár és vártemplom.....	47
25. Kolozsvár. Nagytemplom	51
26. Kolozsvár. Minorita-templom	52
27. Marosszentimre. Református templom	54
28. Temesvár. Püspöki templom	57
29. Gyulafehérvár. Székesegyház	61
30. Bártfa. Városháza és templom.....	64
31. Lőcse. Thurzó-ház.....	66
32. Ungvár	67
33. Orsó va. Korona-kápolna.....	68
34. Brassó.....	69
35. Segesvár.....	71

36. Vajdaliunyd vára	72
37. Kolozsvár.....	73
38. Arad.....	75
39. Nagyvárad.....	76
40. Lőcse. Templom és városháza.....	84
41. Fraknói vár.....	89
42. Román térkép a békeidőkből. Határ a Tiszánál	98
43. Kassa. M. Kir. Gazdasági Akadémia	100
44. Kistapolcsány. Főhercegi kastély, amelyet a cseh köztársaság elnökének ajándékoztak	104
45. Pisanka. Cseh iskolai füzet „történelmi” fedőlapja.....	109
46. Komárom. Régi református kollégium.....	114
47. Selmecebánya. M. kir. bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola.....	118
48. A pittsburghi szerződés.....	121
49. Egy magyar botozása a „felszabadítók” által Erdélyben.....	124
50. Gazeta Oficiala	129
51. Egy „nyílt rendelet” közmunkára	131
52. Gyulafehérvár. Róm. kath. főgimnázium	141
53. Arad. Bibics-alapítványi főgimnázium	147
54. Szászváros. Református Kuún- kollégium.....	149
55. Kolozsvár. A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem és egyetemi templom.....	154
56. Kolozsvár. A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem 11. számú klinikája	156
57. Taksony. A gróf Szapáry-kastély egy szobája a románok kivonulása után	172
58. Taksony. A gróf Szapáry-kastély könyvtára. A román megszállás eredménye	172
59. Román megszállás. Összetört kocsik, melyeknek bőr részeit elvitték	173
60. Fegyvernek. Szoba.....	173
61. Fegyvernek. Ruhatár.....	174
62. Szerb pusztítás a megszállás végén.....	175
63. Bandholz tábornok záró-szalagja.....	190
64. Kiskunfélegyháza. A segesvári Petőfi-szobor.....	198
65. Arad. Kossuth-szobor	199
66. Arad. Vértanú-emlék	199
67. Arad. Szabadság-szobor.....	200
68. Nagyszalonta. Kossuth-szobor	201
69. Nagyszalonta. Arany János-szobor	201
70. Nagyvárad. Szigligeti Ede szobra	202
71. Nagyvárad. A Szent László-szobor régi helyén.....	203
72. Nagyvárad. A Szent László-szobor helyébe állított I. Ferdinánd-szobor	203
73. Nagyvárad. Szacsvey Imre vértanú szobra.....	204
74. Karánsebes. Ferencz József-szobor.....	204
75. Karánsebes. Erzsébet királyné-szobor.....	205

76. Nagykároly. Kossuth-szobor	206
77. Szatmár. Székesegyház a magyar szentek szobraival.....	206
78. Ersemjén. Kazinczy Ferenc-emlékszobor	207
79. Zilah. Wesselényi-szobor.....	208
80. Zilah. Tuhutum-emlék	208
81. Kolozsvár. Kárpátok öre	209
82. Kolozsvár. Mátyás király-szobor.....	210
83. Kolozsvár. Román nemzeti ünnep 1920-ban	211
84. Kolozsvár. Román ünnepély 1921-ben	211
85. Nagyenyedi diákok emléke	212
86. Marosvásárhely. Kossuth-szobor.....	213
87. Marosvásárhely. Bem József-szobor.....	213
88. Segesvár. Fehéregyháza honvéd-emlék	214
89. Szászsebes. Honvéd-emlék	215
90. Preszák. 1848-49-es emlékoszlop	215
91. Székelyudvarhely. Ezredéves emlékoszlop	216
92. Malléfalva. Székelyemlék	217
93. Brassó. Cenkhegyi ezredéves emlék	218
94. Brassó. A felrobbantott ezredéves emlék.....	219
95. Brassó. A felrobbantott ezredéves emlék	219
96. Barca-Rosnyó vára	220
97. Szolnok. Damjanich-emlék	221
98. Nagybecskerek. Kiss Ernő vértanú-tábornok szobra.....	222
99. Törökbecse. Gróf Leiningen Westenburg Károly vértanú-tábornok szobra.....	223
100. Törökbecse. Szabadság-emlék.....	223
101. Szabadka. Szabadságharc-emlékoszlop.....	224
102. Zombor. II. Rákóczi Ferenc-szobor	225
103. Zombor. Schweidl József vértanú-tábornok szobra.....	226
104. Csatád. Lenau Miklós költő szobra	226
105. Újpalánka. Szent István-szobor	227
106. Baranyai Drávahídfő. Mária Terézia-emlék.....	228
107. Baranyai Drávahídfő. A Alária Terézia-emlék helyébe állított Petár- oszlop.....	229
108. Zimony. Ezredéves emlékmű	230
109. Prága. Szűz Mária-szobor.....	231
110. Dévény. Ezredéves-emlék	232
111. Dévény. Ezredéves-emlék. (Lerombolva.)	233
112. Dévény. Ezredéves-emlék. (Lerombolva.)	233
113. Dévény. Mai levelezőlap, amelybe a ledöntött emlékművet beraj- zoltatták	234
114. Pozsony. Petőfi-szobor.....	235
115. Pozsony. Szent Márton-szobor	235
116. Nyitra. Várkapu és várhid a szobrokkal.....	236
117. Nyitra. Zoborhegyi ezredéves emlékoszlop	236

118. Komárom. Kő-szűz.....	236
119. Komárom. Klapka-szobor	237
120. Nagyvezekény. Eszterházy csata-emlék.....	238
121. Trencsén. A Hunnia dombormű.....	238
122. Trencsén. A leverett Hunnia dombormű.....	239
123. Trencsén. A leverett Hunnia helyébe Giskra-korabeli katonát vésették.....	239
124. Losonc. A Kossuth-szobor	240
125. Losonc. A lerombolt Kossuth-szobor talapzata	241
126. Losonc. A Kossuth-szobor talapzatának hatósági eltávolítása.....	241
127. Krasznahorka. Gróf Andrássy Dénes mauzóleuma	242
128. Zboró. Várkastély és vártemplom.....	243
129. Bajmóc. Várkastély.....	244
130. Körmöcbánya. Honvéd-emlék.....	245
131. Szepesváralja. Honvéd-emlék.....	246
132. Lőcse. Honvéd-emlék	247
133. Lőcse. A bedeszkázott Honvéd-emlék.....	247
134. Lőcse. A lerombolt Honvéd-emlék.....	248
135. Lőcse. A lerombolt Honvéd-emlék.....	248
136. Magas-Tátra. Ezredéves emléktábla a Gerlachfalvi-csúcson.....	249
137. Munkács. Ezredéves-emlék.....	249
138. Munkács. Rákóczi-emléktábla.....	250
139. Kassa. Honvéd-szobor.	250
140. Kassa. A Honvéd-szobor talapzata a ledöntés után.....	251
141. Kassa. Néma tüntetés a Honvéd-szobor ledöntése utáni napon.....	252
142. Kassa. II. Rákóczi Ferenc koporsója.....	252
143. Pozsony. Mária Terézia-szobor	253
144. Fadrusz János	253
145. Pozsony. A Mária Terézia-szobor lerombolása	254
146. Pozsony. A rombolás.....	255
147. Pozsony. A rombolás.....	255
148. Pozsony. A rombolás	256
149. Pozsony. A rombolás utolsó fejezete	257
150. Pozsony. A Mária Terézia-szobor helye ma	258
151. Kassa. Színház.....	279
152. Pozsony. Színház.....	280
153. Szabadka. Színház.....	282
154. Újvidék. Színház.....	283
155. Temesvár. Színház.....	284
156. Nagyvárad. Színház.....	285
157. Szatmár. Színház.....	286
158. Kolozsvár. Farkas-utcai régi színház.....	288
159. Kolozsvár. Nemzeti Színház.....	289
160. Kolozsvár. Nyári Színház, ahol jelenleg a magyar előadásokat tartják.....	290

161. A magyar mérnöki tudás, a magyar kultúra, a magyar kitartás remeke: a Vaskapu. (Széchenyi-emléktábla.)	294
162. Nagy-Csehország térképe.....	299
163. Esztergom. Híd a vasúti állomáshoz Párkányra. Az új határok kegyetlen megállapításának fényes példája	302
164. Magyarország helye a Nap alatt.....	307
165. Feltámadunk, ha megfeszítenek is!	323

TARTALOM

	dal	Ol
Előszó. <i>írta: báró Perényi Zsigmond.</i>		
I. Bevezetés. A trianoni békeszerződés és előzményei.....	1	
II. Az egyházak helyzete.....	41	
III. Közoktatásügy.....	92	
IV. Kulturális alapítványok	177	
V. Múzeumok. Könyv- és levéltárak.....	183	
VI. Emlékművek.....	197	
VII. Szellemi élet. Tudományos társulatok. Irodalom. Sajtó. Könyvkiadás és sokszorosító ipar	260	
VIII. Színészet	278	
IX. A békeszerződés revíziójának szükségessége. Külföldi hangok. Befejezés	293	
X. Felhasznált forrásmunkák	324	
Képek jegyzéke.....	333	
Tartalomjegyzék.....	338	